

ISSN 3083-5836 (PRINT)
ISSN 3083-5844 (ONLINE)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Серія 18

Право

Випуск 49

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Витяг з реєстру суб'єктів у сфері медіа-реєстрів. Ідентифікатор медіа R30-01419
(рішення № 932 від 28.09.2023 року)

Журнал включений до Переліку наукових фахових видань України відповідно до Наказу МОН України № 928 від 11 червня 2026 року (додаток 14) строком на три роки з 01 червня 2026 року по 31 травня 2029 року з присвоєнням категорії «Б». Кластер: Право. Спеціальність: D8 Право.

Науковий журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевіряються на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт видання: www.chasopys.law.npu.kiev.ua

Мова видання: українська, англійська, іспанська, італійська, німецька, польська, словацька, угорська,
французька, чеська

Рекомендовано рішенням Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Протокол № 1 від 03 вересня 2026)

Головний редактор:

П. В. Горінов – кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України, декан соціально-гуманітарного факультету, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Б. І. Андрушин** – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- Бачу Ольга** – PhD в галузі права, викладачка кафедри публічного права, Молдавський державний університет, керівник юридичного відділу Національної спілки виконавчих працівників Республіки Молдова (м. Кишинів, Молдова);
- С. В. Білозоров** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту № 2, Національна академія внутрішніх справ;
- Т. В. Гавронська** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- Корпадіс Адріан-Габріель** – доктор філософії, доцент, декан факультету Європейських студій, Університет імені Бабеша-Бойяї (м. Клуж-Напока, Румунія);
- О. В. Макарова** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана соціально-гуманітарного факультету, Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
- Масено Мануель Давид** – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та фахівець із захисту даних, старший науковий співробітник, член координаційного комітету лабораторії UbiNET – Комп'ютерної безпеки та кіберзлочинності IPBeja, Політехнічний університет Бежі (м. Бежа, Португалія);
- Н. М. Опольська** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри публічно-правових дисциплін, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;
- О. В. Токарчук** – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник, Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України;
- О. О. Чумак** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

УДК 343.195(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.01>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Андрусишин Б. І.

orcid.org/0000-0002-5490-6874

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ СКЛАДУ ПРИСЯЖНИХ ЯК ГАРАНТІЯ НАЛЕЖНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НАРОДНОЇ УЧАСТІ У ПРАВОСУДДІ

У статті досліджено репрезентативність складу присяжних як юридично значущу характеристику механізму безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя. Метою статті є з'ясування юридичного змісту репрезентативності, її співвідношення з представництвом, випадковістю добору, неупередженістю та суспільною довірою, а також визначення критеріїв оцінювання формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні в Україні. Обґрунтовано, що репрезентативність не означає пропорційного відтворення соціально-демографічної структури суспільства у конкретній колегії та не надає присяжному представницького мандата. Доведено, що випадковість добору є необхідною, але недостатньою передумовою репрезентативності, оскільки відбір із попередньо звуженого вихідного корпусу кандидатів у присяжні не усуває дефектів його формування. Проаналізовано чинний порядок формування списків присяжних в Україні та релевантні підходи, сформовані у зарубіжній судовій практиці й доктрині. Встановлено, що попередня згода громадянина на включення до списку присяжних створює нормативний ризик самовідбору, а законодавчі критерії доступу, підстави увільнення та матеріально-трудова гарантії можуть впливати на широту фактичної участі громадян. Здійснено комплексне розмежування репрезентативності, представництва, випадковості та неупередженості, а статистичну перевірюваність послідовних етапів формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні визначено як гарантійний елемент народної участі у правосудді. Запропоновано розширення вихідного корпусу кандидатів у присяжні, наступний автоматизований випадковий добір, обґрунтовані підстави увільнення, належні гарантії участі та знеособлений статистичний моніторинг. Зроблено висновок, що репрезентативність має забезпечувати реальну й порівнянну можливість участі широкого кола громадян у правосудді, а не наперед визначений соціальний склад конкретної колегії.

Ключові слова: присяжний, суд присяжних, репрезентативність, народна участь у правосудді, корпус кандидатів у присяжні, випадковий добір, неупередженість, суспільна довіра, легітимність судової влади.

Постановка проблеми. Частина п'ята статті 124 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР встановлює: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [1]. Зі змісту змін, внесених Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII, випливає, що після конституційної реформи 2016 року саме присяжні залишилися прямо визначеною Основним Законом формою безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя [2].

Відповідно до частини першої статті 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII: «Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя» [3]. Законодавче регулювання статусу присяжного охоплює також формування списків присяжних, вимоги до осіб, які можуть бути включені до таких списків, порядок залучення до виконання обов'язків у суді та гарантії прав присяжних.

Водночас нормативне визначення статусу конкретного присяжного не вирішує питання про якість формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні. Попередня згода на включення до списку присяжних, законодавчі критерії доступу, підстави увільнення та подальший автоматизований добір можуть по-різному впливати на широту участі громадян у здійсненні правосуддя. Тому наукова проблема полягає у визначенні юридичного змісту репрезентативності та критеріїв, за якими можна відмежувати належно організовану процедуру добору від системного необґрунтованого звуження доступу до участі у правосудді, не ототожнюючи репрезентативність із пропорційним або наперед сконструйованим соціальним складом конкретної колегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика участі присяжних у здійсненні правосуддя розроблялася у вітчизняній науці в різних аспектах. Водночас репрезентативність як самостійна юридична характеристика механізму народної участі потребує відмежування від випадковості добору, соціального різноманіття, представництва та пропорційності. Історико-правове дослідження О. В. Середи охоплює правове регулювання процедури добору корпусу присяжних засідателів і станових представників, формування за їх участю судових присутностей, їх правовий статус та питання юридичної відповідальності [4]. І. Р. Волоско комплексно дослідила теоретичні та практичні питання формування і функціонування суду присяжних у кримінальному провадженні України, зокрема формування списків, процесуальний статус присяжного та моделі суду присяжних [5, с. 1–2].

Дослідницька служба Верховної Ради України у Концепції удосконалення моделі суду присяжних 2024 року проаналізувала чинне нормативне регулювання, законопроектну діяльність, сучасний досвід 17 держав та сформулювала пропозиції щодо вдосконалення української моделі [6, с. 1]. У 2026 році О. В. Макарова, аналізуючи реформування інституту суду присяжних у контексті міжнародного досвіду, прямо вказала на доцільність удосконалення порядку формування складу присяжних на засадах репрезентативності [7, с. 32].

У зарубіжній доктрині Н. Fukurai розглядає репрезентативність крізь послідовні стадії добору, від вихідних списків до фактичного складу присяжних, та звертає увагу на кумулятивний вплив формально нейтральних фільтрів [8, с. 55–57]. N. W. Chernoff обґрунтовує значення доступу до даних про процедуру добору для практичного виявлення порушень вимоги репрезентативного зрізу громади [9].

Отже, репрезентативність уже є предметом наукової дискусії, однак для української моделі недостатньо розробленими залишаються її комплексний юридичний зміст, співвідношення з представництвом, пропорційністю, випадковістю добору та неупередженістю, оцінка попередньої згоди як нормативного ризику самовідбору, а також статистична перевірюваність послідовних етапів формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування юридичного змісту репрезентативності складу присяжних, визначення її значення для належної реалізації народної участі у здійсненні правосуддя та формулювання критеріїв, за якими може оцінюватися порядок формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Репрезентативність складу присяжних не слід ототожнювати з представництвом народу. Присяжний не одержує мандата від населення, територіальної громади чи певної соціальної групи, не діє від їх імені та не пов'язаний їхньою волею під час вирішення справи. Його процесуальне становище визначається законом і конкретним судовим провадженням. Тому формула про «представника народу» може використовуватися лише у широкому суспільно-політичному значенні, але не як характеристика представницького статусу присяжного.

Не впливає з репрезентативності й вимога пропорційно відтворювати у кожній колегії статеву, вікову, професійну, етнічну чи іншу структуру населення. Такий підхід неминуче зміщував би акцент із випадкового визначення конкретних осіб на адміністративне конструювання бажаного соціального складу. Репрезентативність має інше юридичне призначення: вона характеризує якість механізму, за допомогою якого громадяни отримують можливість бути включеними до вихідного корпусу кандидатів у присяжні та відібраними для участі у здійсненні правосуддя.

Показовим у цьому відношенні є підхід Верховного Суду Канади у справі R. v. Kokorepase. Суд відмежував репрезентативність від права на пропорційний склад колегії присяжних та переніс центр оцінки з кінцевого демографічного результату на процедуру формування списку кандидатів у присяжні. У рішенні наголошено, що держава має забезпечити справедливу можливість широкому зрізу суспільства брати участь у процедурі добору [10, пп. 39–40, 61]. У справі R. v. Chouhan ця позиція була підтверджена: право на репрезентативний склад присяжних не означає права на пропорційне представництво певних груп на будь-якій стадії добору [11, п. 85].

На нашу думку, для українського права ці рішення є методологічними орієнтирами: репрезентативність доцільно оцінювати передусім через властивості процедури, а не через соціальний «портрет» конкретної колегії. Репрезентативність складу присяжних слід визначати як властивість правового механізму формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні та процедури добору конкретного складу присяжних, яка забезпечує широкому колу громадян відповідної території реальну й порівнянну можливість бути залученими до здійснення правосуддя на основі процедури, що не допускає необґрунтованого систематичного виключення окремих частин суспільства.

Юридична оцінка репрезентативності повинна починатися не з персонального складу конкретної колегії, а з вихідного корпусу кандидатів у присяжні. Якщо певні категорії громадян систематично не потрапляють до такого корпусу внаслідок способу його формування, наступний випадковий добір не усуває первісного звуження. У цьому полягає принципова відмінність між випадковістю та репрезентативністю.

Випадковість нейтралізує персональний вибір між особами, які вже включені до вихідного корпусу кандидатів у присяжні. Репрезентативність натомість вимагає оцінки того, хто і за яких умов отримав можливість бути включеним до такого корпусу. Тому випадковість є необхідною, але недостатньою гарантією репрезентативності процедури добору присяжних.

Американська доктрина формування колегії присяжних із репрезентативного зрізу громади (*fair cross-section*) добре демонструє значення вихідного корпусу кандидатів у присяжні. У справі *Taylor v. Louisiana* Верховний суд США розглядав модель, за якої залучення жінок до виконання обов'язків присяжних залежало від попереднього письмового волевиявлення. Жінки становили більшість осіб, які відповідали загальним вимогам для виконання функцій присяжних, але через механізм попередньої добровільної реєстрації їх фактична присутність у вихідному корпусі кандидатів у присяжні була вкрай низькою. Суд визнав таку систему несумісною з вимогою репрезентативного зрізу громади [12, с. 524–533]. Для України це рішення не може слугувати доказом фактичної нерепрезентативності. Воно підтверджує інше: попередня добровільність входження до вихідного корпусу кандидатів у присяжні здатна системно впливати на його склад.

У справі *Duren v. Missouri* Верховний суд США конкретизував критерії системного недопредставлення. Значення мало не випадкове співвідношення в одному складі, а сталість недопредставлення, пов'язана із самою процедурою добору [13, с. 364–368]. Це розмежування є корисним для українського правового аналізу: відсутність певної соціальної групи в окремій невеликій колегії може бути природним наслідком випадковості, тоді як стале недопредставлення, що відтворюється внаслідок однакових правил формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні, потребує іншої юридичної оцінки.

Чинна українська модель поєднує попередню згоду громадянина на включення до списку присяжних із подальшим автоматизованим доббором. Частина перша статті 64 Закону № 1402-VIII передбачає: «Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам статті 65 цього Закону і дали згоду бути присяжними» [3].

Окремо частина шоста статті 15 Закону № 1402-VIII встановлює: «У разі розгляду справи за участю присяжних їх персональний склад визначається за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, якщо інше не встановлено законом». Частина друга статті 67 цього Закону передбачає: «Добір осіб для запрошення до участі у здійсненні правосуддя як присяжних здійснюється за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [3].

Таким чином, автоматизація діє вже після формування списку присяжних. Вона здатна забезпечити нейтральність вибору серед включених до списку осіб, але не визначає широту вихідного корпусу кандидатів у присяжні. Через це попередня згода набуває особливого значення. До списку присяжних можуть бути включені лише громадяни, які відповідають установленим

законом вимогам і дали згоду бути присяжними. Така конструкція створює нормативний ризик самовідбору. Особи, які погоджуються на участь, теоретично можуть відрізнятися від інших придатних громадян за професійною зайнятістю, доступністю вільного часу, матеріальними можливостями, рівнем обізнаності або мотивацією.

Репрезентативність не передбачає скасування законодавчих вимог до присяжного. Частина перша статті 65 Закону № 1402-VIII встановлює: «Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом». Для аналізу репрезентативності релевантними є, зокрема, такі дослівні приписи частини другої цієї статті: «3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою» [3].

Факт наявності вікових чи професійних обмежень не означає порушення репрезентативності. Однак кожне загальне виключення великої категорії громадян має мати достатнє функціональне обґрунтування. З цієї позиції заслуговує на окреме переосмислення нижня межа у тридцять років. Вона повністю усуває від цієї форми участі всіх повнолітніх громадян віком від вісімнадцяти до двадцяти дев'яти років незалежно від їхніх індивідуальних якостей. Тому збереження такого цензу потребує сучасного функціонального пояснення, а не лише посилення на законодавчу традицію.

Схожого підходу потребують професійні несумісності. Для частини категорій виключення безпосередньо пов'язане з їх професійною участю в судовій або правоохоронній системі. Щодо інших необхідно з'ясувати, чи справді загальна заборона є необхідною, чи відповідний ризик може бути усунутий через відвід у конкретній справі. Репрезентативність не заперечує кваліфікаційних вимог, але вимагає, щоб вони не перетворювалися на необґрунтоване звуження соціальної основи вихідного корпусу кандидатів у присяжні.

Репрезентативність залежить не лише від правил первинного включення до списку присяжних. Для цілей цього дослідження релевантними є, зокрема, такі дослівні приписи частини другої статті 66 Закону № 1402-VIII: «1) особу, яка перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також особу, яка має дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримує дітей-інвалідів або членів сім'ї похилого віку; 3) особу, яка через свої релігійні переконання вважає для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя; 4) іншу особу, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вона посилається» [3].

Матеріальні та трудові гарантії встановлені статтею 68 Закону № 1402-VIII. Частина перша цієї статті передбачає: «Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові». Частина друга статті 68 встановлює: «За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, визначені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається» [3].

Ці приписи мають значення і для репрезентативності. Якщо участь у здійсненні правосуддя вимагає від особи непропорційних матеріальних витрат або створює серйозні ризики для її зайнятості, реальна можливість виконувати функції присяжного стає залежною від майнового чи професійного становища. Належні компенсації та трудові гарантії можуть зменшувати цей ефект. Водночас широкі підстави увільнення потребують послідовного застосування, оскільки систематичне вибуття певних категорій уже після формування списку також може впливати на кінцеву сукупність осіб, які реально беруть участь у здійсненні правосуддя.

Якщо репрезентативність пов'язується із системністю, її неможливо належно оцінювати лише шляхом нормативного аналізу. Необхідно мати змогу простежити, на якому етапі виникає стале недопредставлення і чи пов'язане воно з правилами формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні. У зарубіжній літературі звертається увага на те, що відсутність доступу до даних про процедуру добору присяжних ускладнює практичне виявлення порушень вимоги репрезентативного зрізу громади [9].

Для України це не означає необхідності оприлюднення персональних даних присяжних або введення квот. Доцільним є формування знеособлених агрегованих даних щодо чисельності вихідного корпусу кандидатів у присяжні, кількості осіб, які відповідають законодавчим критеріям, кандидатів, визначених для виклику, осіб, увільнених від виконання обов'язків, відведених та фактично залучених до розгляду справ. Такі відомості дозволили б відрізнити природні випадкові відхилення від стійких наслідків роботи самої системи.

Статистична перевірюваність у цьому розумінні не є самостійною метою. Вона виконує гарантійну функцію, оскільки дозволяє перевірити, чи справді нейтральні за формою правила не створюють постійного звуження доступу окремих частин суспільства до участі у правосудді.

Подальше реформування порядку формування вихідного корпусу кандидатів у присяжні доцільно спрямувати насамперед на його розширення та зменшення залежності від попереднього самовідбору громадян. Перспективним може бути формування такого корпусу на основі визначених законом державних інформаційних ресурсів із наступним автоматизованим випадковим добором. Водночас конкретна модель повинна передбачати належні підстави увільнення, гарантії захисту персональних даних, матеріальне забезпечення та можливість перевірки фактичних наслідків застосування процедури.

Репрезентативність пов'язана з неупередженістю та суспільною довірою, але не тотожна їм. Неупередженість стосується ставлення конкретного присяжного до сторін, обставин і предмета справи. Репрезентативність характеризує систему, яка визначає, хто взагалі може опинитися серед осіб, залучених до здійснення правосуддя. Тому соціально різноманітний склад не може автоматично вважатися неупередженим, так само як індивідуальна неупередженість не усуває можливого структурного звуження вихідного корпусу кандидатів у присяжні.

Репрезентативність також не гарантує суспільної довіри. На довіру впливають незалежність суду, якість процедури, мотивованість рішень, дотримання процесуальних прав та загальний стан правосуддя. Проте широкий і нейтрально сформований вихідний корпус кандидатів у присяжні може створювати додаткові інституційні передумови для сприйняття участі присяжних як реальної, а не декларативної форми залучення суспільства до судової влади.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави розглядати репрезентативність складу присяжних як юридично значущу властивість механізму безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя. Її зміст полягає не у статистичному відтворенні структури населення в конкретній колегії і не у представницькому статусі окремого присяжного, а в забезпеченні достатньо широкому колу громадян реальної та порівнянної можливості бути залученими до виконання цієї функції.

Випадковість добору є необхідною процедурною гарантією, однак не може компенсувати попереднього звуження вихідного корпусу кандидатів у присяжні. Тому репрезентативність має оцінюватися впродовж усього механізму формування, починаючи з визначення кола потенційних кандидатів і завершуючи фактичним залученням особи до здійснення правосуддя.

Чинна українська модель, за якої включення до списку присяжних залежить від попередньої згоди громадянина, створює нормативний ризик самовідбору. Проте встановлення фактичного впливу цього чинника потребує емпіричних даних. Тому одним із напрямів удосконалення системи має стати не лише розширення вихідного корпусу кандидатів у присяжні, а й забезпечення статистичної перевірюваності послідовних етапів його формування.

Законодавчі вікові, професійні та інші виключення мають оцінюватися з погляду їх функціональної необхідності та пропорційності. Репрезентативність не вимагає відмови від обґрунтованих критеріїв доступу, але несумісна з необґрунтованими системними бар'єрами.

Отже, репрезентативність складу присяжних слід забезпечувати не шляхом конструювання бажаного соціального складу конкретної колегії, а через належну організацію вихідного корпусу кандидатів у присяжні та нейтральну процедуру подальшого випадкового добору. Така модель найбільш послідовно поєднує широку суспільну основу народної участі з незалежністю конкретного присяжного та випадковістю визначення персонального складу суду.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> (дата звернення: 14.09.2026).
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1401-19> (дата звернення: 14.09.2026).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19> (дата звернення: 14.09.2026).
4. Серeda О. В. Присяжні засідателі та станові представники в судових органах українських губерній Російської імперії (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 238 с.
5. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 16 с.
6. Концепція удосконалення моделі суду присяжних в Україні / Дослідницька служба Верховної Ради України. Київ, 2024. 63 с.
7. Макарова О. В. Реформування інституту суду присяжних у контексті міжнародного досвіду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2026. Т. 4, № 94. С. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.4>.
8. Fukurai H. The Representative Jury Requirement: Jury Representativeness and Cross-Sectional Participation from the Beginning to the End of the Jury Selection Process. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice. 1999. Vol. 23, No. 1. P. 55–90. DOI: <https://doi.org/10.1080/01924036.1999.9678633>.
9. Chernoff N. W. No Records, No Right: Discovery & the Fair Cross-Section Guarantee. Iowa Law Review. 2016. Vol. 101, No. 5. P. 1719–1785.
10. R. v. Kokopenace, 2015 SCC 28, [2015] 2 S.C.R. 398. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/15373/index.do> (дата звернення: 14.09.2026).
11. R. v. Chouhan, 2021 SCC 26, [2021] 2 S.C.R. 136. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/18932/index.do> (дата звернення: 14.09.2026).
12. Taylor v. Louisiana, 419 U.S. 522 (1975). URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/USREPORTS-419/USREPORTS-419-522> (дата звернення: 14.09.2026).
13. Duren v. Missouri, 439 U.S. 357 (1979). URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/USREPORTS-439/USREPORTS-439-357> (дата звернення: 14.09.2026).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> (accessed: 14.09.2026) [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosudiv) : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 No. 1401-VIII [On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice): Law of Ukraine of June 2, 2016 No. 1401-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1401-19> (accessed: 14.09.2026) [in Ukrainian].
3. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 No. 1402-VIII [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 No. 1402-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2016. No. 31. Art. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19> (accessed: 14.09.2026) [in Ukrainian].

4. Sereda O. V. Prysiazhni zasidateli ta stanovi predstavnyky v sudovykh orhanakh ukrainskykh hubernii Rosiiskoi imperii (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Jurors and Estate Representatives in the Judicial Bodies of the Ukrainian Governorates of the Russian Empire (Second Half of the 19th – Early 20th Century)] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / Natsionalnyi universytet «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Kharkiv, 2012. 238 p. [in Ukrainian].
5. Volosko I. R. Sud prysiazhnykh v Ukraini: osoblyvosti formuvannia ta diialnosti [Jury Trial in Ukraine: Peculiarities of Formation and Activity] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv, 2017. 16 p. [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia udoskonalennia modeli sudu prysiazhnykh v Ukraini [Concept for Improving the Jury Trial Model in Ukraine] / Doslidnytska sluzhba Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv, 2024. 63 p. [in Ukrainian].
7. Makarova O. V. Reformuvannia instytutu sudu prysiazhnykh u konteksti mizhnarodnoho dosvidu [Reforming the Institution of Jury Trial in the Context of International Experience]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo. 2026. Vol. 4, No. 94. P. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.4> [in Ukrainian].
8. Fukurai H. The Representative Jury Requirement: Jury Representativeness and Cross-Sectional Participation from the Beginning to the End of the Jury Selection Process. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice. 1999. Vol. 23, No. 1. P. 55–90. DOI: <https://doi.org/10.1080/01924036.1999.9678633>.
9. Chernoff N. W. No Records, No Right: Discovery & the Fair Cross-Section Guarantee. Iowa Law Review. 2016. Vol. 101, No. 5. P. 1719–1785.
10. R. v. Kokopenace, 2015 SCC 28, [2015] 2 S.C.R. 398. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/15373/index.do> (accessed: 14.09.2026).
11. R. v. Chouhan, 2021 SCC 26, [2021] 2 S.C.R. 136. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/18932/index.do> (accessed: 14.09.2026).
12. Taylor v. Louisiana, 419 U.S. 522 (1975). URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/USREPORTS-419/USREPORTS-419-522> (accessed: 14.09.2026).
13. Duren v. Missouri, 439 U.S. 357 (1979). URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/USREPORTS-439/USREPORTS-439-357> (accessed: 14.09.2026).

Andrusyshyn B. I. Representativeness of jury composition as a safeguard of meaningful public participation in the administration of justice

The article examines the representativeness of jury composition as a legally significant feature of direct public participation in the administration of justice. The aim is to clarify its legal meaning, its relationship with representation, random selection, impartiality and public trust, and the criteria for assessing the formation of the source pool of prospective jurors in Ukraine. It argues that representativeness does not require proportional reproduction of the socio-demographic structure of society in a particular jury and does not confer a representative mandate on a juror. Random selection is necessary but insufficient because selection from an already narrowed source pool of prospective jurors cannot remedy defects in its formation. The article analyses the current Ukrainian rules governing jury lists and relevant approaches developed in foreign case law and legal scholarship. Prior consent to inclusion in a jury list is identified as creating a normative risk of self-selection, while eligibility criteria, grounds for excusal and material and employment guarantees may affect the breadth of citizens' actual participation. The study distinguishes representativeness from representation, random selection and impartiality and treats statistical verifiability of successive stages of source-pool formation as a safeguard of public participation in justice. Further reform should broaden the source pool of prospective jurors, retain subsequent automated random selection, provide justified grounds for excusal and adequate participation guarantees, and introduce anonymised statistical monitoring. The article concludes that representativeness should secure a genuine and comparable opportunity for a broad range of citizens to participate in the administration of justice rather than guarantee a predetermined social composition of a particular jury.

Key words: *juror, jury trial, representativeness, public participation in the administration of justice, prospective-juror source pool, random selection, impartiality, public trust, legitimacy of the judiciary.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

Боровик Л. А.

orcid.org/0000-0002-8997-0577

Вчорашиній О. Ю.

orcid.org/0009-0006-8013-4255

КОНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Статтю присвячено дослідженню конституційної стійкості України та її ролі у сучасному демократичному конституціоналізмі в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння категорії конституційної стійкості, її співвідношення з конституційною стабільністю та особливості функціонування демократичного конституційного ладу в умовах збройної агресії. Досліджено межі допустимої трансформації конституційних інститутів під час війни та критерії відмежування конституційно допустимої адаптації від деформації конституційного ладу. На підставі аналізу українського досвіду обґрунтовано, що конституційна стійкість виступає важливою передумовою збереження демократичної легітимності державної влади, забезпечення правової спадкоємності державності, повоєнного відновлення країни та подальшої європейської інтеграції України.

Питання забезпечення стійкості конституційного ладу в умовах воєнного стану набуло особливої актуальності після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Попри наявність окремих наукових досліджень, присвячених проблемам українського конституціоналізму в умовах війни, питання конституційної стійкості як самостійної категорії конституційного права та визначення меж трансформації демократичного конституційного ладу залишаються недостатньо розробленими. Метою статті є дослідження сутності конституційної стійкості та визначення меж допустимої трансформації демократичного конституційного ладу України в умовах воєнного стану.

Категорія конституційної стійкості (*constitutional resilience*) відносно недавно увійшла до наукового обігу сучасного конституційного права, однак уже сьогодні посідає важливе місце серед головних концептів, що використовуються для аналізу функціонування держави в умовах кризових викликів. Зростання інтересу до цієї проблематики зумовлене низкою глобальних подій останніх десятиліть, серед яких міжнародний тероризм, пандемія COVID-19, масштабні міграційні процеси, економічні кризи, а також військові конфлікти, які поставили перед демократичними державами питання про здатність їхніх конституційних систем ефективно реагувати на надзвичайні обставини без втрати власної демократичної природи.

Ключові слова: конституційна стійкість, воєнний стан, конституціоналізм, демократичний конституційний лад, верховенство права, права людини, повоєнне відновлення, європейська інтеграція.

У традиційному розумінні ефективність конституційного ладу тривалий час пов'язувалася насамперед із його стабільністю. Вважалося, що стійкість держави забезпечується незмінністю конституційних інститутів, передбачуваністю правового регулювання та мінімізацією політичних трансформацій. Такий підхід був цілком виправданим в умовах відносно стабільного суспільного розвитку. Проте сучасні виклики засвідчили, що сама по собі стабільність не завжди гарантує здатність держави ефективно реагувати на кризові ситуації.

Саме тому у сучасній конституційно-правовій доктрині дедалі більшого поширення набуває концепція конституційної стійкості. На відміну від стабільності, яка передбачає збереження існуючого стану конституційної системи, стійкість характеризує її здатність адаптуватися до змін без втрати фундаментальних конституційних характеристик. У цьому сенсі конституційна стійкість означає не відсутність трансформацій, а навпаки – можливість їх здійснення за умови збереження основоположних цінностей, принципів та інституційних засад демократичного конституційного ладу.

Подібний підхід простежується і в сучасних дослідженнях українських науковців. Так, В. Ковальчук зазначає, що в умовах війни конституціоналізм не може розглядатися як статична

система правових норм та інститутів, оскільки його життєздатність визначається здатністю забезпечувати ефективне функціонування державної влади, захист прав людини та збереження демократичних засад навіть за умов надзвичайних загроз. Відповідно, стійкість конституційного ладу проявляється насамперед у його здатності поєднувати необхідність реагування на кризу із збереженням фундаментальних принципів демократичної правової держави [1, с. 253].

Близькою за змістом є й категорія національної стійкості, яка останніми роками активно розробляється науковим крилом. На думку Ю. Уманціва та Д. Шкуропадської, стійкість держави полягає у здатності ефективно протидіяти загрозам різного походження, адаптуватися до змін безпекового середовища та швидко відновлюватися після кризових ситуацій. При цьому ключовою характеристикою стійкості виступає не відсутність криз, а здатність держави та суспільства зберігати функціональність в умовах їх виникнення [2, с. 8]. Хоча наведений підхід сформульовано переважно щодо національної стійкості загалом, його положення можуть бути застосовані й до характеристики конституційної стійкості як окремого елементу функціонування демократичного конституційного ладу.

Таким чином, конституційна стійкість і конституційна стабільність не є тотожними категоріями. Стабільність орієнтована переважно на збереження існуючого нормативного та інституційного стану, тоді як стійкість передбачає здатність конституційної системи до адаптації в умовах кризових викликів. Якщо стабільність можна охарактеризувати як статичну характеристику конституційного ладу, то стійкість має динамічний характер і відображає його спроможність до самозбереження через контрольовану трансформацію. Саме тому конституційна стійкість дедалі частіше розглядається як одна з необхідних передумов збереження демократичного конституційного ладу в умовах сучасних безпекових викликів.

Український досвід останніх років переконливо демонструє практичну значущість такого підходу. Повномасштабна війна створила ситуацію, за якої збереження конституційного ладу стало можливим саме завдяки його адаптації до нових умов. Запровадження воєнного стану, створення військових адміністрацій, особливий порядок функціонування органів державної влади, тимчасові обмеження окремих прав і свобод людини стали прикладами конституційно допустимих трансформацій, спрямованих на забезпечення життєздатності держави в умовах збройної агресії.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. Крусян, яка наголошує, що війна спричинила істотні зміни у функціонуванні окремих інститутів українського конституціоналізму, однак не змінила його фундаментального призначення. Науковиця обґрунтовує існування своєрідних «констант» конституціоналізму, до яких належать його мета, основоположні принципи та сама Конституція України, незмінність якої під час воєнного стану прямо гарантується статтею 157 Конституції України. Водночас трансформації можуть стосуватися механізмів реалізації конституційних норм, діяльності державних інститутів та порядку реалізації окремих прав і свобод людини, що дозволяє забезпечити належне функціонування держави в екстраординарних умовах [3, с. 16].

Водночас зазначені процеси не повинні розглядатися як відступ від засад конституціоналізму. Навпаки, вони свідчать про здатність Конституції України [4] функціонувати як у звичайних, так і в екстраординарних умовах. Конституційна система продемонструвала можливість пристосування до безпрецедентних викликів без формального припинення дії Конституції, скасування демократичних інститутів чи руйнування системи конституційних гарантій прав людини. Як слушно зазначає В. Ковальчук, саме здатність конституційної системи забезпечувати безперервність функціонування демократичної держави та захист основоположних цінностей у період воєнних загроз свідчить про її реальну життєздатність та ефективність [1, с. 256].

У цьому контексті особливо важливого значення набуває питання про межі такої адаптації. Очевидно, що не будь-які зміни, навіть обумовлені воєнною необхідністю, можуть визнаватися проявом конституційної стійкості. Адаптація конституційного ладу повинна залишатися сумісною з його фундаментальними характеристиками. Якщо трансформація призводить до втрати демократичного характеру держави, руйнування системи стримувань і противаг, фактичного

скасування верховенства права або довільного обмеження прав людини, йдеться вже не про конституційну стійкість, а про деформацію конституційного ладу.

Зазначений підхід узгоджується з висновками сучасних досліджень українського конституціоналізму в умовах війни. Зокрема, В. Ковальчук наголошує, що навіть за умов широко-масштабної збройної агресії легітимність екстраординарних заходів державної влади повинна оцінюватися через призму їх необхідності, пропорційності та відповідності фундаментальним демократичним цінностям. Саме тому конституційна стійкість не може ототожнюватися з необмеженою дискрецією держави, а передбачає існування чітких меж допустимих трансформацій конституційного ладу [1, с. 256].

З огляду на це видається доцільним визначати конституційну стійкість як здатність демократичного конституційного ладу зберігати свою ціннісну, нормативну та інституційну сутність шляхом адаптації до надзвичайних викликів без втрати фундаментальних принципів демократії, верховенства права, поділу влади та прав людини.

У структурі конституційної стійкості можна виокремити декілька взаємопов'язаних елементів.

По-перше, нормативну стійкість, яка полягає у збереженні дії Конституції як акта найвищої юридичної сили навіть в умовах надзвичайних обставин.

По-друге, інституційну стійкість, що проявляється у здатності органів державної влади продовжувати виконання своїх функцій попри кризові фактори.

По-третє, ціннісну стійкість, яка забезпечує збереження фундаментальних конституційних цінностей незалежно від поточних політичних чи безпекових обставин.

По-четверте, суспільну стійкість, що характеризується підтримкою громадянами конституційного ладу, довірою до державних інститутів та готовністю захищати демократичні цінності навіть в умовах воєнної загрози. У цьому аспекті доцільно враховувати підхід Ю. Уманціва та Д. Шкуропадської, які розглядають стійкість як здатність держави та суспільства не лише протидіяти загрозам, але й адаптуватися до них та забезпечувати відновлення після кризових явищ [2, с. 10]. Такий підхід дозволяє розглядати суспільну підтримку конституційного ладу як важливий елемент загальної конституційної стійкості держави.

Саме поєднання цих елементів дозволяє забезпечити життєздатність демократичного конституційного ладу в умовах екзистенційних викликів, зберігаючи його безперервність та легітимність. У випадку України така стійкість стала одним із головних чинників збереження державності та продовження функціонування демократичних інститутів після початку повномасштабної агресії російської федерації.

Визнання необхідності адаптації конституційного ладу до умов воєнного стану неминуче актуалізує питання про межі такої адаптації. Саме визначення цих меж є одним із найбільш складних завдань сучасного конституціоналізму, оскільки пов'язане з необхідністю досягнення балансу між двома взаємопов'язаними цінностями – забезпеченням безпеки держави та збереженням демократичної природи конституційного ладу.

В умовах війни держава змушена діяти в обставинах підвищеної невизначеності та постійної загрози. Це об'єктивно потребує запровадження спеціальних механізмів управління, здатних забезпечити оперативність прийняття рішень, координацію діяльності органів влади, мобілізацію ресурсів та захист населення. Саме тому більшість сучасних конституцій передбачають можливість запровадження надзвичайних або воєнних режимів, які допускають тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини та певну трансформацію звичайного порядку функціонування державних інституцій.

Разом із тим конституційна теорія виходить із того, що навіть найсерйозніші загрози не можуть бути підставою для повного усунення конституційних обмежень державної влади. В іншому випадку надзвичайний правовий режим ризикує перетворитися на механізм демонтажу демократичного ладу під приводом його захисту. Історія конституціоналізму містить численні приклади, коли надзвичайні повноваження, спочатку запроваджені як тимчасовий захід реагування на кризу, згодом ставали інструментом концентрації влади та поступового згортання демократичних інститутів. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. Стогової,

яка наголошує, що тривале функціонування держави в умовах надзвичайного або воєнного режиму створює ризик поступового перетворення виняткових механізмів управління на постійний елемент державної політики. Саме тому надзвичайні повноваження повинні залишатися обмеженими за змістом і строками застосування та перебувати під постійним демократичним контролем [5, с. 184].

З огляду на це в сучасній конституційно-правовій доктрині дедалі більшого значення набуває принцип конституційної обмеженості надзвичайних повноважень. Його зміст полягає в тому, що навіть в умовах війни будь-які відступи від звичайного порядку реалізації конституційних норм повинні залишатися правомірними, пропорційними, тимчасовими та підконтрольними демократичним інститутам.

У контексті дослідження конституційної стійкості особливого значення набуває питання про критерії, які дозволяють відмежувати допустиму трансформацію конституційного ладу від його деформації. На нашу думку, такими критеріями можуть виступати збереження конституційної легітимності, дотримання принципу пропорційності, тимчасовий характер обмежень та недоторканність конституційного ядра демократичного ладу.

Першим критерієм є збереження конституційної легітимності. Будь-які зміни у функціонуванні державного механізму повинні здійснюватися виключно на підставі Конституції та законів України. Воєнний стан не створює самостійного джерела влади та не скасовує вимоги конституційної законності. Навпаки, саме в умовах війни особливо важливо, щоб державні рішення залишалися в межах конституційного правопорядку, оскільки це забезпечує їхню легітимність як усередині країни, так і на міжнародному рівні. У цьому аспекті слушною видається позиція низки вчених, відповідно до якої навіть за умов воєнного стану константами українського конституціоналізму залишаються Конституція України, її основоположні принципи та засадничі цілі конституційного регулювання, тоді як зміни можуть відбуватися лише на рівні інституційних механізмів та процедур їх практичної реалізації [6, с. 28].

Другим критерієм виступає принцип пропорційності. Конституційно допустимими можуть вважатися лише ті обмеження прав і свобод людини, які є необхідними для досягнення легітимної мети, придатними для її досягнення та такими, що не виходять за межі об'єктивної потреби. Війна не усуває вимоги пропорційності, а лише впливає на оцінку конкретних ризиків та допустимих способів їх мінімізації. Саме тому кожне обмеження повинно мати належне правове обґрунтування та перебувати у розумному співвідношенні з рівнем існуючої загрози. Аналізуючи проблематику захисту демократії в умовах воєнного стану, О. Стогова також наголошує, що національна безпека не може розглядатися як універсальне виправдання будь-якого втручання держави у сферу прав людини, а пошук балансу між свободою та безпекою повинен здійснюватися виключно в межах принципу пропорційності [5, с. 185].

Третім критерієм є тимчасовий характер трансформацій. Конституційна стійкість передбачає адаптацію до кризових умов, але не їх перетворення на постійну модель функціонування держави. Надзвичайні повноваження повинні діяти лише протягом періоду існування відповідної загрози. Після усунення обставин, які зумовили їх запровадження, демократичні механізми повинні бути відновлені в повному обсязі. Саме тимчасовість відрізняє конституційно допустиму адаптацію від поступової ерозії демократичних інститутів. Як справедливо зазначає О. Крусян, зміни, спричинені війною, мають розглядатися як реакція на виняткові обставини, а не як підстава для перегляду фундаментальних засад конституційного ладу [3, с. 19].

Нарешті, четвертим і, на нашу думку, найбільш важливим критерієм є недоторканність конституційного ядра демократичного ладу. Ідеться про сукупність фундаментальних принципів, без яких демократична держава втрачає власну конституційну сутність. До таких принципів належать народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, правова визначеність, повага до людської гідності та визнання прав людини найвищою соціальною цінністю.

Саме існування такого конституційного ядра дозволяє поєднати необхідну гнучкість державного механізму із збереженням його демократичної природи. В умовах війни можуть змінюватися окремі інституційні механізми, процедури або форми реалізації влади, проте незмінними

повинні залишатися цінності, які визначають зміст українського конституціоналізму. У цьому сенсі заслуговує на увагу висновок О. Крусян про те, що життєздатність сучасного українського конституціоналізму забезпечується саме поєднанням його констант із можливістю адаптації окремих інституційних механізмів до умов воєнного часу [3, с. 20].

Український досвід функціонування держави після 24 лютого 2022 року демонструє практичну реалізацію зазначеного підходу. Незважаючи на запровадження воєнного стану, Конституція України продовжує діяти, Верховна Рада України здійснює законодавчу діяльність, судова система зберігає свої повноваження, а права людини можуть обмежуватися лише в обсязі, передбаченому Конституцією та законодавством про правовий режим воєнного стану. Саме це дозволяє говорити про збереження демократичної легітимності державної влади навіть в умовах повномасштабної війни.

Водночас подальший розвиток українського конституціоналізму вимагатиме постійного контролю за тим, щоб необхідні безпекові заходи не призводили до поступового розмивання демократичних стандартів. Конституційна стійкість не означає безумовного схвалення будь-яких трансформацій, продиктованих воєнною необхідністю. Навпаки, її призначення полягає в тому, щоб забезпечити адаптацію держави до надзвичайних викликів без втрати тих фундаментальних принципів, заради захисту яких така адаптація здійснюється.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала безпрецедентним випробуванням для української державності та конституційного ладу. Вперше з моменту проголошення незалежності Україна зіткнулася із необхідністю тривалого функціонування всієї системи публічної влади в умовах масштабних бойових дій, окупації частини території держави, постійних ракетних атак, мільйонів внутрішньо переміщених осіб та значних демографічних, економічних і безпекових втрат.

За таких умов особливого значення набуває питання про здатність конституційної системи забезпечувати безперервність державного управління, зберігаючи водночас демократичний характер держави. Саме ця здатність, на нашу думку, і становить практичний прояв конституційної стійкості.

Насамперед про високий рівень конституційної стійкості свідчить збереження функціонування основних органів державної влади. Попри надзвичайно складні умови воєнного часу Верховна Рада України не припинила здійснення законодавчої діяльності та продовжує виконувати свої конституційні повноваження. Парламент забезпечує ухвалення нормативно-правових актів, необхідних для функціонування держави в умовах воєнного стану, здійснює парламентський контроль та бере участь у формуванні державної політики у сфері безпеки й оборони. Таким чином, навіть за умов воєнного стану не відбулося підміни парламентської форми правління виключно виконавчою моделлю здійснення влади.

Не менш важливим проявом конституційної стійкості стало збереження функціонування інституту Президента України як глави держави та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. В умовах війни Президент здійснює координацію діяльності органів сектору безпеки й оборони, представляє державу на міжнародній арені та забезпечує реалізацію конституційних механізмів захисту незалежності й територіальної цілісності України. Водночас реалізація цих повноважень відбувається в межах конституційно визначеного статусу Президента та не супроводжується формальним переглядом засад конституційного ладу.

Окремої уваги заслуговує діяльність Кабінету Міністрів України та системи центральних органів виконавчої влади. Саме на виконавчу владу припадає основний тягар реалізації державної політики в умовах воєнного стану. Забезпечення обороноздатності держави, підтримка функціонування критичної інфраструктури, координація гуманітарної допомоги, організація евакуаційних заходів та відновлення пошкоджених територій потребували безпрецедентного рівня мобілізації управлінських ресурсів. Водночас навіть суттєве посилення ролі виконавчої влади не призвело до формального демонтажу конституційного механізму стримувань і противаг. Як справедливо зазначає В. Ковальчук, посилення окремих елементів державного механізму в умовах війни є об'єктивною необхідністю, однак така концентрація повноважень залишається конституційно допустимою лише за умови збереження демократичної легітимності,

парламентського контролю та подальшого повернення до звичайних механізмів функціонування державної влади після усунення воєнної загрози [1, с. 256].

Важливим елементом української моделі конституційної стійкості стало також функціонування системи правосуддя. Незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані з бойовими діями, переміщенням судів та загрозами безпеці суддів і працівників апаратів судів, судова влада продовжує здійснювати свої повноваження. Збереження доступу до правосуддя навіть в умовах війни є одним із важливих показників життєздатності конституційного ладу та дотримання принципу верховенства права.

Особливе місце в механізмі забезпечення конституційної стійкості посідає інститут місцевого самоврядування. Війна продемонструвала, що саме територіальні громади стали одним із центрів організації суспільного спротиву, забезпечення гуманітарної підтримки населення та відновлення постраждалих територій. Водночас у районах проведення бойових дій виникла необхідність створення військових адміністрацій як спеціального механізму публічного управління. Така модель свідчить про прагнення держави поєднати вимоги безпеки з необхідністю збереження засад децентралізації та місцевої демократії.

Окремого аналізу потребує питання реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав у випадках, прямо передбачених Основним Законом. Водночас навіть за умов війни існує коло прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Ідеться, зокрема, про право на життя, повагу до людської гідності, заборону катувань, право на громадянство, право на судовий захист та інші основоположні права, які становлять ядро сучасного конституціоналізму. Як підкреслює О. Крусян, навіть в умовах воєнного стану права людини не втрачають свого фундаментального значення, а обмеження можуть стосуватися лише окремих способів їх реалізації за умови дотримання конституційних вимог щодо законності, необхідності та пропорційності таких обмежень [3, с. 20].

Саме наявність таких конституційних обмежень щодо діяльності держави свідчить про те, що українська модель реагування на воєнні виклики залишається заснованою на принципах верховенства права. В умовах війни права людини можуть зазнавати певних обмежень, однак вони не втрачають свого фундаментального характеру та продовжують визначати межі діяльності державної влади.

Важливим індикатором конституційної стійкості є також питання виборчого процесу. Конституція України та законодавство про правовий режим воєнного стану не допускають проведення загальнодержавних виборів у період дії воєнного стану. Таке обмеження обумовлене необхідністю забезпечення безпеки громадян та неможливістю реалізації основоположних принципів виборчого права в умовах бойових дій. Разом із тим тимчасове відтермінування виборів не повинно розглядатися як відмова від демократичних процедур. Навпаки, воно має розглядатися як вимушений захід, спрямований на забезпечення можливості проведення вільних і справедливих виборів після усунення обставин, які об'єктивно перешкоджають їх організації.

Таким чином, український досвід останніх років дозволяє стверджувати, що конституційна стійкість не зводиться до формального збереження тексту Конституції чи окремих державних інститутів. Вона проявляється у здатності конституційної системи адаптуватися до безпрецедентних викликів, зберігаючи при цьому фундаментальні характеристики демократичного конституційного ладу. Саме така модель дозволила Україні забезпечити безперервність функціонування державної влади, підтримати суспільну довіру до конституційних інститутів та зберегти стратегічний курс на розвиток демократичної правової держави навіть в умовах повномасштабної війни.

Аналіз конституційної стійкості України в умовах воєнного стану дозволяє зробити висновок, що її значення не обмежується лише забезпеченням функціонування держави в період збройного конфлікту. Не менш важливою є роль конституційної стійкості як основи майбутнього повоєнного відновлення держави та подальшої реалізації європейського інтеграційного курсу України.

Історичний досвід багатьох держав свідчить про те, що завершення війни далеко не завжди означає автоматичне повернення до демократичного розвитку. Навпаки, після завершення масштабних конфліктів суспільства нерідко стикаються з ризиками надмірної концентрації влади, збереження надзвичайних механізмів управління, політичної поляризації, ослаблення демократичних інститутів та звуження простору для реалізації прав і свобод людини. Саме тому питання конституційної стійкості набуває особливого значення не лише під час війни, а й у процесі переходу від воєнного до мирного стану розвитку держави.

У цьому контексті конституційну стійкість доцільно розглядати як один із провідних механізмів забезпечення правової спадкоємності державності. Її сутність полягає у здатності конституційної системи забезпечувати безперервність функціонування демократичних інститутів незалежно від масштабів кризових викликів. Завдяки цьому навіть суттєві трансформації політичної та соціально-економічної системи не призводять до втрати демократичного характеру держави та її правової ідентичності.

Особливого значення ця проблематика набуває для України з огляду на майбутні процеси відновлення постраждалих територій, реінтеграції населення деокупованих регіонів, модернізації системи публічного управління та подальшого розвитку місцевого самоврядування. Усі зазначені процеси потребуватимуть масштабних інституційних змін, однак такі зміни повинні здійснюватися в межах конституційних принципів демократії, верховенства права та поваги до прав людини. У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція В. Ковальчука, який наголошує, що одним із ключових завдань повоєнного розвитку України стане поєднання необхідності інституційної модернізації держави із збереженням фундаментальних цінностей демократичного конституціоналізму [1, с. 257].

Конституційна стійкість у цьому випадку виступає своєрідним орієнтиром для майбутніх реформ. Вона дозволяє забезпечити баланс між необхідністю модернізації державних інститутів та збереженням фундаментальних конституційних цінностей. Саме тому повоєнне відновлення не повинно розглядатися виключно як процес економічної реконструкції або фізичного відновлення зруйнованої інфраструктури. Йдеться насамперед про відновлення повноцінного функціонування демократичного конституційного ладу на всій території держави.

Не менш важливим є зв'язок між конституційною стійкістю та європейською інтеграцією України. Набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу [7] та подальше просування переговорного процесу щодо членства [8] обумовлюють необхідність проведення комплексних правових та інституційних реформ. Водночас європейська інтеграція не повинна сприйматися як механічне запозичення правових моделей або інституційних рішень інших держав.

Європейський Союз базується на повазі до демократії, верховенства права, прав людини та конституційної самобутності держав-членів. Відповідно до статті 4 Договору про Європейський Союз [9] ЄС поважає національну ідентичність держав-членів, невіддільну від їхніх основоположних політичних і конституційних структур. Саме тому процес європейської інтеграції передбачає не відмову від власних конституційних традицій, а їх гармонійне поєднання із загальноєвропейськими стандартами.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція О. Бориславської, яка обґрунтовує, що сучасне розуміння конституційної ідентичності та конституційної стійкості не суперечить процесам європейської інтеграції. Навпаки, збереження фундаментальних конституційних цінностей і принципів створює необхідні передумови для повноцінної участі держави у європейському правовому просторі та забезпечує гармонійне поєднання національної конституційної самобутності із загальноєвропейськими стандартами демократії та верховенства права [10, с. 12].

З огляду на це, конституційна стійкість виступає важливою передумовою успішної інтеграції України до європейського правового простору. Стійка конституційна система здатна забезпечити проведення необхідних реформ без втрати демократичної легітимності та без порушення фундаментальних засад конституційного ладу. Водночас саме збереження відданості принципам верховенства права, незалежності судової влади, поділу влади та захисту прав людини є одним із ключових критеріїв оцінки готовності держави до членства в Європейському Союзі.

Видається, що український досвід функціонування демократичного конституційного ладу в умовах повномасштабної війни вже сьогодні становить значний інтерес для європейської конституційно-правової науки. Україна фактично демонструє приклад того, як держава може забезпечувати ефективний захист власної незалежності та територіальної цілісності, не відмовляючись при цьому від фундаментальних цінностей демократичного конституціоналізму.

Таким чином, конституційна стійкість слугує не лише механізмом подолання наслідків воєнної агресії, але й одним із визначальних чинників майбутнього розвитку української державності. Вона створює необхідні передумови для повоєнного відновлення, зміцнення демократичних інститутів та успішної інтеграції України до європейського політико-правового простору.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що в умовах сучасних безпечових викликів конституційна стійкість поступово перетворюється на одну з базових характеристик демократичного конституціоналізму. Якщо в умовах відносно стабільного суспільного розвитку ефективність конституційного ладу традиційно пов'язувалася насамперед із його стабільністю, то досвід останніх років засвідчив необхідність переосмислення цього підходу. Здатність конституційної системи адаптуватися до екстраординарних обставин без втрати власної демократичної сутності стає не менш важливою умовою її життєздатності, ніж формальна незмінність конституційних інститутів.

Обґрунтовано, що конституційна стійкість являє собою здатність конституційного ладу забезпечувати безперервність функціонування держави та збереження фундаментальних конституційних цінностей в умовах надзвичайних загроз. Її зміст полягає не у запереченні трансформацій, а у визначенні меж їх допустимості. Саме тому конституційна стійкість виступає механізмом поєднання необхідної гнучкості державного управління із збереженням демократичної природи публічної влади.

Встановлено, що ключовим критерієм відмежування конституційно допустимої адаптації від деформації конституційного ладу є збереження його конституційного ядра, яке охоплює принципи демократії, верховенства права, поділу влади, народного суверенітету, поваги до людської гідності та прав людини. Саме ці цінності визначають межі можливих трансформацій навіть за умов воєнного стану та забезпечують правову спадкоємність державності.

Український досвід функціонування держави після 24 лютого 2022 року засвідчив високий рівень конституційної стійкості національного конституційного ладу. Попри безпрецедентний характер зовнішньої агресії, було забезпечено безперервність діяльності основних інститутів державної влади, збережено дію Конституції України та підтримано демократичну легітимність публічного управління. Це дає підстави розглядати конституційну стійкість не лише як теоретичну конструкцію сучасного конституційного права, а як реальний чинник збереження державного суверенітету та демократичного розвитку.

Доведено, що значення конституційної стійкості виходить далеко за межі воєнного періоду. Вона виступає необхідною передумовою повоєнного відновлення держави, забезпечення правової спадкоємності інституційних реформ та реалізації європейського інтеграційного курсу України. Саме здатність поєднувати модернізацію державного механізму зі збереженням фундаментальних конституційних цінностей створює умови для сталого розвитку демократичної правової держави в довгостроковій перспективі.

У ширшому контексті український досвід набуває значення для сучасної європейської конституційно-правової науки, демонструючи, що навіть в умовах повномасштабної війни демократична держава здатна забезпечувати ефективний захист власного суверенітету без відмови від принципів конституціоналізму. Це дозволяє розглядати конституційну стійкість як одну з основних доктринальних категорій розвитку конституційного права ХХІ століття.

Використана література:

1. Ковальчук В. Український конституціоналізм в умовах війни: боротьба за цінності, права та ідентичність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2023. № 3(39). С. 250–258. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.39.250>.

2. Umantsiv Yu., Shkuropadska D. National Resilience of Ukraine under the Martial Law. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 5(151). С. 4–19. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(151\)01](https://doi.org/10.31617/1.2023(151)01). URL: <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1925/1780>.
3. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Публічне урядування*. 2022. № 3(31). С. 12–22. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-12-22](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22).
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Стогова О. В. Воєнний стан в Україні: конституційно-правові виклики для демократії. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4(93). С. 182–186. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-182-186>.
6. Скрипнюк О. В., Крусян А. Р., Марцеляк О. В., Батанов О. В., Явір В. А., Омельченко Н. Л., Костецька Т. А. Український конституціоналізм в умовах війни: основні науково-практичні проблеми та організаційно-правові засоби їх розв'язання: наукова записка. Київ : Видавництво Людмила, 2025. 112 с.
7. Надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Національний інститут стратегічних досліджень. 23.06.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nadannya-ukrayini-statusu-kandydata-na-chlenstvo-v-yes>.
8. Україна на шляху вступу до ЄС. Європейська Комісія. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_uk.
9. Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу: консолідовані версії станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
10. Бориславська О. Концепт конституційної ідентичності: між викликами війни та вимогами європейської інтеграції. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3. С. 3–14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1>.

References:

1. Kovalchuk, V. (2023). Ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh viiny: borotba za tsinnosti, prava ta identychnist [Ukrainian constitutionalism in conditions of war: struggle for values, rights and identity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky"*. Seriya: Yurydychni nauky, 3(39), 250–258. URL: <https://doi.org/10.23939/law2023.39.250> [in Ukrainian]
2. Umantsiv, Y., & Shkuropadska, D. (2023). National resilience of Ukraine under the martial law. *Scientia Fructuosa*, 5(151), 4–19. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(151\)01](https://doi.org/10.31617/1.2023(151)01)
3. Krusian, A. R. (2022). Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh voiennoho stanu [Modern Ukrainian constitutionalism under martial law]. *Publichne uriaduvannia*, 3(31), 12–22. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-12-22](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22) [in Ukrainian]
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian]
5. Stohova, O. V. (2025). Voiennyi stan v Ukraini: konstytutsiino-pravovi vyklyky dlia demokratii [Martial law in Ukraine: constitutional and legal challenges for democracy]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 4(93), 182–186. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-182-186> [in Ukrainian]
6. Skrypniuk, O. V., Krusian, A. R., Martseliak, O. V., Batanov, O. V., Yavir, V. A., Omelchenko, N. L., & Kostetska, T. A. (2025). Ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh viiny: osnovni naukovo-praktychni problemy ta orhanizatsiino-pravovi zasoby yikh rozviazannia [Ukrainian constitutionalism under conditions of war: principal scientific and practical problems and organizational and legal means of their resolution]. Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla. [in Ukrainian]
7. Nadannia Ukraini statusu kandydata na chlenstvo v YeS [Granting Ukraine the status of a candidate for membership in the EU]. (2022, June 23). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nadannya-ukrayini-statusu-kandydata-na-chlenstvo-v-yes> [in Ukrainian]
8. Ukraine's path towards EU accession. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_uk
9. Dohovir pro Yevropeyskyi Soiuz ta Dohovir pro funktsionuvannia Yevropeiskoho Soiuzu: konsolidovani versii stanom na 30.03.2010 [Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European

Union: consolidated versions as of 30 March 2010]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text [in Ukrainian]

10. Boryslavska, O. (2025). Kontsept konstytutsiinoi identychnosti: mizh vyklykamy viiny ta vymohamy yevropeiskoi intehtatsii [The concept of constitutional identity: between the challenges of war and the requirements of European integration]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 3, 3–14. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1> [in Ukrainian]

Borovyk L. A., Vchorashnii O. U. Constitutional resilience of Ukraine under martial law: limits of the transformation of the democratic constitutional order

The article is devoted to the study of constitutional resilience as one of the key characteristics of modern democratic constitutionalism under conditions of martial law and large-scale security challenges. The relevance of the research is determined by the unprecedented challenges faced by Ukraine as a result of the full-scale armed aggression of the Russian Federation, which has necessitated the adaptation of constitutional institutions and mechanisms while preserving the democratic nature of the constitutional order.

The study examines the theoretical foundations of constitutional resilience and analyses its relationship with the concepts of constitutional stability, constitutionalism, and the rule of law. It is argued that constitutional resilience should not be understood merely as the preservation of existing constitutional institutions but rather as the ability of a constitutional system to adapt to extraordinary circumstances without losing its fundamental values, principles, and institutional foundations. In this regard, constitutional resilience is viewed as a mechanism that enables a democratic state to combine flexibility in responding to crises with the preservation of constitutional legitimacy.

Particular attention is paid to the limits of constitutional transformation under martial law. The article substantiates that not every institutional or legal change caused by wartime necessity can be regarded as a manifestation of constitutional resilience. The boundaries of constitutionally permissible adaptation are determined by constitutional legitimacy, the principle of proportionality, the temporary nature of extraordinary restrictions, and the inviolability of the constitutional core of a democratic state based on democracy, the rule of law, separation of powers, human dignity, and fundamental rights.

The Ukrainian experience after 24 February 2022 is analysed as a practical example of constitutional resilience in action. Despite the unprecedented scale of military threats, Ukraine has maintained the operation of its constitutional institutions, ensured the continuity of public authority, preserved the functioning of parliament, government, local self-government and the judiciary, and upheld the constitutional framework for the protection of human rights under martial law. This experience demonstrates that constitutional resilience constitutes an important factor in preserving statehood, democratic legitimacy, and constitutional continuity during periods of existential threat.

The article also emphasises that the significance of constitutional resilience extends beyond wartime governance. It serves as an essential foundation for post-war recovery, institutional reform, and Ukraine's further integration into the European legal and political space. The ability to modernise state institutions while maintaining commitment to democratic constitutional values is considered a prerequisite for sustainable democratic development.

The scientific novelty of the research lies in substantiating the thesis that constitutional resilience should be regarded as an independent constitutional category that determines the limits of transformation of the democratic constitutional order under conditions of extraordinary threats and ensures the preservation of constitutional continuity, democratic legitimacy, and the rule of law.

Key words: constitutional resilience, martial law, constitutionalism, democratic constitutional order, rule of law, human rights, constitutional transformation, post-war recovery.

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто організаційно-правові засади діяльності суду присяжних в Україні. Розкрито його правову природу, місце у судовій системі та особливості нормативного регулювання. Досліджено порядок участі присяжних у кримінальному та цивільному судочинстві, а також виявлено основні проблеми практичної реалізації цього інституту. Обґрунтовано необхідність його подальшого вдосконалення як важливого елементу демократизації правосуддя. Дослідження передбачає з'ясування нормативної основи діяльності суду присяжних, визначення процесуальних форм його реалізації у кримінальному та цивільному судочинстві, а також аналіз практичних аспектів застосування відповідних положень судами. При цьому увага зосереджується не лише на формальних нормах, а й на їх реальному функціонуванні, що дозволяє оцінити ефективність існуючої моделі суду присяжних в Україні. Питання функціонування суду присяжних в Україні перебуває у полі уваги законодавця та правозастосовної практики. Основу дослідження становлять нормативні акти, судова практика та офіційні узагальнення. Базовим джерелом є Конституція України, яка закріплює засади здійснення правосуддя та передбачає можливість розгляду справ судом присяжних. Суд присяжних в Україні розглядається як одна з форм здійснення правосуддя, що поєднує професійний та суспільний елементи. Його сутність полягає у залученні громадян до розгляду судових справ разом із професійними суддями, що дозволяє забезпечити не лише юридичну, а й суспільну оцінку обставин справи. Водночас встановлено, що українська модель суду присяжних має змішаний характер, який визначає її правову природу. Поєднання професійних суддів і присяжних у межах одного складу суду створює баланс між юридичною компетентністю та суспільним сприйняттям справедливості. Проте саме ця особливість зумовлює і певні обмеження, зокрема щодо реального впливу присяжних на результати розгляду справ. Подальший розвиток цього інституту має бути спрямований на розширення його застосування, удосконалення організаційних механізмів та підвищення ефективності участі присяжних у судовому процесі. Лише за таких умов суд присяжних зможе повною мірою виконувати свою функцію як гаранта справедливого та суспільно легітимного правосуддя.

Ключові слова: суд присяжних, правосуддя, судова система, присяжні, судоустрій, кримінальний процес, цивільний процес, судочинство.

Актуальність теми організаційно-правових засад діяльності суду присяжних в Україні зумовлена тим, що участь присяжних прямо закріплена в Конституції України як одна з форм здійснення правосуддя. Основний Закон не залишає це питання на рівні красивої декларації: він передбачає, що судочинство може провадитися суддею одноособово, колегією суддів або судом присяжних, а також визначає загальні засади судочинства, серед яких - змагальність сторін, забезпечення права на захист, гласність процесу, апеляційний перегляд і обов'язковість судового рішення [1].

Інститут присяжних в Україні існує не як історичний рудимент, а як діючий елемент судової системи, який потребує не абстрактного, а більш практичного аналізу [2]. У кримінальному процесі суд присяжних застосовується не для будь-якої справи, а у вузько визначеній категорії проваджень: щодо злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі, і лише за клопотанням обвинуваченого. У такому разі справа розглядається судом у складі двох суддів і трьох присяжних. У цивільному процесі також існує передбачена законом участь присяжних: окремі справи першої інстанції розглядаються одним суддею і двома присяжними, причому присяжні під час здійснення правосуддя користуються всіма правами судді. Саме ця змішана модель і робить тему особливо цікавою: вона поєднує професійний елемент правосуддя з безпосередньою участю громадян [3, 4].

Практична цінність дослідження посилюється тим, що Верховний Суд наприкінці 2025 року оприлюднив тематичний огляд судової практики щодо розгляду кримінального провадження судом присяжних. В огляді увага була зосереджена на роз'ясненні права на суд присяжних на стадії досудового розслідування, у підготовчому судовому засіданні та під час судового розгляду. Це свідчить про наявність не лише теоретичного інтересу до інституту присяжних, а й цілком живих процесуальних питань, які виникають у реальних справах і потребують однакового розуміння судами та учасниками процесу [5].

Окремої уваги заслуговує й те, що інститут присяжних має не тільки процесуальне, а й організаційне навантаження. У березні 2026 року Верховний Суд окремо нагадував про електронне декларування присяжних за 2025 рік. Такий офіційний акцент показує, що присяжні включені до системи правових обов'язків і публічної відповідальності, а їх статус не зводиться до разової участі в засіданні. Отже, мова йде про інститут, який одночасно пов'язаний із гарантіями незалежності правосуддя, процедурою добору, списками присяжних, оплатою їх участі, обмеженнями та обов'язками, тобто з цілим комплексом правових і організаційних питань [6]. Актуальність теми посилюється ще й тим, що суд присяжних в Україні залишається моделлю, яка постійно балансує між ідеєю народної участі у правосудді та вимогами професійної судової системи. Саме тому дослідження його організаційно-правових засад дає змогу побачити, наскільки ефективно закон поєднує суспільну довіру, процесуальну економію, гарантії справедливого суду та реальні механізми роботи судової влади. У такому контексті тема є не лише важливою для науки, а й помітною для практики, адже стосується того, як саме громадянин долучається до здійснення правосуддя в сучасній Україні [1].

Метою цієї статті є комплексний аналіз організаційно-правових засад діяльності суду присяжних в Україні крізь призму чинного законодавства та сучасної судової практики, а також виявлення особливостей функціонування цього інституту як форми безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. Досягнення зазначеної мети передбачає з'ясування нормативної основи діяльності суду присяжних, визначення процесуальних форм його реалізації у кримінальному та цивільному судочинстві, а також аналіз практичних аспектів застосування відповідних положень судами. При цьому увага зосереджується не лише на формальних нормах, а й на їх реальному функціонуванні, що дозволяє оцінити ефективність існуючої моделі суду присяжних в Україні.

З огляду на конституційне закріплення участі присяжних у здійсненні правосуддя, дослідження спрямоване також на розкриття змісту цієї гарантії та її практичної реалізації у національній правовій системі [1]. Водночас мета включає аналіз положень спеціального законодавства, насамперед Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає статус присяжних, порядок їх залучення та основні організаційні аспекти діяльності [2]. Окремим напрямом досягнення мети є дослідження процесуального механізму реалізації суду присяжних у кримінальному та цивільному процесах, з урахуванням положень відповідних кодексів та актуальної практики Верховного Суду, що дозволяє побачити не лише закон, а й його застосування [3].

Питання функціонування суду присяжних в Україні перебуває у полі уваги законодавця та правозастосовної практики. Основу дослідження становлять нормативні акти, судова практика та офіційні узагальнення. Базовим джерелом є Конституція України, яка закріплює засади здійснення правосуддя та передбачає можливість розгляду справ судом присяжних. Конституційні положення визначають межі законодавчого регулювання цього інституту та забезпечують його легітимність як форми участі громадян у здійсненні правосуддя [1]. Подальший розвиток цих положень міститься у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає статус присяжних, порядок їх включення до списків, залучення до розгляду справ і гарантії діяльності. Закон закріплює суд присяжних як елемент судової системи, хоча й у межах обмеженої моделі застосування [2]. Процесуальні аспекти діяльності суду присяжних регулюються Кримінальним процесуальним кодексом України та Цивільним процесуальним кодексом України. У кримінальному процесі право на суд присяжних залежить від категорії справи та волевиявлення обвинуваченого. У цивільному процесі присяжні залучаються лише у визначених

законом категоріях справ, що свідчить про різний підхід до застосування цього інституту [3, 4]. Важливим джерелом є практика Верховного Суду. Огляд судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень судом присяжних, оприлюднений у 2025 році, демонструє особливості реалізації норм кримінального процесуального законодавства та виявляє проблемні аспекти правозастосування [5].

Офіційні повідомлення Верховного Суду щодо електронного декларування присяжних свідчать, що інститут суду присяжних має не лише процесуальний, а й організаційно-правовий характер, пов'язаний із забезпеченням прозорості та підзвітності осіб, залучених до здійснення правосуддя [6].

Окрему увагу проблематиці суду присяжних приділяють і українські науковці. Так, І. Татулич у дослідженні правового статусу присяжних у цивільному судочинстві звертає увагу на те, що участь присяжних виступає важливою гарантією справедливого та неупередженого розгляду справ, а також підкреслює необхідність удосконалення механізму їх залучення до здійснення правосуддя. І саме участь присяжних, на нашу думку, які досить часто є старшими за віком від судді, мають більший життєвий досвід, психологічні особливості, звертають більше уваги на деталі справи, мають власне бачення вирішення справи по суті, керуються не тільки нормами права, дотримання яких є, без сумніву, важливим, забезпечити належний захист прав, свобод та інтересів осіб. [7. с. 71].

Г. Попадинець, аналізуючи правовий статус інституту присяжних у кримінальному судочинстві, акцентує увагу на особливостях нормативного регулювання, процедурі формування складу суду присяжних та необхідності посилення ефективності реалізації процесуальних прав присяжних у кримінальному процесі. За загальним визначенням інститут присяжних – це незалежна від суддів колегія обраних громадян, які внаслідок своєї обізнаності з умовами місцевого побуту, специфіки життя всіх суспільних прошарків, які вони представляють, повинні вирішувати в суді питання наявності вини по факту вчиненого правопорушення чи його відсутності та виносити справедливий вирок. [8. с. 370].

Водночас С. С. Якимець та П. В. Горінов досліджують функціонування суду присяжних у контексті досвіду країн Європейського Союзу та наголошують на доцільності вдосконалення української моделі шляхом урахування європейських стандартів організації діяльності присяжних, їх підготовки та забезпечення реального впливу на ухвалення судових рішень. Так, утворення ЄС як спільної інституціональної структури з власною традицією та законодавчою практикою стало поштовхом для впровадження інституціональних змін в сфері правосуддя в країнах-учасниках. Прагнучи інтегруватися в європейську спільноту, Україна адаптує свої інститути та стандарти, законодавчі зміни, інституційні структури до стандартів ЄС. [9. с. 68].

Таким чином, аналіз наявних джерел свідчить про те, що питання організаційно-правових засад діяльності суду присяжних в Україні досліджується як через призму нормативного регулювання та судової практики, так і в межах сучасної наукової доктрини. Саме поєднання цих підходів дозволяє сформулювати цілісне уявлення про функціонування інституту присяжних, його роль у системі правосуддя та перспективи подальшого розвитку.

Суд присяжних в Україні розглядається як одна з форм здійснення правосуддя, що поєднує професійний та суспільний елементи. Його сутність полягає у залученні громадян до розгляду судових справ разом із професійними суддями, що дозволяє забезпечити не лише юридичну, а й суспільну оцінку обставин справи. Такий підхід відображає ідею демократизації правосуддя, коли суспільство безпосередньо бере участь у здійсненні судової функції держави [1]. Правова природа суду присяжних в Україні має змішаний характер. З одного боку, присяжні не є професійними суддями та не входять до суддівського корпусу, однак з іншого – під час здійснення правосуддя вони користуються повноваженнями судді та беруть участь у постановленні судового рішення. Це свідчить про особливий статус присяжних, який не може бути зведений ані до статусу звичайного учасника процесу, ані до статусу судді в класичному розумінні. Законодавець фактично створює окрему категорію суб'єктів здійснення правосуддя, які виконують функції судової влади в обмеженому, але юридично значущому обсязі [2]. Місце суду присяжних у судовій системі України визначається через його інтегрованість у структуру судів

загальної юрисдикції. Він не є окремою ланкою судової системи, а функціонує в межах місцевих загальних судів як особлива форма здійснення правосуддя. Це означає, що суд присяжних не створює окремої інституційної підсистеми, а виступає процесуальною формою організації судового розгляду у визначених законом випадках. Такий підхід відрізняє українську модель від класичних англо-американських систем, де присяжні відіграють більш автономну роль. Нормативне закріплення інституту суду присяжних здійснюється на кількох рівнях. Конституція України встановлює загальне положення про можливість здійснення правосуддя судом присяжних, тим самим надаючи цьому інституту найвищий рівень правового визнання [1]. Подальша конкретизація відбувається у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає порядок формування списків присяжних, їх правовий статус, гарантії діяльності та організаційні аспекти залучення до розгляду справ [2]. Процесуальне наповнення інституту забезпечується положеннями Кримінального процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. У кримінальному процесі суд присяжних застосовується у справах щодо особливо тяжких злочинів, де обвинуваченому загрожує довічне позбавлення волі, і лише за його клопотанням. У такому разі формується суд у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, які спільно вирішують питання винуватості та призначення покарання [4]. У цивільному процесі участь присяжних має інший характер: вони залучаються до розгляду окремих категорій справ, і при цьому разом із суддею здійснюють повноваження суду першої інстанції [3].

Історичні передумови становлення суду присяжних в Україні пов'язані з правовою традицією, що сформувалася ще в XIX столітті у межах судової реформи російської імперії 1864 року, яка вперше запровадила інститут присяжних на українських землях. У подальшому цей інститут був ліквідований у радянський період, що призвело до тривалої відсутності практики участі громадян у здійсненні правосуддя. Відновлення інтересу до суду присяжних відбулося вже в умовах незалежної України, коли було взято курс на побудову демократичної правової держави та інтеграцію до європейського правового простору. Сучасна модель суду присяжних в Україні не є прямим відтворенням історичних форм, а являє собою адаптований варіант, який враховує національні особливості правової системи. Вона характеризується обмеженим обсягом застосування, змішаним складом суду та значною роллю професійних суддів у процесі ухвалення рішень. Такий формат нерідко стає предметом наукових дискусій, оскільки ставить під питання ступінь реального впливу присяжних на результат розгляду справи. Практичне розуміння правової природи суду присяжних доповнюється матеріалами судової практики. Зокрема, Верховний Суд у своїх узагальненнях звертає увагу на особливості реалізації права на суд присяжних та процесуальні аспекти його застосування, що дозволяє розглядати цей інститут не лише як нормативну конструкцію, а як реально функціонуючий механізм правосуддя [5].

Таким чином, суд присяжних в Україні являє собою складний правовий інститут, який поєднує елементи демократичної участі громадян і професійного судочинства. Його правова природа визначається як змішана, а місце в судовій системі - як інтегроване, що зумовлює як переваги, так і певні обмеження у його функціонуванні. Нормативно-правове регулювання діяльності суду присяжних в Україні має багаторівневий характер і охоплює як конституційні положення, так і норми спеціального законодавства та процесуальних кодексів. Саме така системність дозволяє забезпечити не лише формальне існування інституту присяжних, а й його практичне функціонування у межах судової системи. Вихідною точкою є Конституція України, яка закріплює можливість здійснення правосуддя за участю присяжних. Хоча Основний Закон не деталізує механізм реалізації цієї форми судочинства, він визначає її як складову судової влади та пов'язує із загальними засадами правосуддя, зокрема законністю, рівністю учасників процесу перед законом і судом, змагальністю сторін та забезпеченням доведеності вини [1]. Отже, конституційний рівень формує загальну правову рамку, в межах якої функціонує суд присяжних. Конкретизація цих положень здійснюється у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає організаційні засади діяльності присяжних. У цьому законі закріплено, що присяжні залучаються до здійснення правосуддя у випадках, передбачених

процесуальним законом, і під час розгляду справ користуються правами судді. Водночас закон визначає їх статус як осіб, які не є професійними суддями, але виконують функції правосуддя на тимчасовій основі [2].

Особливу увагу законодавець приділяє порядку формування списків присяжних. Такі списки формуються органами місцевого самоврядування за поданням територіальних управлінь Державної судової адміністрації України. До них включаються громадяни України, які відповідають встановленим вимогам, зокрема щодо віку, громадянства, відсутності судимості та інших обмежень. Включення до списку присяжних не означає постійного виконання функцій, а лише створює можливість їх залучення до розгляду конкретних справ. Такий підхід забезпечує поєднання принципу випадковості добору та організаційної визначеності [2].

Статус присяжних має комплексний характер і поєднує елементи прав, обов'язків та гарантій. Під час здійснення правосуддя присяжні мають ті ж процесуальні права, що й судді, включаючи право досліджувати докази, ставити запитання учасникам процесу, брати участь у нарадчій кімнаті та голосувати при ухваленні рішення. Водночас на них поширюються і відповідні обов'язки, зокрема щодо дотримання таємниці нарадчої кімнати, неупередженості та законності прийняття рішень. Закон також передбачає гарантії їх діяльності, включаючи оплату праці, компенсацію витрат та захист від незаконного впливу [2].

Процесуальне регулювання діяльності суду присяжних здійснюється нормами Кримінального процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. У кримінальному процесі закон чітко визначає підстави та порядок реалізації права на суд присяжних. Так, обвинувачений у справах, де передбачено довічне позбавлення волі, має право заявити клопотання про розгляд справи судом присяжних. У такому випадку суд формується у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, які разом здійснюють розгляд справи та ухвалюють рішення [3].

У цивільному процесі участь присяжних має іншу специфіку. Закон визначає окремі категорії справ, у яких вони беруть участь, зокрема справи, що мають підвищене соціальне значення. Розгляд таких справ здійснюється судом у складі одного судді та двох присяжних, причому останні беруть участь у всіх стадіях судового розгляду та мають рівні права з суддею при ухваленні рішення [3]. Важливим аспектом нормативного регулювання є також практичне тлумачення і застосування відповідних норм. У цьому контексті значну роль відіграє Верховний Суд, який у своїх узагальненнях звертає увагу на проблемні питання, пов'язані з реалізацією права на суд присяжних, зокрема щодо моменту заявлення клопотання, порядку формування складу суду та забезпечення процесуальних гарантій учасників справи [5]. Окремі організаційні аспекти діяльності присяжних виходять за межі суто процесуального регулювання. Зокрема, вимоги щодо електронного декларування свідчать про включення присяжних до системи публічної підзвітності та антикорупційного контролю. Це ще раз підкреслює їх особливий статус як суб'єктів, які здійснюють функції держави, хоча і не є професійними суддями [6].

Таким чином, нормативно-правове регулювання діяльності суду присяжних в Україні характеризується комплексністю та багаторівневістю. Воно охоплює конституційні засади, спеціальне законодавство та процесуальні норми, які разом формують цілісну систему правового забезпечення функціонування цього інституту. Організаційні особливості функціонування суду присяжних в Україні безпосередньо пов'язані зі змішаною моделлю цього інституту, яка поєднує професійний та непрофесійний елементи. Така модель визначає як процедуру розгляду справ, так і реальну роль присяжних у процесі ухвалення судових рішень. Процедура розгляду справ судом присяжних залежить від виду судочинства. У кримінальному процесі вона має чітко визначений характер: право на розгляд справи судом присяжних виникає лише у випадках, коли особі загрожує довічне позбавлення волі, і реалізується виключно за її клопотанням. Після заявлення такого клопотання формується склад суду у кількості двох професійних суддів і трьох присяжних, які спільно беруть участь у дослідженні доказів, допиті свідків, оцінці обставин справи та ухваленні рішення [3]. У цивільному судочинстві організація розгляду справ за участю присяжних має іншу логіку. Закон визначає окремі категорії справ, у яких участь присяжних є обов'язковою, і в таких випадках суд формується у складі одного

судді та двох присяжних. Вони залучаються до всіх стадій розгляду справи, починаючи з підготовчого провадження і завершуючи ухваленням рішення, при цьому користуються рівними правами з суддею під час вирішення справи по суті [4].

Особливістю організації діяльності суду присяжних є те, що присяжні не виконують свої функції на постійній основі. Вони залучаються до розгляду конкретних справ із затверджених списків, що формуються органами місцевого самоврядування. Це створює специфічну ситуацію: з одного боку, забезпечується участь різних представників суспільства, а з іншого - відсутність системного досвіду може впливати на якість сприйняття складних правових питань [2]. Роль присяжних у судовому процесі формально є рівною ролі професійних суддів під час ухвалення рішення. Вони беруть участь у дослідженні доказів, мають право ставити запитання, висловлювати свою позицію під час наради та голосувати при постановленні рішення. Проте фактичний вплив присяжних нерідко оцінюється як обмежений, що зумовлено як складністю правових питань, так і домінуючою роллю професійних суддів у процесі. Така ситуація є наслідком саме змішаної моделі, яка не передбачає повної автономії присяжних.

Практика застосування інституту суду присяжних в Україні виявляє низку проблемних аспектів. Зокрема, Верховний Суд у своїх узагальненнях звертає увагу на труднощі, пов'язані з реалізацією права на суд присяжних, включаючи питання своєчасності заявлення клопотання, належного інформування обвинуваченого про таке право та правильності формування складу суду [2]. Це свідчить про те, що навіть на рівні процесуальних гарантій існують практичні труднощі, які можуть впливати на ефективність реалізації цього інституту. Серед організаційних проблем також варто відзначити складність формування списків присяжних та їх фактичного залучення до участі у справах. Не всі громадяни, включені до списків, можуть або бажають виконувати функції присяжного, що іноді ускладнює формування складу суду. Крім того, відсутність належного рівня підготовки присяжних може впливати на якість їх участі у процесі, особливо у складних кримінальних провадженнях.

Окремим аспектом є питання правового статусу присяжних у контексті вимог щодо публічної підзвітності. Зокрема, обов'язок подання електронних декларацій свідчить про прирівнювання присяжних до суб'єктів виконання функцій держави. Водночас така вимога може розглядатися як додатковий стримуючий фактор для громадян щодо участі у здійсненні правосуддя [6].

У науковому та практичному середовищі неодноразово порушується питання про необхідність удосконалення моделі суду присяжних в Україні. Серед можливих напрямів розвитку відзначається розширення сфери застосування суду присяжних, що дозволило б підвищити рівень довіри до судової системи. Також обґрунтовується доцільність підвищення рівня підготовки присяжних, зокрема шляхом запровадження короткострокових навчальних програм або інструктажів перед початком розгляду справи. Крім того, потребує уваги питання забезпечення реального впливу присяжних на результати розгляду справ. У цьому контексті обговорюється можливість перегляду існуючої змішаної моделі або вдосконалення процедур взаємодії між суддями та присяжними, щоб забезпечити більш збалансований розподіл ролей у процесі ухвалення рішень.

Таким чином, організаційні особливості функціонування суду присяжних в Україні демонструють як його потенціал як інструменту демократизації правосуддя, так і наявність суттєвих проблем у практичній реалізації. Саме поєднання нормативної визначеності та практичних викликів зумовлює необхідність подальшого вдосконалення цього інституту.

Проведений аналіз організаційно-правових засад діяльності суду присяжних в Україні дає підстави стверджувати, що цей інститут має чітке нормативне підґрунтя та водночас характеризується специфічною моделлю реалізації, яка відрізняється від класичних зразків. Його закріплення на конституційному рівні свідчить про визнання участі народу у здійсненні правосуддя як важливого елементу демократичної держави, однак практична реалізація цієї ідеї відбувається у досить обмеженому форматі [1]. Нормативно-правове регулювання діяльності суду присяжних в Україні є системним і багаторівневим. Конституційні положення отримують подальший розвиток у Законі України «Про судоустрій і статус суддів»,

а також у процесуальних кодексах, які деталізують порядок участі присяжних у судовому розгляді. Така структура забезпечує формальну визначеність інституту, встановлює його місце в судовій системі та регламентує як організаційні, так і процесуальні аспекти діяльності присяжних [2,3,4].

Водночас встановлено, що українська модель суду присяжних має змішаний характер, який визначає її правову природу. Поєднання професійних суддів і присяжних у межах одного складу суду створює баланс між юридичною компетентністю та суспільним сприйняттям справедливості. Проте саме ця особливість зумовлює і певні обмеження, зокрема щодо реального впливу присяжних на результати розгляду справ. Організаційні аспекти функціонування суду присяжних свідчать про наявність як позитивних рис, так і практичних труднощів. До позитивних можна віднести забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя, що сприяє підвищенню довіри до судової системи. Разом із тим, обмежена сфера застосування, складність формування складу суду, недостатній рівень підготовки присяжних та окремі процесуальні труднощі свідчать про те, що потенціал цього інституту реалізується не повною мірою. Практика Верховного Суду підтверджує наявність проблем у застосуванні норм, що регулюють діяльність суду присяжних, зокрема щодо реалізації права на такий розгляд і дотримання процесуальних гарантій. Це вказує на необхідність не лише нормативного вдосконалення, а й забезпечення єдності правозастосування [5]. Крім того, сучасний підхід до статусу присяжних, який включає елементи публічної підзвітності, зокрема обов'язок електронного декларування, підкреслює їх включеність у систему виконання функцій держави. Водночас такі вимоги можуть впливати на рівень залученості громадян до виконання функцій присяжного, що також потребує зваженого підходу з боку законодавця [6].

У підсумку можна дійти висновку, що суд присяжних в Україні є важливим, але поки що не повністю реалізованим інструментом демократизації правосуддя. Подальший розвиток цього інституту має бути спрямований на розширення його застосування, удосконалення організаційних механізмів та підвищення ефективності участі присяжних у судовому процесі. Лише за таких умов суд присяжних зможе повною мірою виконувати свою функцію як гаранта справедливого та суспільно легітимного правосуддя.

Використана література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.07.2026).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016 р. № 31. ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 02.07.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013 р. № 9-10, №11-12, №13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 02.07.2026).
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004 р. № 40-41, №42, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 03.07.2026).
5. Огляд судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень судом присяжних / Верховний Суд. 01 груд. 2025 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daigest_oglyad/1926603/ (дата звернення: 03.07.2026).
6. Електронне декларування присяжних у 2026 році / Верховний Суд. 16 берез. 2026 р. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/archive/1990045/> (дата звернення: 03.07.2026).
7. Татулич І. Правовий статус присяжних у цивільному судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2019. С. 67-72. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.12.13. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/14.pdf>
8. Попадинець Г. Правовий статус інституту присяжних у кримінальному судочинстві. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2022. № 3(35) с. 368-373. DOI: 10.23939/law2022.35.368. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29282/53.pdf>

9. Якимець С. С., Горінов П. В. Суд присяжних в Україні в контексті досвіду країн Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 91, частина 5. С. 66-72. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.5.9. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344177>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 30, art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02 chervnia, 2016 r. № 1402-VIII. [On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated 02 June 2016 No. 1402-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2016, no. 31, art. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia, 2012 r. № 4651-VI. [Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13 April 2012 No. 4651-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2013, no. 9-10, 11-12, 13, art. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2004). Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18 bereznia, 2004 r. № 1618-IV. [Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1618-IV]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2004, no. 40-41, 42, art. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> [in Ukrainian].
5. Ohliad sudovoi praktyky shchodo rozghliadu kryminalnykh provadzen sudom prysiaznykh / Verkhovnyi Sud. 01 hrudnia, 2025 r. [Review of judicial practice on the consideration of criminal proceedings by a jury / Supreme Court. December 01, 2025]. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentr/info_anons_daigest_oglyad/1926603/ [in Ukrainian].
6. Elektronne deklaruvannya prysiaznykh u 2026 rotsi. Verkhovnyi Sud. 16 bereznia, 2026. [Electronic declaration of jurors in 2026 . Supreme Court. March 16, 2026]. URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/archive/1990045/> [in Ukrainian].
7. Tatulych I. (2019) Pravovy status prysiaznykh u tsyvilnomu sudochynstvi. [Legal status of jurors in civil proceedings]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. S. 67-72. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.12.13. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/14.pdf> [in Ukrainian].
8. Popadynets G. (2022) Pravovy status instytutu prysiaznykh u kryminalnomu sudochynstvi. [Legal status of the jury institute in criminal proceedings]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Serii: Yurydychni nauky. № 3(35) s. 368-373.. DOI: 10.23939/law2022.35.368. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29282/53.pdf> [in Ukrainian].
9. Yakymets S. S., Horinov P. V. (2025) Sud prysiaznykh v Ukraini v konteksti dosvidu krain Yevropeiskoho Soiuzu [Jury trial in Ukraine in the context of the experience of the European Union countries]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo. № 91, chastyna 5. S 66-72. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.5.9. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344177> [in Ukrainian].

Havronska T. V. Organizational and legal principles of the jury trial in Ukraine

The article examines the organizational and legal principles of the jury trial in Ukraine. Its legal nature, place in the judicial system and features of regulatory regulation are revealed. The procedure for jury participation in criminal and civil proceedings is studied, and the main problems of the practical implementation of this institution are identified. The need for its further improvement as an important element of the democratization of justice is substantiated. The study involves clarifying the regulatory basis for the jury trial, determining the procedural forms of its implementation in criminal and civil proceedings, as well as analyzing the practical aspects of the application of the relevant provisions by the courts. At the same time, attention is focused not only on formal norms, but also on their real functioning, which allows assessing the effectiveness of the existing jury trial model in Ukraine. The issue of the functioning of the jury trial in Ukraine is in the field of attention of the legislator and law enforcement practice. The basis of the study is regulatory acts, judicial practice and official generalizations. The basic source is the Constitution of Ukraine, which establishes the principles of the administration of justice and provides for the possibility of considering cases by a jury. A jury in Ukraine is considered one of the forms of administering justice that combines professional and social elements. Its essence lies in involving citizens

in the consideration of court cases together with professional judges, which allows for not only a legal but also a social assessment of the circumstances of the case. At the same time, it has been established that the Ukrainian model of a jury trial has a mixed character, which determines its legal nature. The combination of professional judges and jurors within the same court creates a balance between legal competence and public perception of justice. However, this very feature also causes certain limitations, in particular regarding the real influence of jurors on the results of the consideration of cases. Further development of this institution should be aimed at expanding its application, improving organizational mechanisms and increasing the efficiency of jurors' participation in the judicial process. Only under such conditions will the jury be able to fully fulfill its function as a guarantor of fair and socially legitimate justice.

Key words: *Jury trial, justice, judicial system, jurors, judicial system, criminal trial, civil trial, judicial proceedings.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.04>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Горбань О. П.orcid.org/0009-0007-4110-0250**Зенченко А. В.**orcid.org/0009-0000-7510-3790

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються аспекти адаптації трудового законодавства України до права Європейського Союзу в контексті євроінтеграційного курсу держави, визначеного Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Проаналізовано чинний Кодекс законів про працю України 1971 року: попри численні зміни, він зберігає риси радянської епохи та потребує модернізації відповідно до стандартів «*acquis communautaire*», особливо з огляду на набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС у 2022 році. Здійснено порівняльно-правовий аналіз ключових директив ЄС у сфері праці, зокрема Директиви 2003/88/ЄС щодо організації робочого часу, Директиви 2000/78/ЄС щодо рівного поводження у сфері зайнятості, Директиви 2019/1152/ЄС щодо прозорих умов праці, а також Хартії основних прав ЄС. Досліджено питання регулювання трудового договору; виявлено, що національне законодавство зорієнтоване переважно на стандартні форми зайнятості, тоді як гнучкі та цифрові форми праці враховано недостатньо. Розглянуто питання робочого часу та часу відпочинку: встановлено, що базові стандарти щодо тривалості робочого тижня та щорічної відпустки значною мірою відповідають вимогам ЄС, хоча контроль за надурочною роботою залишається слабким. Проаналізовано антидискримінаційне законодавство (зокрема інститут розумного пристосування та розподіл тягаря доказування), а також питання колективних трудових відносин і права на страйк. Виявлено розбіжності між Кодексом законів про працю та стандартами ЄС, обґрунтовано необхідність прийняття нового Кодексу законів про працю України, визначено шляхи посилення інституційних механізмів захисту трудових прав, а також наголошено на нагальній необхідності ухвалення нового Трудового кодексу України, який зможе поєднати гнучкість сучасного ринку праці з надійною системою соціального захисту працівників.

Ключові слова: трудове законодавство, євроінтеграція, директиви ЄС, гармонізація, трудовий договір, робочий час, захист від дискримінації, колективні трудові відносини.

Актуальність. Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2] ознаменувало принципово новий етап у розвитку вітчизняного правового регулювання. Перед державою постало завдання наближення національного законодавства до *acquis communautaire* – правового доробку ЄС, що охоплює тисячі регламентів і директив. Сфера трудового права посіла особливе місце в цьому процесі, адже рівень захисту прав і свобод людини у трудових відносинах є одним із ключових критеріїв зрілості правової системи держави та умов людського розвитку загалом.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що чинний Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) було ухвалено ще у 1971 році [1] – в умовах радянської планової економіки – і попри численні зміни він зберіг ідеологічне ядро, що суперечить сучасним ринковим відносинам і стандартам ЄС. За умов, коли Україна у 2022 році отримала статус кандидата на вступ до Євросоюзу, реформування трудового законодавства набуває правового та безпосередньо геополітичного виміру.

Метою статті є порівняльний аналіз окремих інститутів українського трудового права та відповідних стандартів ЄС, виявлення прогалин і суперечностей, формулювання пропозицій щодо шляхів адаптації вітчизняного законодавства до євроінтеграції. Для досягнення мети застосовуються порівняльно-правовий, формально-юридичний і системний методи дослідження.

Проблематику адаптації трудового законодавства України досліджували такі вчені, як Н. Б. Болотіна [11], В. В. Лазор [9], С. В. Венедіктов [10], Н. М. Ніколаєнко [12] та інші. Проте

стрімкий розвиток нормативної бази ЄС, відкриття перспективи членства України й суттєві зміни ринку праці, зумовлені технологічними трансформаціями та воєнними умовами, спонукають до оновлення наукових висновків у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Правову основу регулювання трудових відносин в Україні становлять передусім КЗпП України 1971 року [1] та Конституція України [13], яка у статті 43 гарантує кожному право на працю, безпечні та здорові умови праці, заробітну плату не нижчу від визначеної законом, а також захист від незаконного звільнення. Поруч із цими актами функціонують Закони України «Про зайнятість населення» [14], «Про колективні договори і угоди» [8], «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [7] та ціла низка підзаконних нормативних актів.

Архаїчність КЗпП проявляється у кількох площинах. По-перше, у сфері регулювання трудового договору переважають директивні, а не договірні підходи, що обмежує свободу сторін у встановленні умов праці [18]. По-друге, надмірний формалізм призводить до неефективного функціонування інституту строкових трудових договорів: обмежений перелік підстав для їх укладення не відповідає вимогам гнучкого сучасного ринку праці [11]. По-третє, норми про робочий час і відпочинок, попри формальну відповідність мінімальним стандартам ЄС, не містять дієвих механізмів контролю та не охоплюють нових форм зайнятості.

Водночас варто визнати, що Верховна Рада України неодноразово вживала заходів щодо модернізації трудового законодавства. Зокрема, у 2021 році набрав чинності закон, що регулював дистанційну й надомну працю – це наблизило вітчизняне регулювання до практики держав ЄС. У 2022 році у зв'язку із воєнним станом ухвалено тимчасові заходи в трудовій сфері, спрямовані на забезпечення безперервності виробничих процесів. Тим не менш, зазначені зміни носять фрагментарний характер і не здатні замінити системного реформування.

Проект нового Трудового кодексу України неодноразово розглядався парламентом, однак не набирав необхідної кількості голосів. Дискусія навколо нього відображає глибинні суперечності між позиціями профспілок, роботодавців і держави щодо балансу захисту прав та гнучкості ринку праці – суперечності, притаманні й загальноєвропейській правовій дійсності [10].

Правова система ЄС у сфері трудового права ґрунтується на Хартії основних прав Євросоюзу [6], яка у Главі IV «Солідарність» закріплює право на справедливі й достойні умови праці, захист від незаконного звільнення, право на страйк та свободу об'єднань. Відповідно до статті 31 Хартії кожен працівник має право на здорові, безпечні та гідні умови праці, обмеження максимальної тривалості робочого часу, щоденний і щотижневий відпочинок, а також оплачувану щорічну відпустку [6]. Положення Хартії є юридично обов'язковими для держав-членів ЄС та їхніх інституцій.

З-поміж директив ЄС у трудовій сфері ключову роль відіграють такі акти. Директива 2003/88/ЄС «Про деякі аспекти організації робочого часу» [3] встановлює мінімальні вимоги щодо тривалості відпочинку, максимальної тривалості тижневої роботи та оплачуваної щорічної відпустки. Директива 2000/78/ЄС «Про рівне ставлення у сфері зайнятості» [4] забороняє дискримінацію за ознаками релігії або переконань, інвалідності, віку та сексуальної орієнтації. Директива 2019/1152/ЄС «Про прозорі та передбачувані умови праці» [5] встановлює мінімальні вимоги до змісту трудового договору і закріплює гарантії для новітніх форм зайнятості – платформної праці, нульових контрактів тощо.

Поряд із зазначеними актами важливу роль відіграють Регламент (ЄС) № 492/2011 «Про свободу пересування працівників» [15], що гарантує рівне ставлення до громадян держав-членів у трудових відносинах на всій території Союзу, та Директива 2000/43/ЄС [16], яка поширює принцип рівного ставлення на сферу расового й етнічного походження. Обидва акти формують правові умови для інтеграції трудових ринків у межах ЄС.

Адаптація до зазначених актів є одним із зобов'язань України відповідно до Угоди про асоціацію [2], а конкретний перелік директив, що підлягають імплементації, визначено у Додатку XL до цієї Угоди. Виконання цих зобов'язань є, зокрема, частиною вимог для відкриття відповідних переговорних глав у рамках процесу вступу до ЄС, що надає реформуванню трудового права додаткового стратегічного значення.

Трудовий договір є центральним інститутом трудового права як в Україні, так і в країнах ЄС. Однак підходи до його правового регулювання суттєво різняться. КЗпП України у статтях 21–24 закріплює поняття, форму, зміст і порядок укладення трудового договору [1]. Стаття 24 КЗпП встановлює, що трудовий договір укладається переважно у письмовій формі, а стаття 21 визначає два основних його різновиди – безстроковий і строковий – однак не охоплює в повному обсязі гнучких форм зайнятості.

Директива 2019/1152/ЄС [5], натомість, встановлює обов'язок роботодавця надати працівникові вичерпну письмову інформацію щодо умов праці не пізніше першого дня роботи. Ця Директива розпізнає широкий спектр форм зайнятості: стандартний трудовий договір, мінімальні годинні гарантії, замовлення за потреби, платформна зайнятість. Відповідно, законодавство ЄС є значно адаптивнішим до сучасних реалій гіг-економіки і платформних технологій.

Принципово важливою є й норма статті 12 Директиви 2019/1152/ЄС [5], яка закріплює право працівника на паралельну зайнятість – роботу у декількох роботодавців одночасно, – якщо це прямо не заборонено обґрунтованою умовою договору. КЗпП України, навпаки, містить певні обмеження щодо сумісництва, насамперед для окремих категорій посадових осіб [1]. Як слушно зауважує В. В. Єрбоменко, сучасну регламентацію трудового договору в Україні орієнтовано на стабільні, тривалі, повноцінні трудові відносини й ігнорує короткострокові, проєктні та цифрові їх форми [18], що ускладнює правове оформлення відносин, типових для сучасного ринку праці.

Директива 2003/88/ЄС [3] є основним документом ЄС у сфері організації робочого часу. Відповідно до її положень: максимальна середня тривалість тижневого робочого часу не повинна перевищувати 48 годин, включаючи надурочну роботу (стаття 6); мінімальний щоденний відпочинок становить не менше 11 послідовних годин (стаття 3); мінімальна тривалість щотижневого безперервного відпочинку – не менше 24 годин плюс 11 годин щоденного відпочинку (стаття 5); мінімальна тривалість оплачуваної щорічної відпустки – 4 тижні, тобто 20 робочих днів (стаття 7).

Стаття 50 КЗпП України встановлює нормальну тривалість робочого часу не більше 40 годин на тиждень [1], що відповідає стандартам ЄС. Законодавство також передбачає скорочений робочий час для окремих категорій працівників – неповнолітніх, осіб з інвалідністю, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами, – що загалом узгоджується із підходами Директиви. Відтак базовий мінімальний стандарт у частині тривалості робочого тижня вітчизняним законодавством дотримується.

Щодо надурочних робіт наявні суттєві розбіжності. Стаття 65 КЗпП обмежує надурочні роботи для кожного працівника 4 годинами протягом двох днів підряд і 120 годинами на рік [1]. Директива 2003/88/ЄС [3] запроваджує жорсткіший механізм через встановлення граничної середньої величини за чотиримісячний – або в окремих випадках шестимісячний – обліковий період, що унеможливорює систематичне перевищення допустимої норми. В Україні реальний контроль за дотриманням лімітів надурочних робіт залишається недостатнім, однак у країнах ЄС порушення цих норм тягне за собою відчутні санкції.

Щодо щорічної відпустки: стаття 75 КЗпП України гарантує щорічну основну відпустку тривалістю не менше 24 календарних днів [1], що у перерахунку перевищує мінімальний стандарт ЄС у 20 робочих днів. Цей показник є безумовним здобутком вітчизняного законодавства. Проте окремі аспекти порядку надання відпустки та механізм компенсації невикористаних відпускних днів потребують уточнення задля повної відповідності Директиві 2003/88/ЄС.

Директива 2000/78/ЄС [4] і Директива 2000/43/ЄС [16] становлять основу антидискримінаційного законодавства ЄС у сфері праці. Вони забороняють як пряму, так і непряму дискримінацію, переслідування та відмову у розумному пристосуванні для осіб з інвалідністю. Заборона поширюється на всі стадії трудових відносин: прийняття на роботу, кар'єрного зростання, умови праці та звільнення.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [7] є основним нормативним актом у цій сфері, оскільки закріплює заборону дискримінації за широким

переліком ознак, що в цілому відповідає підходу ЄС. Разом із тим, практика застосування цього Закону виявила низку суттєвих проблем.

Насамперед, інститут «розумного пристосування» для осіб з інвалідністю, передбачений статтею 5 Директиви 2000/78/ЄС [4], в українському законодавстві закріплений лише формально і позбавлений дієвого механізму реалізації. Роботодавці нерідко уникають спеціальних заходів щодо облаштування робочих місць, посилаючись на відсутність конкретних критеріїв «розумності» та джерел фінансування таких заходів.

До зауваги, питання тягара доведення у разі порушення принципу рівного ставлення у директивах ЄС вирішене інакше, ніж в Україні. У праві ЄС позивач повинен встановити факти, що дають підстави припустити дискримінацію, після чого тягар доведення переходить на відповідача, відповідно до статті 10 Директиви 2000/78/ЄС [4]. Цей підхід «перенесення тягара» не знайшов належного відображення у вітчизняному процесуальному законодавстві, де позивач здебільшого зобов'язаний самостійно довести факт дискримінації, що суттєво знижує ефективність правового захисту.

Варто наголосити, що в Україні відсутній спеціалізований орган рівності, передбачений Директивою 2000/43/ЄС [16], який мав би повноваження незалежно розглядати скарги, проводити розслідування та надавати безоплатну правову допомогу постраждалим від дискримінації. Відсутність такого органу є суттєвим інституційним дефіцитом.

Колективні трудові відносини в Україні регулюються передусім Законом «Про колективні договори і угоди» [8] та відповідними нормами КЗпП. Хартія основних прав ЄС гарантує право на колективні переговори й право на страйк (стаття 28) [6], а у країнах Євросоюзу функціонують різноманітні моделі соціального діалогу – від австрійського соціального партнерства до скандинавського трипартизму.

В Україні система соціального партнерства формально побудована за тристоронньою схемою (державна – роботодавці – профспілки) і реалізується через Національну тристоронню соціально-економічну раду. Водночас реальна ефективність колективних переговорів залишається невисокою: охоплення підприємств колективними договорами скорочується, профспілки нерідко відіграють декоративну роль, а галузеві угоди переважно дублюють законодавчі мінімуми [9].

Особливу дискусію викликає питання права на страйк. Для його реалізації в Україні передбачено складну, багатовітальну процедуру, яка на практиці унеможливорює легальне проведення страйкових акцій у більшості галузей. Це суперечить духу статті 28 Хартії ЄС [6], яка гарантує право на страйк без надмірних процедурних обмежень. Окрім того, у ряді держав-членів ЄС ефективно функціонує система участі працівників в управлінні підприємством – виробничі ради, – що регламентовано Директивою 2009/38/ЄС [17]. В українському трудовому праві подібний інститут практично відсутній, що є суттєвою прогалиною порівняно зі стандартами ЄС [12].

Аналіз досліджених аспектів свідчить, що гармонізація українського трудового законодавства зі стандартами ЄС є складним, багатовимірним процесом, що стикається з рядом суттєвих викликів, з поміж яких назвемо не системний характер реформ. Точкові зміни до КЗпП не здатні вирішити проблему невідповідності законодавства євроінтеграційним вимогам. Необхідне прийняття нового Трудового кодексу, який урахуватиме сучасні реалії – дистанційну зайнятість, платформну економіку, глобальну мобільність праці – і водночас відповідатиме праву ЄС [10]. Проект нового Трудового кодексу має бути результатом широкого соціального діалогу, аби не допустити перетворення «гнучкості» на ерозію захисту прав найманих працівників.

Водночас Концепція гнучкості, що лежить в основі підходу ЄС до ринку праці, передбачає поєднання гнучких умов найму і звільнення з надійною системою соціального захисту й активною політикою зайнятості [12]. Для України, де системи соціального страхування та служби зайнятості ще не набули достатньої ефективності, механічне перенесення «гнучкості» без відповідного захисного компоненту може призвести до суттєвого погіршення становища найманих працівників. Тому будь-яка реформа у цій сфері потребує комплексної оцінки її соціальних наслідків.

Починаючи з 2022 року, трудове законодавство зазнало суттєвих змін: розширено повноваження роботодавців у частині призупинення дії трудового договору, переведення без згоди тощо. Зазначені заходи мають вимушений характер, проте вони тимчасово відсувають процес наближення до стандартів ЄС, і після скасування воєнного стану потребуватимуть перегляду у контексті євроінтеграційних зобов'язань.

Ефективна реалізація трудових прав залежить, безумовно, від якості законодавства і від дієвості інститутів його застосування: Державної служби праці, судів, профспілок, органів рівності. Наразі ці інституції потребують системного зміцнення, достатнього фінансування й підвищення кваліфікації кадрів [9]. Без такого зміцнення навіть найбільш досконале законодавство залишатиметься декларативним.

Успішна імплементація права ЄС у сфері праці неможлива без належної правової культури – як серед роботодавців, так і серед самих працівників. Значна частина зайнятих в Україні не знає своїх трудових прав або не схильна їх відстоювати через страх втратити роботу. Підвищення правосвідомості є неодмінною умовою для реального застосування оновленого законодавства [11].

Водночас варто відзначити й кроки у правильному напрямі: ратифіковано ряд конвенцій МОП, прийнято закони про захист від дискримінації та рівні можливості, запроваджено гарантії для осіб, що працюють у нестандартних формах зайнятості, врегульовано дистанційну працю. Ці кроки свідчать про послідовний рух у напрямі євроінтеграції, який потребує збалансування та динаміки.

Висновки. Отже, проведений порівняльний аналіз дає змогу дійти узагальнених висновків. По-перше, чинне трудове законодавство України суттєво відрізняється від стандартів ЄС у кількох ключових аспектах: регулюванні нових форм зайнятості, механізмі обмеження надурочної праці, антидискримінаційному захисті та розвитку колективних трудових відносин. Ці відмінності не є принципово непереборними, однак потребують цілеспрямованих системних зусиль.

По-друге, ряд положень КЗпП України, зокрема в частині тривалості щорічної відпустки та базового обмеження тривалості робочого тижня, відповідає або перевищує мінімальні стандарти ЄС. Реформування трудового права має бути вдумливою адаптацією, яка зберігає кращі вітчизняні традиції захисту прав, уніфікацією заради її самої.

По-третє, ключовим кроком для гармонізації є прийняття нового Трудового кодексу України, який відповідатиме сучасним реаліям ринку праці, зобов'язанням за Угодою про асоціацію та духові Хартії основних прав ЄС. Цей процес вимагає широкого соціального діалогу та уникнення перекосів в інтересах будь-якої зі сторін трудових відносин.

По-четверте, суто законодавчих змін недостатньо: успіх євроінтеграції у трудовій сфері вимагає зміцнення інститутів забезпечення прав – Державної служби праці, судової системи, органів рівності, профспілок – підвищення рівня правової обізнаності суб'єктів трудових правовідносин.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленому аналізі конкретних директив ЄС у їх співвідношенні з нормами проєкту нового Трудового кодексу України, детальному вивченні досвіду держав Центральної та Східної Європи: Польщі, Чехії, країн Балтії, – які успішно подолали шлях адаптації трудового законодавства до права ЄС.

Використана література:

1. Кодекс законів про працю України : від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII / Верховна Рада УРСР. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 10.06.2026).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.06.2026).
3. Директива 2003/88/ЄС про деякі аспекти організації робочого часу : від 4 листопада 2003 р. / Європейський Парламент, Рада Євросоюзу. Official Journal of the European Union. 2003. L 299. P. 9–19.

4. Директива 2000/78/ЄС про встановлення загальних рамок рівного ставлення у сфері зайнятості та виконання роботи : від 27 листопада 2000 р. / Рада Євросоюзу. Official Journal of the European Union. 2000. L 303. P. 16–22.
5. Директива (ЄС) 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі : від 20 червня 2019 р. / Європейський Парламент, Рада Євросоюзу. Official Journal of the European Union. 2019. L 186. P. 105–121.
6. Хартія основних прав Європейського Союзу : від 7 грудня 2000 р. (2000/С 364/01). Official Journal of the European Union. 2000. С 364. Р. 1–22.
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 32. Ст. 412.
8. Про колективні договори і угоди : Закон України від 1 липня 1993 р. № 3356-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. Ст. 361.
9. Лазор В. В. Правове регулювання трудових відносин : теорія і практика. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 320 с.
10. Венедіктов С. В. Адаптація трудового законодавства України до вимог ЄС. Підприємництво, господарство і право. 2022. № 8. С. 45–51.
11. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 860 с.
12. Ніколаєнко Н. М. Проблеми та перспективи реформування трудового права України в контексті євроінтеграції. Часопис Київського університету права. 2023. № 2. С. 178–183.
13. Конституція України : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.06.2026).
14. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. Ст. 243.
15. Регламент (ЄС) № 492/2011 про свободу пересування працівників у межах Союзу : від 5 квітня 2011 р. / Європейський Парламент, Рада Євросоюзу. Official Journal of the European Union. 2011. L 141. P. 1–12.
16. Директива 2000/43/ЄС про реалізацію принципу рівного ставлення між особами незалежно від їх расового чи етнічного походження : від 29 червня 2000 р. / Рада Євросоюзу. Official Journal of the European Union. 2000. L 180. P. 22–26.
17. Директива 2009/38/ЄС про заснування Європейської ради підприємства : від 6 травня 2009 р. / Рада Євросоюзу. Official Journal of the European Union. 2009. L 122. P. 28–44.
18. Єршоменко В. В. Правовий статус сторін індивідуального трудового договору в умовах ринкових відносин. Право і суспільство. 2021. № 3. С. 62–69.

References:

1. Verkhovna Rada URSR (1971). Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy vid 10 hrudnia 1971 r. № 322-VIII [Labor Code of Ukraine of December 10, 1971 No. 322-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, Dodatok do no. 50, art. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukrainian].
2. Ukraine, European Union (2014). Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
3. European Parliament, Council of the European Union (2003). Directive 2003/88/EC on certain aspects of the organisation of working time. Official Journal of the European Union, L 299, pp. 9–19.
4. Council of the European Union (2000). Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. Official Journal of the European Union, L 303, pp. 16–22.
5. European Parliament, Council of the European Union (2019). Directive (EU) 2019/1152 on transparent and predictable working conditions in the European Union. Official Journal of the European Union, L 186, pp. 105–121.
6. European Union (2000). Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Official Journal of the European Union, C 364, pp. 1–22.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Pro zasady zapobihannia ta protyidii dyskryminatsii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2012 r. № 5207-VI [On the Principles of Prevention and Counteraction to Discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of September 6, 2012 No. 5207-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 32, art. 412. [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1993). Pro kolektyvni dohovory i uhody: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 1993 r. № 3356-XII [On Collective Agreements: Law of Ukraine of July 1, 1993 No. 3356-XII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 36, art. 361. [in Ukrainian].
9. Lazor V. V. (2021). Pravove rehuliuвання трудових відносин: теорія і практика [Legal Regulation of Labor Relations: Theory and Practice]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
10. Venediktov S. V. (2022). Adaptatsiia trudovoho zakonodavstva Ukrainy do vymoh YeS [Adaptation of Ukrainian Labour Legislation to EU Requirements]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, no. 8, pp. 45–51. [in Ukrainian].
11. Bolotina N. B. (2008). Trudove pravo Ukrainy: pidruchnyk [Labour Law of Ukraine: Textbook]. 5-te vyd., pererob. i dop. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
12. Nikolaienko N. M. (2023). Problemy ta perspektyvy reformuvannia trudovoho prava Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Problems and Prospects of Reforming Ukrainian Labour Law in the Context of European Integration]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava, no. 2, pp. 178–183. [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 30, art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Pro zainiastist naseleennia: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 r. № 5067-VI [On Employment: Law of Ukraine of July 5, 2012 No. 5067-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 24, art. 243. [in Ukrainian].
15. European Parliament, Council of the European Union (2011). Regulation (EU) No 492/2011 on freedom of movement for workers within the Union. Official Journal of the European Union, L 141, pp. 1–12.
16. Council of the European Union (2000). Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. Official Journal of the European Union, L 180, pp. 22–26.
17. Council of the European Union (2009). Directive 2009/38/EC on the establishment of a European Works Council. Official Journal of the European Union, L 122, pp. 28–44.
18. Yeromenko V. V. (2021). Pravovyi status storin indyvidualnoho trudovoho dohovoru v umovakh rynkovykh vidnosyn [Legal Status of Parties to an Individual Employment Contract in Market Relations]. Pravo i suspilstvo, no. 3, pp. 62–69. [in Ukrainian].

Horban O. P., Zenchenko A. V. Some aspects of Ukrainian labour legislation in the context of European integration: a comparative aspect

*The article examines the aspects of adapting Ukrainian labor legislation to European Union law in the context of the state's European integration course, as defined by the Association Agreement between Ukraine and the EU. The current Labor Code of Ukraine of 1971 is analyzed: despite numerous amendments, it retains features of the Soviet era and requires modernization in accordance with the *acquis communautaire* standards, especially given Ukraine's acquisition of EU candidate status in 2022. A comparative legal analysis of key EU labor directives is conducted, in particular, Directive 2003/88/EC concerning certain aspects of the organization of working time, Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Directive (EU) 2019/1152 on transparent and predictable working conditions, as well as the Charter of Fundamental Rights of the EU. The issue of employment contract regulation is investigated; it is revealed that national legislation is primarily oriented towards standard forms of employment, while flexible and digital forms of work are insufficiently addressed. The issues of working time and rest periods are considered: it is established that basic standards regarding the duration of the working week and annual leave largely comply with EU requirements, although control over overtime work remains weak. Anti-discrimination legislation (in particular, the institution of reasonable accommodation and the allocation of the burden of proof) is analyzed, along with issues of collective labor relations and the right to strike. Discrepancies between the Labor Code and EU standards are identified, the necessity of adopting a new Labor Code of Ukraine is substantiated, ways to strengthen institutional mechanisms for the protection of labor rights are defined, and the urgent need*

to adopt a new Labor Code of Ukraine that can combine the flexibility of the modern labor market with a reliable system of social protection for workers is emphasized.

Key words: *labor legislation, European integration, EU directives, harmonization, employment contract, working time, protection against discrimination, collective labor relations.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 341.384:34.01

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.05>Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)**Горінов П. В.**
orcid.org/0000-0002-8294-2784

ПРИРОДА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ В УМОВАХ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ

Статтю присвячено дослідженню природи міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок міждержавних конфліктів, а також з'ясуванню місця репарацій, компенсацій і реституції у системі міжнародно-правової відповідальності держав. Обґрунтовано, що ефективність зазначених механізмів визначається їх здатністю забезпечити відновлення порушених прав, компенсацію завданих збитків та реалізацію принципу міжнародної справедливості.

Проаналізовано основні наукові підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до визначення правової природи репарацій, компенсацій та реституції, розкрито їх спільні й відмінні ознаки, функціональне призначення та особливості застосування у міжнародно-правовій практиці. Особливу увагу приділено співвідношенню зазначених категорій як взаємопов'язаних елементів єдиного механізму відшкодування шкоди, що реалізується у разі вчинення державою міжнародно-протиправного діяння.

Встановлено, що репарації мають комплексний характер, компенсація спрямована на грошове або майнове відшкодування збитків, тоді як реституція передбачає відновлення становища, яке існувало до порушення (*status quo ante*). У цьому контексті проаналізовано рішення Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Фабрика в Хожуві» (1928), яке заклало концептуальні засади сучасного розуміння реституції.

Зроблено висновок, що сучасні механізми відшкодування шкоди поєднують нормативний, інституційний, економічний і гуманітарний складники. В умовах російсько-української війни їх практичне значення істотно зростає, оскільки вони формують основу притягнення держави-агресора до відповідальності, відновлення порушених прав, забезпечення повоєнного відбудування України та зміцнення міжнародного правопорядку.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність держав, міжнародно-правові механізми, відшкодування шкоди, репарації, компенсація, реституція, міждержавний конфлікт, міжнародне право, держава-агресор, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок міждержавних конфліктів, належить до фундаментальних інститутів сучасного міжнародного права, оскільки визначає порядок усунення наслідків міжнародно-протиправних діянь та реалізації міжнародно-правової відповідальності держав. Розвиток міжнародного права, поява нових викликів у сфері міжнародної безпеки та зростання масштабів збройних конфліктів зумовлюють необхідність переосмислення правової природи міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, визначення їх структури, змісту та особливостей застосування.

Практична значущість зазначеної проблематики істотно посилилася внаслідок російської збройної агресії проти України, яка актуалізувала питання реалізації репарацій, компенсації та реституції, як основних форм відшкодування шкоди відповідно до принципів і норм міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди в умовах міждержавних конфліктів перебуває у центрі уваги як вітчизняної, так і зарубіжної правової науки. Наукові дослідження охоплюють питання міжнародно-правової відповідальності держав, правової природи репарацій, компенсації та реституції, особливостей їх застосування у міжнародній судовій практиці, а також формування сучасних механізмів відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією.

Серед українських науковців вагомий внесок у дослідження окремих аспектів зазначеної проблематики зробили В. Лихвар, який дослідив міжнародно-правові засади застосування репарацій та реституції (2022; 2024), Т. Грабович, яка проаналізувала обмеження застосування

реституції крізь призму міжнародної судової практики (2020), М. Лещинська-Вьонцек, яка розкрила міжнародний досвід реалізації реституції (2018), І. Голубенко та К. Шпак, які дослідили правові аспекти відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації (2023), а також М. Колеснікова та В. Гнідаш, які розглянули правові проблеми конфіскації російських активів для відновлення України (2025).

У зарубіжному науковому дискурсі питання міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди висвітлено у працях Д. Ліакопулоса (2020), О. Герман (2020), Я. Б. Уне (2021), С. Майтри (2024), Т. Анцупової (2016), С. Корреа (2017), О. Афанасьєвої та співавторів (2020), Я. Шерешевського (2015), а також Х. Крігера та А. Ціммерманна (2018). У зазначених дослідженнях розкрито сучасні підходи до реалізації репарацій, компенсації та реституції, проаналізовано міжнародну судову практику, особливості відшкодування шкоди жертвам збройних конфліктів і розвиток механізмів міжнародно-правової відповідальності держав.

Водночас, попри значний науковий доробок, комплексне дослідження природи міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди в умовах сучасних міждержавних конфліктів залишається недостатньо розробленим. Особливої уваги потребує уточнення співвідношення репарацій, компенсації та реституції як взаємопов'язаних складових єдиного міжнародно-правового механізму відшкодування шкоди.

Мета та завдання дослідження. Дослідження природи міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди в умовах міждержавних конфліктів шляхом розкриття сутності, співвідношення та особливостей застосування репарацій, компенсації й реституції у системі міжнародно-правової відповідальності держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародно-правові механізми відшкодування шкоди є одним із ключових елементів системи міжнародно-правової відповідальності держав. Їх призначення полягає у відновленні порушеного правопорядку, усуненні наслідків міжнародно-протиправного діяння та забезпеченні реалізації принципу повного відшкодування шкоди. У сучасних умовах міждержавних конфліктів значення таких механізмів істотно зростає, оскільки вони формують правову основу для притягнення держави-порушника до відповідальності та визначають порядок відновлення прав потерпілої держави, фізичних і юридичних осіб [1, с. 12; 2, с. 1055].

Першочергового значення для розуміння природи зазначених механізмів набуває визначення їх основних складових. У міжнародно-правовій доктрині центральне місце посідає категорія репарацій, яка розглядається як загальна форма відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням. Репарації не обмежуються виплатою грошових сум, а охоплюють комплекс заходів, спрямованих на максимально можливе відновлення становища, яке існувало до порушення міжнародного права. Саме тому сучасна доктрина визначає репарації як інтегральний механізм, що поєднує різні способи відновлення порушених прав залежно від характеру завданої шкоди [1, с. 12].

Поняття репарацій історично сформувалося у сфері міждержавної відповідальності, однак із розвитком міжнародного права його зміст істотно розширився. Сьогодні репарації застосовуються не лише для врегулювання наслідків міжнародних збройних конфліктів, а й у справах щодо грубих порушень міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та прав людини. Означене свідчить про еволюцію репарацій від виключно економічного інструменту до універсального міжнародно-правового засобу відновлення порушених прав [3, с. 4; 4, с. 197].

Логічним продовженням дослідження є аналіз структури репарацій як комплексного міжнародно-правового механізму. У сучасній міжнародній практиці найбільш поширеними формами відшкодування шкоди визнаються реституція, компенсація та сатисфакція [3, с. 4]. Вони не конкурують між собою, а застосовуються залежно від характеру порушення, можливості фактичного відновлення попереднього стану та обсягу завданої шкоди. Відповідно, репарації виступають родовою категорією, у межах якої реалізуються конкретні способи відновлення порушених прав.

Такий підхід відповідає сучасному розумінню міжнародно-правової відповідальності держав, відповідно до якого обрана форма відшкодування повинна забезпечувати максимально

повне усунення негативних наслідків міжнародно-протиправного діяння. Саме комплексність репарацій дозволяє поєднати матеріальні та нематеріальні способи відновлення порушених прав, забезпечуючи досягнення головної мети міжнародно-правової відповідальності – відновлення міжнародного правопорядку [5, с. 118; 2, с. 1055].

Наступним складником міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди виступає компенсація, яка застосовується у випадках, коли повне відновлення попереднього правового чи майнового стану є неможливим або об'єктивно ускладненим. На відміну від репарацій, що охоплюють сукупність способів відновлення порушених прав, компенсація має більш вузьке функціональне призначення та полягає у відшкодуванні матеріальних втрат шляхом надання грошового чи іншого майнового еквівалента.

У міжнародно-правовій практиці компенсація розглядається як один із найбільш універсальних засобів відшкодування шкоди, оскільки дозволяє компенсувати негативні наслідки міжнародно-протиправного діяння навіть тоді, коли фактичне повернення до попереднього стану є неможливим. Її застосування охоплює відшкодування майнових збитків, втрачених активів, екологічної шкоди, витрат на відновлення інфраструктури, а також інших економічних наслідків міжнародних правопорушень. У сучасних міждержавних конфліктах саме компенсаційний механізм є одним із найбільш затребуваних інструментів міжнародно-правової відповідальності держав [6, с. 525; 7, с. 83-84].

Актуальність компенсації особливо посилилася після початку російської збройної агресії проти України. Значний масштаб руйнувань житлового фонду, об'єктів критичної інфраструктури, промисловості та природного середовища обумовив необхідність формування міжнародних компенсаційних механізмів, здатних забезпечити ефективне відшкодування завданої шкоди. У зв'язку із цим у науковій літературі дедалі більше уваги приділяється питанням створення міжнародного компенсаційного фонду, використання заморожених російських активів, а також вироблення єдиних підходів до оцінки завданих збитків.

Українські дослідники обґрунтовують [8, с. 386; 9, с. 223], що ефективність таких механізмів залежить від належного міжнародно-правового регулювання, узгодженості дій держав і міжнародних організацій, а також наявності юридичних підстав для конфіскації активів держави-агресора з подальшим спрямуванням їх на відновлення постраждалої держави, що поступово знаходить підтримку як у науковій доктрині, так і в міжнародній практиці [3, с. 4].

Крім того, поряд із компенсацією важливе місце у системі міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди посідає реституція, яка традиційно розглядається як найбільш повна форма відновлення порушених прав. Сутність останньої полягає у відновленні фактичного й правового становища, яке існувало до моменту вчинення міжнародно-протиправного діяння. Так, реституція ґрунтується на принципі *status quo ante*, відповідно до якого наслідки правопорушення повинні бути усунуті настільки, наскільки це є фактично та юридично можливим [10, с. 75].

На додаток, вирішальний вплив на формування сучасного розуміння реституції мало рішення Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Фабрика в Хожуві» (1928 р.), у якому було сформульовано принцип повного відшкодування шкоди. Суд зазначив, що реституція повинна усунути всі наслідки міжнародно-протиправного діяння та відновити становище, яке, з високою ймовірністю, існувало б і за відсутності такого порушення. Надалі саме цей підхід став концептуальною основою розвитку сучасної міжнародної практики застосування реституції [11, с. 47].

Своєю чергою, подальший розвиток міжнародно-правової доктрини свідчить, що реституція, попри її пріоритетний характер, не є універсальним способом відновлення порушених прав. Як зазначено в дослідженні Т. Грабович щодо особливостей використання реституцій, застосування обмежується випадками, коли повернення до попереднього стану є юридично допустимим, фактично можливим і не створює непропорційного тягаря для держави, відповідальної за міжнародно-протиправне діяння [12, с. 232]. У зв'язку з цим, міжнародна судова практика виробила критерії, за яких реституція може бути заміненa іншими формами відшкодування, насамперед компенсацією.

Сучасні наукові дослідження наприклад, матеріал Ч. Майтри про використання реституції як інструменту відповідальності держави за вчинені факти порушення міжнародно-правових зобов'язань підтверджують [10, с. 75], що найбільші труднощі виникають у випадках масштабних міждержавних конфліктів, коли наслідки збройної агресії мають незворотний характер. Руйнування об'єктів інфраструктури, загибель людей, екологічні втрати та інші наслідки не можуть бути усунуті шляхом простого повернення сторін до попереднього становища. Саме тому реституція дедалі частіше розглядається як один із компонентів комплексного механізму відшкодування, який поєднується з компенсацією та іншими формами репарацій.

Практичне значення реституції найбільш виразно проявляється у сфері захисту права власності. Вона може передбачати повернення незаконно вилученого майна, відновлення права володіння, користування чи розпорядження майновими об'єктами, а також скасування правових наслідків рішень, прийнятих із порушенням норм міжнародного права. Такий підхід широко застосовується у практиці міжнародних судових установ, зокрема під час розгляду спорів щодо незаконного позбавлення майна або окупації територій, що знаходимо у дослідженні Т. Анцупової про пост-конфліктні репарації [13, с. 223].

У контексті російсько-української війни особливого значення набуває питання реституції майнових прав осіб, які втратили нерухомість або були незаконно позбавлені можливості володіти своїм майном на тимчасово окупованих територіях. У таких випадках міжнародні механізми захисту прав людини розглядають реституцію як пріоритетний спосіб поновлення порушених прав, якщо її фактична реалізація є можливою. Якщо ж відновлення попереднього стану неможливе, застосовуються компенсаційні механізми, що відповідає загальновизнаним принципам міжнародного права [14, с. 116-117; 15, с. 290-291].

Отже, аналіз міжнародно-правової практики свідчить, що репарації, компенсація та реституція не можуть розглядатися як самостійні та ізольовані правові категорії. Вони утворюють взаємопов'язану систему засобів відшкодування шкоди, у якій кожен елемент виконує власну функцію. Репарації визначають загальний механізм міжнародно-правової відповідальності, компенсація забезпечує відшкодування майнових і фінансових втрат, а реституція спрямована на максимально можливе відновлення становища, яке існувало до моменту порушення міжнародного права.

Комплексне застосування зазначених механізмів дозволяє забезпечити найбільш повне відновлення порушених прав та відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного права. Зазначена концептуальна модель набуває визначального значення в умовах російської збройної агресії проти України, коли масштаб заподіяної шкоди потребує поєднання різних правових інструментів відновлення, що формує основу для подальшого вдосконалення міжнародних механізмів притягнення держави-агресора до відповідальності.

Висновки. Проведене дослідження природи міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди в умовах міждержавних конфліктів дозволило дійти таких висновків.

По-перше, міжнародно-правові механізми відшкодування шкоди становлять комплекс взаємопов'язаних правових засобів, спрямованих на реалізацію міжнародно-правової відповідальності держав та відновлення порушеного міжнародного правопорядку. Їх застосування сприяє усуненню наслідків міжнародно-протиправних діянь відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права.

По-друге, репарації, компенсація та реституція перебувають у тісному взаємозв'язку, однак не є тотожними правовими категоріями. Репарації мають комплексний характер і можуть охоплювати різні форми відшкодування шкоди, компенсація спрямована переважно на відшкодування майнових втрат, тоді як реституція забезпечує відновлення становища, яке існувало до моменту вчинення міжнародно-протиправного діяння.

По-третє, сучасний розвиток міжнародного права свідчить про необхідність удосконалення міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди в умовах міждержавних конфліктів. В умовах російської збройної агресії проти України особливого значення набуває формування ефективних правових механізмів застосування репарацій, компенсації та реституції, що є необхідною передумовою притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності та забезпечення повного відновлення порушених прав.

Використана література:

1. Liakopoulos D. International Organizations and Reparations. Academica Press, 2020. 210 p.
2. Herman O. Beyond the state of play: Establishing a duty of non-State armed groups to provide reparations. *International Review of the Red Cross*. 2020. Vol. 102, No. 915. P. 1033–1056.
3. Надання репарацій для України : брифінговий документ (листопад 2023 р.) / Global Survivors Fund and Redress Ukraine. GSF & Redress Ukraine, 2023. 23 с.
4. Лихвар В. Міжнародне правосуддя у формі репарацій. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2 (4). С. 194–198. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.37>.
5. Hounet Y. B. States and Mediators: Towards a New Reparation Paradigm. *Crime and Compensation in North Africa*. 2021. P. 107–124.
6. Economic and Legal Aspects of Compensation for Environmental Damage / O. Afanasieva et al. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. 11, No. 3. P. 523–528.
7. Shereshevsky Y. Monetary Compensation as a Remedy for Fair Trial Violations under International Criminal Law. *New Criminal Law Review*. 2015. Vol. 18, No. 1. P. 71–99.
8. Голубенко І., Шпак К. Правові аспекти відшкодування шкоди та збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії російської федерації. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34). С. 384–396. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4\(34\)-384-396](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-384-396).
9. Колеснікова М., Гнідаш В. Конфіскація російських активів для відновлення України: правові проблеми реалізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4 (2). С. 221–225. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.35>.
10. Maitra C. Restitution as Remedy in Disputes Between Investor and State. *Utrecht Law Review*. 2024. Vol. 20, No. 1. P. 64–79.
11. Case Concerning the Factory at Chorzów (Merits) : Judgment of 13 Sept. 1928. *Jus Mundi*, 1928. 64 p.
12. Грабович Т. Обмеження застосування реституції (крізь призму міжнародної судової практики). *Право і суспільство*. Серія : Міжнародне право. 2020. № 6. С. 230–236. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.33>.
13. Antsupova T. Post-Conflict Reparation: Ukrainian Restitution Remedies for Property and Restitution Complaints before the European Court of Human Rights. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2016. Vol. 2, No. 2. P. 217–226.
14. Лещинська-Вьонцек М. Реституція : міжнародний досвід та практика застосування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 116–118.
15. Лихвар В. Міжнародно-правове регулювання застосування реституції як форми матеріальної відповідальності держав. *Науковий вісник УжНУ*. Серія : Право. 2024. № 85 (4). С. 288–293. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.42>.

References:

1. Liakopoulos D. (2020). International Organizations and Reparations. Academica Press. 210 p.
2. Herman O. (2020). Beyond the State of Play: Establishing a Duty of Non-State Armed Groups to Provide Reparations. *International Review of the Red Cross*. Vol. 102, No. 915. P. 1033–1056.
3. Global Survivors Fund and Redress Ukraine (2023). Nadannia reparatsii dlia Ukrainy : bryfinhovyi dokument (lystopad 2023 r.) [Providing Reparations for Ukraine: Briefing Document (November 2023)]. GSF & Redress Ukraine. 23 p. [in Ukrainian].
4. Lykhvar V. (2022). Mizhnarodne pravosuiddia u formi reparatsii [International Justice in the Form of Reparations]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 2 (4). P. 194–198. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2-4.2022.37> [in Ukrainian].
5. Hounet Y. B. (2021). States and Mediators: Towards a New Reparation Paradigm. *Crime and Compensation in North Africa*. P. 107–124.
6. Afanasieva O. et al. (2020). Economic and Legal Aspects of Compensation for Environmental Damage. *Journal of Environmental Management and Tourism*. Vol. 11, No. 3. P. 523–528.
7. Shereshevsky Y. (2015). Monetary Compensation as a Remedy for Fair Trial Violations under International Criminal Law. *New Criminal Law Review*. Vol. 18, No. 1. P. 71–99.
8. Holubenko I., Shpak K. (2023). Pravovi aspekty vidshkoduvannia shkody ta zbytkiv, zavdanykh fizychnym ta yurydychnym osobam vnaslidok zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii [Legal Aspects of Compensation for Harm and Damage Caused to Individuals and Legal Entities as a Result of the Armed Aggression of the Russian Federation]. *Naukovi perspektyvy*. No. 4 (34). P. 384–396. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4\(34\)-384-396](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-384-396) [in Ukrainian].

9. Kolesnikova M., Hnidash V. (2025). Konfiskatsiia rosiiskykh aktyviv dlia vidnovlennia Ukrainy: pravovi problemy realizatsii [Confiscation of Russian Assets for the Reconstruction of Ukraine: Legal Problems of Implementation]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. No. 4 (2). P. 221–225. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.35> [in Ukrainian].
10. Maitra C. (2024). Restitution as Remedy in Disputes Between Investor and State. *Utrecht Law Review*. Vol. 20, No. 1. P. 64–79.
11. Case Concerning the Factory at Chorzów (Merits) : Judgment of 13 Sept. 1928. *Jus Mundi*, 1928. 64 p.
12. Hrabovych T. (2020). Obmezhenia zastosuvannya restytutsii (kriz pryzmu mizhnarodnoi sudovoï praktyky) [Restrictions on the Application of Restitution (Through the Prism of International Judicial Practice)]. *Pravo i suspilstvo. Seriia : Mizhnarodne pravo*. No. 6. P. 230–236. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.33> [in Ukrainian].
13. Antsupova T. (2016). Post-Conflict Reparation: Ukrainian Restitution Remedies for Property and Restitution Complaints before the European Court of Human Rights. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. Vol. 2, No. 2. P. 217–226.
14. Leshchynska-Viontsek M. (2018). Restytutsiia : mizhnarodnyi dosvid ta praktyka zastosuvannya v Ukraini [Restitution: International Experience and Application Practice in Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo*. No. 6. P. 116–118. [in Ukrainian].
15. Lykhvar V. (2024). Mizhnarodno-pravove rehuliuвання zastosuvannya restytutsii yak formy materialnoi vidpovidalnosti derzhav [International Legal Regulation of the Use of Restitution as a Form of Material Responsibility of States]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Seriia : Pravo*. No. 85 (4). P. 288–293. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.42> [in Ukrainian].

Gorinov P. V. The nature of international legal mechanisms for reparation of damage in conditions of interstate conflicts

The article is devoted to the study of the nature of international legal mechanisms for redressing harm caused by inter-State conflicts, as well as to clarifying the place of reparations, compensation, and restitution within the system of international legal responsibility of States. It is substantiated that the effectiveness of these mechanisms is determined by their ability to ensure the restoration of violated rights, compensation for damages incurred, and the implementation of the principle of international justice.

The main scientific approaches of foreign and domestic scholars to defining the legal nature of reparations, compensation, and restitution are analyzed; their common and distinctive features, functional purpose, and specifics of application in international legal practice are revealed. Particular attention is paid to the interrelationship of these categories as interconnected elements of a single mechanism for redressing harm, which is implemented in the event of an internationally wrongful act committed by a State.

It is established that reparations are comprehensive in nature, compensation aims at monetary or material redress for losses, while restitution entails restoring the situation that existed prior to the violation (status quo ante). In this context, the judgment of the Permanent Court of International Justice in the Factory at Chorzów case (1928), which established the conceptual foundations for the modern understanding of restitution, is analyzed.

It is concluded that modern mechanisms for redressing harm combine normative, institutional, economic, and humanitarian components. In the context of the Russo-Ukrainian War, their practical significance increases substantially, as they form the foundation for holding the aggressor State accountable, restoring violated rights, ensuring the post-war reconstruction of Ukraine, and strengthening the international legal order.

Key words: *international legal responsibility of states, international legal mechanisms, reparation of damage, reparations, compensation, restitution, interstate conflict, international law, aggressor state, Russo-Ukrainian war.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 342.4:341.176(4)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.06>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дерев'янко Н. З.orcid.org/0000-0002-4749-6782**Боровик В. А.**orcid.org/0009-0006-8013-4253

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню конституційної ідентичності України як елемента забезпечення державного суверенітету в умовах європейської інтеграції. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння конституційної ідентичності, її співвідношення з державним суверенітетом та вплив сучасних інтеграційних процесів на розвиток українського конституціоналізму. Обґрунтовано, що конституційна ідентичність виступає не перешкодою для європейської інтеграції, а важливою гарантією збереження суверенітету, конституційної самобутності та демократичного розвитку України.

Попри активне використання категорії «конституційна ідентичність» у сучасній юридичній науці та практиці конституційної юрисдикції, єдиного загальновизнаного підходу до її розуміння досі не сформовано. Така ситуація пояснюється складністю самого явища, яке перебуває на межі конституційного права, політичної теорії, філософії права та історії державотворення.

Етимологічно поняття «ідентичність» пов'язане з усвідомленням суб'єктом власної самобутності, неповторності та відмінності від інших суб'єктів. У конституційно-правовому вимірі йдеться про сукупність фундаментальних ознак, принципів та цінностей, які визначають особливості певного конституційного ладу та забезпечують його неперервність незалежно від політичних змін чи трансформацій законодавства.

Як справедливо зазначає Г. Дж. Якобсон, конституційна ідентичність не зводиться виключно до тексту конституції. Вона формується внаслідок постійної взаємодії між конституційними нормами, політичною культурою суспільства, історичним досвідом державотворення та практикою функціонування публічної влади [1]. Відповідно, конституційна ідентичність є не статичним набором юридичних приписів, а динамічною системою цінностей, яка розвивається разом із суспільством.

Подібної позиції дотримується й М. Розенфельд, який розглядає конституційну ідентичність як процес безперервного пошуку балансу між універсальними демократичними принципами та національними особливостями конкретної держави [2]. Такий підхід має особливе значення для сучасних європейських держав, які одночасно залишаються носіями власних конституційних традицій та учасниками наднаціонального правового простору.

Ключові слова: конституційна ідентичність, державний суверенітет, європейська інтеграція, конституціоналізм, конституційні цінності, верховенство права.

Аналіз зарубіжної доктрини дозволяє виділити два основні підходи до розуміння конституційної ідентичності.

Перший підхід можна умовно назвати ціннісним. Відповідно до нього конституційна ідентичність охоплює фундаментальні конституційні принципи, які не можуть бути змінені навіть за умови формального дотримання процедури внесення змін до конституції. До таких принципів зазвичай відносять демократію, верховенство права, права людини, народний суверенітет, поділ влади та інші базові засади конституційного ладу.

Другий підхід має переважно інституційний характер. Його прихильники пов'язують конституційну ідентичність із специфічними особливостями організації державної влади, історично сформованими моделями взаємодії держави і суспільства, а також особливостями національної конституційної традиції.

На нашу думку, жоден із зазначених підходів не може повною мірою пояснити сучасне значення конституційної ідентичності України. Українська конституційна реальність демонструє необхідність їх комплексного поєднання. Конституційна ідентичність України охоплює не лише

фундаментальні принципи організації державної влади, але й історичний досвід боротьби за незалежність, цінності свободи та людської гідності, європейський цивілізаційний вибір українського народу та прагнення до збереження власної державності [3].

Важливе значення для розуміння змісту конституційної ідентичності має питання про її джерела. На думку С. Шевчука, конституційна ідентичність знаходить свій вияв насамперед у преамбулі конституції, фундаментальних конституційних принципах, основоположних правах людини та положеннях, які визначають демократичний, соціальний і правовий характер держави. Саме ці елементи формують той ціннісний фундамент конституційного ладу, який забезпечує його самобутність та підлягає особливому захисту навіть в умовах масштабних політичних і правових трансформацій. При цьому преамбула конституції розглядається як концентрований вираз конституційної ідентичності народу, що відображає його історичний досвід, систему цінностей та бачення власного державного розвитку [4, с. 60].

Особливу увагу в контексті дослідження заслуговує й концепція конституційної ідентичності, запропонована О. Бориславською. Науковиця розглядає конституційну ідентичність не лише як сукупність фундаментальних принципів конституційного ладу або своєрідне «ядро» конституційного порядку, а як складний багатовимірний феномен, що формується під впливом історичного досвіду народу, конституційної традиції, політико-правової культури та системи базових конституційних цінностей. При цьому конституційна ідентичність не є статичною категорією, а перебуває у постійному розвитку та здатна адаптуватися до суспільних трансформацій без втрати власної сутності [5, с. 10].

З огляду на це, можна стверджувати, що конституційна ідентичність України являє собою сформовану в процесі історичного розвитку українського народу систему фундаментальних конституційних цінностей, принципів та інституційних характеристик держави, яка визначає межі допустимої трансформації конституційного ладу в умовах внутрішніх і зовнішніх суспільно-політичних змін та забезпечує збереження державного суверенітету, демократичного устрою й правової спадкоємності української державності.

Водночас сама по собі конституційна ідентичність не може розглядатися ізольовано від інших базових категорій конституційного права. Її практичне значення найбільш повно розкривається через взаємозв'язок із державним суверенітетом, який визначає засади існування та функціонування сучасної держави.

Питання співвідношення конституційної ідентичності та державного суверенітету набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та розвитку наднаціональних форм правового регулювання. Традиційно державний суверенітет розглядався як верховенство державної влади всередині країни та її незалежність у міжнародних відносинах. Однак сучасні інтеграційні процеси суттєво ускладнили зміст цієї категорії. У другій половині XX століття в європейській правовій науці сформувалася концепція так званого «поділеного» або «спільного» суверенітету, відповідно до якої участь держави у наднаціональних інтеграційних об'єднаннях не обов'язково означає втрату суверенітету. Навпаки, добровільне делегування окремих повноважень може розглядатися як форма реалізації суверенної волі держави [6].

Саме на цьому ґрунтується функціонування Європейського Союзу. Держави-члени передають частину своїх повноважень інституціям Союзу, однак зберігають власну конституційну самобутність та залишаються носіями суверенітету. Водночас практика останніх десятиліть продемонструвала, що процеси європейської інтеграції неминуче породжують питання щодо допустимих меж такої передачі повноважень.

Показовою є практика Федерального конституційного суду Німеччини у справах Maastricht, Lisbon та PSPP. У своїх рішеннях суд послідовно виходив із того, що навіть найглибші інтеграційні процеси не можуть призводити до руйнування конституційної ідентичності Федеративної Республіки Німеччина. Особливому захисту підлягають принципи демократії, народного суверенітету, федералізму та захисту людської гідності [7; 8].

Схожі підходи простежуються і в практиці Конституційного Суду Італії, який у своїй доктрині так званих «контрмеж» (controlimiti) наголошував на неможливості застосування

міжнародних чи наднаціональних норм у разі їх суперечності фундаментальним принципам конституційного ладу держави [9].

Варто звернути увагу, що в зазначених випадках конституційна ідентичність не використовується для протидії європейській інтеграції як такої. Її функція полягає у забезпеченні того, щоб інтеграційні процеси відбувалися без втрати демократичної легітимності та без руйнування основ конституційного ладу.

Для України проблема має дещо інший характер. На відміну від більшості держав-членів Європейського Союзу, Україна перебуває не лише у процесі європейської інтеграції, але й у стані тривалої боротьби за збереження власної державності. Тому взаємозв'язок між конституційною ідентичністю та державним суверенітетом набуває не лише юридичного, але й безпекового виміру.

У цьому аспекті доцільно виходити з того, що державний суверенітет та конституційна ідентичність співвідносяться як форма і зміст. Якщо суверенітет визначає здатність держави самостійно здійснювати владу та приймати політичні рішення, то конституційна ідентичність визначає ціннісні орієнтири та межі реалізації такої влади.

Інакше кажучи, суверенітет відповідає на питання: хто приймає рішення, а конституційна ідентичність – якими мають бути фундаментальні засади цих рішень.

Саме тому конституційна ідентичність може розглядатися як внутрішній зміст державного суверенітету. Втрата конституційної ідентичності неминуче призводить до поступової ерозії суверенітету навіть за умови формального збереження державних інститутів.

Український досвід останніх років переконливо підтверджує цю тезу. Повномасштабна агресія російської федерації була спрямована не лише проти територіальної цілісності України, але й проти її конституційної ідентичності. Заперечення права українського народу на власну державність, історію, культуру та політичне самовизначення фактично означало спробу зруйнувати ціннісні основи українського конституційного ладу.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало не лише найбільшим безпековим викликом за весь період існування незалежної України, але й потужним фактором переосмислення багатьох конституційно-правових категорій. Серед них особливе місце посідає конституційна ідентичність, яка в умовах війни набула якісно нового змісту.

До початку повномасштабної агресії дискусії щодо конституційної ідентичності в Україні здебільшого мали академічний характер та концентрувалися навколо проблем конституціоналізму, взаємодії національного і міжнародного права, а також європейської інтеграції. Проте війна продемонструвала, що конституційна ідентичність є не лише теоретичною конструкцією, а й реальним чинником стійкості держави та суспільства.

Особливістю російської агресії стало те, що її об'єктом виступали не тільки територія чи політична незалежність України. російська федерація системно заперечує сам факт існування української політичної нації, окремої української державності та права українського народу на самостійний історичний розвиток. Фактично йдеться про спробу зруйнувати саму основу української конституційної ідентичності.

За таких умов особливого значення набули ті конституційні цінності, які раніше часто сприймалися як абстрактні декларації. Насамперед це стосується людської гідності, народного суверенітету, демократичного устрою держави, верховенства права та прав людини.

Заслуговує на увагу позиція О. Бориславської, яка зазначає, що сучасний етап розвитку українського конституціоналізму характеризується істотним переосмисленням змісту конституційної ідентичності під впливом війни та європейської інтеграції. На її думку, саме війна стала каталізатором консолідації українського суспільства навколо спільних конституційних цінностей та посирила усвідомлення значення державності як передумови реалізації прав і свобод людини [5, с. 11].

Погоджуючись із зазначеним підходом, слід звернути увагу на те, що після 2022 року конституційна ідентичність України фактично почала виконувати нову функцію – функцію забезпечення конституційної стійкості держави.

Поняття конституційної стійкості (constitutional resilience), яке останніми роками активно використовується у зарубіжній доктрині, передбачає здатність конституційної системи зберігати свою ефективність та базові цінності навіть за умов надзвичайних криз. Як зазначає Армін фон Богданді, стійкість конституційного ладу визначається не лише стабільністю інституцій, але й рівнем суспільної підтримки основоположних конституційних принципів [10, с. 232].

Український досвід засвідчив, що навіть в умовах воєнного стану держава зберегла демократичний характер політичного режиму, функціонування конституційних органів влади, судової системи та механізмів захисту прав людини. Попри об'єктивні обмеження окремих прав і свобод, запроваджені відповідно до Конституції України та законодавства про правовий режим воєнного стану, фундаментальні засади конституційного ладу залишилися незмінними.

Саме ця обставина дозволяє стверджувати, що сучасна конституційна ідентичність України включає не лише класичні елементи, притаманні демократичній правовій державі, але й новий компонент, який умовно можна назвати воєнним виміром конституційної ідентичності.

До його складових належать: 1) безумовне визнання державної незалежності та територіальної цілісності України як абсолютних конституційних цінностей; 2) пріоритет захисту людської гідності навіть в умовах збройного конфлікту; 3) незмінність демократичного характеру держави; 4) європейська цивілізаційна орієнтація українського народу; 5) історична пам'ять про боротьбу за державність та спротив агресії; 6) усвідомлення нерозривного зв'язку між свободою особи та незалежністю держави.

Зазначені елементи не змінюють природи українського конституціоналізму, але істотно посилюють його аксіологічну основу.

Таким чином, повномасштабна війна не лише не призвела до руйнування конституційної ідентичності України, а навпаки стала чинником її зміцнення та подальшого розвитку.

Одним із найскладніших питань сучасного конституційного права є визначення співвідношення між європейською інтеграцією та конституційною ідентичністю держави. Особливої актуальності ця проблема набуває для України, яка перебуває на етапі адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу та підготовки до майбутнього членства.

Традиційно в науковій літературі можна зустріти два протилежні підходи.

Прихильники першого підходу (Д. Грімм) розглядають конституційну ідентичність переважно як механізм захисту національного суверенітету від надмірного впливу наднаціональних інституцій. У такому випадку конституційна ідентичність фактично виконує функцію обмеження інтеграційних процесів.

Другий підхід (Г. Дж. Якобсон, М. Розенфельд) виходить із того, що конституційна ідентичність та європейська інтеграція не перебувають у стані конфлікту. Навпаки, саме чітке усвідомлення власної конституційної самобутності створює необхідні передумови для повноцінної участі держави у наднаціональних інтеграційних об'єднаннях.

Вважаємо, що для України більш обґрунтованим є саме другий підхід.

По-перше, європейська інтеграція України не має характеру зовнішнього примусу. Вона є результатом суверенного волевиявлення українського народу, яке отримало конституційне закріплення. Відповідні зміни до Конституції України, внесені у 2019 році, підтвердили незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО [3].

По-друге, фундаментальні цінності українського конституціоналізму значною мірою збігаються із цінностями, закріпленими у статті 2 Договору про Європейський Союз. Йдеться про людську гідність, свободу, демократію, рівність, верховенство права та повагу до прав людини [11].

У цьому зв'язку доцільно звернути увагу на те, що сучасна українська конституційна ідентичність історично формувалася як складова європейської правової традиції. Починаючи від конституційних ідей доби козацької державності, через політико-правові концепції українських мислителів XIX–XX століть і до сучасної Конституції України, простежується чітка орієнтація на європейські цінності свободи, демократії та правової держави.

Саме тому європейська інтеграція не може розглядатися як загроза українській конституційній ідентичності. Значно більшу небезпеку становлять спроби її викривлення або руйнування під впливом авторитарних ідеологій, що заперечують принципи демократії та верховенства права.

У цьому контексті показовим є досвід Франції, де концепція конституційної ідентичності використовується не для заперечення пріоритету права Європейського Союзу загалом, а для захисту фундаментальних конституційних принципів держави. Як слушно зазначає А. Бадида, конституційна ідентичність у французькій конституційній доктрині покликана забезпечувати рівновагу між вимогами інтеграції та необхідністю збереження основ національного конституційного порядку. Такий підхід видається релевантним і для України, яка одночасно прагне поглиблення європейської інтеграції та збереження власної конституційної самобутності [12, с. 162].

Водночас це не означає відсутності будь-яких меж інтеграційних процесів.

Як свідчить практика держав-членів Європейського Союзу, навіть за умов глибокої інтеграції існує певне «конституційне ядро», яке не може бути змінене без втрати ідентичності відповідної держави.

Для України до такого ядра, на нашу думку, належать: народний суверенітет; незалежність держави; унітарний характер державного устрою; територіальна цілісність; демократична форма правління; принцип верховенства права; людська гідність як найвища соціальна цінність; українська мова як державна; європейський цивілізаційний вибір українського народу.

Саме ці елементи визначають зміст сучасної української конституційної ідентичності та водночас формують основу державного суверенітету.

Важливо підкреслити, що жоден із зазначених елементів не суперечить членству України в Європейському Союзі. Навпаки, їх збереження є необхідною умовою повноцінної інтеграції України до європейського правового простору.

Таким чином, конституційна ідентичність України не встановлює юридичних бар'єрів для європейської інтеграції, а визначає її ціннісні межі та гарантує збереження фундаментальних засад української державності.

Аналіз сучасної доктрини конституціоналізму, практики європейських держав та особливостей розвитку української державності дозволяє зробити висновок про необхідність переосмислення традиційного підходу до співвідношення конституційної ідентичності та державного суверенітету.

Український досвід останніх років свідчить про значно ширший потенціал категорії конституційної ідентичності, ніж це традиційно розглядається у європейській конституційно-правовій доктрині. Якщо в більшості держав-членів Європейського Союзу конституційна ідентичність переважно виконує функцію визначення меж інтеграційних процесів та захисту фундаментальних засад національного конституційного ладу, то в умовах сучасної України її значення виходить далеко за межі суто юридичного механізму стримування зовнішніх впливів. З огляду на це, конституційну ідентичність України доцільно розглядати не лише як складову конституційного ладу, але й як самостійний елемент системи гарантій державного суверенітету.

Традиційно гарантії державного суверенітету пов'язуються з конституційним закріпленням незалежності держави, ефективним функціонуванням системи органів державної влади, діяльністю Збройних Сил України та правоохоронних органів, розвитком механізмів територіальної оборони, міжнародно-правовими гарантіями, а також забезпеченням економічної та інформаційної безпеки. Безперечно, усі зазначені складові мають визначальне значення для збереження державності. Водночас події, пов'язані з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, продемонстрували, що навіть найбільш розвинені інституційні та військові механізми не здатні забезпечити належний захист державного суверенітету за відсутності суспільної єдності навколо базових конституційних цінностей та спільного розуміння засад української державності.

У цьому контексті особливого значення набуває конституційна ідентичність, яка забезпечує ціннісну інтеграцію суспільства та формує спільне уявлення про ті принципи й орієнтири, що

становлять основу існування держави та мають підлягати безумовному захисту незалежно від політичної кон'юнктури чи зміни владних еліт. Саме тому конституційну ідентичність можна розглядати як своєрідний ціннісний каркас державного суверенітету. Якщо суверенітет у його класичному розумінні характеризує здатність держави самостійно здійснювати публічну владу та приймати юридично обов'язкові рішення, то конституційна ідентичність визначає систему фундаментальних цінностей, заради яких така державність існує та підтримується суспільством.

Український досвід особливо переконливо підтвердив цю закономірність. Масштабна суспільна консолідація, яка відбулася після початку повномасштабної війни, ґрунтувалася не лише на прагненні зберегти територіальну цілісність держави, а й на усвідомленні спільності базових конституційних цінностей, серед яких центральне місце посідають свобода, людська гідність, демократія, верховенство права, незалежність держави, національна самобутність українського народу, повага до прав людини та європейський цивілізаційний вибір. Саме навколо цих цінностей сформувався суспільний консенсус, який став одним із вирішальних чинників збереження української державності в умовах екзистенційної загрози.

З огляду на це конституційна ідентичність виконує комплекс взаємопов'язаних функцій у механізмі забезпечення державного суверенітету. По-перше, вона забезпечує ціннісну інтеграцію суспільства навколо фундаментальних засад конституційного ладу та формує спільне бачення майбутнього держави. По-друге, вона визначає межі допустимих трансформацій конституційного порядку, запобігаючи руйнуванню його основоположних елементів під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників. По-третє, конституційна ідентичність сприяє легітимації державної влади та конституційного ладу, оскільки забезпечує їх сприйняття суспільством як таких, що відповідають фундаментальним цінностям українського народу. Саме поєднання цих властивостей дозволяє розглядати конституційну ідентичність як один із ключових чинників забезпечення державного суверенітету в сучасних умовах.

Важливо й те, що запропонований підхід не передбачає протиставлення конституційної ідентичності процесам європейської інтеграції. Навпаки, усвідомлення та збереження власної конституційної самобутності створює необхідні передумови для участі України в інтеграційних процесах на засадах рівноправності та взаємної поваги. У цьому аспекті доцільно говорити не про конфлікт між державним суверенітетом і європейською інтеграцією, а про формування нової моделі їх взаємодії, у межах якої конституційна ідентичність виступає сполучною ланкою між національною державністю та наднаціональним правовим порядком Європейського Союзу. Саме такий підхід може стати підґрунтям для формування сучасної української доктрини конституційної ідентичності, яка враховуватиме як європейський досвід, так і унікальні виклики, пов'язані із захистом державного суверенітету в умовах триваючої збройної агресії.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в умовах сучасних трансформацій конституціоналізму, поглиблення інтеграційних процесів та триваючої збройної агресії проти України конституційна ідентичність набуває значення однієї з провідних категорій конституційного права, яка виходить за межі суто теоретичної конструкції та перетворюється на важливий чинник забезпечення стійкості державності. Її зміст не обмежується сукупністю окремих конституційних норм чи принципів, а охоплює систему фундаментальних цінностей, історично сформованих уявлень про державність, конституційну традицію та правову культуру суспільства, що забезпечують неперервність конституційного розвитку держави.

Встановлено, що співвідношення конституційної ідентичності та державного суверенітету має значно складніший характер, ніж це традиційно розглядається в межах класичної теорії держави. Державний суверенітет не може зводитися виключно до формально-юридичної здатності держави самостійно здійснювати публічну владу. Його реальний зміст визначається системою цінностей, на яких ґрунтується конституційний лад та навколо яких консолідується суспільство. Саме тому конституційна ідентичність доцільно розглядати як внутрішній аксіологічний вимір державного суверенітету, що визначає межі допустимих трансформацій держави та забезпечує збереження її самобутності в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Обґрунтовано, що повномасштабна війна російської федерації проти України стала не лише випробуванням для української державності, але й чинником переосмислення та зміцнення

конституційної ідентичності. В умовах екзистенційної загрози саме конституційні цінності свободи, людської гідності, демократії, верховенства права, незалежності та народного суверенітету стали основою суспільної консолідації та важливим джерелом конституційної стійкості держави. Це дозволяє стверджувати, що сучасна українська конституційна ідентичність формується не лише під впливом історичної традиції, але й у процесі практичного захисту державності, прав людини та демократичного конституційного ладу.

Доведено, що європейська інтеграція та конституційна ідентичність України не є взаємовиключними явищами. Навпаки, їх співвідношення має розглядатися крізь призму взаємного доповнення. Європейська інтеграція не становить загрози для української конституційної самобутності, оскільки фундаментальні цінності українського конституціоналізму за своїм змістом відповідають базовим цінностям європейського правового простору. Водночас саме конституційна ідентичність визначає ті засадничі характеристики української державності, збереження яких є необхідною умовою повноцінної інтеграції до Європейського Союзу.

На підставі проведеного дослідження запропоновано розглядати конституційну ідентичність України як самостійний елемент механізму забезпечення державного суверенітету, що виконує ціннісно-інтеграційну, захисну та легітимаційну функції. У такому розумінні конституційна ідентичність виступає не перешкодою для інтеграційних процесів і не лише інструментом захисту конституційного ладу, а важливою умовою збереження української державності, забезпечення її конституційної стійкості та реалізації європейського цивілізаційного вибору українського народу.

Отже, в сучасних умовах конституційна ідентичність України доцільно розглядати як ціннісну основу державного суверенітету та одну з ключових гарантій його збереження. Саме через неї забезпечується поєднання національної конституційної самобутності з процесами європейської інтеграції, що створює передумови для подальшого розвитку України як демократичної, правової та суверенної європейської держави.

Використана література:

1. Jacobsohn G. J. *Constitutional Identity*. Cambridge, Massachusetts ; London : Harvard University Press, 2010. 388 p.
2. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* / ed. by M. Rosenfeld, A. Sajó. Oxford : Oxford University Press, 2012. 1295 p.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Шевчук С. Конституційна і європейська ідентичність на захисті основоположних прав: український вимір. *Право України*. 2025. № 10. С. 48–62. DOI: <https://doi.org/10.33498/losh-2025-10-048>.
5. Бориславська О. Концепт конституційної ідентичності: між викликами війни та вимогами європейської інтеграції. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3. С. 3–14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1>.
6. McCormick N. *Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth*. Oxford : Oxford University Press, 1999. 195 p.
7. Maastricht Treaty Judgment of 12 October 1993. Bundesverfassungsgericht. 2 BvR 2134/92, 2 BvR 2159/92. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>.
8. Lisbon Treaty Judgment of 30 June 2009. Bundesverfassungsgericht. 2 BvE 2/08, 2 BvE 5/08, 2 BvR 1010/08, 2 BvR 1022/08, 2 BvR 1259/08, 2 BvR 182/09. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>.
9. Calvano R. La Corte costituzionale e i "Controlimiti" 2.0. *Federalismi.it. Focus Fonti*. 2016. № 1. URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/file_rivista/27175_2014_238.pdf.
10. von Bogdandy A. Constitutionalism in International Law: Comments on a Proposal from Germany. *Harvard International Law Journal*. 2006. Vol. 47. No. 1. P. 223–242.
11. Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу : консолідовані версії станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
12. Бадида А. Ю. Концепт конституційної ідентичності та межі інтеграції у рішеннях Конституційної ради Франції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 1. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.25>.

References:

1. Jacobsohn, G. J. (2010). *Constitutional Identity*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.
2. Rosenfeld, M., & Sajó, A. (Eds.). (2012). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
3. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
4. Shevchuk, S. (2025). Konstytutsiina i yevropeiska identychnist na zakhysti osnovopolozhnykh prav: ukraïnskyi vymir [Constitutional and European identity in the protection of fundamental rights: The Ukrainian dimension]. *Pravo Ukrainy*, (10), 48–62. <https://doi.org/10.33498/louu-2025-10-048> [in Ukrainian].
5. Boryslavska, O. (2025). Kontsept konstytutsiinoi identychnosti: mizh vyklykamy viiny ta vymohamy yevropeiskoi inteɦratsii [The concept of constitutional identity: Between the challenges of war and the requirements of European integration]. *Ukrainskyi Chasopys Konstytutsiinoho Prava*, (3), 3–14. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1> [in Ukrainian].
6. McCormick, N. (1999). *Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth*. Oxford: Oxford University Press.
7. Bundesverfassungsgericht. (1993). Maastricht Treaty Judgment of 12 October 1993 (2 BvR 2134/92, 2 BvR 2159/92). URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>.
8. Bundesverfassungsgericht. (2009). Lisbon Treaty Judgment of 30 June 2009 (2 BvE 2/08, 2 BvE 5/08, 2 BvR 1010/08, 2 BvR 1022/08, 2 BvR 1259/08, 2 BvR 182/09). URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>.
9. Calvano, R. (2016). La Corte costituzionale e i “Controlimiti” 2.0. [The Constitutional Court and “Counterlimits” 2.0.] *Federalismi.it, Focus Fonti*, (1). URL: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/file_rivista/27175_2014_238.pdf. [in Italian].
10. von Bogdandy, A. (2006). Constitutionalism in International Law: Comments on a Proposal from Germany. *Harvard International Law Journal*, 47(1), 223–242.
11. Dohovir pro Yevropeyskyi Soiuz ta Dohovir pro funktsionuvannia Yevropeiskoho Soiuzu: konsolidovani versii stanom na 30.03.2010 [Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European Union: consolidated versions as of 30 March 2010]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text [in Ukrainian].
12. Badyda, A. Yu. (2025). Kontsept konstytutsiinoi identychnosti ta mezhi inteɦratsii u rishenniakh Konstytutsiinoi rady Frantsii [The concept of constitutional identity and the limits of integration in the decisions of the Constitutional Council of France]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 4(1), 160–164. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.25> [in Ukrainian].

Derevianko N. Z., Borovyk V. A. Constitutional identity of Ukraine as an element of ensuring state sovereignty in the context of European integration

The article examines the constitutional identity of Ukraine as an important element of ensuring state sovereignty in the context of European integration and contemporary security challenges. The relevance of the study is determined by Ukraine’s movement towards membership in the European Union and by the influence of the full-scale armed aggression of the Russian Federation, which has intensified the need to preserve the constitutional foundations of Ukrainian statehood.

The research analyses the main doctrinal approaches to understanding constitutional identity and its relationship with state sovereignty. Constitutional identity is considered as a complex legal phenomenon that combines fundamental constitutional values, historical experience of state-building, constitutional traditions, and the principles underlying the constitutional order. It is argued that constitutional identity should not be reduced solely to a set of constitutional norms but should be understood as a value-based foundation ensuring the continuity and self-preservation of the constitutional system.

Particular attention is paid to the impact of the full-scale war on the development of Ukraine’s constitutional identity. The study demonstrates that the armed aggression against Ukraine has become not only a challenge to its territorial integrity and independence but also a challenge to the constitutional values that define Ukrainian statehood. At the same time, the war has strengthened constitutional identity through the consolidation of society around the values of human dignity, freedom, democracy, the rule of law, national independence, and the European choice of the Ukrainian people.

The article substantiates that constitutional identity and European integration should not be viewed as conflicting phenomena. On the contrary, a clearly defined constitutional identity creates the necessary conditions for Ukraine's effective participation in European integration processes while preserving the fundamental characteristics of its constitutional order. The constitutional values enshrined in the Constitution of Ukraine largely correspond to the values underlying the European legal order and therefore facilitate, rather than hinder, the integration process.

The scientific novelty of the research lies in substantiating the thesis that constitutional identity should be regarded not only as a mechanism for protecting the constitutional order but also as an independent element of the system of guarantees of state sovereignty. It is concluded that constitutional identity performs integrative, protective and legitimising functions, ensuring the preservation of Ukrainian statehood, constitutional continuity and democratic development under conditions of external aggression and profound political transformation.

Key words: *constitutional identity, state sovereignty, constitutionalism, European integration, constitutional values, rule of law, constitutional order.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ТОКЕНІЗАЦІЯ РЕАЛЬНИХ АКТИВІВ І ЦИФРОВІ БОРГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ

У статті досліджено правові та інституційні передумови використання токенизації реальних активів і цифрових боргових інструментів як засобів мобілізації капіталу для повоєнного відновлення України. Вихідним є положення про те, що потреби відновлення не можуть покриватися лише бюджетними ресурсами, грантами або традиційними інструментами публічних фінансів. Токенизація розглядається не як альтернатива державному чи донорському фінансуванню, а як додатковий механізм поєднання проєктів відновлення з ринками капіталу через цифрове представлення прав, участь інвесторів, прозорість фінансових потоків і контроль за цільовим використанням коштів. Проведено розмежування таких інструментів зі спекулятивними криптоактивами та акцентовано на можливості їх застосування в межах регульованих фінансових ринків. Особливу увагу приділено токенизованим борговим інструментам, зокрема цифровим облігаціям, які є юридично придатною формою для фінансування відбудови. Їх ефективність залежить не від використання технології розподіленого реєстру, а від якості правової конструкції, що охоплює визначеного емітента, захищену вимогу інвестора, джерело погашення, правила розкриття інформації, комплаєнс-процедури та нагляд. Обґрунтовано проєктно орієнтовану інституційно-правову модель, за якої токенизований інструмент пов'язується з конкретним проєктом відновлення, його бюджетом, закупівлями, етапами реалізації, звітністю та очікуваними результатами. DREAM може бути інформаційним шаром для моніторингу проєктного циклу та зменшення асиметрії між державою, громадами, інвесторами й виконавцями. З огляду на перехідний стан законодавства про віртуальні активи доведено доцільність тестування таких інструментів у форматі пілотних моделей, узгоджених із механізмами ринків капіталу, регуляторними підходами Європейського Союзу, стандартами запобігання та протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, вимогами захисту інвесторів і цифрової операційної стійкості.

Ключові слова: проєктне фінансування відбудови, токенизовані облігації, цифровий облік прав, DREAM, ринки капіталу, захист інвесторів, цифрова операційна стійкість.

Вступ. Повоєнна відбудова України потребує обсягів капіталу, які не можуть бути стабільно забезпечені лише бюджетними ресурсами та традиційними інструментами публічного фінансування. За результатами RDNA5, підготовленої Урядом України, Світовим банком, Європейською Комісією та ООН, станом на 31 грудня 2025 року сукупна потреба у відновленні та реконструкції оцінюється у 587,7 млрд дол. США на наступне десятиліття, що майже утричі перевищує прогнозний номінальний ВВП України за 2025 рік. Водночас прямі збитки перевищують 195 млрд дол. США, а соціально-економічні втрати оцінюються у 666,7 млрд дол. США [1; 2]. Фінансування відбудови має поєднувати невідкладне відновлення житла, інфраструктури, енергетики та соціальних об'єктів із довгостроковими інвестиціями в модернізацію економіки, енергоефективність, «зелену» трансформацію та інтеграцію України до європейського економіко-правового простору. При цьому RDNA5 прямо підкреслює, що масштабована відбудова неможлива без мобілізації приватних інвестицій і наближення до стандартів ЄС [1; 2]. Важливим елементом інституційного забезпечення цього процесу є Ukraine Facility ЄС, що передбачає підтримку України на 2024–2027 роки в обсязі до 50 млрд євро, з яких 33 млрд євро становлять позики, а 17 млрд євро – гранти [3]. Цей інструмент пов'язує фінансування з виконанням Ukraine Plan, реформами, інвестиціями, моніторингом і контролем результатів. Додатковим цифровим інструментом управління публічними інвестиціями та моніторингу повного проєктного циклу є екосистема DREAM [4].

У таких умовах технології цифрових фінансів, зокрема токенизація реальних активів (RWA) і цифрові боргові інструменти, можуть розглядатися не як альтернатива державному чи

донорському фінансуванню, а як потенційний механізм поєднання проєктів відбудови з ринками капіталу. Їх значення полягає у можливості розширення кола інвесторів, дроблення інвестиційної участі, підвищення прозорості руху коштів, зниження транзакційних витрат і програмованого контролю за використанням ресурсів [5]. Водночас міжнародні регуляторні підходи свідчать, що практичне впровадження токенизації залишається обмеженим і супроводжується ризиками, пов'язаними з правовою природою токена, співвідношенням токена з базовим активом, захистом інвесторів, кібербезпекою, смарт-контрактами, фінансовим моніторингом і визнанням переходу прав [6]. Саме тому актуалізується потреба у дослідженні RWA і цифрових боргових інструментів як потенційних елементів механізму фінансування відбудови України.

Метою статті є обґрунтування інституційно-правових передумов використання токенизації реальних активів і цифрових боргових інструментів як потенційного механізму мобілізації капіталу для відбудови України.

Аналіз наукових джерел. Аналіз наукових і регуляторних джерел свідчить, що сучасний дискурс щодо токенизації у фінансах поступово зміщується від сприйняття криптоактивів як переважно спекулятивного феномена до розгляду токенизації як технології цифрового представлення традиційних активів, фінансових вимог і прав участі в межах регульованих ринків. У спільному звіті Банку міжнародних розрахунків та СРМІ, підготовленому для G20, токенизацію визначено як процес створення і фіксації цифрового представлення традиційного активу на програмованій платформі [5]. Такий підхід акцентує не лише на технічній формі токена, а й на можливості поєднання емісії, обліку, торгівлі, клірингу та розрахунків у межах спільної цифрової інфраструктури. Потенціал токенизації пов'язується зі зменшенням операційних розривів і транзакційних витрат, однак одночасно визнається джерелом нових операційних, кібернетичних, концентраційних і правових ризиків. Функціональна природа токенизації розкривається у матеріалах BIS «The tokenisation continuum», де токен описується через поєднання «ядра» та «сервісного шару». «Ядро» містить відомості про актив, право власності або право вимоги, тоді як «сервісний шар» охоплює правила платформи, механізми передачі, блокування, умовного виконання та автоматизованої взаємодії. У цьому підході токенизація не лише переводить актив у цифрову форму, а й змінює спосіб його обігу, контролю та виконання пов'язаних прав. Водночас BIS застерігає, що ефект токенизації не є універсальним. У сегментах, де її впровадження є технічно простішим, економічний вигаиш може бути обмеженим, тоді як найбільший потенціал зосереджений у сферах із високими правовими, інституційними та технологічними бар'єрами [7; 8].

Подібну логіку розвивають ОЕСР [6] та МВФ [9], які розглядають токенизацію як ширший процес цифрового представлення реальних і фінансових активів, включаючи гроші, цінні папери, деривативи та інші фінансові вимоги. Для теми фінансування відбудови України це має принципове значення, оскільки дозволяє відмежувати RWA і цифрові боргові інструменти від нерегульованого обігу криптоактивів та розглядати їх у площині ринків капіталу, інвестиційної інфраструктури, публічного контролю й захисту інвесторів. Світовий економічний форум також вказує, що токенизація може підвищувати прозорість, ефективність і доступність фінансових ринків, однак її масштабування стримується застарілою ринковою інфраструктурою, регуляторною фрагментацією, недостатньою інтеперабельністю та проблемами ліквідності [10].

Для українського контексту важливими є дослідження, у яких RWA розглядається як потенційний механізм залучення інвестицій для розвитку територіальних громад як локальних вузлів повосної відбудови. У працях М. Рябокiнь, Є. Котуха, Д. Ніколаєвського та Ю. Єфіменка обґрунтовано, що в умовах децентралізації та післявоєнної реконструкції громади стикаються з дефіцитом ресурсів для інфраструктурної модернізації, тоді як RWA може створювати додаткові можливості залучення капіталу через цифрове представлення прав, забезпечених муніципальним майном або іншими активами громади [11]. Значення цього підходу полягає у перенесенні дискусії про RWA з рівня фінансових ринків у площину конкретних публічно значущих проєктів, де ключовими є правовий режим майна, допустимість його використання

як забезпечення, прозорість управління активами та контроль за цільовим використанням коштів.

Практика токенизації у фінансовій сфері свідчить, що для фінансування відбудови найбільш релевантними є не абстрактні криптоактиви, а цифрові боргові інструменти, зокрема токенизовані облігації. Показовим є випуск Європейським інвестиційним банком у квітні 2021 року цифрових облігацій на блокчейн-платформі *Ethereum* у співпраці з *Goldman Sachs*, *Santander* і *Société Générale*. За участі *Banque de France* було змодельовано розрахунковий актив у формі цифрових грошей центрального банку. Серед очікуваних переваг випуску зазначалися зменшення кількості посередників і витрат, підвищення прозорості ринку та прискорення розрахунків [12]. Для України цей кейс демонструє, що токенизовані боргові інструменти можуть застосовуватися не поза регульованою фінансовою системою, а в її межах.

Матеріали BIS щодо токенизації державних облігацій показують, що цей сегмент перебуває на ранній стадії розвитку, хоча інтерес до нього з боку суверенних, квазісуверенних і наднаціональних емітентів зростає. Токенизація державних облігацій може сприяти підвищенню ефективності ринку та фінансовим інноваціям, однак її успіх залежить від подолання регуляторних, інфраструктурних і розрахункових бар'єрів [13]. Тому токенизовані боргові інструменти для відбудови України доцільно розглядати не як готову універсальну модель, а як перспективний напрям фінансово-правового конструювання, що потребує визначення статусу цифрового інструмента, режиму базового активу або грошової вимоги, моделі розрахунків, кола інвесторів, порядку розкриття інформації та механізмів контролю.

Водночас джерела застерігають від перебільшення переваг токенизації без доведеної економіки масштабування. IOSCO зазначає, що токенизовані сегменти фінансового ринку залишаються відносно малими порівняно з традиційними ринками, а їхній вплив на вторинну торгівлю, ліквідність і ринкову ефективність поки є обмеженим. Заявлені переваги токенизації, зокрема прозорість, швидші розрахунки, зменшення витрат і розширення доступу інвесторів, не завжди підтверджені кількісно вимірюваними результатами [7]. Окреме значення має структура прав інвестора. Залежно від моделі токенизованого продукту інвестор може набувати не право на базовий актив, а лише вимогу до емітента або посередника, що посилює контрагентський ризик, ризики кастодіального зберігання та ризик недостатньої ізоляції активу у випадку неплатоспроможності емітента. Тому для фінансування відбудови України визначальною є не сама технічна можливість токенизації, а юридична якість конструкції [7].

Регуляторний вимір токенизації є ключовим, оскільки її використання у фінансуванні відбудови перетинає ринки капіталу, платіжні та розрахункові системи, запобігання відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, кіберстійкість, захист інвесторів, захист даних і вимоги до операційної безперервності фінансової інфраструктури [14; 15; 16; 17]. На рівні ЄС базовою опорною точкою стала MiCA, яка формує гармонізований режим для криптоактивів, не охоплених традиційним фінансовим законодавством, і спрямована на зниження регуляторної фрагментації, захист інвесторів та забезпечення цілісності ринку. Для теми токенизованого фінансування відбудови MiCA важлива не як універсальна модель регулювання всіх цифрових фінансових інструментів, а як приклад європейського підходу до правової визначеності, розкриття інформації, статусу емітентів, нагляду за постачальниками послуг і диференціації режимів залежно від виду токена [14; 15].

Паралельно Regulation (EU) 2022/858 про DLT Pilot Regime створює експериментальний режим для ринкових інфраструктур, що використовують технологію розподіленого реєстру [16]. Його значення полягає в тому, що ЄС тестує можливість інтеграції DLT у традиційну інфраструктуру ринків капіталу, зокрема у процеси торгівлі, обліку та розрахунків щодо DLT-фінансових інструментів. Для України цей підхід є методологічно важливим. Токенизовані інструменти відбудови доцільно розглядати не як паралельний нерегульований ринок, а як потенційний сегмент фінансової інфраструктури, що має тестуватися в межах контрольованого правового режиму.

Для операційної стійкості цифрових фінансових моделей релевантним є Digital Operational Resilience Act, який встановлює єдині вимоги до цифрової операційної стійкості фінансового

сектору [17]. DORA має значення для токенизованого фінансування як режим управління ІКТ-ризиками, інцидентами, тестуванням цифрової стійкості, ризиками третіх постачальників ІКТ-послуг та безперервністю функціонування фінансових установ. Тому модель токенизованого фінансування відбудови, яка передбачатиме цифрові платформи, смарт-контракти, кастодіальні сервіси або інтеграцію з публічними цифровими системами, має враховувати не лише режим активу чи токена, а й вимоги до операційної надійності, кіберзахисту та контролю технологічних провайдерів.

Міжнародні стандарти комплаєнсу у сфері віртуальних активів і постачальників відповідних послуг сформовані насамперед у матеріалах FATF. Оновлене керівництво FATF 2021 року щодо ризик-орієнтованого підходу до virtual assets та virtual asset service providers уточнює дефініції віртуальних активів і VASP, поширює стандарти запобігання відмиванню доходів і фінансуванню тероризму на відповідний сектор, деталізує застосування Travel Rule та окремо звертає увагу на stablecoin-моделі [18]. Подальші оновлення FATF підтверджують, що проблема ефективного впровадження цих вимог, транскордонного обміну інформацією, ідентифікації сторін переказу та нагляду за провайдерами залишається актуальною [19]. Для токенизованих фінансових продуктів такі стандарти є визначальними, оскільки без AML/KYC, санкційного контролю, простежуваності транзакцій і належного нагляду модель токенизованого фінансування не може бути прийнятною для банків, інституційних інвесторів, міжнародних партнерів і публічних органів.

Український правовий контекст характеризується перехідністю та незавершеністю спеціального режиму віртуальних активів. ЗУ «Про віртуальні активи» № 2074-IX був ухвалений у 2022 році, однак на офіційному порталі Верховної Ради України його стан і надалі визначено як «не набрав чинності» [20]. Це створює розрив між фактичним існуванням цифрових активів в економічному обігу та відсутністю повноцінного чинного режиму їх емісії, обігу, нагляду, оподаткування, захисту учасників ринку та взаємодії з традиційною фінансовою інфраструктурою. Для токенизованого фінансування відбудови така невизначеність ускладнює можливість використання токенів у публічно значущих інвестиційних проектах, де особливо важливими є прозорість, підзвітність, контроль за цільовим використанням коштів і захист інвесторів.

Рух до оновлення правового регулювання простежується через законопроект № 10225-д щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні. За результатами розгляду профільний комітет рекомендував Верховній Раді України прийняти доопрацьований законопроект за основу та доопрацювати його до другого читання [21]. Водночас цей напрям здебільшого орієнтований на загальне врегулювання обороту віртуальних активів, податкових наслідків і статусу учасників ринку. Для побудови моделі токенизованого фінансування відбудови цього недостатньо, оскільки вона потребує додаткового врегулювання зв'язку між токеном, базовим активом або грошовою вимогою, проектом відбудови, джерелом погашення, режимом публічного чи комунального майна, розкриттям інформації та цифровим моніторингом використання коштів.

Позиція НКЦПФР також підтверджує потребу в якісному законодавчому регулюванні віртуальних активів. Комісія наголошує на необхідності сучасного законодавства, яке стимулюватиме інновації, забезпечуватиме захист інвесторів, прозорість учасників ринку та відповідність міжнародним стандартам [22]. Для досліджуваної проблематики це має особливе значення, оскільки RWA і цифрові боргові інструменти не можуть розглядатися виключно як елемент криптоекономіки. У разі використання для залучення капіталу на відбудову вони наближаються до сфери ринків капіталу, публічних інвестицій, боргового фінансування, управління активами та фінансового моніторингу.

Отже, аналіз джерел свідчить про наявність сформованого міжнародного теоретичного і регуляторного дискурсу щодо токенизації як інструменту цифрового представлення активів і фінансових вимог у межах регульованих ринків. Водночас в українській правовій площині залишається нерозв'язаною проблема інституційного перекладу цих підходів на потреби фінансування відбудови. Наявні законодавчі ініціативи у сфері віртуальних активів створюють загальну основу для легалізації відповідного ринку, однак не формують спеціальної

інституційно-правової моделі проєктного токенизованого фінансування, інтегрованого з цифровою екосистемою управління відбудовою, публічним контролем, захистом інвесторів і режимами цільового використання коштів. Саме ця прогалина визначає подальшу дослідницьку логіку статті.

Результати. Вихідною умовою застосування токенизації у фінансуванні відбудови є те, що цифровий інструмент не може бути відокремлений від реального проєкту, його економічної основи та правового режиму. Якщо токенизований інструмент не пов'язаний із конкретним об'єктом відбудови, бюджетом, джерелами повернення коштів, закупівлями, етапами виконання і звітністю, технологічна прозорість розподіленого реєстру відображатиме лише рух цифрових записів, але не забезпечуватиме контролю за реальним використанням коштів. Тому для цілей відбудови токенизація має розглядатися не як автономна технологія обігу цифрових активів, а як елемент проєктного фінансування, пов'язаний із публічним контролем, розкриттям інформації та захистом інвесторів. З огляду на це інституційно-правова модель використання RWA і цифрових боргових інструментів має будуватися навколо конкретного проєкту відбудови. У такій моделі токенизація не замінює державне чи донорське фінансування, а виконує допоміжну функцію, зокрема структурує інвестиційну участь, забезпечує цифровий облік прав, підвищує прозорість руху коштів і створює додаткові можливості для залучення приватного капіталу. Відповідно, ключовим є не сам факт створення токена, а правовий зв'язок між токенизованим інструментом, базовим активом або правом вимоги, джерелом повернення коштів і механізмами контролю.

У цьому контексті DREAM може виконувати функцію цифрового інформаційного шару, що поєднує дані про проєкт, бюджет, контракти, виконавців, етапи реалізації та результати [23]. Його значення полягає не у заміні фінансової інфраструктури, а у створенні верифікованої інформаційної основи, з якою може бути пов'язаний токенизований інструмент. Саме така інтеграція дозволяє поєднати цифровий облік прав із моніторингом реального виконання проєкту та цільового використання залучених коштів.

Запропонований проєктно-токенизований контур фінансування може бути реалізований у двох базових конфігураціях. Перша конфігурація – токенизовані облигації відбудови, тобто емісія боргового інструмента з цільовим використанням залучених коштів, у межах якої токен виступає цифровою формою обліку прав вимоги за відповідним фінансовим інструментом. У цій моделі дані про використання коштів, виконання робіт і прогрес проєкту мають синхронізуватися з офіційними джерелами проєктної інформації, зокрема DREAM, державними реєстрами та системами публічних закупівель. З правового погляду така конструкція має розглядатися насамперед у межах режиму ринків капіталу, цінних паперів, розрахункової інфраструктури, розкриття інформації та захисту інвесторів, тоді як токенизація виконує функцію цифрової інфраструктури обліку, обігу та потенційно розрахунків. Така логіка узгоджується з підходом DLT Pilot Regime ЄС, який допускає тестування інфраструктур ринку на основі технології розподіленого реєстру для фінансових інструментів за умови збереження захисту інвесторів, цілісності ринку та належного нагляду [16].

Друга конфігурація – RWA або пов'язаних із ними майнових прав на рівні територіальних громад і місцевих проєктів відбудови. У цьому випадку об'єктом токенизації не обов'язково має бути саме відчуження активу громади. Більш юридично збалансованими можуть бути конструкції, за яких цифровий інструмент пов'язується з майбутніми доходами або платежами від експлуатації активу, орендними чи концесійними платежами, проєктними грошовими потоками або іншими правами вимоги, що дозволяють відокремити залучення інвестицій від ризику втрати контролю над критичною інфраструктурою чи майном публічного значення. Такий підхід узгоджується з дослідженнями токенизації RWA для територіальних громад, у яких підкреслюється потенціал цифрових інструментів для підвищення інвестиційної привабливості локальних активів, прозорості управління ними та зниження транзакційних витрат [11]. Водночас для цілей відбудови визначальними залишаються не лише ліквідність і технологічна ефективність такого інструменту, а й правовий режим базового активу, межі участі громади, структура відповідальності, умови доступу інвесторів, механізми розкриття інформації та контроль за цільовим використанням залучених коштів.

У межах запропонованої моделі операційний ланцюг токенованого фінансування відбудови має охоплювати чотири взаємопов'язані етапи: по-перше, ідентифікацію активу, права вимоги або майбутнього грошового потоку, який може бути покладений в основу цифрового інструмента; по-друге, визначення юридичної конструкції, через яку здійснюється залучення коштів, зокрема емітента, спеціальної проєктної компанії, фонду або іншого уповноваженого суб'єкта; по-третє, створення токена як цифрової форми обліку відповідного права на програмованій платформі; по-четверте, розміщення та обіг інструмента із фіксацією транзакцій, застосуванням смарт-контрактів для умовного виконання окремих операцій та забезпеченням зв'язку з офіційними джерелами проєктної інформації [5; 6].

Водночас токенизація набуває значення саме як механізм фінансування лише за наявності трьох обов'язкових елементів: юридично визначеного права інвестора, економічно зрозумілого джерела повернення коштів і верифікованого зв'язку з конкретним проєктом відбудови. Джерелами повернення можуть виступати бюджетні асигнування, тарифні доходи, орендні або концесійні платежі, майбутні грошові потоки проєкту, гарантійні механізми, страхування ризиків, донорські програми або змішані моделі фінансування. За відсутності таких елементів токен залишається лише цифровим записом, який технічно фіксує певну операцію, але не забезпечує самостійної економічної спроможності проєкту і не гарантує належного захисту інвестора.

З огляду на це найбільш придатною формою практичного застосування такого підходу для цілей відбудови можуть бути токеновані боргові інструменти, насамперед цифрові облигації. Принциповим є те, що цифрові облигації підтверджують можливість використання токенизації не поза межами регульованої фінансової системи, а всередині неї – як цифрової форми обліку та обігу боргового інструмента. Тому потенційні токеновані облигації відбудови України мають конструюватися не як автономні криптоактиви, а як інструменти ринку капіталу з визначеним емітентом, джерелом виконання зобов'язань, правилами розкриття інформації, порядком обігу, кастодіальними механізмами та наглядом. Водночас ранній характер ринку токенованих облигацій свідчить, що держава і територіальні громади мають планувати не лише емісію такого інструмента, а й повну систему його обігу (вторинні майданчики, правила доступу інвесторів, стандарти даних, звітність, аудит тощо) [12; 13].

Звідси випливає, що інституційний дизайн токенованого фінансування відбудови має відповідати щонайменше трьом базовим правовим вимогам. По-перше, необхідною є чітка класифікація токенованого інструмента: чи є він фінансовим інструментом або цінним папером, віртуальним активом, цифровою формою обліку права вимоги чи гібридною конструкцією. Від такої класифікації залежать порядок емісії, вимоги до проспекту або інформаційного документа, ліцензування посередників, правила маркетингу, допуск інвесторів, вторинний обіг і механізми нагляду. У цьому контексті МіСА є важливою не як універсальна модель для всіх токенованих інструментів, а як орієнтир щодо правової визначеності, розкриття інформації, статусу емітентів і постачальників послуг, тоді як токеновані боргові інструменти мають співвідноситися також із режимом ринків капіталу [14].

По-друге, токеноване фінансування відбудови потребує контрольованого режиму пілотування, який дозволить перевірити правову конструкцію, технологічну інфраструктуру, порядок розрахунків, модель кастодіального зберігання, вимоги до розкриття інформації та наглядові механізми до масштабування відповідного інструмента. Для України це означає доцільність не одномоментного запуску широкого ринку токенованих інструментів, а поступового тестування окремих моделей, зокрема токенованих облигацій відбудови або інструментів, пов'язаних із майбутніми грошовими потоками проєкту. Методологічним орієнтиром тут може бути DLT Pilot Regime ЄС, який демонструє можливість тестування DLT-інфраструктури для фінансових інструментів без зниження стандартів захисту інвесторів і цілісності ринку [16].

По-третє, до конструкції токенованого фінансування має бути інтегрований блок цифрової операційної стійкості. Якщо модель передбачає використання цифрової платформи, смарт-контрактів, кастодіальних сервісів, технологічних провайдерів або взаємодію з DREAM, державними реєстрами чи системами публічних закупівель, то правове регулювання має

охоплювати не лише статус токена, а й управління ІКТ-ризиками, кіберінцидентами, ризиками третіх постачальників послуг, аудитом смарт-контрактів, безперервністю роботи платформи та відновленням доступу до даних у разі технічного збою. У цьому аспекті DORA є важливим орієнтиром для побудови вимог до цифрової надійності фінансової інфраструктури [17].

По-четверте, без AML/CFT токенозовані інструменти не можуть стати масовими в міжнародній екосистемі. Підхід FATF – уточнення дефініцій VA/VASP, вимоги до Travel Rule, підхід до стейблкоїн-структур – формує «мінімальний стандарт», який має бути відображений і в українських нормах, і в технічному дизайні токен-платформ (KYC, санкційні списки, контроль контрагентів) [18]. Це особливо важливо в умовах війни, коли санкційний і комплаєнс-ризик є структурним бар'єром для міжнародного капіталу.

По-п'яте, сам по собі блокчейн-реєстр не гарантує юридичного захисту інвестора, якщо корпоративно-правовий і договірний дизайн дозволяє токен-емітенту утримувати базові активи на власному балансі без механізмів захисту базового активу у разі неплатоспроможності емітента або без зрозумілих правил кастоді. IOSCO прямо вказує на ризики додаткової експозиції інвестора до контрагента-токенізатора та на те, що структури можуть не містити звичних для сек'юритизації запобіжників [7]. Отже, для відбудови України принциповим результатом є вимога до «подвійної природи» захисту. Технічна незмінність записів має бути підкріплена юридичною визначеністю прав вимоги, механізмами правозастосування та незалежним аудитом базового активу й потоків коштів.

По-шосте, ліквідність вторинного ринку для токенозованих інструментів не виникає автоматично й часто є слабкою саме через фрагментацію майданчиків і обмеження доступу. IOSCO звертає увагу на те, що вторинна торгівля токенозованими активами та їх ліквідність можуть залишатися обмеженими. Крім того, частина заявлених переваг токенизації, зокрема зниження витрат, прискорення розрахунків або підвищення операційної ефективності, поки що не має достатнього публічного кількісного підтвердження, оскільки емітенти не завжди розкривають методики оцінки таких ефектів і відповідні емпіричні дані [7]. Це означає, що українська модель токенозованого фінансування відбудови повинна планувати інструменти під конкретний профіль інвестора (інституційний/діаспора/ESG-інвестор), правила виходу та механізми підтримки ліквідності (наприклад, через гарантовані періодичні механізми викупу (buyback-вікна) або участь інституційних маркет-мейкерів), інакше «токен» залишиться цифровою формою приватного розміщення без ринкового ефекту.

Нарешті, український регуляторний перехідний стан не виключає пілотування, але вимагає чіткої стратегії правової сумісності із ЄС. Факт того, що ЗУ «Про віртуальні активи» формально не набрав чинності, а податково-правовий блок знаходиться в процесі доопрацювання через законопроект № 10225-д, означає, що на 2026 рік повноцінний внутрішній режим може залишатися фрагментованим і залежним від темпів законодавчого процесу. Водночас наявність державних цифрових інструментів управління проектами (DREAM) і рамкових програм фінансування (Ukraine Facility) створює можливість для контрольованих пілотів токенозованого проектного фінансування, коли правовий дизайн базується на інструментах ринку капіталу, а цифрова компонента використовується для підзвітності, умовного (програмованого) перерахування коштів та зменшення інформаційної асиметрії між інвестором, державою і виконавцем проекту [24].

Висновки. RWA і цифрові боргові інструменти можуть виступати потенційним додатковим механізмом мобілізації капіталу для відбудови України – не альтернативою бюджетному чи донорському фінансуванню, а інструментом розширення кола інвесторів, цифрового обліку прав і посилення контролю за цільовим використанням коштів. Аналіз міжнародної практики свідчить, що найбільш релевантною формою для цілей відбудови є токенозовані боргові інструменти, зокрема цифрові облігації, однак їх ефективність залежить не від самого факту токенизації, а від того, чи забезпечує запропонована інституційно-правова модель реальне скорочення транзакційних витрат, зменшення інформаційної асиметрії та юридичну захищеність прав інвестора. Ключовим завданням є інтеграція токенозованого фінансування з цифровою екосистемою DREAM, стандартами AML/CFT, захисту інвесторів і цифрової операційної

стійкості, а у разі залучення європейських учасників – узгодження з регуляторними підходами ЄС, зокрема MiCA, DLT Pilot Regime та DORA. З огляду на перехідний стан українського законодавства у сфері віртуальних активів доцільним є не запуск широкого ринку токенизованих інструментів відбудови, а формування контрольованих пілотних моделей на основі класичних механізмів ринку капіталу з цифровими компонентами прозорості, звітності та моніторингу. Практичне значення токенизації для відбудови виникає лише тоді, коли відповідний інструмент юридично пов'язаний із конкретним проєктом, базовим активом або правом вимоги, джерелом повернення коштів і системою публічного контролю.

Використана література:

1. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank. 2026. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 09.06.2026).
2. Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment. RDNA5 Main Report. February 2022 – December 2025. World Bank. 2026. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf> (дата звернення: 09.06.2026).
3. Ukraine Facility (2024–2027). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/ukraine-facility-2024-2027.html> (дата звернення: 09.06.2026).
4. Ukraine's Cabinet Approves Unified Digital Ecosystem for Public Investment Management: DREAM at Its Core. DREAM. URL: <https://dream.gov.ua/news/article-131> (дата звернення: 09.06.2026).
5. Tokenisation in the context of money and other assets: concepts and implications for central banks. Bank for International Settlements; *Committee on Payments and Market Infrastructures*. 2024. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d225.pdf> (дата звернення: 09.06.2026).
6. Tokenisation of assets and distributed ledger technologies in financial markets: potential impediments to market development and policy implications. *OECD Business and Finance Policy Papers*. 2025. <https://doi.org/10.1787/40e7f217-en>.
7. Tokenization of Financial Assets. Final Report FR/17/2025. International Organization of Securities Commissions. 2025. URL: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD809.pdf> (дата звернення: 09.06.2026).
8. Aldasoro I., et al. The tokenisation continuum. *BIS Bulletin*. 2023. No. 72. URL: <https://www.bis.org/publ/bisbull72.pdf> (дата звернення: 09.06.2026).
9. Adrian T. Tokenized Finance. *IMF Notes*. 2026. No. 2026/001. 23 p. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798229042468.068>.
10. Asset Tokenization in Financial Markets: The Next Generation of Value Exchange. *WEF*. URL: <https://www.weforum.org/publications/asset-tokenization-in-financial-markets-the-next-generation-of-value-exchange/> (дата звернення: 09.06.2026).
11. Riabokin M., et al. RWA Tokenization Mechanisms as a Tool for Sustainable Economic Development of Local Hromadas in Ukraine. *Data-Centric Business and Applications* / eds. A. Semenov, I. Yepifanova, J. Kajanová. Cham: Springer, 2026. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*. Vol. 275. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10153-2_2.
12. EIB issues its first ever digital bond on a public blockchain. *European Investment Bank*. 2021. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2021-141-european-investment-bank-eib-issues-its-first-ever-digital-bond-on-a-public-blockchain> (дата звернення: 09.06.2026).
13. Online appendix to BIS Bulletin No. 107: Tokenisation of government bonds: assessment and roadmap. *Bank for International Settlements*. 2025. URL: https://www.bis.org/publ/bisbull107_appendix.pdf (дата звернення: 09.06.2026).
14. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (дата звернення: 09.06.2026).
15. Asset-referenced and e-money tokens (MiCA). *European Banking Authority*. URL: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/asset-referenced-and-e-money-tokens-mica> (дата звернення: 09.06.2026).
16. Regulation (EU) 2022/858 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/858/oj/eng> (дата звернення: 09.06.2026).

17. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj/eng> (дата звернення: 09.06.2026).
18. Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. *Financial Action Task Force*. Paris, 2021. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Updated-Guidance-RBA-VA-VASP.html> (дата звернення: 09.06.2026).
19. Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: *FATF*, 2025. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/targeted-update-virtual-assets-vasps-2025.html> (дата звернення: 09.06.2026).
20. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 09.06.2026).
21. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 10225-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271> (дата звернення: 09.06.2026).
22. Як оподатковуватимуться віртуальні активи в Україні: НКЦПФР презентує можливі варіанти. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/en/iak-opodatkovuvatyvmutsia-virtualni-aktyvy-v-ukraini-nktsprf-prezentuie-mozhlyvi-varianty/> (дата звернення: 09.06.2026).
23. About DREAM / Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management. DREAM. URL: <https://dream.gov.ua/about> (дата звернення: 09.06.2026).
24. Digitalization. State Agency for Restoration and Infrastructure Development of Ukraine. URL: <https://restoration.gov.ua/en/projects/digitalization/> (дата звернення: 09.06.2026).

References:

1. World Bank (2026a). Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>
2. World Bank (2026b). Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment. RDNA5 Main Report. February 2022 – December 2025. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf>
3. EUR-Lex (n.d.). Ukraine Facility (2024–2027). URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/ukraine-facility-2024-2027.html>
4. DREAM (2026). Ukraine's Cabinet Approves Unified Digital Ecosystem for Public Investment Management: DREAM at Its Core. URL: <https://dream.gov.ua/news/article-131>
5. BIS (2024). Tokenisation in the context of money and other assets: concepts and implications for central banks. Bank for International Settlements; Committee on Payments and Market Infrastructures. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d225.pdf>
6. OECD (2025). Tokenisation of assets and distributed ledger technologies in financial markets: potential impediments to market development and policy implications. OECD Business and Finance Policy Papers. <https://doi.org/10.1787/40e7f217-en>
7. IOSCO (2025). Tokenization of Financial Assets. Final Report FR/17/2025. URL: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD809.pdf>
8. Aldasoro I., et al. (2023). The tokenisation continuum. BIS Bulletin. No. 72. URL: <https://www.bis.org/publ/bisbull72.pdf>
9. Adrian T. (2026). Tokenized Finance. IMF Notes. No. 2026/001. 23 p. <https://doi.org/10.5089/9798229042468.068>
10. WEF (n.d.). Asset Tokenization in Financial Markets: The Next Generation of Value Exchange. URL: <https://www.weforum.org/publications/asset-tokenization-in-financial-markets-the-next-generation-of-value-exchange/>
11. Riabokin M., et al. (2026). RWA Tokenization Mechanisms as a Tool for Sustainable Economic Development of Local Hromadas in Ukraine. Data-Centric Business and Applications / eds. A. Semenov, I. Yepifanova, J. Kajanová. Cham: Springer. Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies. Vol. 275. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10153-2_2
12. EIB (2021). EIB issues its first ever digital bond on a public blockchain. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2021-141-european-investment-bank-eib-issues-its-first-ever-digital-bond-on-a-public-blockchain>

13. BIS (2025). Online appendix to BIS Bulletin No. 107: Tokenisation of government bonds: assessment and roadmap. URL: https://www.bis.org/publ/bisbull107_appendix.pdf
14. EUR-Lex (2023). Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>
15. EBA (n.d.). Asset-referenced and e-money tokens (MiCA). European Banking Authority. URL: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/asset-referenced-and-e-money-tokens-mica>
16. EUR-Lex (2022a). Regulation (EU) 2022/858 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/858/oj/eng>
17. EUR-Lex (2022b). Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj/eng>
18. FATF (2021). Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: FATF. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Updated-Guidance-RBA-VA-VASP.html>
19. FATF (2025). Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: FATF. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/targeted-update-virtual-assets-vasps-2025.html>
20. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2074-IX [On Virtual Assets: Law of Ukraine of February 17, 2022 № 2074-IX]. Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
21. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia oborotu virtualnykh aktyviv v Ukraini № 10225-d vid 24.04.2025 [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Other Legislative Acts of Ukraine Regarding Regulation of the Circulation of Virtual Assets in Ukraine № 10225-d of April 24, 2025]. Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271> [in Ukrainian].
22. NSSMC (2025). How Will Virtual Assets Be Taxed in Ukraine? The NSSMC Presents Possible Options. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/en/iak-opodatkovuvatyvmutsia-virtualni-aktyvy-v-ukraini-nktspr-prezentuie-mozhlyvi-varianty/>
23. DREAM (n.d.). About DREAM / Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management. URL: <https://dream.gov.ua/about>
24. State Agency for Restoration and Infrastructure Development of Ukraine (n.d.). Digitalization. URL: <https://restoration.gov.ua/en/projects/digitalization/>

Dovhan V. M. Tokenization of real-world assets and digital debt instruments as a mechanism for financing Ukraine's recovery: an institutional and legal model

The article examines the legal and institutional prerequisites for using real-world asset tokenization and digital debt instruments as potential tools for mobilizing capital for Ukraine's post-war recovery. The study proceeds from the premise that recovery needs cannot be sustainably covered only by budgetary resources, grants or traditional public finance instruments. Tokenization is considered not as an alternative to state or donor funding, but as an additional mechanism for connecting recovery projects with capital markets through digital representation of rights, broader investor participation, transparency of financial flows and control over the targeted use of funds.

The article distinguishes these instruments from speculative crypto-assets and emphasizes their possible use within regulated financial markets. Particular attention is paid to tokenized debt instruments, including digital bonds, as a legally more relevant form for reconstruction projects. Their effectiveness depends not on the mere use of distributed ledger technology, but on the quality of the legal structure: a clearly identified issuer, a protected investor's claim, a defined source of repayment, disclosure rules, custody arrangements, compliance procedures and supervision.

The study substantiates a project-based institutional and legal model in which a tokenized instrument is linked to a specific recovery project, its budget, procurement procedures, implementation stages, reporting obligations and expected results. In this context, the DREAM digital ecosystem may serve as an information layer for monitoring the project cycle and reducing information asymmetry between the state, local communities, investors and project implementers. Given the transitional state of Ukrainian legislation on virtual assets, the article argues that tokenized recovery instruments should first be tested through

controlled pilot models based on capital market mechanisms and aligned with EU regulatory approaches, AML/CFT standards, investor protection and digital operational resilience requirements.

Key words: *project-based recovery financing, tokenized bonds, digital registration of rights, digital monitoring of recovery, capital markets, investor protection, digital operational resilience.*

Дата першого надходження статті до видання: 02.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 340.113:351.753

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.08>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Запорожанов О. В.
orcid.org/0000-0002-3804-4397**Стрельченко А. М.**
orcid.org/0009-0009-4535-3647**Мазур І. М.**
orcid.org/0000-0001-9809-0224**Штома В. Д.**
orcid.org/0000-0002-6633-1035**Кашипуренко А. В.**
orcid.org/0000-0001-8644-3635

ПОНЯТТЯ «ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ» В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ПРАКТИЦІ: ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ (ДЕФІНІЦІЇ)

Статтю присвячено теоретико-правовому дослідженню понятійного апарату Закону України «Про Національну поліцію» в частині нормування найбільш суворого поліцейського заходу примусу – застосування вогнепальної зброї. На основі критичного аналізу доведено, що в статті 42 Закону поряд з визначеннями «фізичного впливу (сили)» та «застосування спеціальних засобів» відсутнє визначення поняття «застосування вогнепальної зброї». Перелік випадків, у яких і для чого поліцейський може застосувати або використати вогнепальну зброю, та порядок такого застосування або використання, викладені в статтях 43 та 46, не є дефініцією цього поняття. На основі аналізу низки наукових публікацій з цієї проблематики, показано, що відсутність законодавчого визначення поняття «застосування вогнепальної зброї» призводить до довільного його тлумачення окремими фахівцями, що, у свою чергу, ускладнює розуміння та правозастосування законодавчих норм і вимагає додаткових роз'яснень. Здійснено семантичний аналіз поняття «активне застосування» вогнепальної зброї. Метою статті є аналіз понятійного апарату Закону України «Про Національну поліцію» в частині застосування та використання вогнепальної зброї та розробка пропозицій щодо конкретизації та уніфікації відповідної термінології. Обґрунтовано однаковий рівень суспільної небезпеки у разі будь-якого випадку відкриття вогню поліцейським, незалежно від мети здійснення пострілу (відбиття збройного нападу, зупинка транспортного засобу, затримання особи, яка чинить збройний опір, знешкодження тварини, подання сигналу тривоги тощо), а відтак і застосування, і використання вогнепальної зброї потребують єдиної процедури правового контролю. Сформульовано авторське визначення (дефініцію) поняття «застосування вогнепальної зброї» поліцейським, яке охоплює будь-який факт пострілу, та запропоновано конкретні зміни до статті 42 Закону України «Про Національну поліцію», що дозволить усунути законодавчу прогалину, сприятиме однозначному розумінню відповідної норми та коректному її правозастосуванню.

Ключові слова: Закон України «Про Національну поліцію», заходи поліцейського примусу, вогнепальна зброя, застосування зброї, використання зброї, законодавча дефініція, уніфікація термінології, правове регулювання.

Постановка проблеми. Забезпечення законності поліцейської діяльності потребує коректного правозастосування законодавства, яке регламентує суспільні відносини у відповідній сфері взаємодії державних органів та громадян, що можливо лише при однозначному розумінні та трактуванні законодавчих норм усіма суб'єктами правовідносин. Одним з актуальних питань організації діяльності поліцейських є унормування правозастосування поліцейських заходів примусу, і зокрема вогнепальної зброї, як найбільш суворого з них.

Базовим нормативно-правовим актом, який визначає підстави та порядок застосування та використання поліцейськими вогнепальної зброї для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень, є Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон). У розділі п'ятому Закону надано визначення поліцейського заходу, наведені вимоги, які забезпечують його законність, та перелічені види поліцейських заходів. Разом з тим, у статтях, які

стосуються вогнепальної зброї, як заходу примусу (статті 42, 43, 46 та 46-1), Закон оперує низкою термінів, які не мають визначення: «застосувати вогнепальну зброю», «використати вогнепальну зброю», «активне застосування вогнепальної зброї». До того ж присутні такі терміни як «взяти до рук вогнепальну зброю», «привести її у готовність». Виникає питання – як необхідно трактувати такі дії: як застосування, активне застосування чи використання?

Така невизначеність специфічних понять створює можливість неоднакового трактування окремих положень Закону, ускладнює їх розуміння і застосування на практиці, та вимагає додаткових роз'яснень. Уникнути цього можливо, надавши визначення (дефініцію) поняттю «застосування вогнепальної зброї» з подальшим внесенням відповідних змін та уточнень до Закону України «Про Національну поліцію».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусійні питання щодо трактування окремих положень Закону України «Про Національну поліцію» в частині порядку та меж застосування поліцейських заходів загалом, і заходів примусу зокрема, піднімаються в численних роботах таких науковців, як Р.Г. Валєєв, А.В. Жбанчик, Т.П. Мінка, В.І. Осадчий, В.Д. Поливанюк, О.Г. Комісаров та ін. При цьому більшість авторів указують на необхідність внесення доповнень та уточнень до Закону.

Вужча проблематика, щодо правових аспектів застосування та використання вогнепальної зброї поліцейськими, досліджується в роботах Д.О. Карбовського, В.І. Осадчого, А.П. Плахотного, О.І. Ульянова та ін.

У ряді робіт проведено критичний аналіз понятійного апарату, щодо застосування вогнепальної зброї, впровадженого до Закону. Так у роботі В.І. Осадчого на основі семантичного аналізу термінів «застосування» та «використання», зроблено висновок, що ці поняття є синонімічними, та запропоновано вживати в Законі лише одне з них, «...розкривши детально його зміст, показати, що конкретно він означає» [1, с.158]. Подібні висновки містяться і в роботах О.І. Ульянова [2, с. 39] та Л.О. Голинської [3, с. 46, 47], в яких, на основі аналізу міжнародних нормативно-правових документів та законодавства окремих європейських країн, зроблено висновок про недоцільність запровадження до Закону невизначених понять «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї, обмежившись, натомість, лише терміном «застосування». У роботі А.П. Плахотного зазначається, що у статті 46 Закону не наводиться ознак, за якими можна розрізнити «застосування» та «активне застосування» вогнепальної зброї, хоча алгоритм дій поліцейського та його керівника після таких дій, згідно норм Закону, у цих двох випадках має відрізнитись [4, с. 19].

Спільна тенденція в роботах зазначених фахівців – спрощення термінології Закону в частині застосування вогнепальної зброї поліцейськими.

Разом з тим, Д.О. Карбовський уточнює смислове значення понять «застосування» та «використання» зброї та пропонує різне їх тлумачення, поширюючи, щоправда, їх на наявне озброєння та військову техніку, що, на наш погляд, дещо обтяжує ці формулювання [5, с. 75]. У цій же роботі автор розглядає можливість впровадити поряд з терміном «активне застосування» ще й «пасивне» застосування зброї поліцейським [5, с. 76]. Очевидно, що в даному випадку пропонується ускладнення термінології Закону.

Таким чином, можна констатувати, що в професійній правничій спільноті триває полеміка щодо трактування понять «застосування», «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї поліцейськими, що підтверджується численними дискусіями фахівців під час відомчих науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо. Разом з тим, у переважній більшості наукових праць відсутні пропозиції щодо визначення цих понять за допомогою конкретних та лаконічних формулювань.

Мета дослідження – здійснити аналіз понятійного апарату Закону України «Про Національну поліцію» в частині застосування та використання вогнепальної зброї та розробити пропозицій щодо конкретизації та уніфікації відповідної термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однозначне трактування законодавчих норм передбачає їх чітке формулювання в самому законі. Тобто кожне поняття, або термін, мають відповідати основним вимогам законодавчої техніки, зокрема, точності термінології:

«Визначення термінів повинно відповідати їх змісту, що міститься в офіційній діловій мові, спеціальних науках та чинному законодавстві, а також має бути однаковим у всьому тексті закону» [6, с. 18].

З цієї цитати витікає, що термін, яким оперує закон, по-перше, має мати визначення, по-друге – має бути однаковим у всьому тексті закону. До того ж, зміст окремих законодавчих норм має відповідати принципам, зафіксованим у міжнародних правових актах, які імплементовані в законодавстві України.

З огляду на ці вимоги й розглянемо Закон України «Про Національну поліцію» – базовий законодавчий акт, який визначає порядок застосування поліцейських заходів примусу, в тому числі й вогнепальної зброї.

Аналіз міжнародних правових актів, які стосуються порядку застосування заходів примусу, показує, що Закон враховує основні положення цих документів. Так, в «Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку», прийнятих восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведінки з порушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року) визначено, зокрема, такі норми: службовці при виконанні своїх обов'язків повинні, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перш ніж вдаватися до застосування сили та вогнепальної зброї; вони можуть застосовувати силу та вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є неефективними або не мають жодних шансів на досягнення бажаного результату; зобов'язані зробити попередження, якщо це доцільно, коли вогнепальна зброя має бути застосована; органи правопорядку повинні встановлювати ефективні процедури звітування та процедури перевірки всіх випадків застосування сили та вогнепальної зброї тощо [7]. Усі ці принципи знайшли відображення в статтях 29, 43, 44 та 46 Закону [8].

Тепер розглянемо Закон на відповідність другій вимозі – чіткому визначенню понять і термінів. Для цього необхідно, перш за все, з'ясувати що саме слід розуміти під поняттям «визначення» якогось терміну. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо: «ВИЗНАЧЕННЯ – Формулювання, вислів, у якому розкривається зміст чого-небудь, його істотні ознаки» [9]. У Філософському енциклопедичному словнику подібне формулювання: «ВИЗНАЧЕННЯ (від лат. definitio – розмежування) – логічна дія, спрямована на відрізнєння об'єкта від інших об'єктів через встановлення його специфічних і типових ознак...» [10]. Виходячи з цих положень, у визначенні мають міститись істотні, або специфічні й типові, ознаки певного об'єкту, явища чи поняття, які, до того ж, дозволяють відрізнити його від інших дотичних понять.

З огляду на це, спробуємо знайти в Законі визначення поняття «застосування вогнепальної зброї», якщо простіше – що таке, в розумінні розробників Закону, «застосування», які його істотні ознаки, які дозволяють відрізнити його від, наприклад, «використання», або «активного застосування».

У частині першій статті 42 Закону перелічені заходи примусу, які уповноважена застосовувати поліція: фізичний вплив (сила), застосування спеціальних засобів, застосування вогнепальної зброї; у частинах другій та третій дається визначення «фізичному впливу» та «застосуванню спеціальних засобів». У наступній частині очікуємо побачити визначення поняття «застосування вогнепальної зброї», але його там немає; у п'ятій частині (зміни до цієї частини від 15.03.2022 актуальні лише під час дії воєнного стану) сформульовано критичну для нашого дослідження норму: «Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим Законом». У попередніх частинах статті 42 Закон установив специфічні та типові ознаки фізичного впливу та застосування спеціальних засобів, як поліцейських заходів примусу, тобто дав їм визначення. Щодо поняття «застосування вогнепальної зброї», такого визначення в статті 42 немає – тобто, згідно частини п'ятої цієї ж статті, «поліцейський за жодних обставин не може застосовувати» такий захід примусу. Спробуємо знайти таке визначення в наступних статтях Закону.

Стаття 43 регламентує порядок застосування поліцейських заходів примусу – тут теж немає визначення, яке нас цікавить. У статті 46 ситуація аналогічна – адже очевидно є різниця між

тим, що таке «застосування зброї», та переліком випадків, у яких та для чого зброя може застосовуватись.

Таким чином, можна зробити висновок, що в чинній редакції Закону відсутнє визначення (дефініція) поняття «застосування вогнепальної зброї», що призводить до довільного його трактування окремими фахівцями.

Так, у науково-практичному коментарі Закону України «Про Національну поліцію» колективу авторів Дніпровського державного університету внутрішніх справ, у коментарі до частини четвертої статті 46, міститься такий фрагмент: «Поліцейський має право застосувати вогнепальну зброю (оголити вогнепальну зброю, привести її до бойової готовності та спрямувати у бік правопорушника) для: 1) ...» [11, с. 222]. Тобто, автори коментаря вважають «застосуванням» вогнепальної зброї комплекс підготовчих дій до відкриття вогню. Можна припустити, що таке трактування спирається на постанову Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26.12.2003 року «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», де у частині тринадцятій зазначено: «13. При вирішенні питання про кваліфікацію дій службової особи за ч. 2 ст. 365 КК (2341-14) за ознакою застосування зброї треба враховувати, що ... Застосування зброї передбачає не тільки заподіяння чи спробу заподіяння за її допомогою тілесних ушкоджень або смерті, а й погрозу нею» [12].

Якщо так, то автори коментаря кваліфікують приведення поліцейським зброї в готовність, як погрозу нею. Проте, в переліку повноважень та обов'язків поліцейського в частині застосування заходів примусу, відсутнє поняття «погроза вогнепальною зброєю» – Закон зобов'язує поліцейського «попереджати» про застосування вогнепальної зброї (ч. 1 ст. 43, ч. 4 ст. 46). До того ж таке трактування містить протиріччя з частиною одинадцятою статті 46: згідно цієї частини, поліцейський може взяти до рук вогнепальну зброю і привести її в готовність, коли підстав для її застосування ще немає – адже він вважає, що в обстановці, що склалась, такі підстави лише можуть виникнути. Очевидно, що в даному фрагменті Закону законодавець не ототожнює поняття «приведення зброї в готовність» і «застосування зброї». Проте, згідно трактування наведеного вище науково-практичного коментаря, поліцейський, в момент приведення зброї в готовність, вже її застосовує, хоча підстав для застосування немає – відтак, він перевищує повноваження, покладені на нього Законом.

У науково-практичному коментарі до Закону колективу авторів Харківського національного університету внутрішніх справ знаходимо підтвердження висновку В.І. Осадчого, на який ми посилались вище, про синонімічність термінів «застосування» та «використання». Так, коментуючи пункт 1 частини четвертої статті 46, де йдеться про право поліцейського застосувати вогнепальну зброю для відбиття нападу на нього або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю, автори, не пояснюючи що вони розуміють під «застосуванням» вогнепальної зброї, почергово оперують термінами «застосування» та «використання», очевидно лише для того, щоб уникнути повторень – тобто, можна припустити, що в баченні авторів коментаря, ці слова є синонімами [13, с. 197, 198]. Проте, таке вільне трактування нормативних термінів, на нашу думку, не може бути прийнятним, оскільки в зазначеній статті Закону випадки застосування та використання вогнепальної зброї поліцейським чітко розмежовуються у частинах четвертій та тринадцятій [8].

Наведені приклади засвідчують, що відсутність у Законі чіткого визначення понять призводить до довільного тлумачення окремих його норм у юридичній науці та практиці, породжує неоднозначність у судочинстві, а в критичній ситуації ускладнює прийняття рішення поліцейським, що, в свою чергу, може потягнути тяжкі негативні наслідки.

Разом з тим, якщо звернутись до нормативно-правових документів, які регулюють правовідносини в суміжних сферах суспільного життя, можна знайти однозначну дефініцію поняття «застосування вогнепальної зброї». Так у Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 року № 488, у частині другій, в якій наводяться значення термінів, що вживаються в документі, надано лаконічне й точне визначення поняттю,

яке нас цікавить: «застосування вогнепальної зброї – ведення стрільби з вогнепальної зброї ...» [14]. Така дефініція виключає неоднозначність розуміння поняття «застосування» та необхідність його тлумачень.

Якщо формулювати подібне визначення з урахуванням специфіки завдань поліції, можна запропонувати таку дефініцію: «Застосування вогнепальної зброї – здійснення пострілу (пострілів) у випадках та порядку, визначених цим Законом, для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень». Таким або подібним визначенням доцільно, на наш погляд, доповнити статтю 42 Закону України «Про Національну поліцію», що, у разі позитивного вирішення, сприятиме однозначному трактуванню та коректному правозастосуванню відповідної норми.

Наступне наше завдання – дослідити Закон на відповідність вимозі одноманітності впровадженої термінології у фрагментах, що регулюють питання застосування вогнепальної зброї. Так, у частині десятій статті 46 з'являється термін «активне застосування вогнепальної зброї», а в частині тринадцятій – «використати вогнепальну зброю», яких не було в статті 42, де закріплено вичерпний перелік поліцейських заходів примусу. Головною проблемою тут є не факт упровадження нових понять, а те, що для них, як і для основного терміну «застосування», не надано чітких визначень.

Відтак, у науково-практичних коментарях до Закону та фахових статтях знаходимо авторські тлумачення цих понять: «Застосування вогнепальної зброї *без попередження (активне застосування)* дозволяється тільки тоді, коли це...» [11, с. 222]; «Законодавством визначено вичерпний перелік випадків (небезпечних ситуацій), в котрих допускається активне застосування вогнепальної зброї – *застосування зброї на ураження без попередження...*» [5, с. 71]; «*Мінімальну кількість пострілів*, яке дає можливість розрізнити активне застосування зброї від неактивного, законом також не встановлено. На наш погляд, їх повинно бути не менше двох, оскільки активним застосуванням зброї внаслідок одного пострілу (використання одного патрона) в більшості випадків складно назвати умовно «активним»...» [5, с. 76]; «Застосування вогнепальної зброї *без попередження чи ураження багатьма пострілами* (активне застосування) дозволяється тільки тоді, коли це...» [5, с. 77]. Також є спроба впровадження цього терміну при коментуванні частини дев'ятої статті 46, де в оригінальному тексті Закону він відсутній: «Забороняється *активне* застосування вогнепальної зброї в місцях, де є ймовірність ушкодження інших осіб, а також у вогненебезпечних або вибухонебезпечних місцях, крім...» [11, с. 223].

Підсумовуючи наведені цитати, можна виокремити три варіанти тлумачення фахівцями поняття «активне застосування» вогнепальної зброї – це: застосування без попередження; застосування на ураження без попередження; здійснення не менше двох пострілів.

Оскільки законодавець не надає дефініції поняття «активне застосування» вогнепальної зброї, спробуємо побудувати логічну концепцію щодо його визначення, спираючись на непрямі ознаки. Чим, згідно частини десятої статті 46, відрізняється ситуація у разі застосування та у разі активного застосування вогнепальної зброї поліцейським? Тим, що у першому випадку буде поінформований лише його керівник, а в другому – ще й центральний орган управління поліції та відповідний прокурор. А що ж має статись у реальних ситуаціях, щоб настільки радикально відрізнявся алгоритм дій поліцейського та його керівника в цих двох випадках? У статті 46 немає відповіді на це питання. Розглянемо аналогії в суміжних статтях п'ятого розділу Закону. У частині другій статті 44 зазначено, що про застосування поліцейським фізичної сили прокуророві повідомляють у разі завдання особі тілесних ушкоджень. У частині шостій статті 45 зазначено, що про застосування спеціального засобу прокуророві повідомляють, якщо поліцейський заподіяв особі поранення або каліцтво. В обох випадках, для сповіщення прокуророві, має бути завдано шкоди здоров'ю особи. Логічно припустити, що і в частині десятій статті 46 під «активним застосуванням» вогнепальної зброї законодавець мав на увазі ситуації, в яких було завдано шкоди здоров'ю особи або мав місце смертельний випадок. На користь такого припущення свідчить аналіз Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, прийнятих восьмим

Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року), де в параграфах 6 та 22 зазначено, що у випадку поранення або смерті при застосуванні посадовими особами по підтриманню правопорядку сили або вогнепальної зброї, вони негайно сповіщають про це керівництво для негайного направлення докладного рапорту компетентним органам, відповідальним за незалежний адміністративний розбір справи та судовий контроль [7]. У цитованому фрагменті Основних принципів, який, без сумніву, враховувався при розробці частини десятої статті 46 Закону, жодної згадки про «активне застосування» вогнепальної зброї. Натомість чітко зазначена умова, за якої слід негайно інформувати компетентні органи – це поранення або смерть внаслідок застосування сили або вогнепальної зброї. Отже, саме такі ситуації потребують інформування центрального органу управління поліції та відповідного прокурора, а зовсім не наявність-відсутність попередження, або застосування зброї на ураження (поліцейський міг стріляти на ураження, але не влучив і, врешті-решт, не затримав правопорушника), або кількості пострілів «не менше двох».

Очевидно, що заміна в частині десятій невизначеного поняття «активне застосування» вогнепальної зброї чіткою, за аналогією зі статтями 44 та 45, характеристикою ситуації, яка зобов'язує поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора в разі застосування вогнепальної зброї, дозволить зменшити в Законі кількість невизначених термінів та виключить необхідність дискусії та численних тлумачень з цієї проблематики.

Якщо погодитись із запропонованим нами вище визначенням, що «застосування вогнепальної зброї» – це здійснення пострілу, є можливість позбутись ще одного не визначеного Законом поняття – «використання» вогнепальної зброї, яке регламентується окремою, тринадцятою, частиною статті 46. Адже правова природа дій поліцейського в обох випадках, і при застосуванні, і при використанні зброї, як витікає з логіки цієї статті, однакова: він оцінює конкретну ситуацію, приймає рішення на відкриття вогню, якщо для цього є підстави, натискає на спусковий гачок – відбувається постріл і куля вилітає з каналу ствола. Оскільки будь-який постріл, за матеріальною природою та балістичними властивостями, є джерелом підвищеної небезпеки, ризику, що виникають в обох випадках, однакові: існує ймовірність влучання у випадкових людей чи пошкодження майна внаслідок промаху, рикошету або невірної оцінки поліцейським конкретної ситуації в стані емоційного напруження (навіть при здійсненні пострілу для «виклику допоміжних сил»). Тобто розподіл на «застосування» і «використання» є, по суті, лише мовною конструкцією, яка не змінює рівня суспільної небезпеки будь-якого пострілу. Характер адміністративно-процедурного супроводу та судового контролю в конкретному випадку буде визначатись не тим, «застосовував» чи «використовував» поліцейський зброю, а самим фактом пострілу та його наслідками: за фактом здійснення пострілу проводиться відомча перевірка законності дій поліцейського, а за конкретними наслідками (поранення або смерть особи, пошкодження майна тощо) приймається рішення про залучення додаткових компетентних органів (прокуратури, Державного бюро розслідувань, експертних служб).

За такого підходу немає потреби виділяти випадки використання вогнепальної зброї в окрему частину, як це зроблено в статті 46 Закону – вони увійдуть до переліку, який визначає її застосування, при цьому, кожен такий випадок буде винятковим.

Висновки. Теоретико-правовий аналіз понятійного апарату Закону України «Про Національну поліцію» в частині нормування правових підстав відкриття вогню поліцейськими показав, що в статті 42, в якій міститься перелік та сутнісний зміст поліцейських заходів примусу, поряд з дефініціями «фізичного впливу» та «застосування спеціальних засобів», відсутнє визначення найбільш суворого заходу – «застосування вогнепальної зброї». Перелік випадків, у яких та для чого може бути застосована вогнепальна зброя, порядок дій поліцейського перед та після застосування, наведені у статтях 43 та 46, не є дефініцією цього заходу примусу. Подібна термінологічна проблема притаманна також поняттям «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї – в Законі відсутні відповідні дефініції. Усе це зумовлює невизначеність понятійного апарату та призводить до довільного тлумачення зазначених норм у юридичній теорії та практиці.

Сформульовано авторську дефініцію, якою (або подібним їй варіантом) пропонується доповнити статтю 42 Закону: «Застосування вогнепальної зброї – здійснення пострілу (пострілів) у випадках та порядку, визначених цим Законом, для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.»

Доведено штучність законодавчого поділу дій поліцейського на «застосування» та «використання» вогнепальної зброї, оскільки правова природа дій поліцейського (оцінка конкретної ситуації, прийняття рішення про відкриття вогню, здійснення пострілу) та матеріальна природа пострілу (фізико-хімічні процеси та балістичні властивості кулі, що покинула канал ствола) в обох випадках створюють однакову підвищену суспільну небезпеку. За такої логіки, в статті 46 Закону можна уникнути лінгвістичного дуалізму, перемістивши усі позиції частини тринадцятої до частини четвертої – виняткових випадків застосування вогнепальної зброї.

Виходячи з аналізу міжнародних правових норм щодо порядку дій посадових осіб з підтримання правопорядку у випадку поранення або смерті при застосуванні ними сили або вогнепальної зброї, запропоновано замінити фрагмент частини десятої статті 46 «...а також негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, ...» таким формулюванням: «...а також негайно повідомити свого керівника про поранення або смерть особи внаслідок застосування вогнепальної зброї, ...». Такий підхід дозволяє вилучити з тексту Закону поняття «активне застосування вогнепальної зброї», яке не має законодавчого визначення, та конкретизує випадки, в яких необхідно невідкладно поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.

Таким чином, уніфікація та конкретизація понятійного апарату Закону України «Про Національну поліцію» в частині застосування вогнепальної зброї сприятиме дотриманню принципу юридичної визначеності в нормотворчості та коректному правозастосуванню в практичній діяльності Національної поліції України.

Використана література:

1. Осадчий В. І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію». *Юридичний вісник. Серія: Повітряне і космічне право*. 2015. Т. 4. С. 154–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_4_31
2. Ульянов О. І. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. наук. пр. Харків : ХНУВС, 2018. С. 36–40. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/7.pdf
3. Голинська Л. О. Застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї під час воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4. С. 41–49. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.4.04>
4. Плахотний А. Проблемні питання щодо відмежування понять «застосування», «активне застосування» та «використання» вогнепальної зброї в Законі про Національну поліцію. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 2. С. 18–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-3>
5. Карбовський Д. Порівняльний аналіз понять використання та застосування/активного застосування правоохоронцями заходів примусу (на прикладі законодавства України). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.13>
6. Теплюк М. О., Гурківська А. І., Крижанівський В. П. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки : метод. рек. Київ : Москаленко О. М., 2018. 62 с. URL: <https://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/32155.pdf>
7. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку : міжнар. док. від 7 верес. 1990 р. *Zakononline*. URL: <https://zakononline.ua/documents/show/156415> (дата звернення: 12.05.2026).
8. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.04.2026).
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://vtssum.wdbk.org> (дата звернення: 01.04.2026).

10. Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://slovnyk.me/dict/fes> (дата звернення: 01.04.2026).
11. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / кол. авт. ; кер. авт. кол. Т. П. Мінка. Дніпро : ДДУВС, 2017. 480 с. URL: <http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/374>
12. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
13. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2016. 408 с. URL: <https://dokumen.pub/9789666102259.html>
14. Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 15 квіт. 2022 р. № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/488-2022-%D0%BF#n9> (дата звернення: 17.06.2026).

References:

1. Osadchyi, V.I. (2015). Kryminalno-pravova skladova rehlementuvannia politseiskyykh zakhodiv prymusu v Zakoni Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu" [Criminal law aspects of regulating police coercive measures in the Law of Ukraine "On the National Police"]. Yurydychnyi Visnyk. Seriya: Povitriane i Kosmichne Pravo, 4, 154-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npau_2015_4_31 [in Ukrainian].
2. Ulianov, O.I. (2018). Normatyvno-pravove rehuliuвання zastosuvannia politseiskyykh zakhodiv prymusu ta vohnepalnoi zbroi pratsivnykamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal regulation of the use of police coercive measures and firearms by officers of the National Police of Ukraine]. Pidhotovka politseiskyykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy Kharkiv: KhNUVS. pp. 36-40 URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/7.pdf [in Ukrainian].
3. Holynska, L.O. (2022). Zastosuvannia politseiskyykh zakhodiv prymusu ta vohnepalnoi zbroi pid chas voiennoho stanu [Application of police coercive measures and firearms under martial law]. Visnyk Penitentsiarnoi Asotsiatsii Ukrainy, 4, 41-49. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.4.04> [in Ukrainian].
4. Plakhotnyi, A. (2023). Problemni pytannia shchodo vidmezhuvannia poniat "zastosuvannia", "aktyvne zastosuvannia" ta "vykorystannia" vohnepalnoi zbroi v Zakoni pro Natsionalnu politsiiu [Problematic issues concerning the distinction between the concepts of "application," "active application," and "use" of firearms in the Law on the National Police]. Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka, 2, 18-21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-3> [in Ukrainian].
5. Karbovskiy, D. (2023). Porivnialnyi analiz poniat vykorystannia ta zastosuvannia/aktyvnoho zastosuvannia pravookhorontsiamy zakhodiv prymusu (na prykladi zakonodavstva Ukrainy) [Comparative analysis of the concepts of use and application/active application of coercive measures by law enforcement officers (based on the legislation of Ukraine)]. Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys, 3, 71-78. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.13> [in Ukrainian].
6. Tepliuk, M.O., Hurkivska, A.I., & Kryzhanivskiy, V.P. (2018). Pravyla oformlennia proektiv zakoniv ta osnovni vymohy zakonodavchoi tekhniki [Rules for drafting legislative acts and the basic requirements of legislative technique]. Kyiv: Moskalenko O.M. URL: <https://komzakopr.rada.gov.ua/uploads/documents/32155.pdf> [in Ukrainian].
7. Zakononline. (1990). Osnovni pryntsypy zastosuvannia syly ta vohnepalnoi zbroi sluzhbovtsiamy orhaniv pravoporiadku vid 07.09.1990 [Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials of September 7, 1990]. URL: <https://zakononline.ua/documents/show/156415> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu" vid 02.07.2015 № 580-VIII [Law of Ukraine "On the National Police" of July 2, 2015 № 580-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
9. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Comprehensive explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (n.d.). vtssum.wdbk.org. URL: <https://vtssum.wdbk.org> [in Ukrainian].
10. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. (n.d.). slovnyk.me. URL: <https://slovnyk.me/dict/fes> [in Ukrainian].

11. Minka, T.P. (Ed.). (2017). Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiu" [*Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On the National Police"*]. Dnipro: DDUVS. URL: <http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/374> [in Ukrainian].
12. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy "Pro sudovu praktyku u spravakh pro perevyschennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen" vid 26.12.2003 № 15 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine "On judicial practice in cases concerning abuse of authority or official powers" of December 12, 2003 № 15]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03> [in Ukrainian].
13. Bezpalova, O.I., Melnyk, K.Yu., & Yukhno, O.O. (et al.). (2016). Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiu": Naukovo-praktychnyi komentar [*Law of Ukraine "On the National Police": Scientific and practical commentary*]. V.V. Sokurenko (Eds.). Kharkiv: KhNUVS. URL: <https://dokumen.pub/9789666102259.html> [in Ukrainian].
14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia tsyvilnymi osobamy vohnepalnoi zbroi pid chas uchasti u vidsichitakh strymuvanni zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii ta/abo inshykh derzhav proty Ukrainy u period dii voiennoho stanu" vid 15.04.2022 № 488 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for the use of firearms by civilians while participating in repelling and deterring the armed aggression of the Russian Federation and/or other states against Ukraine during martial law" of April 15, 2022 № 488]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/488-2022-%D0%BF> [in Ukrainian].

Zaporozhanov O. V., Strelchenko A. M., Mazur I. M., Shtoma V. D., Kashpurenko A. V. The concept of "use of firearms" in police practice: on the question of the need for a legislative definition

The article is devoted to a theoretical and legal study of the conceptual apparatus of the Law of Ukraine "On the National Police" regarding the standardization of the most severe police coercive measure – the use of firearms. Based on a critical analysis, it is proven that Article 42 of the Law, along with the definitions of "physical impact (force)" and "the use of special means", lacks a definition of the concept "use of firearms". The list of cases in which and for what purpose a police officer may use or employ firearms, as well as the procedure for such use or employment set forth in Articles 43 and 46, does not constitute a definition of this concept. Based on the analysis of a number of scientific publications on this issue, it is shown that the absence of a legislative definition of the concept "use of firearms" leads to its arbitrary interpretation by individual experts. This, in turn, complicates the understanding and enforcement of legislative norms and requires additional explanations. The semantic analysis of the concept of "active use" of firearms was carried out. The purpose of the article is to analyze the conceptual apparatus of the Law of Ukraine "On the National Police" regarding the use and employment of firearms, as well as to develop proposals for the unification of the relevant terminology. The author substantiates the identical level of public danger inherent in any instance of a police officer opening fire, regardless of the purpose of the shot or the target at which it is aimed (repelling an armed attack, stopping a vehicle, detaining a person offering armed resistance, neutralizing an animal, signaling an alarm, etc.). Consequently, both the use and employment of firearms require a single procedure of legal control. An author's definition of the concept "use of firearms" by a police officer is formulated, which encompasses any fact of a shot fired, and specific amendments to Article 42 of the Law of Ukraine "On the National Police" are proposed. This will eliminate the legislative gap, contribute to an unambiguous understanding of the relevant norm, and ensure its correct practical application.

Key words: Law of Ukraine "On the National Police", police coercive measures, firearms, use of weapons, employment of weapons, legislative definition, unification of terminology, legal regulation.

Дата першого надходження статті до видання: 13.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГУМАНІТАРНУ ДОПОМОГУ

У статті досліджено актуальні питання юридичної відповідальності за порушення законодавства про гуманітарну допомогу в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що гуманітарна допомога має спеціальний правовий режим, оскільки є цільовою, адресною, безоплатною допомогою, яка надається з гуманних мотивів і повинна використовуватися виключно за призначенням. Визначено, що порушення законодавства про гуманітарну допомогу можуть зумовлювати різні види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративно-правову, фінансово-правову, цивільно-правову, дисциплінарну, а також спеціальні організаційно-правові наслідки у вигляді втрати статусу отримувача гуманітарної допомоги.

Проаналізовано зміст ст. 12 Закону України «Про гуманітарну допомогу», яка визначає основні порушення у цій сфері: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням, використання її з метою отримання прибутку, несвоєчасні дії спеціально уповноважених органів, порушення строків офіційного контролю. Особливу увагу приділено кримінальній відповідальності за ст. 201-2 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за продаж товарів гуманітарної допомоги або інше розпорядження таким майном з метою отримання прибутку.

Визначено проблеми відмежування кримінально караного незаконного використання гуманітарної допомоги від порушень обліку, звітності, помилок у декларуванні, митних правопорушень і цивільно-правових спорів. Зроблено висновок, що ефективна модель відповідальності у сфері гуманітарної допомоги має поєднувати невідворотність покарання за умисні зловживання, пропорційність реагування на формальні порушення, процедурні гарантії добросовісних отримувачів і цифрову доказовість руху гуманітарних ресурсів.

Ключові слова: гуманітарна допомога, юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, митні правопорушення, нецільове використання, прибуток, отримувач гуманітарної допомоги, облік, звітність, контроль.

Постановка проблеми. Гуманітарна допомога в умовах воєнного стану є одним із ключових інструментів забезпечення базових потреб населення, підтримки внутрішньо переміщених осіб, закладів охорони здоров'я, соціальної сфери, постраждалих територіальних громад, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, гуманітарних організацій та інших суб'єктів, які беруть участь у гуманітарному реагуванні. Її соціальне призначення полягає у захисті життя, здоров'я, гідності та мінімальних умов існування осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії, надзвичайних ситуацій, руйнування житла, втрати майна, переміщення або інших кризових обставин.

Проблема юридичної відповідальності у сфері гуманітарної допомоги полягає в необхідності забезпечити баланс між двома завданнями. З одного боку, держава повинна жорстко реагувати на умисні зловживання гуманітарною допомогою, оскільки такі діяння підривають довіру донорів, шкодять постраждалому населенню та дискредитують саму ідею гуманітарного реагування. З іншого боку, відповідальність не повинна перетворюватися на надмірний тиск на добросовісних отримувачів, які можуть допустити технічні або процедурні помилки в умовах високого навантаження, нестабільного зв'язку, терміновості доставки вантажів або зміни гуманітарних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі недостатньо комплексно досліджено саме юридичну відповідальність за порушення законодавства про гуманітарну допомогу. Особливо аналізуються питання кримінальної відповідальності, адміністративного примусу, митних правопорушень, благодійної діяльності або обліку гуманітарної допомоги. Натомість потребує окремого дослідження цілісна модель відповідальності у сфері

гуманітарної допомоги, яка включає кримінальні, митні, адміністративні, фінансово-правові, цивільно-правові, дисциплінарні та спеціальні організаційно-правові наслідки.

Метою статті є дослідження актуальних питань юридичної відповідальності за порушення законодавства про гуманітарну допомогу, визначення основних видів такої відповідальності, аналіз складів найбільш поширених порушень, розкриття проблем правової кваліфікації та формулювання авторських пропозицій щодо вдосконалення механізму відповідальності у сфері гуманітарної допомоги.

Виклад основного матеріалу. Юридична відповідальність за порушення законодавства про гуманітарну допомогу має комплексний характер. Вона не обмежується лише кримінальною відповідальністю за продаж гуманітарної допомоги. У ширшому значенні відповідальність у цій сфері охоплює всі негативні правові наслідки, які настають для особи, отримувача, набувача, посадової особи, перевізника, благодійної організації або іншого суб'єкта у разі порушення встановлених правил отримання, ввезення, оформлення, обліку, розподілу, передачі та цільового використання гуманітарної допомоги.

Закон України «Про гуманітарну допомогу» визначає гуманітарну допомогу як цільову адресну безоплатну допомогу, що надається з гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном [1]. Саме цільовий, адресний і безоплатний характер гуманітарної допомоги має вирішальне значення для визначення порушень у цій сфері. Якщо допомога використовується не за призначенням, продається, передається за компенсацію або використовується для отримання прибутку, вона фактично втрачає свою гуманітарну природу.

Спеціальна норма щодо відповідальності міститься у ст. 12 Закону України «Про гуманітарну допомогу». Відповідно до цієї статті, особи, винні у порушенні законодавства про гуманітарну допомогу, несуть відповідальність згідно із законами України [1]. Закон прямо визначає порушеннями, що можуть тягнути кримінальну або адміністративну відповідальність: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку; нерозміщення або несвоєчасне розміщення рішення про визнання товарів гуманітарною допомогою; ненаправлення або несвоєчасне направлення такого рішення до митних, податкових та інших державних органів; порушення строків офіційного контролю [1].

З аналізу ст. 12 Закону України «Про гуманітарну допомогу» випливає, що законодавець розрізняє два блоки порушень. Перший блок стосується поведінки отримувачів, набувачів або інших осіб, які фактично розпоряджаються гуманітарною допомогою: нецільове використання, продаж, використання з метою прибутку, передача за компенсацію. Другий блок стосується поведінки посадових осіб публічної адміністрації: несвоєчасне оприлюднення рішень, ненаправлення рішень іншим органам, порушення строків контролю. Отже, юридична відповідальність у сфері гуманітарної допомоги спрямована не лише на приватних суб'єктів, а й на державних службовців, які неналежно виконують адміністративні обов'язки.

Найбільш суворим видом відповідальності є кримінальна відповідальність. Стаття 201-2 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за продаж товарів гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги, або укладення інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання прибутку, якщо такі дії вчинені у значному розмірі [2]. Кваліфікованими ознаками є повторність, попередня змова групи осіб, вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища або у великому розмірі [2]. Особливо кваліфікований склад охоплює вчинення діяння організованою групою, в особливо великому розмірі або під час надзвичайного чи воєнного стану [2].

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є встановлений порядок використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв і безоплатної допомоги, а також суспільні відносини довіри у сфері гуманітарного реагування. Додатковим об'єктом можуть бути права та інтереси набувачів гуманітарної допомоги, інтереси донорів, публічний інтерес у прозорому розподілі ресурсів, а в умовах воєнного стану – також інтереси обороноздатності, соціальної стабільності й гуманітарної безпеки держави.

Предметом цього кримінального правопорушення є товари гуманітарної допомоги, благодійні пожертви або безоплатна допомога у значенні, визначеному спеціальним законодавством [2]. Це означає, що для правильної кваліфікації необхідно встановити правовий статус майна: чи було воно визнане гуманітарною допомогою, чи мало характер благодійної пожертви, чи було передане як безоплатна допомога. Якщо майно не має такого правового статусу, застосування ст. 201-2 КК України може бути юридично необґрунтованим.

Об'єктивна сторона правопорушення може проявлятися у продажу товарів гуманітарної допомоги, використанні благодійних пожертв чи безоплатної допомоги або укладенні інших правочинів щодо розпорядження таким майном. Важливо, що закон вказує не лише на продаж, а й на інші правочини, тобто охоплює ширший спектр форм протиправного розпорядження гуманітарними ресурсами. Наприклад, це може бути обмін гуманітарних товарів на інші матеріальні цінності, передача за приховану компенсацію, використання майна у комерційній діяльності або включення гуманітарної допомоги до господарського обороту.

Суб'єктивна сторона ст. 201-2 КК України характеризується прямим умислом і спеціальною метою – отримання прибутку. Саме ця ознака є ключовою для відмежування кримінального правопорушення від формального порушення обліку, несвоєчасного подання звіту або помилки у документах. Якщо отримувач допустив несвоєчасне подання звіту, але фактично передав допомогу набувачам без отримання прибутку, така поведінка може мати адміністративно-правові або організаційні наслідки, але не завжди утворює склад кримінального правопорушення. Натомість продаж гуманітарних товарів за гроші або використання їх у бізнесі з метою заробітку свідчить про наявність корисливої мети.

Окремого значення набуває розмір діяння. Примітка до ст. 201-2 КК України встановлює, що дії вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у 350 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – у 1000 і більше разів; в особливо великому розмірі – у 3000 і більше разів [2]. Отже, для кримінально-правової кваліфікації обов'язковим є встановлення вартості предмета правопорушення.

В умовах воєнного стану ст. 201-2 КК України має особливе значення, оскільки вчинення відповідних дій під час воєнного стану прямо віднесено до особливо кваліфікованого складу [2]. Це відображає підвищену суспільну небезпечність зловживань гуманітарною допомогою в період, коли держава, громади, військові адміністрації, лікарні та постраждалі особи залежать від оперативного й добросовісного надходження допомоги.

Кримінальна відповідальність за ст. 201-2 КК України може конкурувати або поєднуватися з іншими кримінально-правовими нормами. Залежно від обставин справи можливе додаткове дослідження ознак привласнення чи розтрати майна, шахрайства, зловживання владою або службовим становищем, службового підроблення, легалізації майна, одержаного злочинним шляхом. Проте така кваліфікація повинна бути обережною і ґрунтуватися на реальних ознаках кожного складу кримінального правопорушення, а не на загальному припущенні про «зловживання гуманітарною допомогою».

Другим видом є адміністративна відповідальність. Вона може наставати тоді, коли порушення пов'язане з переміщенням гуманітарної допомоги через митний кордон України. Митний кодекс України передбачає відповідальність за недекларування товарів, тобто незаявлення точних і достовірних відомостей про товари, які підлягають обов'язковому декларуванню [3]. Для гуманітарної допомоги це має значення у випадках, коли фактичний вантаж не відповідає заявленим у декларації відомостям за кількістю, найменуванням, вагою, одержувачем або іншими істотними характеристиками.

Стаття 483 Митного кодексу України передбачає відповідальність за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю, зокрема шляхом подання підроблених документів або документів, що містять неправдиві відомості щодо найменування, ваги, кількості, країни походження, відправника чи одержувача товарів [3]. У сфері гуманітарної допомоги ця норма може мати значення тоді,

коли статус гуманітарного вантажу використовується як прикриття для переміщення інших товарів або для приховування справжньої комерційної мети ввезення.

Стаття 485 Митного кодексу України встановлює відповідальність за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів або зменшення їх розміру, а також за використання товарів, щодо яких надано пільги зі сплати митних платежів, в інших цілях, ніж ті, у зв'язку з якими такі пільги були надані [3]. Ця норма є особливо важливою для гуманітарної допомоги, оскільки визнання товарів гуманітарною допомогою часто пов'язане з пільговим митним і податковим режимом. Якщо особа ввозить товар як гуманітарну допомогу, але фактично використовує його для комерційної діяльності, виникає питання не лише про порушення законодавства про гуманітарну допомогу, а й про неправомірне використання митних пільг.

При розгляді питання адміністративної відповідальності, на мою думку, варто акцентувати увагу на спеціальних адміністративно-правових наслідках, які передбачені постановою Кабінету Міністрів України № 953. Відповідно до цього порядку, задекларована гуманітарна допомога, щодо якої не подано звіт протягом 90 календарних днів з дати внесення інформації про митне оформлення, вважається такою, стосовно якої відсутній облік щодо отримання та цільового використання, і такою, що використана не за цільовим призначенням [4]. Це положення формує спеціальну юридичну презумпцію, яка має суттєве значення для контролю за гуманітарною допомогою.

Водночас зазначену презумпцію не слід автоматично ототожнювати з кримінальною винуватістю. Неподання звіту протягом 90 днів може свідчити про відсутність належного обліку і бути підставою для втрати статусу отримувача, блокування облікового запису або додаткової перевірки. Однак для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно додатково довести всі ознаки складу кримінального правопорушення, зокрема умисел, мету отримання прибутку, розмір діяння та незаконне розпорядження майном.

Постанова № 953 також передбачає, що отримувач втрачає статус отримувача гуманітарної допомоги з моменту блокування його облікового запису в Єдиному реєстрі, зокрема у разі неподання звіту протягом 90 календарних днів або неподання актуальної інформації про наявність гуманітарної допомоги протягом 90 днів підряд [4]. При першому порушенні втрата статусу має строковий характер, а у разі повторного порушення повторна реєстрація можлива не раніше ніж через шість місяців [4]. Це є не класичною адміністративною відповідальністю у вигляді штрафу, а спеціальним організаційно-правовим заходом, який обмежує можливість суб'єкта надалі діяти як отримувач гуманітарної допомоги.

Ще однією особливістю є відповідальність посадових осіб публічної адміністрації. Закон України «Про гуманітарну допомогу» передбачає, що за нерозміщення або несвоєчасне розміщення рішення про визнання товарів гуманітарною допомогою, а також за ненаправлення або несвоєчасне направлення такого рішення до митних, податкових та інших державних органів посадові особи спеціально уповноважених державних органів несуть відповідальність відповідно до закону [1]. Така відповідальність може мати дисциплінарний, адміністративний або інший характер залежно від суб'єкта, характеру порушення, наслідків і форми вини.

Наступним видом юридичної відповідальності є цивільно-правова відповідальність. Вона може виникати у відносинах між донором і отримувачем, між отримувачем і набувачем, між благодійною організацією та її контрагентами, а також у випадках заподіяння шкоди через неналежну якість, втрату, пошкодження або неправомірне відчуження гуманітарної допомоги. Наприклад, якщо отримувач порушив умови письмової пропозиції донора або домовленості щодо цільового використання допомоги, може виникати питання про повернення майна, відшкодування шкоди або припинення співпраці.

Гуманітарна допомога має спеціальний пільговий режим, але цей режим обґрунтований її цільовим і безоплатним характером. Якщо гуманітарна допомога використовується не за призначенням або фактично перетворюється на комерційний ресурс, виникає питання про втрату підстав для пільгового режиму, донарахування платежів, застосування фінансових санкцій або проведення перевірок компетентними органами. У цьому аспекті юридична відповідальність

виконує не лише каральну, а й відновлювальну функцію, оскільки має забезпечити повернення незаконно отриманої вигоди або відновлення порушеного публічного інтересу.

Актуальним питанням є відмежування юридичної відповідальності від добросовісної помилки. У практиці гуманітарної діяльності можливі ситуації, коли отримувач неправильно зазначив вагу вантажу, допустив технічну помилку в декларації, несвоєчасно подав звіт через об'єктивні обставини або не зміг одразу встановити кінцевих набувачів через зміну ситуації на місцях. Такі випадки не повинні автоматично прирівнюватися до злочинного продажу гуманітарної допомоги. Вони потребують оцінки за критеріями вини, наслідків, повторності, наявності або відсутності корисливої мети, співпраці з контролюючими органами та реального руху допомоги.

Іншим актуальним питанням є доказування. У справах щодо порушень законодавства про гуманітарну допомогу особливе значення мають електронні декларації, унікальні коди гуманітарної допомоги, інвентаризаційні описи, звіти, первинні документи, акти приймання-передачі, дані автоматизованої системи, фото- і відеофіксація передачі, банківські документи, інформація донорів, дані митних органів і пояснення набувачів. Саме цифровізація обліку може стати ключовим інструментом не лише контролю, а й захисту добросовісного отримувача від необґрунтованих звинувачень.

Особливого значення набуває принцип пропорційності відповідальності. Умисний продаж гуманітарної допомоги під час воєнного стану є суспільно небезпечним діянням, яке має тягти сувору відповідальність. Натомість формальні помилки у звітності, які не призвели до втрати допомоги, отримання прибутку або порушення прав набувачів, мають тягти м'якші заходи реагування: вимогу усунути порушення, подання уточненого звіту, проведення додаткової перевірки або тимчасове обмеження статусу отримувача.

На мою думку, при визначенні питання юридичної відповідальності варто враховувати те, що юридична відповідальність за порушення законодавства про гуманітарну допомогу повинна будуватися за ризик-орієнтованою моделлю. Найсуворіші засоби мають застосовуватися до умисних, корисливих і повторних порушень, особливо вчинених службовими особами, групою осіб або під час воєнного стану. Водночас добросовісні отримувачі, які допустили виправні процедурні порушення без мети прибутку, повинні мати реальні процедурні гарантії, можливість подати пояснення, виправити помилки й підтвердити фактичне цільове використання допомоги.

Висновки. Юридична відповідальність за порушення законодавства про гуманітарну допомогу має комплексний характер і охоплює кримінальну, митно-деліктну, адміністративно-правову, фінансово-правову, цивільно-правову, дисциплінарну відповідальність, а також спеціальні організаційно-правові наслідки у вигляді втрати статусу отримувача гуманітарної допомоги. Такий комплексний характер зумовлений тим, що гуманітарна допомога одночасно є об'єктом благодійної, митної, фінансової, адміністративної та кримінально-правової охорони.

Основними порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу є використання допомоги не за цільовим призначенням, використання її з метою отримання прибутку, продаж товарів гуманітарної допомоги, неналежне декларування, неподання звітності, приховування фактичного руху гуманітарного вантажу, використання митних пільг не за призначенням, а також неналежне виконання посадовими особами публічної адміністрації своїх обов'язків щодо оприлюднення, направлення рішень і забезпечення своєчасного контролю.

Подальше вдосконалення законодавства доцільно здійснювати шляхом: чіткого розмежування кримінально караного використання гуманітарної допомоги з метою прибутку і процедурних порушень обліку; запровадження ризик-орієнтованого контролю; удосконалення цифрової доказової бази; посилення відповідальності за організовані та службові зловживання; забезпечення можливості виправлення добросовісних помилок; підвищення прозорості звітності; формування сталої судової практики щодо застосування ст. 201-2 КК України.

Використана література:

1. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1192-14>
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
3. Митний кодекс України : Кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>
4. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 року № 953. Офіційний вісник України. 2023. № 87. Ст. 5038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/953-2023-%D0%BF>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). Pro humanitarnu dopomohu vid 22.10.1999 № 1192-XIV [On Humanitarian Aid of October 22, 1999 № 1192-XIV]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 51, art. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1192-14> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001 № 2341-III]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 25–26, art. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Mytnyi kodeks Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI [Customs Code of Ukraine of March 13, 2012 № 4495-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 44–45, no. 46–47, no. 48, art. 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17> [in Ukrainian].
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023). Deiyaki pytannia propusku ta obliku humanitarnoi dopomohy v umovakh voiennoho stanu vid 05.09.2023 № 953 [Some Issues of Admission and Accounting of Humanitarian Aid under Martial Law of September 5, 2023 № 953]. Ofitsiyniy visnyk Ukrainy, no. 87, art. 5038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/953-2023-%D0%BF> [in Ukrainian].

Zakharchuk R. A. Current issues of legal liability for violations of humanitarian aid legislation

The article examines current issues of legal liability for violations of humanitarian aid legislation under martial law. It is substantiated that humanitarian aid has a special legal regime, since it is targeted, addressed and gratuitous aid provided on humanitarian grounds and must be used exclusively for its intended purpose. It is determined that violations of humanitarian aid legislation may entail various types of legal liability: criminal, customs-delict, administrative-legal, financial-legal, civil, disciplinary, as well as special organizational and legal consequences in the form of loss of the status of a recipient of humanitarian aid.

The article analyzes Article 12 of the Law of Ukraine «On Humanitarian Aid», which defines the main violations in this area: use of humanitarian aid not for its intended purpose, use of such aid for profit, untimely actions of specially authorized bodies and violation of official control deadlines. Particular attention is paid to criminal liability under Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes liability for the sale of humanitarian aid goods or other disposal of such property for the purpose of obtaining profit.

The article identifies the problems of distinguishing criminally punishable illegal use of humanitarian aid from accounting and reporting violations, declaration errors, customs offences and civil disputes. It is concluded that an effective model of liability in the field of humanitarian aid should combine the inevitability of punishment for intentional abuses, proportional response to formal violations, procedural guarantees for bona fide recipients and digital evidence of the movement of humanitarian resources.

Key words: humanitarian aid, legal liability, criminal liability, administrative liability, customs offences, misuse, profit, recipient of humanitarian aid, martial law, accounting, reporting, control.

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

Кіблик Д. В.

orcid.org/0000-0002-2518-7647

Данілов С. О.

orcid.org/0009-0005-4646-3339

Шишкарьова О. Г.

orcid.org/0009-0000-0086-6486

Кісіль М. Л.

orcid.org/0009-0008-3780-2548

Чепеляк В. С.

orcid.org/0009-0009-4281-7936

АНАЛІЗ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИЗНАННЯ МАЛОЗНАЧНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНІ СТАТТЕЮ 174 КУПАП

У статті здійснено аналіз правозастосовної практики визнання малозначними адміністративних правопорушень, передбачених статтею 174 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Емпіричну основу дослідження становлять постанови місцевих та апеляційних судів, ухвалені переважно у 2025–2026 роках. Визначено основні обставини, які враховуються судами під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 174 КУпАП, при вирішенні питання про можливість застосування положень статті 22 КУпАП, зокрема відсутність потерпілих і матеріальної шкоди, місце, кількість та напрямок пострілів, вид зброї, форма вини, мотив поведінки, визнання вини, щире розкаяння, позитивна характеристика особи, проходження військової служби, наявність бойових заслуг і статус нагородної зброї. Установлено, що судові підходи до оцінювання малозначності таких діянь є неоднаковими, а в окремих рішеннях висновок про незначний ступінь суспільної шкідливості ґрунтується переважно на відсутності фактичних наслідків та позитивних відомостей про особу правопорушника без належної оцінки потенційного ризику, створеного неправомірною стрільбою. Наголошено, що склад правопорушення, передбаченого статтею 174 КУпАП, є формальним, тому ненастання тілесних ушкоджень, пошкодження майна чи іншої конкретної шкоди саме по собі не може свідчити про малозначність діяння. Запропоновано законодавчо обмежити можливість застосування статті 22 КУпАП до правопорушень, передбачених статтею 174 КУпАП, шляхом внесення відповідних змін до зазначених норм. Встановлення прямої законодавчої заборони сприятиме усуненню неоднакової судової практики, за якої подібні за характером і рівнем небезпеки діяння отримують різну правову оцінку, а також унеможливить визнання малозначності, спираючись на позитивну характеристику особи, її соціальний статус, розкаянням або відсутність фактично заподіяної шкоди.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, малозначність, судова практика, стаття 174 КУпАП, зброя, громадський порядок, громадська безпека.

Постановка проблеми. Забезпечення громадської безпеки в умовах поширення серед населення вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, а також збільшення кількості нагородної зброї набуває особливого значення. Стрільба у населених пунктах або в місцях, не відведених для цього, навіть за відсутності фактично заподіяної шкоди створює потенційну загрозу життю та здоров'ю людей, майну, громадському спокою й установленому порядку поведінки зі зброєю. Водночас аналіз судової практики засвідчує поширене застосування до осіб, дії яких кваліфіковано за ст. 174 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), положень ст. 22 КУпАП зі звільненням від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю вчиненого правопорушення та оголошенням усного зауваження [1].

Зазначена тенденція актуалізує питання про межі судового розсуду під час оцінювання малозначності проступків, які посягають на громадський порядок і громадську безпеку. Особливої гостроти проблема набуває з огляду на те, що склад адміністративного правопорушення,

передбаченого ст. 174 КУпАП, переважно є формальним: для визнання діяння закінченим не вимагається настання матеріальних наслідків у вигляді тілесних ушкоджень, пошкодження майна чи іншої конкретної шкоди. Відсутність таких наслідків сама собою не усуває проти-правності діяння та не свідчить автоматично про його малозначність.

Як слушно зазначає О.М. Мердова, диспозиція статті 174 КУпАП сконструйована як правопорушення з формальним складом, а отже встановлення суспільно шкідливих наслідків для нього є необов'язковим. авторка зазначає, що зміст об'єктивної сторони адміністративного правопорушення не вичерпується лише діянням і результатом, що настав, він може також відбиватися у цілій системі ознак, до яких належать місце, час, спосіб, характер, знаряддя, засоби вчинення правопорушення. Для адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУпАП, характерними ознаками об'єктивної сторони є факультативні ознаки, зокрема: знаряддя правопорушення (у цьому випадку це вогнепальна чи холодна метальна зброя, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, або пневматична зброя калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду); місце (населений пункт, не відведені для стрільби місця, а також відведені для стрільби місця); спосіб: з порушенням установленого порядку [2, с. 122].

Особливого значення проблема набуває в сучасних безпекових умовах, що характеризуються збільшенням кількості зброї, яка перебуває у володінні громадян, військовослужбовців, ветеранів війни та осіб, нагороджених вогнепальною зброєю. За таких обставин не виправдано широке застосування малозначності може послаблювати превентивне значення ст. 174 КУпАП і формувати уявлення про допустимість порушення встановленого порядку використання зброї.

Неоднаковість правозастосовної практики щодо визнання малозначними адміністративних правопорушень, передбачених статтею 174 КУпАП, а також особливий характером таких правопорушень, навіть за відсутності фактично заподіяної шкоди стрільба у населених пунктах або невідведених для цього місцях створює підвищений ризик для життя і здоров'я людей, майна, громадського порядку та громадської безпеки. При цьому ненастання негативних наслідків нерідко є результатом випадкового збігу обставин, а тому не завжди може слугувати достатньою підставою для звільнення особи від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю. Необхідність забезпечення єдності судової практики, належної оцінки потенційної небезпеки таких діянь, невідворотності адміністративної відповідальності та посилення превентивного впливу статті 174 КУпАП визначає актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти адміністративної відповідальності за стрільбу у населених пунктах і невідведених для цього місцях досліджувала О.М. Мердова, яка розкрила особливості об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 174 КУпАП, та наголосила на формальному характері його складу [2, с. 122]. Загальнотеретичні питання малозначності адміністративного правопорушення, її оцінного характеру, співвідношення з пом'якшуючими обставинами та межами адміністративного розсуду розглядали В.К. Гришук, Н.Є. Маковецька, В.О. Рибалко, С.В. Веремієнко, Л.В. Шестак, В.М. Панькевич, Т.І. Сухоребра та інші науковці.

Водночас сучасна судова практика застосування ст. 22 КУпАП у справах про правопорушення, передбачені ст. 174 КУпАП, поки що не отримала належного комплексного висвітлення в науковій літературі. Тому в цьому дослідженні основну увагу зосереджено на аналізі відповідних судових рішень, з'ясуванні мотивів, якими керуються суди під час звільнення осіб від адміністративної відповідальності.

Мета та завдання дослідження. Аналіз правозастосовної практики застосування статті 22 КУпАП у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 174 КУпАП, виявлення основних проблем та суперечностей у підходах судів до визнання таких діянь малозначними, визначення обставин, що впливають на відповідну правову оцінку, а також обґрунтування пропозицій щодо законодавчого виключення можливості звільнення від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю за правопорушення,

пов'язані з стрільбою з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням встановленого порядку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття особливостей застосування ст. 22 КУпАП у справах про правопорушення, передбачені статтею 174 КУпАП, доцільно розпочати з характеристики змісту відповідного складу адміністративного проступку. Саме його конструкція визначає коло обставин, які мають бути встановлені судом не лише для правильної кваліфікації діяння, а й для подальшого вирішення питання про можливість визнання його малозначним.

Диспозиція статті 174 КУпАП пов'язує протиправність поведінки не лише із самим фактом здійснення пострілу, а й із видом використаної зброї, місцем стрільби та дотриманням встановленого порядку її проведення [2, с. 124]. Відповідно до зазначеної норми адміністративно караною є стрільба з вогнепальної чи холодної металевий зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими або аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, чи визначеної законом пневматичної зброї у населених пунктах і в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях із порушенням встановленого порядку. Безпосереднім об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері громадського порядку, громадської безпеки та встановленого порядку використання зброї. Його об'єктивна сторона охоплює як стрільбу в межах населеного пункту, так і стрільбу за його межами, якщо конкретне місце не має належного правового статусу або не обладнане для безпечного проведення стрільби [1].

Отже, для правильної правової оцінки поведінки особи недостатньо лише зафіксувати факт пострілу. Необхідно також з'ясувати, де саме відбулася стрільба, яка зброя була використана, за яких обставин це сталося та чи були дотримані встановлені правила безпеки. Саме сукупність цих обставин дає змогу визначити характер учиненого діяння та рівень загрози, яку воно створювало для громадського порядку і громадської безпеки.

Водночас встановлення в діях особи всіх ознак складу правопорушення, передбаченого статтею 174 КУпАП, ще не означає, що в кожному випадку до неї обов'язково має бути застосоване адміністративне стягнення. На цьому етапі постає питання про співвідношення формальної наявності складу адміністративного проступку та фактичного ступеня його суспільної шкідливості. Іншими словами, суд має визначити, чи відповідає конкретне діяння типовому рівню небезпеки, закладеному законодавцем у статті 174 КУпАП, чи за своїми обставинами воно істотно від нього відрізняється.

Правовою підставою для такого диференційованого підходу є стаття 22 КУпАП, відповідно до якої у разі малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган або посадова особа, уповноважені вирішувати справу, можуть звільнити порушника від адміністративної відповідальності та обмежитися усним зауваженням [1]. Водночас законодавство не містить загального визначення малозначності адміністративного правопорушення і не встановлює вичерпного переліку критеріїв, за якими вона має визначатися. Тому відповідний висновок у кожній справі формується на підставі оцінки характеру діяння, способу та обстановки його вчинення, форми і ступеня вини, мотиву поведінки особи, а також фактичних і потенційних наслідків правопорушення.

За таких умов особливого значення набуває аналіз судової практики, оскільки саме в судових рішеннях конкретизується зміст малозначності стосовно правопорушень, пов'язаних зі стрільбою. Дослідження мотивів, якими керуються суди, дає змогу з'ясувати, які обставини визнаються визначальними для застосування статті 22 КУпАП, а які лише додатково характеризують особу правопорушника або його поведінку після вчинення проступку.

За результатами опрацювання судової практики можна побачити, що підходи судів до визначення малозначності істотно залежать від конкретних обставин події. Найчастіше оцінюються форма вини, кількість і напрямок пострілів, місце їх здійснення, наявність або відсутність реальної загрози для людей, а також поведінка особи після вчинення правопорушення. Саме

тому подальший аналіз доцільно побудувати навколо окремих судових рішень, у яких ці обставини отримали різну правову оцінку.

Показовою з погляду оцінювання необережної форми вини є постанова Вінницького міського суду. Як убачається з матеріалів справи, особа через необережне поводження зі зброєю здійснила один випадковий постріл із пістолета в номері готелю. Куля влучила у глуху стіну, унаслідок чого ніхто не постраждав, а адміністрація готелю не заявляла майнових чи моральних претензій. Під час розгляду справи суд урахував відсутність тяжких наслідків, те, що особа раніше не притягувалася до адміністративної відповідальності, позитивно характеризувалася, визнала свою вину та щиро розкалася. Сукупність цих обставин стала підставою для визнання правопорушення малозначним.

Такий підхід загалом відповідає змісту статті 22 КУпАП, оскільки суд звернув увагу не лише на особу правопорушника, а й на конкретні обставини самого діяння: постріл був одиничним і випадковим, учиненим з необережності, спрямованим у глуху стіну, а поблизу не було осіб, яким могла бути безпосередньо заподіяна шкода.

Водночас сам по собі випадковий характер пострілу ще не дає достатніх підстав вважати правопорушення малозначним. Необережне поводження зі зарядженою зброєю у приміщенні готелю об'єктивно створює ризик для сторонніх осіб. Саме тому в подібних випадках важливо з'ясувати не лише те, що негативні наслідки фактично не настали, а й наскільки реальною була загроза їх настання. Для цього мають значення технічні обставини пострілу, траєкторія польоту снаряда, наявність людей у суміжних приміщеннях, характер можливого пошкодження майна та інші умови, за яких відбулася подія [3].

Отже, відсутність потерпілих або матеріальної шкоди може враховуватися під час вирішення питання про малозначність лише разом з іншими обставинами справи. Вона не повинна підміняти оцінку того ризику, який фактично створило необережне поводження зі зброєю.

Окрему групу становлять справи про стрільбу у місцях, які фактично сприймалися особами як безлюдні й віддалені, однак не мали статусу спеціально відведених. Нововолинський міський суд Волинської області досліджував обставини проведення стрільб поблизу терикону колишньої шахти. Особи здійснили відповідно шість і п'ять пострілів із зареєстрованих гладкоствольних рушниць, пояснюючи свої дії необхідністю тренування навичок протидії безпілотним літальним апаратам. Суд узяв до уваги віддаленість місця від житлової забудови, використання спеціальних рухомих мішеней, ужиття заходів безпеки, військовий досвід і волонтерську діяльність правопорушників, відсутність потерпілих та негативних наслідків і застосував положення статті 22 КУпАП [4; 5].

Подібний підхід простежується і в іншій справі, у якій особа здійснила сорок один постріл із нарізного карабіна у глибині кар'єру. Під час вирішення питання про малозначність суд узяв до уваги, що місце стрільби було безлюдним і віддаленим від найближчого населеного пункту, особа вжила певних заходів безпеки, раніше не притягувалася до адміністративної відповідальності, проходила службу у Збройних Силах України, а її дії не спричинили істотної шкоди суспільним чи державним інтересам [5].

Водночас значна кількість пострілів і характеристики використаної зброї об'єктивно підвищували рівень потенційної небезпеки такого діяння. Тому посилення переважно на позитивні відомості про особу та відсутність фактичних наслідків не повною мірою пояснює, чому створений ризик було визнано настільки незначним, що мета адміністративної відповідальності могла бути досягнута лише шляхом оголошення усного зауваження.

Показовим є також випадок звільнення від адміністративної відповідальності військовослужбовця, який здійснив три постріли з нагородного пістолета у напрямку кущів на березі озера. Під час розгляду справи суд урахував, що внаслідок стрільби ніхто не постраждав, шкоди життю і здоров'ю людей, майну чи іншим охоронюваним законом інтересам заподіяно не було. Також було взято до уваги, що особа раніше не притягувалася до адміністративної відповідальності, щиро розкалася, тривалий час проходила військову службу та була нагороджена зброєю за заслуги у зміцненні обороноздатності держави.

Іншу групу утворюють справи, у яких стрільба здійснювалася з мотивів захисту людей, житла, тварин або майна. Чернігівський районний суд встановив, що особа здійснила постріл із мисливської рушниці в собаку, захищаючи своє господарство. Суд визнав склад правопорушення, передбаченого статтею 174 КУпАП, однак, урахувавши характер діяння, особу порушника та ступінь вини, звільнив його від відповідальності за малозначністю [6]. У свою чергу Чернігівський апеляційний суд змінив постанову місцевого суду, якою було призначено штраф із конфіскацією мисливської рушниці. Апеляційний суд урахував, що постріли здійснювалися у власному господарстві з метою відлякування тварини, яка напала на домашню птицю, істотних наслідків не настало, а особа раніше не притягувалася до адміністративної відповідальності, у зв'язку із чим застосував статтю 22 КУпАП [7].

Правова оцінка таких випадків потребує чіткого розмежування малозначності, крайньої необхідності та необхідної оборони. Якщо дії особи відповідають ознакам крайньої необхідності, вона не підлягає адміністративній відповідальності відповідно до статті 17 і 18 КУпАП, а провадження повинно бути закрито через відсутність умов адміністративної відповідальності, а не внаслідок малозначності. Якщо ж реальної та безпосередньої небезпеки не існувало або обраний спосіб захисту був явно непропорційним, застосування статтю 22 КУпАП можливе, але суд повинен окремо пояснити, у чому саме полягає незначний ступінь шкідливості діяння.

Надзвичайно складними є справи, в яких протиправна поведінка була спричинена тяжким емоційним станом. У справі № 454/2956/25 Сокальський районний суд Львівської області встановив, що особа здійснила два постріли вгору з мисливської рушниці після загибелі брата під час виконання ним військового обов'язку [8]. У справі № 447/1254/26 Миколаївський районний суд Львівської області звільнив від відповідальності жінку, яка здійснила постріли з вікна квартири з травматичного пістолета після отримання звістки про загибель сина на війні [9]. Суди врахували важкі життєві обставини, визнання вини, розкаяння та відсутність попередніх правопорушень.

Безперечно, переживання втрати близької людини є надзвичайно тяжкою життєвою обставиною, яку суд має враховувати під час оцінювання психоемоційного стану особи та визначення міри відповідальності. Водночас постріли з вікна квартири або вгору в межах населеного пункту створюють небезпеку, яку особа фактично не може повністю контролювати, а отже – ризик для невизначеного кола людей.

У таких випадках важкий емоційний стан пояснює причини поведінки та може бути врахований як обставина, що пом'якшує відповідальність. Проте сам по собі він не свідчить про те, що вчинене діяння мало незначний рівень небезпеки. Тому важливо розмежовувати обставини, які характеризують особу правопорушника та мотиви її поведінки, і ті, що безпосередньо визначають ступінь суспільної шкідливості самого правопорушення. Інакше існує ризик, що висновок про малозначність фактично ґрунтуватиметься лише на сукупності пом'якшуючих обставин.

В інших проаналізованих судових рішеннях простежується дещо інший підхід до обґрунтування малозначності. У справі № 741/1443/25 Носівський районний суд Чернігівської області основними аргументами назвав щире розкаяння, відсутність обставин, що обтяжують відповідальність, та те, що правопорушення «не призвело до великої суспільної шкоди» [10]. У справі № 444/3544/25 Жовківський районний суд Львівської області застосував статтю 22 КУпАП до особи, яка здійснила один постріл із мисливської рушниці у повітря на подвір'ї [11]. У справі № 712/9119/25 Соснівський районний суд міста Черкаси звільнив від відповідальності військовослужбовця, який у день придбання рушниці здійснив із неї постріли у невідведеному місці [12]. У справі № 472/668/25 Веселинівський районний суд Миколаївської області обмежився загальним твердженням, що вчиненим правопорушенням не спричинено істотної шкоди суспільним і державним інтересам, правам та свободам громадян [13].

Однак для формальних складів правопорушень констатація відсутності істотної фактичної шкоди є недостатньою, оскільки ненастання такої шкоди не виходить за межі звичайного складу проступку. Визнання діяння малозначним потребує встановлення обставин, які свідчать, що рівень його шкідливості був істотно нижчим за типовий рівень небезпеки правопорушення, передбаченого статтею 174 КУпАП. Інакше майже кожна стрільба, що випадково не

призвела до поранення людини або пошкодження майна, могла б визнаватися малозначною, що фактично нівелювало б превентивне призначення зазначеної норми.

Особливо виразно ця проблема простежується у справах, де відсутність фактичної шкоди поєднується з обставинами, які самі по собі свідчать про підвищений рівень потенційної небезпеки. Так, справі № 698/979/24 Катеринопільський районний суд Черкаської області визнав протиправне діяння малозначним особи, яка здійснила два постріли з револьвера під патрон Флобера на території автозаправної станції під час конфлікту.

Серед обставин справи було зазначено, учасники справи примирилися та повідомили про відсутність взаємних претензій. При прийнятті рішення суд також урахував, що особа раніше не притягувалася до адміністративної відповідальності, має статус учасника бойових дій, а подія не спричинила шкоди іншим особам, і на цій підставі визнав правопорушення малозначним [14]. Водночас таке обґрунтування не повністю розкриває ступінь небезпеки самого діяння. Стрільба відбувалася у публічному місці, де зберігаються легкозаймисті речовини, тому важливими були напрямок пострілів, відстань до людей, транспортних засобів і паливних колонок, а також мета використання зброї під час конфлікту. Ці обставини в постанові належним чином не конкретизовано. Примирення сторін і відсутність претензій характеризують насамперед їхні відносини після події, але не усувають публічної небезпеки стрільби. Так само статус учасника бойових дій може враховуватися при індивідуалізації відповідальності, однак сам по собі не свідчить про малозначність діяння.

Схожий підхід простежується й в іншому судовому рішенні, у якому малозначним було визнано здійснення пострілу з пристрою для відстрілу патронів, споряджених гумовими кулями, також на території автозаправної станції. У подібних випадках оцінювання діяння не повинно обмежуватися лише констатацією відсутності фактичних наслідків. Важливе значення мають конкретне місце стрільби, кількість людей поблизу, напрямок пострілу, відстань до транспортних засобів, паливних колонок та інших потенційно небезпечних об'єктів [15]. Саме місце вчинення правопорушення може істотно підвищувати рівень створеного ризику, а тому ненастання шкоди саме по собі не завжди є достатньою підставою для застосування статті 22 КУпАП.

Таким чином, аналіз наведених рішень демонструє підхід судів, за якого висновок про малозначність ґрунтується переважно на характеристиці особи, примиренні та відсутності фактичної шкоди. Водночас оцінка реального ризику, створеного стрільбою на території автозаправної станції, залишилася недостатньо розкритою.

Інший аспект застосування статті 22 КУпАП простежується у справі, де особа обґрунтовує використання зброї прагненням припинити конфлікт. Показовим у цьому контексті є рішення Смілянського міськрайонного суду Черкаської області, яким особу було звільнено від адміністративної відповідальності за стрільбу з травматичного пістолета неподалік перехрестя міських вулиць. В обставинах справи було з'ясовано, що особа не визнавала вини та стверджувала, що діяла для припинення конфлікту [16]. Застосування статті 22 КУпАП у разі невизнання вини не заборонене, оскільки розкаяння не є обов'язковою законодавчою умовою малозначності. Проте в цій ситуації суд особливо ретельно обґрунтувати, чому спосіб, місце, мотив і потенційні наслідки стрільби характеризують діяння як малозначне, а не лише констатувати відсутність фактичної шкоди.

Протилежний підхід представлений у постановках, у яких суди відмовили у застосуванні статті 22 КУпАП. Так, Звягельський міськрайонний суд Житомирської області відмовив у задоволенні клопотання захисника про малозначність дій військовослужбовця, який здійснив сім пострілів із нагородного пістолета на березі річки в межах міста. Суд призначив штраф, однак повернув зброю, виходячи з її статусу державної нагороди [17]. Значення цієї постанови полягає в розмежуванні статусу особи та характеру діяння: бойові заслуги й нагородний статус зброї не були визнані достатніми для зниження оцінки небезпечності стрільби.

Ще більш виразно такий підхід проявляється у справах, де зброя використовувалася під час конфлікту. Львівський апеляційний суд залишив без змін постанову суду першої інстанції про притягнення особи до відповідальності за стрільбу з пістолета з метою залякування іншого

учасника конфлікту. Апеляційний суд наголосив, що з урахуванням обставин і спрямованості поведінки діяння не може визнаватися малозначним [18]. Такий висновок видається обґрунтованим, адже використання зброї як засобу психологічного впливу або демонстрації переваги суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки правопорушення незалежно від того, чи було заподіяно тілесні ушкодження.

Аналогічну позицію зайняв і Одеський апеляційний суд відхиливши доводи про перше притягнення особи до відповідальності, визнання вини та проходження військової служби, зазначивши, що такі обставини не дають підстав автоматично визнавати правопорушення малозначним. Апеляційний суд також звернув увагу на характер правопорушення та передбачення санкцією статті 174 КУпАП конфіскації зброї, що, на його думку, свідчить про підвищений ступінь небезпеки діяння [19].

Аналіз наведених рішень свідчить про відсутність єдиного підходу. Одні суди виходять переважно з фактичної відсутності шкоди, позитивної характеристики особи та її розкаяння. Інші оцінюють потенційний ризик, місце стрільби, конфліктний характер події, кількість пострілів, вид зброї та мотив поведінки. У результаті схожі за об'єктивними ознаками діяння можуть отримувати принципово різну правову оцінку.

Висновки. Проведений аналіз правозастосовчої практики дозволив виявити проблеми правозастосування та особливий характер правопорушень, пов'язаних із використанням зброї. З огляду на це, доцільним видається законодавче обмеження дискреції суду щодо застосування статті 22 КУпАП у справах про правопорушення, передбачені статтею 174 КУпАП. Зброя за своїми функціональними властивостями є предметом, використання якого створює підвищений ризик заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей, майну, громадському порядку і громадській безпеці. Навіть за відсутності фактичних негативних наслідків неправомірна стрільба породжує небезпеку, розвиток якої не завжди може повністю контролюватися особою, а ненастання шкоди нерідко є результатом випадкового збігу обставин. За таких умов звільнення правопорушника від адміністративної відповідальності з оголошенням лише усного зауваження не завжди відповідає характеру вчиненого діяння.

У зв'язку із цим пропонується доповнити статтю 22 КУпАП положенням, відповідно до якого звільнення від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю не застосовується до правопорушень, передбачених статтею 174 КУпАП. Альтернативним способом нормативного закріплення такого обмеження може бути доповнення статті 174 КУпАП приміткою про неможливість застосування до передбачених нею діянь положень статті 22 КУпАП. Установлення прямої законодавчої заборони сприятиме усуненню неоднакової судової практики, за якої подібні за характером і рівнем небезпеки діяння отримують різну правову оцінку, а також унеможливить визнання малозначності, спираючись на позитивну характеристику особи, її соціальний статус, розкаянням або відсутність фактично заподіяної шкоди. Такий підхід забезпечить невідворотність адміністративної відповідальності за порушення встановленого порядку використання зброї та посилить превентивний вплив статті 174 КУпАП.

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави не лише для вироблення більш чітких критеріїв оцінювання малозначності, а й для постановки питання про повне виключення можливості застосування статті 22 КУпАП до правопорушень, пов'язаних із незаконною стрільбою. Така позиція видається виправданою з огляду на підвищену небезпеку зброї, публічний характер охоронюваних суспільних відносин та необхідність запобігання випадкам безвідповідального поводження з нею.

Використана література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
2. Мердова О.М. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУпАП. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3-4. С. 121-125. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/2281fbfc-151e-4b21-9836-1bd2748ef28a/content>.

3. Постанова Вінницького міського суду Вінницької області від 15 липня 2025 року. Справа № 127/20458/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128880806>.
4. Постанова Нововолинського міського суду Волинської області від 5 січня 2026 року. Справа № 165/4571/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133129818>.
5. Постанова Нововолинського міського суду Волинської області від 5 січня 2026 року. Справа № 165/4572/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133129817>.
6. Постанова Чернігівського районного суду Чернігівської області від 7 квітня 2025 року. Справа № 748/687/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126383069>.
7. Постанова Чернігівського апеляційного суду від 30 січня 2026 року. Справа № 739/2265/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133865910>.
8. Постанова Миколаївського районного суду Львівської області від 08 червня 2026 року. Справа № 447/1254/26. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137185539>.
9. Постанова Сокальського районного суду Львівської області від 11 серпня 2025 року. Справа № 454/2956/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129455366>.
10. Постанова Носівського районного суду Чернігівської області від 29 вересня 2025 року. Справа № 741/1443/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130594714>.
11. Постанова Жовківського районного суду Львівської області від 25 вересня 2025 року. Справа № 444/3544/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130499246>.
12. Постанова Соснівського районного суду м. Черкаси від 10 вересня 2025 року. Справа № 712/9119/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130146968>.
13. Постанова Веселинівського районного суду Миколаївської області від 18 липня 2025 року. Справа № 472/668/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129539553>.
14. Постанова Катеринопільського районного суду Черкаської області від 17 січня 2025 року. Справа № 698/979/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124587062>.
15. Постанова Радехівського районного суду Львівської області від 06 лютого 2025 року. Справа № 451/131/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124952785>.
16. Постанова Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 05 травня 2025 року. Справа № 703/1979/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127150634>.
17. Постанова Звягельського міськрайонного суду Житомирської області від 15 квітня 2026 року. Справа № 285/863/26. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135744478>.
18. Постанова Львівського апеляційного суду від 11 лютого 2026 року. Справа № 459/3959/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134042392>.
19. Постанова Одеського апеляційного суду від 09 лютого 2026 року. Справа № 504/3792/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134402216>.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliki (1984). Kodeks Ukrainy pro administrativnyi pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliki, no. 50, art. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
2. Merdova O.M. (2017) Obiektivna storona administrativnoho pravoporushennia, peredbacheno st. 174 KUpAP. [The Objective Element of the Administrative Offense Provided for in Article 174 of the Code of Administrative Offenses] *Pravovyi chasopys Donbasu*. 2017. № 3-4. S. 121-125. URL:

- <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/2281fbfc-151e-4b21-9836-1bd2748ef28a/content>) [in Ukrainian].
3. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 15 lypnia 2025 roku. Sprava № 127/20458/25 [Order of the Vinnytsia City Court of Vinnytsia Oblast dated July 15, 2025. Case No. 127/20458/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128880806> [in Ukrainian].
 4. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2026). Postanova Novovolynskoho miskoho sudu Volynskoi oblasti vid 5 sichnia 2026 roku. Sprava № 165/4571/25 [Ruling of the Novovolynsk City Court of Volyn Oblast dated January 5, 2026. Case No. 165/4571/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133129818> [in Ukrainian].
 5. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2026). Postanova Novovolynskoho miskoho sudu Volynskoi oblasti vid 5 sichnia 2026 roku. Sprava № 165/4572/25 [Ruling of the Novovolynsk City Court of Volyn Oblast dated January 5, 2026. Case No. 165/4572/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133129817> [in Ukrainian].
 6. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Chernihivskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 7 kvitnia 2025 roku. Sprava № 748/687/25 [Ruling of the Chernihiv District Court of Chernihiv Oblast dated April 7, 2025. Case No. 748/687/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126383069> (data zvernennia: 21.07.2026) [in Ukrainian].
 7. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2026). Postanova Chernihivskoho apeliatsiinoho sudu vid 30 sichnia 2026 roku. Sprava № 739/2265/25 [Ruling of the Chernihiv Court of Appeals dated January 30, 2026. Case No. 739/2265/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133865910> (data zvernennia: 21.07.2026) [in Ukrainian].
 8. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Mykolaivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 08 chervnia 2026 roku. Sprava № 447/1254/26. [Ruling of the Mykolaiv District Court of Lviv Oblast dated June 8, 2026. Case No. 447/1254/26]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137185539> [in Ukrainian].
 9. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Sokalskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 11 serpnia 2025 roku. Sprava № 454/2956/25 [Ruling of the Sokal District Court of Lviv Oblast dated August 11, 2025. Case No. 454/2956/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129455366> [in Ukrainian].
 10. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Nosivskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 29 veresnia 2025 roku. Sprava № 741/1443/25 [Ruling of the Nosivka District Court of Chernihiv Oblast dated September 29, 2025. Case No. 741/1443/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130594714> [in Ukrainian].
 11. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Zhovkivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 25 veresnia 2025 roku. Sprava № 444/3544/25 [Ruling of the Zhovkva District Court of Lviv Oblast dated September 25, 2025. Case No. 444/3544/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130499246> [in Ukrainian].
 12. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Sosnivskoho raionnoho sudu m. Cherkasy vid 10 veresnia 2025 roku. Sprava № 712/9119/25 [Ruling of the Sosnivskiy District Court of Cherkasy dated September 10, 2025. Case No. 712/9119/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130146968> [in Ukrainian].
 13. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Veselynivskoho raionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 18 lypnia 2025 roku. Sprava № 472/668/25 [Ruling of the Veselynivskiy District Court of Mykolaiv Oblast dated July 18, 2025. Case No. 472/668/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129539553> [in Ukrainian].
 14. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Katerynopilskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 17 sichnia 2025 roku. Sprava № 698/979/24 [Ruling of the Katerynopil District Court of Cherkasy Oblast dated January 17, 2025. Case No. 698/979/24]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124587062> [in Ukrainian].
 15. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Radekhivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 06 liutoho 2025 roku. Sprava № 451/131/25 [Ruling of the Radekhiv District Court of Lviv Oblast dated February 6, 2025. Case No. 451/131/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124952785> [in Ukrainian].
 16. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2025). Postanova Smilianskoho miskraionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 05 travnia 2025 roku. Sprava № 703/1979/25 [Ruling of the Smila City

- and District Court of Cherkasy Oblast dated May 5, 2025. Case No. 703/1979/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127150634> [in Ukrainian].
17. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2026). Postanova Zviahelskoho miskraionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 15 kvitnia 2026 roku. Sprava № 285/863/26 [Ruling of the Zviahel City and District Court of Zhytomyr Oblast dated April 15, 2026. Case No. 285/863/26]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135744478> [in Ukrainian].
 18. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2026). Postanova Lvivskoho apeliatsiinoho sudu vid 11 liutoho 2026 roku. Sprava № 459/3959/25 [Ruling of the Lviv Court of Appeals dated February 11, 2026. Case No. 459/3959/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134042392> [in Ukrainian].
 19. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen (2026). Postanova Odeskoho apeliatsiinoho sudu vid 09 liutoho 2026 roku. Sprava № 504/3792/25 [Ruling of the Odesa Court of Appeals dated February 9, 2026. Case No. 504/3792/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134402216> [in Ukrainian].

Kiblyk D. V., Danilov S. O., Shyshkarova O. H., Kisil M. L., Chepeliak V. S. Analysis of law enforcement practice regarding the classification of minor offenses under Article 174 of the Code of Administrative Offenses

This article analyzes the legal practice of recognizing administrative offenses provided for in Article 174 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses as minor. The empirical basis of the study consists of rulings by local and appellate courts, issued primarily in 2025–2026. The study identifies the key circumstances that courts take into account when considering cases involving administrative offenses under Article 174 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, when deciding on the applicability of the provisions of Article 22 of the Code, specifically the absence of victims and material damage, the location, number, and direction of the shots fired, the type of weapon, the form of guilt, the motive for the conduct, admission of guilt, sincere repentance, a positive character reference, military service, combat merits, and the status of the weapon as an award. It has been established that judicial approaches to assessing the minor nature of such acts are inconsistent, and in certain decisions, the conclusion regarding the insignificant degree of social harm is based primarily on the absence of actual consequences and positive information about the offender's character, without a proper assessment of the potential risk posed by the unlawful firing. It is emphasized that the elements of the offense provided for in Article 174 of the Code of Administrative Offenses are formal in nature; therefore, the absence of bodily injury, property damage, or other specific harm cannot in and of itself indicate that the act is minor. It is proposed to legislatively limit the applicability of Article 22 of the Code of Administrative Offenses to offenses provided for in Article 174 of the Code of Administrative Offenses by amending the relevant provisions. Establishing an explicit legislative prohibition will help eliminate inconsistent judicial practice, under which acts similar in nature and level of danger receive different legal assessments, and will also prevent the recognition of minor significance based on a positive character assessment of the individual, their social status, remorse, or the absence of actual harm caused.

Key words: administrative liability, minor offense, judicial practice, Article 174 of the Code of Administrative Offenses, weapons, public order, public safety.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

Козаченко В. В.

orcid.org/0009-0003-9802-2020

Клименко Д. О.

orcid.org/0009-0002-3367-3394

СТАЛКІНГ ЯК ВИКЛИК КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Статтю присвячено комплексному дослідженню сталкінгу як суспільно небезпечного явища та однієї з найбільш поширених форм психологічного насильства, що створює загрозу особистій безпеці, психічному здоров'ю та праву людини на недоторканність приватного життя. Проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття сталкінгу, його характерні ознаки та форми прояву, а також обґрунтовано відмежування нав'язливого переслідування від інших видів протиправної поведінки. Встановлено, що ключовими ознаками сталкінгу є систематичність, нав'язливість, небажаність контактів для потерпілої особи та здатність таких дій викликати обґрунтований страх за власну безпеку чи безпеку близьких осіб.

Особливу увагу приділено міжнародно-правовим стандартам протидії сталкінгу, насамперед положенням Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, а також Директиви (ЄС) 2024/1385 про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Досліджено досвід криміналізації сталкінгу у зарубіжних державах та визначено основні тенденції розвитку відповідного законодавства.

Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового регулювання в Україні, зокрема законодавчі ініціативи щодо запровадження окремої кримінальної відповідальності за незаконне переслідування (сталкінг). Виявлено основні проблеми правового регулювання, пов'язані з відсутністю самостійного складу кримінального правопорушення, недостатньою визначеністю окремих законодавчих положень, відсутністю сталої правозастосовної практики та окремого статистичного обліку випадків сталкінгу.

Окремий акцент зроблено на практичних проблемах доказування фактів систематичного переслідування. Обґрунтовано, що ефективно документування сталкінгу потребує комплексної оцінки сукупності повторюваних дій переслідувача, використання цифрових доказів, показань свідків, медичної документації та результатів судово-психологічної експертизи для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою кривдника і негативними наслідками для психічного стану потерпілої особи. Зроблено висновок про необхідність комплексного вдосконалення кримінального законодавства України, гармонізації його з міжнародними стандартами, формування єдиної правозастосовної практики, підвищення ефективності превентивних механізмів захисту та забезпечення своєчасного реагування держави на випадки систематичного переслідування.

Ключові слова: сталкінг, нав'язливе переслідування, криміналізація, психологічне насильство, кримінальне право, доказування, Стамбульська конвенція, захист прав потерпілих, кримінально-правова політика.

Сталкінг (нав'язливе переслідування) упродовж останніх десятиліть розглядається як одна з найбільш небезпечних форм психологічного насильства, що посягає на право людини на особисту безпеку, приватність та психічне здоров'я. Особливість цього явища полягає в тому, що воно, як правило, не супроводжується одноразовим актом насильства, а формується внаслідок систематичного вчинення низки дій, які окремо можуть не мати очевидних ознак протиправності. Постійні телефонні дзвінки, небажані повідомлення, стеження, нав'язування спілкування, поява біля місця проживання чи роботи потерпілої особи, контроль за її повсякденним життям у сукупності створюють атмосферу страху, психологічного тиску та постійної небезпеки. Саме через поступовий характер такого впливу сталкінг нерідко називають «вбивством тривалої дії», адже його наслідком можуть стати тяжкі психологічні розлади, соціальна ізоляція, а в окремих випадках – ескалація до фізичного насильства або навіть позбавлення життя.

У більшості європейських держав та країнах англосаксонської правової системи проблема сталкінгу вже давно розглядається як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони. Необхідність криміналізації систематичного переслідування отримала міжнародне визнання після ухвалення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції), стаття 34 якої передбачає обов'язок держав-учасниць установити ефективні механізми правового реагування на умисне повторюване переслідування особи [1]. Подальший розвиток європейських стандартів знайшов своє відображення й у Директиві (ЄС) 2024/1385 про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством, яка приділяє особливу увагу протидії переслідуванню, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [2].

В Україні проблема сталкінгу тривалий час залишалася недостатньо дослідженою як у науковій літературі, так і на законодавчому рівні. Незважаючи на те, що окремі прояви переслідування можуть охоплюватися нормами законодавства про домашнє насильство або кваліфікуватися за іншими статтями кримінального чи адміністративного законодавства, чинне законодавство досі не містить окремого складу кримінального правопорушення, який би безпосередньо встановлював відповідальність за систематичне нав'язливе переслідування. Відсутність комплексного нормативного регулювання, єдиної правозастосовної практики та окремого статистичного обліку істотно ускладнює оцінку реальних масштабів цього явища й обмежує можливості правоохоронних органів щодо своєчасного реагування.

Водночас останніми роками питання протидії сталкінгу набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з імплементацією положень Стамбульської конвенції, підготовкою змін до кримінального законодавства та активізацією наукової дискусії щодо необхідності криміналізації нав'язливого переслідування. Особливого значення при цьому набувають питання відмежування сталкінгу від інших форм психологічного насильства, визначення критеріїв його систематичності, а також особливості доказування тривалого психологічного впливу на потерпілу особу.

Метою цієї статті є аналіз сучасних підходів до розуміння сталкінгу як суспільно небезпечного явища, дослідження міжнародного досвіду його криміналізації, оцінка сучасного стану правового регулювання в Україні, визначення основних проблем доказування фактів систематичного переслідування та обґрунтування можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства і правозастосовної практики.

Щоб своєчасно розпізнати таку небезпечну форму психологічного насильства, важливо розуміти, за якими ознаками вона проявляється в повсякденному житті. Саме характерні особливості поведінки переслідувача дають змогу відрізнити сталкінг від звичайної нав'язливості чи небажаної уваги.

Сталкінг важко сплутати з іншими формами небажаної поведінки, адже його головною ознакою є систематичне та нав'язливе переслідування людини. Незалежно від того, відбувається це в реальному житті чи в інтернеті, переслідувач постійно намагається нагадувати про себе. Під час кампанії StopStalking одна з постраждалих розповіла, що за добу отримувала від сталкера близько 300 телефонних дзвінків [8].

Про наявність сталкінгу можуть свідчити такі прояви:

- 1) переслідувач регулярно з'являється поблизу місць, які людина часто відвідує: біля навчального закладу, дому, роботи, спортивного клубу чи інших локацій, де вона перебуває за звичним графіком;
- 2) він або вона надсилає повідомлення та телефонує через усі доступні засоби зв'язку, використовуючи різні номери телефонів, електронні адреси чи фальшиві облікові записи;
- 3) попри неодноразові прохання припинити контакти, переслідувач може приходити до помешкання жертви;
- 4) небажані подарунки також часто є способом маніпуляції та приводом для чергової зустрічі;
- 5) для примушування до спілкування можуть використовуватися погрози, наприклад заяви про намір заподіяти собі шкоду у разі відмови від зустрічі;
- 6) особисті дані, спільні таємниці, фотографії чи відеозаписи інколи стають інструментом шантажу та психологічного тиску [8].

Наведені прояви становлять небезпеку не лише через свою нав'язливість, а й через тривалий психологічний вплив на потерпілу особу. Саме систематичність таких дій призводить до серйозних наслідків для психічного здоров'я людини, що підтверджується результатами наукових досліджень.

За результатами досліджень американських науковців, середня тривалість переслідування становить приблизно два роки. Майже третина постраждалих після цього стикається з психологічними труднощами, оскільки постійний тиск породжує страх, напруження та відчуття небезпеки [8].

Як зазначають експерти, наслідками сталкінгу можуть бути депресивні стани, тривожні розлади та різні психосоматичні порушення. Через серйозний вплив на психічне здоров'я люди часто потребують допомоги фахівців для відновлення після такого досвіду [8].

Особливо гостро проблема проявляється серед підлітків, зокрема коли переслідування або цькування здійснюють знайомі люди чи однокласники. У підлітковому віці взаємини з ровесниками мають велике значення, тому негативний вплив подібних дій відчувається значно сильніше [8].

Саме значний негативний вплив сталкінгу на психічне здоров'я та безпеку людини став підставою для поступового визнання цього явища не лише соціальною, а й правовою проблемою. У різних державах питання протидії переслідуванню вирішувалося по-різному, що зумовило формування різних підходів до його криміналізації.

В той час, як одні країни приймають конкретне законодавство щодо протидії сталкінгу, а в їхніх мовах існують відповідні усталені терміни, в інших державах навіть не існує окремого слова для визначення такої поведінки [6].

Вперше сталкінг був визнаний окремою злочинною поведінкою лише у 1990-х роках. У відповідь на фізичні напади на двох відомих акторок їхніми переслідувачами штат Каліфорнія став першою юрисдикцією, яка закріпила спеціальне кримінальне положення для більш ефективної боротьби із цією проблемою. Інші американські штати швидко наслідували цей приклад, і протягом трьох років усі штати та округ Колумбія ухвалили спеціальні кримінальні закони проти сталкінгу. Закон штату Каліфорнія надихнув також іноземних законодавців по всьому світу на криміналізацію переслідування, в тому числі в таких країнах, як Австралія та Канада [6].

Однак у багатьох державах європейського регіону ідея криміналізації переслідування зустріла опір, внаслідок чого протягом тривалого часу вони не мали спеціальних національних законів проти сталкінгу. Та після тривалої боротьби та адвокатування змін до кримінального законодавства до 2010 року вже 13 держав-членів ЄС ухвалили відповідні закони [6].

Міжнародний досвід показав, що ефективна протидія сталкінгу потребує чіткої законодавчої регламентації. Україна також поступово адаптує своє законодавство до міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема шляхом імплементації положень Стамбульської конвенції.

Запровадження в Україні кримінальної відповідальності за незаконне переслідування (сталкінг) має на меті імплементацію відповідних положень Стамбульської конвенції. Втім, пропонується диспозиція нової статті Кримінального кодексу містить деякі юридичні вади [5].

На це звернув увагу Комітет Національної асоціації адвокатів України з питань кримінального права та процесу за підсумками аналізу проекту Закону №12297 від 09.12.2024 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» [5].

Так, документом пропонується доповнити КК статтею 129-1 «Незаконне переслідування (сталкінг)». Відповідальність наступатиме за умисне вчинення дій (двічі або більше), що полягають у здійсненні загрозової поведінки стосовно потерпілої особи (незаконне стеження, нав'язування спілкування, інше незаконне пряме чи опосередковане вторгнення у будь-який спосіб в особисте чи сімейне життя потерпілої особи всупереч її волі), у тому числі з використанням електронних комунікацій, що викликає у неї страх за безпеку свого життя чи здоров'я або її близьких, за відсутності ознак домашнього насильства [5].

Адвокати звернули увагу, що у Законі «Про та протидію домашньому насильству» переслідування згадується як прояв психологічного насильства, яке, у свою чергу, визначено так: форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [3]. Водночас таких ознак наслідків у пропонованій нормі немає [5].

Також у НААУ застерегли про юридичну невизначеність формулювання «інше незаконне пряме чи опосередковане вторгнення у будь-який спосіб в особисте чи сімейне життя потерпілої особи всупереч її волі». Адже під ознаки злочину формально може потрапити навіть повідомлення про вчинення особою кримінального правопорушення через невідповідність способу особистого життя задекларованим статкам [5].

Додатково, на думку адвокатів, необхідно врахувати пояснювальну доповідь щодо Стамбульської конвенції, у якій указано, що для цілей ст. 34 Конвенції будь-який акт подібної загрозливої поведінки має чинитися умисно і з наміром вселити в цю особу почуття страху. Тож у диспозиції пропонованої статті було б доречно передбачити ознаку спеціального наміру [5].

Ці та інші зауваження і пропозиції НААУ до проекту №12297 були направлені до Комітету Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності [5].

Однак навіть удосконалення законодавства саме по собі не гарантує ефективного захисту потерпілих. Не менш важливим є практичне застосування правових норм правоохоронними органами, адже саме від своєчасної реакції поліції значною мірою залежить можливість припинити переслідування ще до настання тяжких наслідків.

Реакція правоохоронних органів на сталкінг майже завжди є запізнілою через фундаментальний устрій самої системи, яка звикла працювати з матеріальними наслідками, а не з психологічними загрозами. Поліція орієнтована на фіксацію видимого збитку – побоїв, крадіжок чи пошкодження майна. Переслідування ж складається з ланцюжка дрібних, часто законних окремо дій: дзвінків, повідомлень, присутності поруч або надсилання подарунків. Правоохоронці рідко оцінюють ці епізоди в комплексі, через що скарга потерпілої особи сприймається як побутовий конфлікт або зайва тривожність. На практиці жертви нерідко стикаються з тим, що нав'язливе переслідування саме по собі не завжди стає достатньою підставою для негайного втручання поліції, особливо якщо відсутні ознаки фізичного насильства або інших очевидних кримінальних правопорушень. У результаті потерпілі можуть тривалий час залишатися без належного правового захисту, тоді як психологічний тиск продовжує посилюватися. Саме тому вдосконалення законодавчого регулювання, розвиток судової практики та підвищення обізнаності населення щодо природи сталкінгу є необхідними кроками для ефективної протидії цьому явищу.

Ситуацію погіршує правовий вакуум. В Україні в Кримінальному кодексі досі немає окремої чіткої статті за ставлення або переслідування, що позбавляє поліцію прямих механізмів впливу [4]. Збір доказів повністю лягає на плечі жертви, якій вкрай складно юридично зафіксувати стеження або довести, що анонімні акаунти в мережі належать конкретній людині. Навіть наявні превентивні заходи, як-от обмежувальні приписи, працюють слабо, оскільки за їхнє порушення рідко настає реальне жорстке покарання. В умовах високої завантаженості слідчі віддають пріоритет уже вчиненим важким злочинам, ігноруючи приховану загрозу, яка в будь-який момент може перерости у фізичне насильство.

Недостатня ефективність реагування правоохоронних органів значною мірою пов'язана зі складністю доведення самого факту переслідування. Оскільки сталкінг рідко супроводжується очевидними фізичними наслідками, особливого значення набуває встановлення та юридичне підтвердження його психологічного впливу на потерпілу особу.

Аналіз окремих випадків, що набули розголосу, свідчить, що у місті Кривий Ріг повідомлення про сталкінг не є масовими, однак такі ситуації все ж трапляються. Зокрема, у практиці правоохоронних органів та засобах масової інформації описувалися конфлікти між подружжям

або особами, які спільно проживають. В окремих випадках після повернення військовослужбовця з фронту, на тлі психологічних травм, матеріальних труднощів чи сімейного конфлікту, коли один із подружжя ініціював розірвання стосунків, переслідування набувало систематичного характеру. Водночас важливо зазначити, що такі випадки не є типовими для всіх військовослужбовців і не можуть слугувати підставою для узагальнень щодо цієї категорії осіб.

Поняття «тривалого психологічного впливу» є фундаментом для побудови юридичної доказової бази у справах про переслідування, оскільки воно пов'язує розрізнені дії кривдника в один системний злочин і демонструє реальну шкоду, завдану потерпілій особі. Оскільки при сталкінгу зазвичай немає видимих фізичних слідів чи матеріальних збитків, саме цей тривалий тиск стає головним об'єктом доведення в суді. Поодинокий небажаний дзвінок чи повідомлення закон не вважає правопорушенням, але коли ці дії повторюються щодня протягом тижнів чи місяців, вони набувають ознак системності. Ця системність доводиться через фіксацію змін у житті людини: якщо через переслідування потерпіла особа змушена змінювати номери телефонів, видаляти профілі в соцмережах, змінювати маршрути руху, звільнятися з роботи або переїжджати, це стає юридичним підтвердженням того, що психологічний тиск був настільки сильним, що зруйнував звичний уклад життя.

Для того щоб тривалий психологічний вплив набув юридичного значення, він повинен бути належним чином підтверджений у процесі розгляду справи. Саме тому важливу роль у справах про сталкінг відіграють спеціальні процесуальні механізми, зокрема проведення судово-психологічної експертизи.

Основним процесуальним інструментом для легалізації цього впливу в суді є судово-психологічна експертиза, під час якої фахівці офіційно встановлюють причинно-наслідковий зв'язок між діями сталкера та погіршенням психічного стану жертви. Експерти фіксують наявність підвищеної тривожності, безсоння, депресивних станів або посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Крім того, юридичну вагу мають будь-які документальні підтвердження звернень до психотерапевтів, довідки від лікарів про призначення заспокійливих препаратів, а також показання свідків - колег чи родичів, які можуть підтвердити, що людина тривалий час перебувала в стані постійного страху та пригніченості. Таким чином, тривалий психологічний вплив перетворює суб'єктивні скарги на об'єктивну та вимірювану шкоду здоров'ю, що є обов'язковою умовою для притягнення переслідувача до відповідальності.

На сьогодні одним із найбільш дієвих механізмів захисту особи, яка потерпає від сталкінгу, є застосування судом обмежувального (заборонного) припису. Такий захід дозволяє заборонити кривднику наближатися до потерпілої особи, контактувати з нею чи будь-яким іншим способом здійснювати переслідування. Підставою для його застосування можуть бути, зокрема, докази негативного впливу переслідування на психологічний стан потерпілої особи, що підтверджуються висновком психолога або іншими належними доказами. Водночас слід зазначити, що чинне кримінальне законодавство України наразі не містить окремого складу кримінального правопорушення, який би безпосередньо передбачав відповідальність саме за сталкінг як систематичне переслідування. Саме тому можливості правоохоронних органів реагувати на такі випадки залишаються обмеженими до моменту вчинення інших протиправних дій.

За практичними спостереженнями окремих фахівців, значна частина конфліктів, які згодом переростають у переслідування, пов'язана зі зловживанням алкогольними напоями, тоді як в інших випадках причиною є прагнення кривдника встановити повний контроль над потерпілою особою, помста або небажання приймати припинення стосунків. Разом із тим такі оцінки мають практичний характер і не підтверджені офіційною статистикою, оскільки в Україні не ведеться окремий облік причин виникнення випадків сталкінгу.

На практиці потерпілі нерідко звертаються до правоохоронних органів лише тоді, коли психологічний тиск триває тривалий час і ситуація стає нестерпною [8]. Це пояснюється страхом, недовірою до ефективності захисту, а також переконанням, що без фізичного насильства звернення не матиме належної реакції. У результаті на момент звернення переслідування вже набуває систематичного характеру та суттєво впливає на психічний стан потерпілої особи.

Ще однією проблемою є неоднакове застосування норм законодавства судами та органами прокуратури. Через відсутність окремої правової регламентації сталкінгу та сформованої єдиної судової практики аналогічні за своїм змістом справи можуть розглядатися по-різному, що негативно впливає на забезпечення однакового захисту прав потерпілих.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сталкінг є самостійною формою психологічного насильства, яка характеризується систематичністю, нав'язливістю та тривалим негативним впливом на психічний стан потерпілої особи. Особлива суспільна небезпека цього явища полягає в тому, що окремі дії переслідувача нерідко мають формально правомірний характер, однак їх сукупність створює атмосферу постійного страху, тривоги та контролю, що істотно обмежує свободу людини та порушує її право на безпечне приватне життя.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що більшість демократичних держав уже сформували окремі кримінально-правові механізми протидії сталкінгу, визнавши систематичне переслідування самостійним видом суспільно небезпечної поведінки. Відповідні підходи знайшли своє закріплення у Стамбульській конвенції та інших міжнародно-правових актах, що покладають на держави обов'язок забезпечити ефективний захист осіб від нав'язливого переслідування незалежно від того, здійснюється воно офлайн чи з використанням електронних комунікацій.

Дослідження сучасного стану українського законодавства показало, що, незважаючи на поступову імплементацію міжнародних стандартів, правове регулювання у цій сфері залишається фрагментарним. Окремі прояви сталкінгу можуть охоплюватися нормами про домашнє насильство або кваліфікуватися за іншими статтями кримінального чи адміністративного законодавства, однак відсутність самостійного складу кримінального правопорушення істотно ускладнює своєчасне реагування правоохоронних органів та не забезпечує належного рівня захисту потерпілих. Водночас законодавчі ініціативи щодо криміналізації сталкінгу свідчать про поступове формування відповідної державної політики у цій сфері.

Проведений аналіз також засвідчив, що ефективність протидії сталкінгу залежить не лише від криміналізації відповідної поведінки, а й від формування єдиної правозастосовної практики, належної підготовки працівників правоохоронних органів і суддів, удосконалення механізмів застосування обмежувальних приписів та підвищення рівня обізнаності населення щодо ознак і наслідків нав'язливого переслідування. Не менш важливим є забезпечення можливості раннього втручання держави ще до того, як психологічне насильство трансформується у фізичне.

Отже, удосконалення національного законодавства у сфері протидії сталкінгу має здійснюватися комплексно та передбачати не лише запровадження окремої кримінальної відповідальності за систематичне незаконне переслідування, а й розвиток процесуальних механізмів доказування, підвищення ефективності превентивних заходів, забезпечення невідворотності юридичної відповідальності та гармонізацію українського законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини. Реалізація зазначених напрямів сприятиме більш ефективному захисту потерпілих, своєчасному припиненню небезпечної поведінки та підвищенню загального рівня гарантування права людини на особисту безпеку і недоторканність приватного життя.

Використана література:

1. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (CETS No. 210). Istanbul, 11 May 2011. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення: 13.07.2026).
2. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024L1385> (дата звернення: 13.07.2026).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 13.07.2026).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.07.2026).
5. Поняття stalkingу має бути юридично визначеним. Національна асоціація адвокатів України : веб-сайт. 2025. URL: <https://unba.org.ua/news/9913-ponyattya-stalkingu-mae-buty-yuridichno-viznachenim.html> (дата звернення: 14.06.2026).
6. Желтуха М. Сталкінг: досвід криміналізації у світі (частина 1). *ЮрФем*. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/stalkinh-p1/> (дата звернення: 13.07.2026).
7. Mullen P. E., Pathé M., Purcell R., Stuart G. W. *Stalkers and Their Victims*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 336 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511544088>
8. Переслідування в реалі та онлайн: як протидіяти сталкеру. *SupportME* : веб-сайт. 2018. URL: <https://supportme.org.ua/needle-and-bullying/stalking> (дата звернення: 10.06.2026).

References:

1. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (CETS No. 210). Istanbul, 11 May 2011. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення: 13.07.2026).
2. European Parliament and the Council of the European Union (2024). Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on Combating Violence against Women and Domestic Violence. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024L1385>
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII [On Prevention and Counteraction to Domestic Violence: Law of Ukraine of December 7, 2017 No. 2229-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 roku № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No. 2341-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
5. Natsionalna asotsiatsiia advokativ Ukrainy (2025). Poniattia stalkingu maie buty yurydychno vyznachenym [The Concept of Stalking Should Be Legally Defined]. URL: <https://unba.org.ua/news/9913-ponyattya-stalkingu-mae-buty-yuridichno-viznachenim.html> [in Ukrainian].
6. Zheltukha M. (2024). Stalkinh: dosvid kryminalizatsii u sviti (chastyna 1) [Stalking: Experience of Criminalisation Around the World (Part 1)]. *YurFem*. URL: <https://jurfem.com.ua/stalkinh-p1/> [in Ukrainian].
7. Mullen P. E., Pathé M., Purcell R., Stuart G. W. (2009). *Stalkers and Their Victims*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511544088>
8. SupportME (2018). Peresliduvannia v reali ta onlain: yak protydiaty stalkeru [Stalking in Real Life and Online: How to Counter a Stalker]. URL: <https://supportme.org.ua/needle-and-bullying/stalking> [in Ukrainian].

Kozachenko V. V., Klymenko D. O. Stalking as a challenge to criminal law: issues of criminalisation and evidence

The article provides a comprehensive study of stalking as a socially dangerous phenomenon and one of the most widespread forms of psychological violence that threatens personal security, mental health, and the right to privacy. It analyses contemporary approaches to defining the concept of stalking, its essential characteristics, and manifestations, while distinguishing persistent unwanted pursuit from other forms of unlawful conduct. The study establishes that the defining features of stalking include systematic and repetitive behaviour, the unwanted nature of the perpetrator's contacts with the victim, and the ability of such conduct to cause a reasonable fear for the victim's own safety or the safety of close relatives.

Particular attention is devoted to the international legal framework for combating stalking, primarily the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (the Istanbul Convention), as well as Directive (EU) 2024/1385 on combating violence against women and domestic violence. The article examines the experience of criminalising stalking in foreign jurisdictions and identifies the main trends in the development of relevant criminal legislation.

The current state of legal regulation in Ukraine is analysed, with particular emphasis on legislative initiatives aimed at introducing a separate criminal offence of unlawful stalking. The research identifies

the principal shortcomings of the existing legal framework, including the absence of an autonomous criminal offence, the insufficient legal certainty of certain legislative provisions, the lack of consistent law enforcement practice, and the absence of separate statistical records concerning stalking offences.

Special emphasis is placed on the practical challenges of proving repeated stalking. It is substantiated that effective documentation of stalking requires a comprehensive assessment of the perpetrator's repeated conduct, the use of digital evidence, witness testimony, medical records, and forensic psychological examinations to establish a causal relationship between the offender's actions and the adverse psychological consequences suffered by the victim. The article concludes that Ukrainian criminal legislation requires comprehensive improvement through its harmonisation with international legal standards, the development of consistent law enforcement practice, the enhancement of preventive protection mechanisms, and the establishment of effective state responses to cases of systematic stalking.

Key words: *stalking, persistent unwanted pursuit, criminalisation, psychological violence, criminal law, evidence, Istanbul Convention, protection of victims' rights, criminal justice policy.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРОЮ ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗ, ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті досліджено міжнародний досвід публічного адміністрування сферою туризму в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення. Обґрунтовано, що туризм є однією з найбільш чутливих до кризових явищ сфер економіки, оскільки його функціонування безпосередньо залежить від безпеки, політичної стабільності, транспортної доступності, стану інфраструктури, довіри туристів та міжнародного іміджу держави. Водночас доведено, що за належної організації публічного адміністрування туризм може виконувати не лише економічну, а й соціальну, гуманітарну, культурну, комунікаційну та миротворчу функції.

Проаналізовано підходи UN Tourism, OECD, ASEAN, Світового банку, а також практику окремих держав, які зіткнулися з воєнними, політичними, природними, санітарно-епідемічними та соціально-економічними кризами. Акцентовано увагу на досвіді Японії щодо формування системи туристичної кризової готовності, досвіді Шрі-Ланки щодо післявоєнного відновлення туристичної галузі, досвіді Руанди щодо використання туризму як інструменту післяконфліктного миру і розвитку, досвіді Колумбії щодо поєднання туризму з реінтеграцією постраждалих територій, а також досвід міжнародних організацій щодо кризових комунікацій, відновлення довіри туристів і формування стійких туристичних дестинацій.

Визначено, що міжнародний досвід свідчить про необхідність переходу від реактивної моделі управління туризмом до превентивної, ризик-орієнтованої та відновлювальної моделі публічного адміністрування. Така модель має включати стратегічне планування, міжвідомчу координацію, кризові комунікації, цифрове інформування туристів, публічно-приватне партнерство, підтримку місцевих громад, безпековий аудит туристичних територій, відновлення інфраструктури та міжнародне просування туристичного продукту. Зроблено висновок, що міжнародний досвід має важливе значення для України, оскільки післявоєнне відновлення вітчизняної туристичної сфери потребуватиме не лише відбудови інфраструктури, а й створення нової системи публічного адміністрування, орієнтованої на безпеку, сталість, інклюзивність, цифровізацію та довіру.

Ключові слова: туризм, публічне адміністрування, міжнародний досвід, криза, збройний конфлікт, післяконфліктне відновлення, туристична безпека, кризові комунікації, сталий туризм, публічно-приватне партнерство.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної нестабільності сфера туризму дедалі частіше функціонує під впливом кризових чинників. До таких чинників належать збройні конфлікти, терористичні загрози, природні катастрофи, пандемії, політична нестабільність, економічні потрясіння, руйнування інфраструктури, гуманітарні кризи та втрата довіри туристів до певних дестинацій. Туризм є однією з тих сфер, які особливо швидко реагують на небезпеку, оскільки туристичні потоки залежать не лише від наявності природних, культурних чи рекреаційних ресурсів, а й від відчуття безпеки, прогнозованості та стабільності.

Водночас міжнародний досвід свідчить, що туризм у кризових і післяконфліктних умовах не є лише пасивною жертвою негативних обставин. За належного публічного адміністрування він може стати інструментом відновлення економіки, підтримки місцевого бізнесу, створення робочих місць, повернення інвестицій, збереження культурної спадщини, формування позитивного іміджу держави та навіть зміцнення миру. Саме тому питання публічного адміністрування туризмом в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення набуває особливого значення.

Проблемність дослідження полягає в тому, що в Україні поки що не сформовано цілісної моделі публічного адміністрування сферою туризму саме в умовах післявоєнного відновлення.

Наявне законодавство у сфері туризму визначає загальні засади державної політики, однак не містить повної системи управлінських рішень для відновлення туристичної сфери після масштабного збройного конфлікту. У цьому контексті особливо важливим є аналіз міжнародних підходів до кризового управління туризмом, безпеки туристів, публічно-приватного партнерства, відновлення довіри, міжнародного просування дестинацій, залучення громад та цифровізації туристичних сервісів.

Отже, наукова проблема полягає у необхідності дослідити міжнародний досвід публічного адміністрування сферою туризму в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення, визначити його основні моделі, інструменти, принципи та можливості адаптації для України.

Стан дослідження проблематики. Проблематика публічного адміністрування сферою туризму в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення має міждисциплінарний характер. Вона поєднує питання адміністративного права, публічного управління, міжнародного туризму, кризового менеджменту, безпеки, регіонального розвитку, миробудування, маркетингу дестинацій та сталого розвитку.

Важливе значення для дослідження цієї теми мають документи UN Tourism, у яких кризове управління туризмом розглядається через підготовку до криз, реагування на них, відновлення дестинацій і формування довіри туристів [1]. Зокрема, ініціатива SAFE-D спрямована на підвищення готовності туристичних дестинацій до криз, реагування на них та відновлення після кризових подій [2]. Такий підхід є важливим, оскільки переводить публічне адміністрування туризмом із суто реактивної площини в площину системної підготовки та управління ризиками.

OECD у звітах про тенденції та політики у сфері туризму звертає увагу на необхідність скоординованої, перспективної та стійкої політики у сфері туризму, особливо після пандемії COVID-19 та на тлі впливу війни Росії проти України на міжнародний туризм [3]. Для досліджуваної теми це важливо, оскільки OECD розглядає туризм не лише як економічну сферу, а як об'єкт стратегічного управління, що потребує координації між державою, регіонами, бізнесом і місцевими громадами.

ASEAN Tourism Crisis Communication Manual 2024 року узагальнює підходи до кризових комунікацій у сфері туризму, використовуючи найкращі практики UNWTO та PATA [4]. Значення цього документа полягає в тому, що він акцентує увагу на ролі комунікації під час кризи: швидкості повідомлень, узгодженості інформації, роботі з туристами, бізнесом, медіа та міжнародними партнерами. Це свідчить, що публічне адміністрування туризмом у кризових умовах має включати не лише організаційні та безпекові рішення, а й ефективну інформаційну політику.

Світовий банк у документах щодо сталого туризму для розвитку наголошує, що туризм може сприяти післяконфліктному відновленню, оскільки забезпечує робочі місця, валютні надходження, розвиток місцевих громад і відновлення економічної активності [5]. Такий підхід є важливим для України, оскільки туризм може стати одним із інструментів відновлення громад, особливо тих, які мають культурний, природний, меморіальний або рекреаційний потенціал.

М.В. Редді, С. Бойд та М. Ніка у праці «Towards a post-conflict tourism recovery framework» зазначають, що в науковій літературі досі існує потреба у розробленні цілісних концептуальних рамок відновлення туризму в післяконфліктних дестинаціях [6]. Автори пропонують розглядати такі дестинації як системи, що функціонують «на межі хаосу», а тому потребують гнучкості, адаптивності та стійкості [6]. Цей підхід має важливе значення для України, оскільки післявоєнне відновлення туризму також відбуватиметься в умовах високої невизначеності.

М. Новеллі, Н. Морган та К. Нібігіра, досліджуючи туризм у постконфліктному Бурунді, розкрили проблеми розвитку туризму в умовах інституційної слабкості, fragility та потреби у державотворенні [7]. Їхній підхід свідчить, що післяконфліктне відновлення туризму неможливе без зміцнення інституційної спроможності держави, довіри до влади та стабільності управлінських рішень.

Р.М. Аллурі у дослідженні ролі туризму в післяконфліктному миробудуванні в Руанді обґрунтовує, що туризм може сприяти не лише економічному відновленню, а й підтримці миру, реінтеграції суспільства та розвитку громад [8]. Автор звертає увагу на значення еко-, pro-poor та community-based tourism як напрямів, що можуть мати миротворчий і соціальний ефект [8].

Дж. Буультженс, І. Ратнаяке та В.К.А.Ч. Гнапала досліджували післяконфліктний розвиток туризму у Шрі-Ланці та зазначали, що попри тривалий збройний конфлікт туристична галузь продемонструвала значну здатність до відновлення після завершення війни [9]. Цей досвід є важливим для України, оскільки він показує значення державної політики, маркетингу дестинації, інвестицій, інфраструктури та безпеки у процесі повернення туристичних потоків.

Отже, аналіз наукових та міжнародних джерел свідчить, що у світовій практиці вже сформовано низку підходів до публічного адміністрування туризмом в умовах криз і післяконфліктного відновлення. Водночас для України актуальним є завдання не механічного запозичення іноземних моделей, а їх адаптації з урахуванням масштабу руйнувань, безпекових ризиків, мінної небезпеки, потреб територіальних громад, правового режиму воєнного та післявоєнного періоду, а також стратегічних цілей європейської інтеграції.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду публічного адміністрування сферою туризму в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний досвід публічного адміністрування сферою туризму в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення доцільно розглядати як сукупність правових, організаційних, інституційних, безпекових, комунікаційних, фінансових та партнерських механізмів, які застосовуються державами й міжнародними організаціями для підтримки туристичної сфери під час кризи, мінімізації негативних наслідків, відновлення довіри туристів і забезпечення сталого розвитку дестинацій після завершення кризового періоду.

Умовно можна виокремити кілька моделей такого адміністрування: 1) превентивну модель кризової готовності; 2) модель оперативного реагування; 3) модель кризових комунікацій; 4) модель післяконфліктного відновлення; 5) модель туризму як інструменту миробудування; 6) модель сталого й інклюзивного відновлення.

Розглянемо більш детально дані моделі.

1. Превентивна модель кризової готовності у сфері туризму. Одним із ключових векторів міжнародного досвіду є те, що кризове управління туризмом не повинно починатися лише після настання кризи. Ефективне публічне адміністрування передбачає попереднє планування, оцінку ризиків, підготовку суб'єктів туристичної діяльності, створення системи комунікації, визначення відповідальних органів і напрацювання сценаріїв реагування.

Показовим є досвід UN Tourism, який у межах SAFE-D Initiative акцентує увагу на підготовці туристичних дестинацій до криз, реагуванні та відновленні [2]. Такий підхід свідчить, що туризм має бути інтегрований до загальної системи національної безпеки, цивільного захисту, регіонального розвитку та економічного планування. Туристична дестинація повинна мати не лише маркетингову стратегію, а й план дій на випадок надзвичайної ситуації.

Для України це означає необхідність формування системи туристичної кризової готовності на державному, регіональному та місцевому рівнях. Така система має включати карти ризиків, безпекові паспорти туристичних дестинацій, порядок тимчасового закриття або відкриття маршрутів, правила інформування туристів, взаємодію з ДСНС, поліцією, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та суб'єктами туристичного бізнесу.

2. Модель оперативного реагування на кризи у сфері туризму. У кризових умовах публічна адміністрація повинна діяти швидко, узгоджено та на основі достовірної інформації. Міжнародний досвід свідчить, що однією з головних проблем під час криз є не лише сама небезпека, а й управлінська неузгодженість, дублювання повідомлень, відсутність єдиного центру комунікації та недостатня координація між органами влади і приватним сектором.

У цьому контексті важливе значення має ASEAN Tourism Crisis Communication Manual, у якому наголошується на необхідності підготовки до кризових комунікацій, визначення ролей учасників, забезпечення швидкого реагування та відновлення туристичної діяльності після

кризових подій [4]. Значення цього підходу полягає в тому, що туристична криза розглядається не лише як безпекова або економічна проблема, а як проблема управління довірою.

Оперативне реагування у сфері туризму має охоплювати: 1) створення кризового штабу або координаційного центру; 2) оперативне інформування туристів; 3) евакуацію або зміну маршрутів; 4) взаємодію з дипломатичними установами; 5) підтримку суб'єктів туристичного бізнесу; 6) моніторинг інформаційного простору; 7) оцінку збитків; 8) підготовку плану відновлення.

Для України цей досвід є важливим з огляду на те, що в післявоєнний період різні регіони матимуть неоднаковий рівень безпечності. Тому держава має забезпечити не загальне абстрактне повідомлення про безпеку туризму, а конкретну, територіально диференційовану систему інформування щодо доступності туристичних об'єктів, маршрутів, обмежень, мінної небезпеки, транспортної доступності та наявності екстреної допомоги.

3. Досвід Японії: кризова готовність, цифрове інформування та культура безпеки. Особливо цінним для України є досвід Японії, яка регулярно стикається з природними катастрофами, зокрема землетрусами, цунамі, тайфунами та іншими надзвичайними ситуаціями. Японська модель публічного адміністрування туризмом у кризових умовах базується на поєднанні державної координації, місцевої готовності, цифрових сервісів, навчання населення і туристів, а також швидкого відновлення дестинацій.

Зокрема, у матеріалах Japan Tourism Agency щодо туристичної стійкості зазначається, що Великий східнояпонський землетрус 2011 року спричинив масштабні наслідки для туристів і дестинацій, а відповіддю стало поширення практичних кризових інструментів, зокрема туристичних кризових посібників для заінтересованих сторін [11]. Кабінет Міністрів Японії також звертає увагу на використання застосунку Safety tips для іноземних туристів, який надає інформацію про надзвичайні ситуації [12].

Для України досвід Японії є корисним у трьох аспектах. По-перше, він показує необхідність формування культури туристичної безпеки, коли турист заздалегідь отримує інформацію про ризики. По-друге, він доводить важливість цифрових інструментів, зокрема мобільних застосунків, інтерактивних карт, сповіщень і багатомовних повідомлень. По-третє, японський досвід демонструє, що кризова готовність має бути не формальною, а практичною: кожна дестинація повинна мати зрозумілий алгоритм дій.

4. Досвід Шрі-Ланки: післявоєнне відновлення туризму та роль державної політики. Шрі-Ланка є одним із показових прикладів держави, туристична сфера якої тривалий час функціонувала в умовах збройного конфлікту, а після його завершення отримала можливість для швидкого відновлення. Дж. Буультженс, І. Ратнаяке та В.К.А.Ч. Гнанапала зазначають, що 30-річна війна суттєво вплинула на туристичну індустрію Шрі-Ланки, однак після завершення конфлікту міжнародні туристичні прибуття почали швидко зростати [9].

Досвід Шрі-Ланки свідчить, що післяконфліктне відновлення туризму потребує одночасного вирішення кількох завдань: відновлення безпеки, формування позитивного міжнародного іміджу, залучення інвестицій, розвитку інфраструктури, підтримки малого бізнесу, просування дестинації та контролю за сталим розвитком. Водночас цей приклад також показує ризики надмірно швидкої комерціалізації туристичних територій, якщо відновлення туризму не супроводжується належним плануванням, участю громад і захистом місцевих інтересів.

Для України цей досвід важливий тим, що післявоєнне зростання туристичного інтересу до країни може бути значним, однак його потрібно спрямувати у правове та управлінське русло. Йдеться про необхідність уникнення хаотичного розвитку туризму на постраждалих територіях, недопущення експлуатації теми війни виключно в комерційних цілях, забезпечення поваги до пам'яті постраждалих громад і поєднання туризму з реальними потребами відновлення.

5. Досвід Руанди: туризм як інструмент миробудування і розвитку громад. Руанди досвід є важливим для розуміння того, що туризм у післяконфліктному суспільстві може виконувати не лише економічну, а й миротворчу функцію. Р.М. Аллурі у дослідженні ролі туризму в післяконфліктному миробудуванні в Руанді зазначає, що туризм має потенціал сприяти

економічному зростанню, фізичній реконструкції, сталому розвитку, підтримці вразливих груп і процесам миробудування [8].

Особливістю руандійського підходу стало використання природного, екологічного та community-based tourism як інструменту залучення місцевих громад до економічного розвитку. Це дозволило пов'язати туристичну політику з ширшими цілями держави: відновленням довіри, створенням робочих місць, розвитком національного бренду і підтримкою стабільності.

Для України цей досвід є важливим у контексті розвитку громад, які постраждали від війни. Туризм у таких громадах може бути не лише джерелом доходу, а й способом повернення суспільної активності, відновлення локальної ідентичності, популяризації історії громади, підтримки ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, малого бізнесу та культурних ініціатив. Водночас такий туризм має бути етичним, безпечним і таким, що поважає досвід місцевого населення.

6. Досвід Колумбії: туризм, реінтеграція територій і соціальна справедливість. Колумбія є прикладом держави, де після мирної угоди 2016 року туризм почав розглядатися як один із інструментів відновлення територій, які раніше були пов'язані зі збройним конфліктом. У туристичних ініціативах Колумбії акцент робиться на природних дестинаціях, місцевих гідях, легальній зайнятості, залученні громад і формуванні образу безпечних територій [13].

Водночас науковці М. Гуаска, Д. Ваннесте та А.-М. Ван Броек застерігають, що туризм у постконфліктних просторах не можна розглядати лише як інструмент економічного відновлення. Він повинен враховувати питання соціальної справедливості, нерівності, влади, безпеки та повсякденних ризиків місцевого населення [10].

Для України це означає, що розвиток туризму на деокупованих або постраждалих територіях має здійснюватися з урахуванням інтересів місцевих громад, жертв війни, ветеранів, родин загиблих, внутрішньо переміщених осіб і суб'єктів місцевого бізнесу. Публічна адміністрація має не лише відкривати території для туристів, а й забезпечувати справедливий розподіл вигод від туризму, захист пам'яті та недопущення повторної травматизації громад.

7. Досвід Бурунді: інституційна спроможність як умова туристичного відновлення. Приклад Бурунді, досліджений М. Новеллі, Н. Морган та К. Нібігірою, демонструє, що післяконфліктне відновлення туризму неможливе без належної інституційної спроможності держави [7]. Автори аналізують туризм у ситуації fragile state, де проблеми державотворення, слабких інституцій, довіри та перехідної справедливості безпосередньо впливають на перспективи туристичного розвитку [7].

Цей досвід є важливим, оскільки він показує: наявність туристичних ресурсів сама по собі не гарантує відновлення туризму. Необхідні ефективні інституції, безпека, правова визначеність, здатність держави реалізовувати політику, захист інвесторів, прозоре управління та партнерство з громадами. Для України це має особливе значення, адже післявоєнне відновлення туризму потребуватиме не лише промоції, а й довіри до державних і місцевих інституцій.

8. Кризові комунікації як елемент публічного адміністрування туризмом. Міжнародний досвід переконливо свідчить, що комунікація під час кризи є не другорядною, а центральною функцією публічного адміністрування. Неправильна, несвоєчасна або суперечлива інформація може поглибити кризу, посилити паніку, зруйнувати довіру до дестинації та ускладнити відновлення туристичних потоків.

UN Tourism у матеріалах щодо кризових комунікацій наголошує на практичній потребі допомоги заінтересованим сторонам туристичного сектору у подоланні викликів, спричинених кризами [1]. ASEAN також розглядає кризові комунікації як інструмент підготовки, реагування та відновлення [4].

Для України це означає необхідність створення офіційної системи туристичних кризових повідомлень. Така система має бути єдиною, достовірною, багатомовною, цифровою та пов'язаною з органами безпеки. Вона повинна містити інформацію про безпечні регіони, закриті території, правила відвідування, надзвичайні ситуації, транспортні обмеження, медичну допомогу, контакти екстрених служб і рекомендації для іноземних туристів.

9. Публічно-приватне партнерство у кризовому та післяконфліктному туризмі. Туристична сфера значною мірою залежить від приватного сектору: туроператорів, турагентів, готелів, ресторанів, перевізників, гідів, інвесторів, цифрових платформ та локального бізнесу. Тому міжнародний досвід кризового управління туризмом засвідчує, що держава не може самостійно забезпечити відновлення галузі без партнерства з бізнесом.

У кризових умовах приватний сектор може брати участь у розміщенні евакуйованих осіб, наданні транспортних послуг, інформуванні туристів, відновленні сервісів, інвестуванні у пошкоджені дестинації, створенні нових туристичних продуктів та просуванні країни на зовнішніх ринках. Водночас держава повинна забезпечити правила, гарантії, координацію, фінансові стимули, прозорі процедури та захист публічного інтересу.

Для України публічно-приватне партнерство у післявоєнному туризмі може бути використане для відновлення туристичної інфраструктури, створення туристично-інформаційних центрів, облаштування безпечних маршрутів, цифровізації туристичних сервісів, розвитку меморіального та культурного туризму, підтримки локальних брендів і залучення міжнародних інвестицій.

Презумуючи вище викладене, відзначаю, що аналіз міжнародного досвіду дозволяє зробити висновок, що для України найбільш придатною є інтегрована модель публічного адміністрування сферою туризму в умовах післявоєнного відновлення. Вона має поєднувати елементи кризового менеджменту, безпекового адміністрування, регіональної політики, цифровізації, публічно-приватного партнерства, сталого розвитку та міжнародного просування.

При цьому важливо враховувати, що міжнародний досвід не може бути механічно перенесений в Україну. Наприклад, досвід Японії більше стосується природних катастроф, досвід Шрі-Ланки – після завершення тривалого внутрішнього конфлікту, досвід Руанди – поєднання туризму з миробудуванням, досвід Колумбії – реінтеграції постконфліктних територій, а досвід Бурунді – подолання інституційної слабкості. Україна має унікальний контекст, пов'язаний із масштабною зовнішньою агресією, значними руйнуваннями, мінною небезпекою, європейською інтеграцією, активним громадянським суспільством і високим потенціалом міжнародної підтримки.

Отже, міжнародний досвід має слугувати для України не готовою моделлю, а джерелом принципів, інструментів і управлінських рішень, які можуть бути адаптовані до національних умов.

Висновки. Міжнародний досвід публічного адміністрування сферою туризму в умовах криз, збройних конфліктів та післяконфліктного відновлення свідчить, що туризм є надзвичайно вразливою, але водночас стратегічно важливою сферою суспільного розвитку. У кризових умовах він зазнає значних втрат, однак після завершення конфліктів може стати інструментом економічного відновлення, розвитку громад, міжнародної комунікації, збереження культурної спадщини та зміцнення миру. Для України міжнародний досвід має особливе значення, оскільки післявоєнне відновлення туристичної сфери потребуватиме не лише відбудови інфраструктури, а й формування нової системи публічного адміністрування туризмом. Така система повинна бути ризик-орієнтованою, безпековою, цифровізованою, прозорою, інклюзивною та орієнтованою на потреби територіальних громад.

Використана література:

1. Toolbox for Crisis Communications in Tourism. UNWTO / UN Tourism. URL: <https://www.untourism.int/es/toolbox-crisis-communications-tourism>
2. Action framework for tourism crisis preparedness, response and recovery. UN Tourism SAFE-D Initiative. URL: <https://www.untourism.int/europe/safe-d>
3. OECD Tourism Trends and Policies 2024. OECD Publishing. Paris, 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies-2024_80885d8b-en.html
4. ASEAN Tourism Crisis Communication Manual. ASEAN, 2024. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2024/07/ATCC-Manual_FINAL-2024.pdf
5. Sustainable Tourism Development: 20 Reasons Sustainable Tourism Counts for Development. World Bank Group, 2017. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/558121506324624240/pdf/119954-WP-PUBLIC-SustainableTourismDevelopment.pdf>

6. Reddy M. V., Boyd S. W., Nica M. Towards a post-conflict tourism recovery framework. *Annals of Tourism Research*. 2020. Vol. 84. Article 102940. DOI: 10.1016/j.annals.2020.102940.
7. Novelli M., Morgan N., Nibigira C. Tourism in a post-conflict situation of fragility. *Annals of Tourism Research*. 2012. Vol. 39. Issue 3. P. 1446–1469. DOI: 10.1016/j.annals.2012.03.003.
8. Alluri R. M. The Role of Tourism in Post-Conflict Peacebuilding in Rwanda. *Swisspeace Working Paper*. 2009. № 2. URL: <https://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2447/>
9. Buultjens J. W., Ratnayake I., Gnanapala W. K. Athula Chammika. Post-Conflict tourism development in Sri Lanka: implications for building resilience. *Current Issues in Tourism*. 2016. Vol. 19. Issue 4. P. 355–372. DOI: 10.1080/13683500.2014.1002760.
10. Guasca M., Vanneste D., Van Broeck A.-M. Peacebuilding and post-conflict tourism: addressing structural violence in Colombia. In: *Tourism and Peacebuilding*. Routledge, 2022. DOI: 10.4324/9781003299578-7.
11. Tourism Resilience. Japan Tourism Agency / Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism. URL: <https://www.mlit.go.jp/kankocho/content/001996714.pdf>
12. Disaster Management in Japan. Cabinet Office, Government of Japan. URL: <https://www.bousai.go.jp/index-e.html>
13. Tourism and post-conflict initiatives in Colombia. Colombia Travel. URL: <https://colombia.travel/en/encanto/tourism-and-post-conflict-initiatives-in-colombia>
14. Tourism Crisis Communication Toolkit. Queensland Government, 2024. URL: https://www.dtis.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0011/1836407/tourism-crisis-communication-toolkit.pdf

References:

1. UNWTO / UN Tourism (n.d.). Toolbox for Crisis Communications in Tourism. URL: <https://www.untourism.int/es/toolbox-crisis-communications-tourism>
2. UN Tourism SAFE-D Initiative (n.d.). Action framework for tourism crisis preparedness, response and recovery. URL: <https://www.untourism.int/europe/safe-d>
3. OECD (2024). *OECD Tourism Trends and Policies 2024*. Paris: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies-2024_80885d8b-en.html
4. ASEAN (2024). *ASEAN Tourism Crisis Communication Manual*. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2024/07/ATCC-Manual_FINAL-2024.pdf
5. World Bank Group (2017). *Sustainable Tourism Development: 20 Reasons Sustainable Tourism Counts for Development*. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/558121506324624240/pdf/119954-WP-PUBLIC-SustainableTourismDevelopment.pdf>
6. Reddy, M. V., Boyd, S. W., & Nica, M. (2020). Towards a post-conflict tourism recovery framework. *Annals of Tourism Research*, vol. 84, article 102940. DOI: 10.1016/j.annals.2020.102940
7. Novelli, M., Morgan, N., & Nibigira, C. (2012). Tourism in a post-conflict situation of fragility. *Annals of Tourism Research*, vol. 39, issue 3, pp. 1446–1469. DOI: 10.1016/j.annals.2012.03.003
8. Alluri, R. M. (2009). The Role of Tourism in Post-Conflict Peacebuilding in Rwanda. *Swisspeace Working Paper*, no. 2. URL: <https://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2447/>
9. Buultjens, J. W., Ratnayake, I., & Gnanapala, W. K. Athula Chammika (2016). Post-conflict tourism development in Sri Lanka: implications for building resilience. *Current Issues in Tourism*, vol. 19, issue 4, pp. 355–372. DOI: 10.1080/13683500.2014.1002760
10. Guasca, M., Vanneste, D., & Van Broeck, A.-M. (2022). Peacebuilding and post-conflict tourism: addressing structural violence in Colombia. In: *Tourism and Peacebuilding*. Routledge. DOI: 10.4324/9781003299578-7
11. Japan Tourism Agency / Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism (n.d.). Tourism Resilience. URL: <https://www.mlit.go.jp/kankocho/content/001996714.pdf>
12. Cabinet Office, Government of Japan (n.d.). Disaster Management in Japan. URL: <https://www.bousai.go.jp/index-e.html>
13. Colombia Travel (n.d.). Tourism and post-conflict initiatives in Colombia. URL: <https://colombia.travel/en/encanto/tourism-and-post-conflict-initiatives-in-colombia>
14. Queensland Government (2024). Tourism Crisis Communication Toolkit. URL: https://www.dtis.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0011/1836407/tourism-crisis-communication-toolkit.pdf

Kropyvnyi Ye. V. International experience of public administration in the field of tourism in conditions of crises, armed conflicts and post-conflict recovery

The article examines international experience of public administration in the field of tourism in conditions of crises, armed conflicts and post-conflict recovery. It is substantiated that tourism is one of the most crisis-sensitive sectors of the economy, since its functioning directly depends on security, political stability, transport accessibility, infrastructure, tourists' confidence and the international image of the state. At the same time, it is proved that, under proper public administration, tourism can perform not only an economic function, but also social, humanitarian, cultural, communicative and peacebuilding functions.

The article analyses the approaches of UN Tourism, the OECD, ASEAN, the World Bank and the practice of individual states that have faced military, political, natural, sanitary-epidemiological and socio-economic crises. Particular attention is paid to Japan's experience in creating a tourism crisis preparedness system, Sri Lanka's experience in post-war tourism recovery, Rwanda's experience in using tourism as an instrument of post-conflict peacebuilding and development, Colombia's experience in combining tourism with reintegration of affected territories, as well as the experience of international organisations in crisis communications, restoring tourist confidence and building resilient tourist destinations.

It is determined that international experience demonstrates the need to move from a reactive model of tourism governance to a preventive, risk-oriented and recovery-based model of public administration. Such a model should include strategic planning, interagency coordination, crisis communications, digital tourist information, public-private partnership, support for local communities, security audits of tourist territories, infrastructure restoration and international promotion of the tourism product. It is concluded that international experience is of significant importance for Ukraine, since the post-war recovery of the national tourism sector will require not only infrastructure reconstruction, but also the creation of a new system of public administration focused on security, sustainability, inclusiveness, digitalisation and trust.

Key words: *tourism, public administration, international experience, crisis, armed conflict, post-conflict recovery, tourism security, crisis communications, sustainable tourism, public-private partnership.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У статті досліджено особливості забезпечення соціального захисту працівників з інвалідністю, які працюють на об'єктах критичної інфраструктури. Обґрунтовано, що правовий статус цієї категорії працівників формується на перетині загальних трудових гарантій, спеціальних гарантій соціального забезпечення осіб з інвалідністю та вимог безперервного функціонування критичної інфраструктури. Наголошено, що в умовах повномасштабної війни працівники енергетики, транспорту, медицини, зв'язку, аварійно-рятувальних служб та інших критичних секторів можуть зазнавати поранень, контузій, професійних ушкоджень та інших негативних наслідків, що призводять до інвалідності. У зв'язку з цим ефективність їхнього соціального захисту має оцінюватися не лише за формальною наявністю пільг чи компенсацій, а й за здатністю правового механізму забезпечити збереження трудового потенціалу, адаптацію робочого середовища, реабілітацію та повернення до праці. Визначено ключові проблеми у цій сфері, зокрема: неспроможність правового механізму своєчасно враховувати зростання кількості працівників критичної інфраструктури з інвалідністю; недостатність узагальнених даних про такі випадки; складність підтвердження причинного зв'язку між ушкодженням здоров'я та виконанням трудових обов'язків; процедурну ускладненість доступу до одноразової грошової допомоги; відсутність безперервності між лікуванням, реабілітацією, встановленням інвалідності, професійним перенавчанням і поверненням до роботи. Зроблено висновок, що подолання цих проблем потребує формування спеціалізованого, адресного й міжвідомчо узгодженого механізму соціального захисту, здатного забезпечити своєчасні виплати, адаптацію робочих місць, координацію дій роботодавців, медичних, реабілітаційних і соціальних установ, а також реальне збереження зайнятості й трудового доходу таких працівників.

Ключові слова: критична інфраструктура, одноразова грошова допомога, повернення до праці, працівники з інвалідністю, реабілітація, соціальна безпека, соціальний захист, трудові гарантії.

Постановка проблеми. Попри розвинену нормативно-правову основу соціального захисту (далі – СЗ) працівників, сучасний соціально-правовий режим СЗ працівників критичної інфраструктури (далі – КІ) з інвалідністю залишається обмеженим низкою проблем, характерних як для СЗ осіб з інвалідністю загалом, так і працівників КІ зокрема. Методологічно це зумовлено тим, що їхній СЗ переважно розглядається лише як складник державної політики щодо осіб з інвалідністю, що не дає змоги повною мірою врахувати специфіку їхнього правового становища. Між тим слід мати на увазі, що статус таких працівників формується на перетині трудових гарантій, соціального забезпечення та вимог безперервного функціонування об'єктів КІ. При цьому особливої актуальності ця проблема набула в умовах пандемії COVID-19, а тим більше – під час повномасштабної війни, коли працівники критичних служб, забезпечуючи життєдіяльність суспільства, нерідко зазнають поранень, професійних ушкоджень та інших наслідків, що можуть призводити до інвалідності. За цих умов ефективність СЗ має оцінюватися не формальною наявністю гарантій, а реальною здатністю правового механізму забезпечити збереження трудового потенціалу, повернення до праці, адаптацію робочого середовища та недискримінаційну участь таких осіб у функціонуванні КІ. Разом із тим, слід констатувати, що вказане убачається неможливим без формування режиму належної охорони фізичного і психічного здоров'я працівників, яке сучасне європейське трудове право розглядає як складову права на безпечні та здорові умови праці [1, с. 77–79]. Закономірним чином особливого значення вказане питання набуває для працівників КІ, діяльність яких пов'язана з постійним психоемоційним навантаженням і підвищеним професійним ризиком.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Комплексний аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що особливості забезпечення СЗ працівників з інвалідністю, які працюють на об'єктах КІ, досі не були предметом окремого наукового дослідження. Разом із тим це питання може бути розкрито на підставі аналізу чинного законодавства, а також наукових позицій учених, які досліджували окремі аспекти СЗ працівників загалом і працівників з інвалідністю зокрема (серед яких В. Белоусов, В. Венедіктов, В. Гаврилюк, В. Гладкий, О. Горностай, М. Іншин, Б. Лідіч, Л. Малюга, С. Прилипко, О. Середа, Д. Сіроха, А. Соцький, О. Станіславчук, О. Ярошенко та ін.).

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей сучасного стану забезпечення СЗ працівників з інвалідністю, які працюють на об'єктах КІ. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) окреслити особливості соціально-правового статусу працівників КІ з інвалідністю; 2) визначити ключові проблеми їх СЗ; 3) проаналізувати доступність компенсацій, реабілітації й повернення до праці.

Виклад основного матеріалу. Комплексний аналіз чинного законодавства та наукових підходів до проблематики СЗ працюючих осіб з інвалідністю [див., напр.: 2–4] дає підстави стверджувати, що однією з ключових проблем СЗ працівників з інвалідністю, працюючих на об'єктах КІ, є неспроможність діючого правового механізму належно врахувати зростання кількості таких працівників, насамперед тих, які набули інвалідності внаслідок повномасштабної війни. Як убачається, це зумовлює необхідність подальшої диференціації трудового й соціального права, обумовленої як розвитком соціального права та багатокладної економіки [5, с. 33], так і реалізацією принципу адресності СЗ відповідно до європейської моделі «держави рівності» [6, с. 173]. Між тим сучасний механізм СЗ не враховує істотних змін у кадровому складі секторів КІ, що свідчить про структурну невідповідність між новими соціальними ризиками та наявними формами їх компенсації. У значній мірі поглиблює цю проблему й те, що модель управління КІ переважно спрямовується на технічні, безпекові та організаційні аспекти безперервного функціонування об'єктів, тоді як заходи СЗ осіб з інвалідністю залишаються універсальними й не передбачають спеціальних механізмів збереження зайнятості, повернення до праці чи професійної реабілітації в умовах підвищеного ризику. Унаслідок цього гарантії праці, реабілітації, недискримінації та соціальної безпеки нерідко залишаються декларативними, не забезпеченими належними процедурами й інституційними механізмами безпосередньо на об'єктах КІ [див., напр.: 7]. Додатково проблему посилює недосконалість національного трудового законодавства у сфері запобігання дискримінації, домагань і гендерного насильства [8, с. 77–78], що свідчить про потребу розвитку регулювання безпечного психосоціального трудового середовища й профілактики професійного стресу серед відповідного кола працівників. Між тим, слід визнати, що первинний недолік діючого механізму СЗ полягає насамперед у відсутності здатності завчасно прогнозувати наслідки війни для кадрового потенціалу КІ та забезпечувати реабілітаційні й інші соціально-захисні заходи для працівників, які набули інвалідності.

Істотним проявом окресленої проблеми є також відсутність узагальнених даних про кількість працівників КІ, які набули інвалідності внаслідок поранень, професійних ушкоджень, аварій, обстрілів чи інших обставин, пов'язаних із виконанням трудових обов'язків під час війни. За таких умов: по-перше, неможливо об'єктивно визначити потреби у лікуванні, реабілітації, соціальних виплатах, професійній перепідготовці та подальшому працевлаштуванні, зокрема на об'єктах КІ; по-друге, планування СЗ ґрунтується переважно на загальних статистичних показниках, які не враховують специфіки критично важливих секторів і пов'язаних із ними соціальних ризиків. Цю проблему істотно поглиблює кадрова криза у сфері СЗ, зокрема дефіцит кваліфікованих соціальних працівників [9, с. 444, 447], через що зростання кількості працівників з інвалідністю не супроводжується пропорційним розширенням реабілітаційних програм, професійної перепідготовки, адаптації робочих місць і заходів повернення до праці. У результаті навіть законодавчо гарантовані права таких працівників нерідко залишаються нереалізованими через нестачу ресурсів, кадрів і недосконалість організаційних механізмів.

Наступну групу проблем становлять складнощі встановлення й юридичного підтвердження причинного зв'язку між набуттям інвалідності та виконанням роботи на об'єктах КІ, адже на практиці сам факт отримання працівником поранення, контузії, каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я під час виконання трудових обов'язків ще не гарантує реалізації права на СЗ, оскільки для цього необхідно підтвердити зв'язок ушкодження з виконанням роботи, його наслідки у вигляді стійкого обмеження функціонування та встановлення інвалідності. В умовах війни додаткового підтвердження часто потребують обставини отримання ушкодження внаслідок бойових дій, обстрілів чи інших збройних атак. Тобто, як убачається, реалізація права на СЗ залежить від належного документального підтвердження сукупності взаємопов'язаних юридичних фактів, відсутність доказів хоча б одного з яких може істотно ускладнити отримання відповідних гарантій. При цьому слід враховувати, що чинне законодавство передбачає спеціальне розслідування нещасних випадків, пов'язаних із воєнними діями, за результатами якого встановлюється зв'язок події з виробництвом та оформлюється акт за формою Н-1. Утім, проведення такого розслідування нерідко ускладнюється: по-перше, руйнуванням місця події, втратою документації, відсутністю або недоступністю свідків, а також неможливістю безпечного доступу до об'єкта; по-друге, складнощами розмежування повноважень між різними суб'єктами, які підтверджують право працівника на СЗ.

Істотну проблему СЗ працівників з інвалідністю, зайнятих на об'єктах КІ, становить також доступність одноразової грошової допомоги та інших видів соціального забезпечення. Аналіз практики засвідчує, що наявність законодавчо закріпленого права сама по собі не гарантує його своєчасної реалізації, адже вона залежить від чіткості умов надання допомоги, узгодженості дій уповноважених органів, можливості отримання необхідних документів, визначеності процедур і фактичної виплати коштів. Так, у цьому контексті особливе значення має одноразова грошова допомога, передбачена Законом України «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів КІ, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України». З цього приводу слід відзначити, що реалізація гарантованого Законом права ускладнюється необхідністю одночасного підтвердження належності працівника до визначеної законом категорії, причинного зв'язку інвалідності з виконанням професійних обов'язків, настання відповідної події у встановлених законом часових і територіальних межах, а також належності об'єкта до КІ. При цьому більшість необхідних документів формується роботодавцем, медичними закладами, комісіями з розслідування нещасних випадків та іншими органами, що підвищує залежність працівника від належного виконання ними своїх повноважень. Додатковою проблемою є й тривалість процедур, адже хоча відповідна заява формально розглядається протягом десяти робочих днів після подання документів, цей строк фактично починає обчислюватися лише після отримання всіх необхідних відповідей на міжвідомчі запити, а виплата здійснюється в порядку черговості та в межах бюджетних асигнувань. Унаслідок цього строк розгляду заяви не збігається зі строком фактичного отримання коштів, що може залишати працівника без необхідної матеріальної підтримки саме в період лікування, реабілітації та адаптації до нового стану здоров'я [10].

Окремою істотною проблемою є також забезпечення безперервності реабілітації, збереження зайнятості та повернення працівника КІ до праці після набуття інвалідності. З цього приводу відзначимо, що належний СЗ такого працівника не повинен завершуватися лікуванням, встановленням інвалідності чи призначенням виплат. За умови збереження здатності й бажання працювати його кінцевим результатом має бути відновлення можливості брати участь у трудовому процесі без загрози подальшого погіршення здоров'я, втрати професійного статусу та необґрунтованого зниження матеріального забезпечення [див., напр.: 11; 12]. При цьому слід наголосити, що чинне законодавство загалом виходить із комплексного розуміння реабілітації, охоплюючи передусім реабілітацію у сфері охорони здоров'я та професійну реабілітацію. Проте законодавче визнання комплексної реабілітації не гарантує її безперервного практичного здійснення, що також є проблемою, яка ускладнюється й тим, що медична реабілітація, встановлення інвалідності, професійна підготовка, визначення можливості продовження

роботи та організація повернення до праці здійснюються різними суб'єктами, у межах окремих процедур і на підставі різних документів. Тому, як убачається, завершення одного етапу реабілітації не завжди своєчасно зумовлює початок наступного, а тому працівник може пройти лікування й отримати реабілітаційні рекомендації, але залишитися без конкретного плану повернення до роботи, строків його реалізації та відповідального суб'єкта, який координував би дії роботодавця, реабілітаційних закладів і органів СЗ.

Висновки. Узагальнення викладеного дає підстави стверджувати, що сучасний стан забезпечення СЗ працівників з інвалідністю, які працюють на об'єктах КІ, не повною мірою відповідає характеру соціальних ризиків, що виникли або істотно посилюються в умовах повномасштабної війни. Насамперед слід відзначити, що існуюча в Україні система СЗ переважно спрямована на забезпечення універсальних соціальних гарантій для осіб з інвалідністю та працівників загалом, однак недостатньо враховує специфіку праці у сфері КІ, яка пов'язана з підвищеною небезпекою, безперервним функціонуванням об'єктів цієї інфраструктури, кадровим дефіцитом і потребою збереження професійного потенціалу постраждалих працівників як складової політики збереження кадрового потенціалу КІ.

При цьому істотними проблемами в розглядуваній сфері передусім є: неспроможність правового механізму своєчасно реагувати на зростання кількості працівників КІ, які набули інвалідності; недостатність узагальнених даних про такі випадки; складність юридичного підтвердження причинного зв'язку між ушкодженням здоров'я та виконанням трудових обов'язків; процедурна ускладненість доступу до одноразової грошової допомоги й інших видів соціального забезпечення; відсутність належної безперервності між лікуванням, реабілітацією, встановленням інвалідності, професійним перенавчанням і поверненням до праці. Як убачається, подолання цих проблем потребує формування спеціалізованого механізму СЗ, що належним чином враховуватиме вимоги принципу адресності (без шкоди принципу загальності), а також потребу ефективного узгодження взаємодії суб'єктів системи забезпечення права таких осіб на СЗ. З огляду на це вказаний механізм має забезпечувати зокрема: оперативний облік соціальних ризиків; спрощення процедур доказування причинного зв'язку між роботою у сфері КІ та набутою інвалідністю; гарантовану своєчасність виплат; адаптацію (пристосування) робочих місць; координацію дій роботодавців, медичних, реабілітаційних і соціальних установ; реальне збереження зайнятості та трудового доходу працівників КІ з інвалідністю.

Використана література:

1. Пузанова В. В. Право працівника на психічне здоров'я як інтегративне право в праві ЄС. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 29–30 трав. 2026 року). Суми : СумДПУ, 2026. Т. 1. С. 76–80. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17656954>
2. Гаврилюк В. О. Теоретичні та практичні проблеми соціального захисту працівників публічної служби в Україні. *Ерліхівський журнал*. 2024. № 9. С. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2024-9.05>
3. Сіроха Д. І. Трудові права інвалідів за законодавством України. *Конвенція ООН про права інвалідів: 4 роки практичної дії* : матеріали Всеукр. конф. ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» (м. Острогож, 20–21 верес. 2013 р.). Київ : ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2014. С. 51–55.
4. Станіславчук О. В., Ільчишин Я. В., Горностай О. Б. Деякі правові та ергономічні аспекти створення умов праці для працівників з інвалідністю в офісах. *Теорія та практика цивільної безпеки в Україні* : колективна монографія / за наук. ред. В. І. Федорчук-Мороз. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2020. С. 23–42. DOI: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7434/1/5.pdf>
5. Щербина В. І., Сіроха Д. І., Соцький А. М. Трудове право України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Людмила, 2025. 680 с.
6. Гладкий В. В. Нормування трудових прав осіб з інвалідністю: перспективи використання в Україні досвіду США. *Формування сучасної парадигми розвитку суспільства* : колективна монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 172–194. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6561112>

7. Ikutegbe P., Sheridan L., Gordon R., Randle M. The critical actions employers must take to generate an organisational culture and climate that enables successful employment outcomes for people with disabilities. *Labour and Industry*. 2026. Vol. 36, no. 2. P. 275–284. DOI: <https://doi.org/10.1080/10301763.2026.2654994>
8. Hladky V. Contemporary Models of the Normative Definition and Prohibition of Sexual Harassment. *NaUKMA Research Papers. Law*. 2026. Vol. 17. P. 71–81. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2026.17.71-81>
9. Белоусов В. Д. Соціальна робота як особливий гарант соціальної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80, ч. 2. С. 443–448. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.71>
10. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Київ : Омбудсман України, 2025. 542 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році-%20виправлена.pdf
11. Gresse E. The Duty of Employers to Return Disabled Workers Back to Employment: A Comment on the 2023 Draft Regulations on Rehabilitation, Reintegration and Return to Work. *Potchefstroom Electronic Law Journal*. 2025. Vol. 28, no. 1. P. 1–32. DOI: <https://doi.org/10.17159/1727-3781/2025/v28i0a18013>
12. Rissanen P., Pirkola S., Näppilä T., Karolaakso T., Leppänen H., Fröjd S., Autio R. Return to Work or Not: The Paths to Psychiatric Disability and Back. *Journal of Occupational Rehabilitation*. 2025. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10926-025-10312-4>

References:

1. Puzanova, V. V. (2026). Pravo pratsivnyka na psykhične zdorovia yak intehratyvne pravo v pravi YeS [The employee's right to mental health as an integrative right in EU law]. In *Realii ta perspektyvy rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Vol. 1, pp. 76–80). SumDPU. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17656954> [in Ukrainian].
2. Gavryliuk, V. O. (2024). Teoretychni ta praktychni problemy sotsialnoho zakhystu pratsivnykiv publichnoi sluzhby v Ukraini [Theoretical and practical problems of social protection of public service employees in Ukraine]. *Erlikhivskyi Zhurnal*, (9), 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2024-9.05> [in Ukrainian].
3. Sirokha, D. I. (2014). Trudovi prava invalidiv za zakonodavstvom Ukraini [Labor rights of disabled persons under the legislation of Ukraine]. In *Konventsiiia OON pro prava invalidiv: 4 roky praktychnoi dii: materialy Vseukr. konf. PVHOI "IR ST Ukraina"* (pp. 51–55). [in Ukrainian].
4. Stanislavchuk, O. V., Ilchyshyn, Ya. V., & Hornostai, O. B. (2020). Deiaki pravovi ta erhonomichni aspekty stvorennia umov pratsi dlia pratsivnykiv z invalidnistiu v ofisakh [Some legal and ergonomic aspects of creating working conditions for employees with disabilities in offices]. In V. I. Fedorchuk-Moroz (Ed.), *Teoriia ta praktyka tsyvilnoi bezpeky v Ukraini: kolektyvna monohrafiia*. RVV Lutskoho NTU. (pp. 23–42). DOI: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7434/1/5.pdf> [in Ukrainian].
5. Shcherbyna, V. I., Sirokha, D. I., & Sotskyi, A. M. (2025). *Trudove pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Labor law of Ukraine: Textbook] (2nd ed.). Liudmyla. [in Ukrainian].
6. Gladkyi, V. V. (2022). Normuvannia trudovykh prav osib z invalidnistiu: perspektyvy vykorystання v Ukraini dosvidu SShA [Standardization of labor rights of persons with disabilities: Perspectives of using the US experience in Ukraine]. In *Formuvannia suchasnoi paradyhmy rozvytku suspilstva: kolektyvna monohrafiia*. SH NTM "Novyi Kurs" (pp. 172–194). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6561112> [in Ukrainian].
7. Ikutegbe, P., Sheridan, L., Gordon, R., & Randle, M. (2026). The critical actions employers must take to generate an organisational culture and climate that enables successful employment outcomes for people with disabilities. *Labour and Industry*, 36(2), 275–284. DOI: <https://doi.org/10.1080/10301763.2026.2654994>
8. Hladky, V. (2026). Contemporary Models of the Normative Definition and Prohibition of Sexual Harassment. *NaUKMA Research Papers. Law*, 17, 71–81. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2026.17.71-81>

9. Bielousov, V. D. (2023). Sotsialna robota yak osoblyvyi harant sotsialnoi bezpeky derzhavy [Social work as a special guarantor of social security of the state]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii: Pravo*, 80(2), 443–448. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.71> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrainy Upovnovazhenyi z Prav Liudyny [Parliament Commissioner for Human Rights of Ukraine]. (2025). *Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2024 rotsi* [Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2024]. Ombudsman Ukrainy. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році-%20виправлена.pdf [in Ukrainian].
11. Gresse, E. (2025). The Duty of Employers to Return Disabled Workers Back to Employment: A Comment on the 2023 Draft Regulations on Rehabilitation, Reintegration and Return to Work. *Potchefstroom Electronic Law Journal*, 28(1), 1–32. DOI: <https://doi.org/10.17159//1727-3781/2025/v28i0a18013>
12. Rissanen, P., Pirkola, S., Näppilä, T., Karolaakso, T., Leppänen, H., Fröjd, S., & Autio, R. (2025). Return to Work or Not: The Paths to Psychiatric Disability and Back. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10926-025-10312-4>

Lubinet D. V. Specific features of social protection for workers with disabilities employed at critical infrastructure facilities

The article examines the specific features of social protection for workers with disabilities employed at critical infrastructure facilities. It argues that their legal status is formed at the intersection of general labour guarantees, special social security guarantees for persons with disabilities, and the requirements arising from the uninterrupted operation of critical infrastructure. It is emphasised that, in the context of the full-scale war, workers in energy, transport, healthcare, communications, emergency and rescue services, and other critical sectors may sustain wounds, concussion injuries, occupational injuries, and other forms of harm resulting in disability. Accordingly, the effectiveness of their social protection should be assessed not only by the formal existence of benefits or compensation, but also by the capacity of the legal mechanism to preserve labour potential, adapt the working environment, ensure rehabilitation, and support a genuine return to work. The main problems identified include the inability of the current legal mechanism to respond promptly to the growing number of such workers; the lack of consolidated data on these cases; the difficulty of proving a causal link between harm to health and employment duties; the procedural complexity of access to one-off financial assistance; and the absence of continuity between treatment, rehabilitation, disability assessment, professional retraining, and return to work. It is concluded that these problems require a specialised, targeted, and inter-institutionally coordinated mechanism of social protection capable of ensuring timely payments, workplace adaptation, coordination between employers and medical, rehabilitation, and social institutions, and the effective preservation of employment and labour income for such workers.

Key words: critical infrastructure, labour guarantees, one-off financial assistance, rehabilitation, return to work, social protection, social security, workers with disabilities.

Дата першого надходження статті до видання: 21.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ДЕРЖАВА І КУЛЬТУРА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У статті досліджено теоретико-правові засади взаємозв'язку держави і культури як взаємообумовлених соціальних феноменів, що визначають закономірності розвитку суспільства та формування сучасної державності.

Обґрунтовано, що культура є не лише сукупністю матеріальних і духовних цінностей, а й універсальним середовищем формування соціальних інститутів, правових традицій і моделей суспільної взаємодії. Водночас держава виступає важливим інституційним механізмом забезпечення збереження, розвитку та трансляції культурних цінностей, створюючи нормативні, організаційні й правові умови для функціонування культурної сфери. Розкрито генетичний, функціональний і структурний аспекти взаємозв'язку держави і культури, а також проаналізовано основні наукові підходи до їх співвідношення, серед яких виокремлено етатистську, культуроцентричну та діалектичну концепції.

Особливу увагу приділено правовій культурі як спеціалізованій підсистемі загальної культури, що характеризує рівень розвитку правосвідомості, правового мислення, юридичних цінностей, правової поведінки та якості правотворчої і правозастосовної діяльності. Встановлено, що взаємодія держави і правової культури має двосторонній характер: держава через правотворчість, правозастосування, систему юридичної освіти та правову політику формує засади правокультурного розвитку, тоді як високий рівень правової культури забезпечує легітимність державної влади, зміцнення принципу верховенства права, обмеження свавілля публічної влади та підвищення ефективності функціонування державного механізму.

Проаналізовано сучасні тенденції розвитку взаємовідносин держави, культури та правової культури в умовах глобалізації й цифрової трансформації. Обґрунтовано, що транснаціоналізація правових цінностей, плюралізація культурних впливів, посилення ролі громадянського суспільства, розвиток цифрових технологій, електронного урядування та нових форм правової комунікації зумовлюють модернізацію моделей взаємодії держави і суспільства та потребують переосмислення традиційних теоретико-правових підходів до співвідношення держави, культури і правової культури.

Ключові слова: верховенство права, громадянське суспільство, держава, державна влада, державотворення, культура, правова культура, правова політика, правосвідомість, цифрова трансформація.

Аналізуючи **актуальність обраної теми дослідження**, слід зазначити, що сучасний етап державотворення характеризується глибокими трансформаційними процесами, що охоплюють політичну, правову, соціальну та культурну сфери суспільного життя. Глобалізація, цифрова трансформація, формування нових моделей публічного управління, розвиток інформаційного суспільства та посилення ролі участі громадянського суспільства, актуалізують необхідність переосмислення традиційних уявлень про взаємозв'язок держави і культури. Бо саме культура формує систему цінностей, світоглядних орієнтирів і моделей соціальної поведінки, які визначають характер державотворчих процесів, тоді як держава, використовуючи правові, організаційні та інституційні механізми, забезпечує збереження, розвиток і трансляцію культурних надбань суспільства.

У зазначеному аспекті, особливого значення набуває дослідження правової культури як спеціалізованої складової загальної культури, що безпосередньо впливає на ефективність функціонування державного механізму, якості законодавства, рівень правосвідомості населення, реалізацію принципу верховенства права та легітимність державної влади. Водночас, що є відображенням діалектичного взаємозв'язку, сама держава виступає одним із ключових суб'єктів формування правової культури через правотворчу, правозастосовну, освітню та інші види своєї діяльності.

У сучасних умовах взаємодія держави і культури істотно ускладнюється впливом процесів цифрової трансформації, транснаціоналізації правових цінностей, розвитку міжнародних правових режимів, мультикультуралізму та розширення участі недержавних інституцій у формуванні культурного й правового простору. Це зумовлює необхідність комплексного теоретико-правового аналізу діалектики взаємозв'язку держави, культури та правової культури, визначення сучасних закономірностей їх розвитку та взаємного впливу.

Метою статті є комплексне дослідження діалектичного взаємозв'язку держави і культури, розкриття місця правової культури у системі культурних феноменів, визначення основних напрямів взаємного впливу держави та правової культури, а також аналіз сучасних тенденцій трансформації зазначених взаємовідносин в умовах глобалізації та цифрової трансформації суспільства.

Основна частина. Культура в широкому розумінні охоплює сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом історичного розвитку, а також способи їх творення, збереження та передачі. Вона включає мову, мистецтво, науку, релігію, мораль, звичаї, традиції та інші форми людської діяльності.

Проблематика співвідношення держави і культури перебуває на перетині кількох галузей наукового знання: теорії держави і права, філософії права, культурології, політології та соціології. Така міждисциплінарність зумовлює необхідність комплексного методологічного підходу, що враховує як юридичні, так і соціокультурні виміри досліджуваних явищ. Понятійний апарат дослідження охоплює категорії «держава», «культура», «правова культура», «правосвідомість», «державність», «правова політика» то що, які у своїй сукупності формують концептуальну рамку для аналізу механізмів взаємодії досліджуваних феноменів.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичний метод для виявлення суперечностей та закономірностей взаємовпливу держави і культури, системно-структурний метод для аналізу внутрішньої організації та функціональних зв'язків між елементами державної та культурної систем, історико-правовий метод для простеження генезису та еволюції форм взаємодії держави і культури, порівняльно-правовий метод для зіставлення різних моделей культурної політики держав та їх правового забезпечення, а також аксіологічний підхід для дослідження ціннісних засад, що визначають характер державно-культурних відносин.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації теоретико-правових підходів до розуміння взаємозв'язку держави і культури та обґрунтуванні їхнього діалектичного характеру в умовах сучасних трансформаційних процесів. Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у процесі вдосконалення культурної та правової політики держави, розробки нормативно-правових актів у сфері розвитку державотворення, а також у навчальному процесі при викладанні теорії держави і права, філософії права та культурології.

Держава постає як політико-територіальна організація публічної влади, що володіє суверенітетом, апаратом управління та примусу, встановлює загальнообов'язкові правила поведінки у формі правових норм.

Слід погодитися із твердженням Т. О. Павлової, що «...останніми роками світ стикнувся з великими викликами та знаходиться на шляху до сутнісних перетворень, які, відбуваючись через кожного з нас, трансформують наше суспільство та державу. Спочатку 2020 року всесвітня пандемія коронавірусу призвела до економічної та політичної кризи, яка відбилася на кожній людині, створюючи ситуацію, за якої кожна держава та кожний громадянин повинні були знайти власні шляхи виходу з кризових ситуацій. З 24.02.2022 року РФ розпочала повномасштабну війну на території нашої країни, що потягло необхідність кожній державі та суспільству, а також світовим міжнародним організаціям, зайняти активну позицію щодо цієї війни та необхідності діяти за для перемоги та миру, а не спостерігати. Також сьогодні ми є свідками великих природних катастроф, які обрушилися на світ. Тобто склалася ситуація великої світової кризи, яка вимагає змін у середині кожної держави та суспільстві; об'єднання між державами у нові більш дієві міжнародні організації за для скорішого вирішення проблем та викликів, з якими стикнулося людство тощо» [6, с. 78].

Співвідношення держави і культури можна розглядати у кількох площинах. По-перше, не викликає сумніву наявність сталого «генетичного» зв'язку між державою та культурою. Держава виникає на певному етапі культурного розвитку суспільства як продукт його соціальної еволюції. Водночас сама держава стає потужним чинником культуротворення, формуючи специфічні інституційні та нормативні форми суспільного буття.

Згідно положень Закону України «Про культуру» від 14.12.2010 р., зазначається, що «... культура – сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [8].

По-друге, між державою і культурою є функціональна взаємозалежність. По суті, держава забезпечує збереження культурної спадщини, підтримує розвиток освіти, науки, мистецтва. Культура, своєю чергою, стає базисом, на основі якого забезпечується легітимізація державної влади, формуються ціннісні орієнтири державної політики.

Як зазначається у міжнародних документах, «...розвинені країни сприяють культурним обмінам з країнами, що розвиваються, шляхом надання на належній інституційній та юридичній основі преференційного режиму для творчих працівників та інших спеціалістів і працівників у галузі культури, а також для їхніх культурних товарів та послуг» [1].

По-третє, є чітка структурна кореляція між типом культури та формою держави. Так західна раціоналістична культура породила ліберально-демократичні моделі державності, а, приміром, східні культурні традиції сприяли формуванню патерналістських і авторитарних політичних систем.

У науковій думці склалося кілька парадигм осмислення цього співвідношення. Етатистський підхід (Гегель, частково Гоббс) розглядає державу як вищу форму об'єктивації культури, її найдосконаліший інституційний вияв.

В свою чергу культуроцентричний підхід (Гердер, Данилевський, Шпенглер) трактує державу як похідну від культурно-цивілізаційного типу, другорядну щодо культурної матриці суспільства.

Діалектичний підхід наголошує на взаємній обумовленості обох феноменів та їхньому взаємопроникненні, що зумовлює та визначає доцільність використання такого поняття, як «естетична держава».

З цього приводу, Н. М. Крестовська цілком слушно вказує, що «...естетична держава – це образ такої держави, в якій культура, культурні права громадян та культурна спадщина визнаються як соціальні цінності, на забезпечення та примноження яких спрямована культурна функція держави, що є основною та пріоритетною в номенклатурі функцій держави» [2, с. 18].

Однак, досліджуючи діалектику взаємозв'язку культури й держави, необхідно враховувати, що унікальне місце серед інших складових культури посідає правова культура, яка, завдяки низці специфічних характеристик, що визначають її особливу функціональну роль у суспільстві, певною мірою зумовлює і буття держави.

На слушну думку Г. О. Попадинця, під правовою культурою слід розуміти: «...якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, законності й правопорядку, правової освіти, а найголовніше, ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [7, с. 424]».

Правова культура є особливою (спеціалізованою) підсистемою загальної культури суспільства, що охоплює не тільки сукупність правових знань, цінностей, установок та переконань особи, соціальних груп і суспільства, рівні правосвідомості та правового мислення, але й відображення у них реальної якості законодавства і правозастосовної практики. Вона має прямий та зворотній зв'язок із правопорядком.

У зазначеному аспекті особливого значення набуває дослідження співвідношення держави та правової культури як однієї з ключових категорій сучасної теорії держави і права. Правова культура, будучи спеціалізованою складовою загальної культури суспільства, не лише

відображає рівень розвитку правової системи, правосвідомості, правового мислення та юридичної діяльності, а й визначає якість функціонування державного механізму, ефективність правотворчості й правозастосування, ступінь реалізації принципу верховенства права та рівень захищеності прав і свобод людини.

Водночас співвідношення держави і правової культури має виразний діалектичний характер. З одного боку, держава через систему нормативно-правового регулювання, діяльність органів публічної влади, юридичну освіту, правову політику та інституційне забезпечення правопорядку формує засади розвитку правової культури суспільства. З іншого боку, саме правова культура виступає тим фактором, через який визначається рівень довіри громадян до державних інституцій, підтверджується якість законодавства, ефективність реалізації правових норм і формування правовідповідної поведінки. Високий рівень правової культури забезпечує обмеження свавілля публічної влади, зміцнює механізми конституціоналізму та гарантує реальне функціонування принципу верховенства права.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах цифрової трансформації суспільства, коли модернізація державного управління, коли традиційні механізми змінюють інноваційні технології взаємодії держави і громадянина. За цих умов правова культура перестав бути лише характеристикою рівня правового розвитку суспільства, а перетворюється на стратегічний чинник забезпечення стійкості держави, ефективності цифрових реформ, формування довіри до інститутів публічної влади та збалансованого розвитку демократичної, правової і соціальної держави. Саме тому комплексне дослідження співвідношення держави та правової культури дозволяє не лише глибше зрозуміти закономірності сучасного державотворення, а й сформулювати теоретичне підґрунтя для вдосконалення державної правової політики в умовах глобалізації та цифрової трансформації.

Відтак, співвідношення держави і правової культури характеризується особливою інтенсивністю та багатоаспектністю. З одного боку, є відчутний вплив держави на правову культуру. Це зумовлено багатьма факторами, зокрема тим, що держава має монополію на створення нормативно-правової бази, яка є матеріальним субстратом правової культури. Через систему юридичної освіти, держава забезпечує можливість та порядок отримання правових знань, чим закладає основоположну цеглину у формування професійної правової свідомості.

На думку О. В. Люльова, образ держави виступає як «...конкурентний ресурс, використання якого може стати підґрунтям збалансованого розвитку країни та одним із шляхів збереження солідарності в суспільстві, запобігання соціально-класових конфліктів, захист національно-державних інтересів перед обличчям внутрішніх і зовнішніх загроз [3, с. 52]».

Функціональний компонент забезпечує формування моделі належної поведінки, так, правозастосовна діяльність державних органів встановлює зразки правовідповідної практики, а державна правова політика визначає пріоритети правового розвитку.

З іншого боку, високий рівень правової культури є чітким кластером обмеження свавілля державної влади та забезпечення дотримання принципу верховенства права. Правова культура є відображенням легітимності державної влади в очах громадян. Вона, через генерацію потреб суспільства, впливає на якість законодавства через правову доктрину та громадську правосвідомість й соціально значущу поведінку.

Як зазначає С. І. Максимов «...права людини, не будучи чимось абсолютним та необмеженим, виникають незалежно від юридичних установлень і лише визнаються в законодавстві (в широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої соціальної цінності, а їх визначення, обґрунтування та потребують додаткових досліджень у цій сфері [4, с. 116]».

Проте, характер співвідношення держави і правової культури варіюється залежно від типу правової системи. У романо-германській традиції домінує позитивістське розуміння права як форми вираження державної волі. Англосаксонська традиція, з її акцентом на судовому прецеденті, формує правову культуру, яка розглядає державу як підпорядковану правовим принципам. А у традиційних правових системах співвідношення ускладнюється впливом релігійних і звичаєвих норм, що можуть конкурувати з державно-правовими регуляторами.

Проте, в умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства спостерігаються нові тенденції у співвідношенні держави, культури та правової культури.

Так формування глобальних стандартів прав людини, міжнародних правових режимів, що обмежують державний суверенітет, зумовлюють транснаціоналізацію правової культури, що отримує вираження у виході правових цінностей, норм, інституцій та практик за межі національних правових систем, їх поширення, взаємопроникнення та конвергенцію на міжнародному та глобальному рівнях.

Як вірно зазначав П. М. Рабінович «...міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру» [9, с. 24].

Зазначені процеси характеризуються плюралізацією культурних впливів, коли сучасна держава функціонує в умовах мультикультуралізму, що ускладнює формування єдиної правової культури та зростання ролі громадянського суспільства, а неурядові організації, професійні спільноти стають самостійними суб'єктами правокультурного розвитку поряд із державою.

Іншою, але невід'ємною характеристикою сучасних процесів взаємозв'язку держави, культури та правової культури є – цифрова трансформація.

Як зазначає М. Міхровська, «...планованість та послідовність втілення всіх етапів адміністративної реформи не тільки покращать та спростять щоденне «спілкування» між громадянами та державою, але й наблизять Україну за рівнем розвитку у сфері цифровізації до найбільш розвинутих країн, що є безперечним позитивним аспектом у формуванні міжнародного іміджу нашої держави» [5, с. 119].

Саме вона є одним з основоположних факторів, який зумовлює модернізацію держави із урахуванням особливостей впливу нових форм правової комунікації, електронного урядування та демократії, що трансформують традиційні моделі взаємодії держави і громадянина. Цифрова трансформація створює нові патерни взаємодії, у найширшому форматі їх можливих конектів, між індивідом, між індивідами у суспільстві та між індивідами та державою.

Висновки. Проведене дослідження вказує, що співвідношення держави і культури має характер діалектичної взаємообумовленості. Культура забезпечує ціннісне підґрунтя державності, тоді як держава інституціоналізує прийнятні форми комунікації у правовідповідній площині та забезпечує їх втілення у життя.

В свою чергу, співвідношення держави і правової культури є відображенням загального зв'язку держави та культури у специфічній нормативно-регулятивній сфері. Правова культура постає одночасно як продукт державно-правового розвитку і як чинник, що визначає якість державно-правових інституцій, рівень законності та захищеності прав людини.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується новими тенденціями у співвідношенні держави, культури та правової культури, а саме: транснаціоналізацією правових цінностей, плюралізацією культурних впливів, зростанням ролі громадянського суспільства та цифровою трансформацією моделей взаємодії держави і громадянина.

Розуміння цих складних взаємозв'язків має не лише теоретичне, а й практичне значення для формування ефективної правової політики, спрямованої на розбудову сучасної держави та забезпечення сталого розвитку обізнаного у інформаційній сфері громадянського суспільства.

Використана література:

1. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження ЮНЕСКО від 20.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (дата звернення: 05.07.2026)

2. Крестовська Н. М., Головченко М. Ф. Естетичний образ сучасної держави. Право і суспільство. 2021. № 4. С. 12-19. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/4.pdf (дата звернення: 04.07. 2026)
3. Люльов О. В. Маркетинговий підхід до формування іміджу країни: основні детермінанти впливу та драйвери покращення макроекономічної стабільності. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2017. № 2. С. 47-56. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b9582994-8454-497c-866b-eb6e0b920fc7/content> (дата звернення: 06.07. 2026)
4. Максимов С. І. Універсальність прав людини. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С.110-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filpr_2013_1_12 (дата звернення: 06.07. 2026)
5. Міхровська М. Цифрова трансформація держави як новий етап адміністративної реформи. Юридичний вісник. № 3. 2021. С. 119-127. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2193> (дата звернення: 05.07. 2026)
6. Павлова Т. О. Сучасна держава та інформаційне суспільство: поняття та співвідношення. Електронний архів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. 2021. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4365/1/58-chap0907.pdf> (дата звернення: 05.07. 2026)
7. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Юридичні науки. 2016. № 850. С. 421–426. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5764/vnulpurn201685064.pdf> (дата звернення: 07.07. 2026)
8. Про культуру. Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 05.07. 2026)
9. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України № 1 (84). 2016. С. 19-29. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-19-29.pdf (дата звернення: 07.07. 2026)

References:

1. UNESCO. (2005). Konventsia pro okhoronu ta zaokhochennia rozmaittia form kulturnoho samovyrazhennia YuNESKO vid 20.10.2005. [*Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* (October 20, 2005)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text
2. Krestovska, N. M., & Holovchenko, M. F. (2021). Estetychnyi obraz suchasnoi derzhavy [The aesthetic image of the modern state]. *Pravo i suspilstvo*, 4, 12–19. [in Ukrainian]. Retrieved from https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/4.pdf
3. Liulov, O. V. (2017). Marketynhovyi pidkhid do formuvannia imidzhu krainy: osnovni determinanty vplyvu ta draivery pokrashchennia makroekonomichnoi stabilnosti [Marketing approach to country image formation: Main determinants of influence and drivers for improving macroeconomic stability]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Ekonomika*, 2, 47–56. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b9582994-8454-497c-866b-eb6e0b920fc7/content>
4. Maksymov, S. I. (2013). Universalnist prav liudyny [Universality of human rights]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 1, 110–117. [in Ukrainian]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/filpr_2013_1_12
5. Mikhrovska, M. (2021). Tsyfrova transformatsiia derzhavy yak novyi etap administratyvnoi reformy [Digital transformation of the state as a new stage of administrative reform]. *Yurydychnyi visnyk*, 3, 119–127. Retrieved July from <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2193> [in Ukrainian].
6. Pavlova, T. O. (2021). Suchasna derzhava ta informatsiine suspilstvo: poniattia ta spivvidnoshennia [Modern state and information society: Concept and correlation]. *Elektronnyi arkhiv Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova*. Retrieved from <https://eprints.cdu.edu.ua/4365/1/58-chap0907.pdf> [in Ukrainian].
7. Popadynets, H. O. (2016). Pravosvidomist i pravova kultura yak chynnyky stanovlennia hromadianskoho suspilstva [Legal consciousness and legal culture as factors in the formation of civil society]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriiia Yurydychni nauky*, 850, 421–426. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5764/vnulpurn201685064.pdf>
8. Pro kulturu. Zakon Ukrainy vid 14.12.2010 № 2778-VI. [*On Culture: Law of Ukraine No. 2778-VI* (December 14, 2010)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

9. Rabinovych, P. M. (2016). Mizhnarodni standarty prav liudyny: vlastyvoli, zahalne poniattia, klasyfikatsiia [International human rights standards: Characteristics, general concept, and classification]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 1(84), 19–29. [in Ukrainian]. Retrieved from https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-19-29.pdf

Makarov I. M. State and culture: the dialectics of their interrelationship

This article examines the theoretical and legal foundations of the relationship between the state and culture as mutually conditioned social phenomena that determine the patterns of societal development and the formation of modern statehood.

It is argued that culture is not merely an aggregate of material and spiritual values but also a universal environment for the formation of social institutions, legal traditions, and models of social interaction. At the same time, the state serves as an important institutional mechanism for ensuring the preservation, development, and transmission of cultural values by creating the normative, organizational, and legal conditions for the functioning of the cultural sphere. The article reveals the genetic, functional, and structural aspects of the relationship between the state and culture and analyzes the main scholarly approaches to their correlation, among which the etatist, culture-centric, and dialectical concepts are distinguished.

Particular attention is devoted to legal culture as a specialized subsystem of general culture that characterizes the level of development of legal consciousness, legal thinking, juridical values, legal behavior, and the quality of law-making and law-enforcement activities. It is established that the interaction between the state and legal culture is bidirectional: the state, through law-making, law enforcement, the system of legal education, and legal policy, shapes the foundations of legal-cultural development, while a high level of legal culture ensures the legitimacy of state power, strengthens the principle of the rule of law, limits the arbitrariness of public authority, and enhances the effectiveness of the state mechanism.

The article analyzes contemporary trends in the development of relations among the state, culture, and legal culture under conditions of globalization and digital transformation. It is argued that the transnationalization of legal values, the pluralization of cultural influences, the growing role of civil society, the development of digital technologies, e-governance, and new forms of legal communication drive the modernization of models of state–society interaction and necessitate a rethinking of traditional theoretical and legal approaches to the correlation of the state, culture, and legal culture.

Key words: rule of law, civil society, state, state power, state-building, culture, legal culture, legal policy, legal consciousness, digital transformation.

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 347.235:349.41

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.15>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Маньгора В. В.orcid.org/0000-0003-3812-3797**Шуть В. В.**orcid.org/0009-0003-6009-8214

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено правову природу земельної ділянки як об'єкта цивільних прав в умовах воєнного стану в Україні. Актуальність теми зумовлена масштабними викликами, з якими зіткнулася система земельних відносин внаслідок повномасштабного вторгнення, а також необхідністю адаптації цивільного та земельного законодавства до реалій збройного конфлікту. Розглянуто поняття, класифікацію та ознаки земельної ділянки з урахуванням положень Земельного кодексу України та Цивільного кодексу України, а також конституційних засад охорони земель як національного багатства.

Проаналізовано чинну нормативно-правову базу, що регулює земельні відносини, зокрема законодавчі зміни, прийняті у 2022 році у зв'язку з введенням воєнного стану. У дослідженні використано формально-юридичний, порівняльно-правовий та системно-структурний методи пізнання. Виявлено системні проблеми застосування земельного законодавства в умовах збройного конфлікту: порушення кадастрових та реєстраційних процедур, знищення межової інфраструктури, примусове вилучення земель для потреб оборони, правовий вакуум на окупованих територіях, а також труднощі переміщених землевласників.

Розглянуто доктринальні підходи до визначення поняття «земельна ділянка» та її подвійну правову природу як матеріального і ідеального об'єкта цивільних прав. Проаналізовано співвідношення приватноправового та публічно-правового вимірів земельних відносин в умовах збройного конфлікту, зокрема питання примусового відчуження та відновлення кадастрових даних. Окрему увагу приділено перспективам відновлення земельних прав громадян у повоєнний період. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення земельного законодавства в умовах воєнного часу та в повоєнний період.

Ключові слова: земельна ділянка, цивільні права, воєнний стан, правовий режим, нерухоме майно.

Постановка проблеми. Правове регулювання земельних відносин в Україні тривалий час характеризувалося суперечностями між різними галузями законодавства, насамперед між Цивільним кодексом України від 16.01.2003 № 435-IV та Земельним кодексом України від 25.10.2001 № 2768-III. Введення воєнного стану 24 лютого 2022 року створило абсолютно новий комплекс викликів для регулювання цивільних прав на земельні ділянки.

Військові дії, окупація територій, примусове переміщення населення, руйнування інфраструктури, обмеження адміністративних та реєстраційних процедур суттєво порушили нормальне функціонування механізму обігу землі. Питання, які раніше вважалися переважно теоретичними, – такі як співвідношення публічно- та приватноправових інтересів у регулюванні земельних відносин або межі допустимих обмежень цивільного обороту земельних ділянок, – тепер набули нагального практичного значення, що підтверджується як положеннями Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [1], так і нормами Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768-III. [2].

Українське законодавство, визнаючи землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави відповідно до статті 14 Конституції України [1], традиційно ґрунтується на необхідності забезпечення балансу між її приватноправовою природою як об'єкта права власності та цивільного обороту і публічно-правовою функцією як територіальної, природоресурсної та екологічної основи існування держави. Проте запровадження воєнного стану суттєво трансформувало цей баланс, оскільки правовий режим земельних ділянок,

механізми реалізації права власності, їх обігу та юридичного захисту зазнали істотних змін, зумовлених необхідністю забезпечення національної безпеки, оборони держави та захисту суспільних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти правового режиму земельних ділянок як об'єктів цивільних прав досліджуються у працях вітчизняних науковців, однак після запровадження в Україні правового режиму воєнного стану ця проблематика набула нової актуальності. В. В. Носік обґрунтовує, що земельна реформа повинна базуватися на чіткій правовій ідеології, яка забезпечує поєднання конституційних гарантій права власності із публічними інтересами держави та формує методологічні засади розвитку земельного законодавства [3]. О. В. Зигрій та І. В. Сендецька зазначають, що реалізація права власності на землю потребує належного законодавчого забезпечення, а існуючі колізії між нормами земельного і цивільного законодавства негативно впливають на ефективність захисту прав власників земельних ділянок, що особливо проявилось в умовах воєнного стану [4]. Ю. Ф. Дехтяренко наголошує, що законодавчі зміни, прийняті після введення воєнного стану, були спрямовані насамперед на забезпечення продовольчої безпеки держави, спрощення доступу до земель сільськогосподарського призначення та удосконалення механізмів державного регулювання земельних відносин [5].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад земельного права зробив П. Ф. Кулинич, який у монографії «Земельна реформа в Україні: правові проблеми» обґрунтовує необхідність удосконалення земельного законодавства на основі принципів верховенства права, гарантування права власності та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів [6]. Особливості функціонування земельних відносин в умовах воєнного стану також досліджують О. Настіна, яка аналізує правові підстави примусового припинення права власності на земельні ділянки для задоволення суспільних потреб [8], та О. Зигрій, І. Ятчишина і Н. Чижевська, які звертають увагу на необхідність адаптації механізмів правового регулювання земельних відносин до викликів воєнного часу та забезпечення балансу між приватними і публічними інтересами [9].

Метою статті є дослідження земельної ділянки як об'єкта цивільних прав в умовах правового режиму воєнного стану, аналіз особливостей реалізації та обмеження речових і зобов'язальних прав на земельні ділянки, оцінка впливу спеціального законодавства, прийнятого у період воєнного стану, на цивільний оборот земель, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавче визначення земельної ділянки викладено у п. 1 ст. 79 Земельного кодексу України, яка передбачає, що земельна ділянка – це частина земної поверхні з встановленими межами, певним місцем розташування та визначеними правами [2]. Українська цивільно-правова доктрина виробила розуміння цього визначення. Встановлено, що земля як природний ресурс сама по собі не може бути об'єктом правовідносин.

Швидше, саме індивідуалізована «земельна ділянка» – обмежена кадастровими межами, що має унікальний кадастровий номер та зареєстрована в Державному земельному кадастрі – є власне об'єктом цивільних прав. Лише юридично оформлена земельна ділянка, внесена до кадастру, стає повноцінним об'єктом цивільного обороту, захищеним засобами приватноправового регулювання.

У цьому сенсі земельна ділянка має як матеріальний (фізичний) вимір – фактичну поверхню землі – так і ідеальний (правовий) вимір – комплекс прав та обов'язків, пов'язаних з нею. Належне функціонування системи державної реєстрації та Державного земельного кадастру є однією з ключових передумов ефективного правового регулювання земельних відносин, оскільки саме ці механізми забезпечують юридичну визначеність правового статусу земельних ділянок та стабільність цивільного обороту земель в умовах воєнного стану.

Конституція України визнає землю першочерговим національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (стаття 14) [1], і цей принцип відтворено у статті 373 Цивільного кодексу України [7] та статті 1 Земельного кодексу України [2]. Цей конституційний

мандат передбачає, що земля не може розглядатися як звичайний товар, що вільно обігається на ринку. Її цивільно-правовий режим повинен включати обов'язкові обмеження та заборони, що відображають суспільні інтереси, екологічна ситуація та природні якості землі.

Тому земельні ділянки традиційно займали особливе становище в українському цивільному праві: вони класифікуються як нерухоме майно (стаття 181 Цивільного кодексу України) [7], проте їх обіг підлягає законодавчим обмеженням, які не поширюються на звичайні рухомі чи нерухомі об'єкти. В умовах воєнного стану питання реалізації та припинення права власності на земельні ділянки набувають особливого значення, оскільки застосування спеціальних правових механізмів має забезпечувати баланс між суспільними потребами, пов'язаними з обороною держави, та належним захистом конституційного права власності.

Цивільне право регулює три категорії відносин, предметом яких є земельна ділянка:

- 1) статичні (речові) відносини, що забезпечують присвоєння земельної ділянки певному суб'єкту;
- 2) динамічні (зобов'язальні) відносини, що виникають при передачі земельної ділянки від однієї особи до іншої;
- 3) забезпечувальні відносини, що виникають, коли земельна ділянка як нерухоме майно служить для забезпечення цивільних зобов'язань.

В умовах воєнного стану реалізація речових і зобов'язальних прав на земельні ділянки істотно ускладнюється через запровадження спеціальних законодавчих обмежень, особливостей державної реєстрації та необхідність забезпечення публічних інтересів у сфері використання земельних ресурсів. Кожна з цих категорій підпорядковується специфічним імперативним нормам, суворість яких, як правило, є вищою, ніж щодо інших видів нерухомого майна.

Проаналізуємо нормативну базу, що регулює правовий статус земельних ділянок як об'єктів цивільних прав. Нормативна база, що регулює земельні ділянки як об'єкти цивільних прав, спирається на три основні джерела: Конституцію України, Цивільний кодекс України (Книга третя, «Право власності та інші речові права») та Земельний кодекс України. Ці документи діють паралельно та взаємно доповнюють один одного, хоча їх співіснування історично породжувало напруженість та колізії.

Земельний кодекс, наприклад, містить численні положення переважно цивільно-правового характеру (правила купівлі-продажу, обміну, дарування, оренди, іпотеки, емфітевзису та суперфіцію земельних ділянок) [2], що спонукало вчених виступати за чіткіше розмежування предмета земельного та цивільного законодавства. В умовах воєнного стану ця проблема набуває особливої актуальності, оскільки спеціальні тимчасові норми істотно змінюють звичайний порядок набуття, реалізації та припинення прав на земельні ділянки.

Земельна ділянка набуває статусу об'єкта цивільних прав з моменту її утворення та державної реєстрації. Утворення передбачає визначення площі та меж ділянки, присвоєння їй кадастрового номера та реєстрацію в Державному земельному кадастрі; Право власності або інші речові права виникають з моменту їх державної реєстрації (стаття 125 Земельного кодексу; пункт 9 стаття 79-1 Земельного кодексу) [2].

Ці два етапи є конститутивними: без них жодна угода, що впливає на ділянку, не може мати юридичної сили. Державний земельний кадастр є авторитетним джерелом інформації про кожен земельну ділянку, що містить дані про її місцезнаходження, опис меж, площу, якість ґрунту, цільове використання та обтяження. Державний земельний кадастр є тією правовою «пам'яттю» про земельну ділянку, втрата якої рівнозначна знищенню самого об'єкта цивільних прав.

За умов воєнного стану, запровадженого Указом Президента № 64/2022 та схваленого Верховною Радою 24 лютого 2022 року, було прийнято низку спеціальних законодавчих заходів, які безпосередньо впливають на цивільно-правовий режим земельних ділянок. Законом України від 24 березня 2022 року № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання земельних відносин у умовах воєнного стану» [10] було запроваджено тимчасові обмеження на операції із землею на певних категоріях територій. Однією з ключових законодавчих змін стало тимчасове скасування обов'язкового проведення електронних

земельних торгів при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення на період дії воєнного стану.

Водночас законодавець запровадив спрощений порядок формування таких земельних ділянок, який допускає їх передачу в оренду без внесення відомостей до Державного земельного кадастру, без державної реєстрації земельної ділянки та присвоєння їй кадастрового номера. Крім того, право оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення, набуте за цими правилами, не підлягає державній реєстрації. При цьому договір оренди, укладений відповідно до спеціального правового режиму воєнного стану, не може бути поновлений або укладений на новий строк після закінчення його дії.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 № 2247-IX [11] визначає особливості регулювання земельних відносин, а саме володіння, користування та розпорядження землею на час війни.

Розглянемо класифікацію земельних ділянок та основні етапи її історичного розвитку. Земельний кодекс України класифікує землі за категоріями цільового використання: сільськогосподарські угіддя; землі населених пунктів; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; лісові угіддя; землі водного фонду; та землі запасу (стаття 19 Земельного кодексу) [2]. Ця класифікація визначає правовий режим кожної категорії, включаючи обсяг допустимих операцій, коло правомочних суб'єктів та застосовні публічно-правові обмеження.

Щодо суб'єктів земельних правовідносин, Земельний кодекс визначає кілька категорій учасників: фізичні особи (включаючи іноземних громадян та осіб без громадянства), юридичні особи, територіальні громади та держава. В умовах воєнного стану суб'єктний склад земельних правовідносин ускладнюється появою нових учасників – військових адміністрацій та органів оборонного відомства, – повноваження яких у сфері земельного управління залишаються недостатньо нормативно визначеними.

Проаналізуємо ключові проблеми регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Застосування цивільного законодавства щодо земельних ділянок в умовах воєнного стану виявило низку системних проблем. По-перше, призупинення або переривання кадастрових та реєстраційних процедур на територіях, близьких до воєнних дій або уражених ними, фактично заблокувала здійснення цивільних прав, пов'язаних із земельними ділянками в цих районах.

Державний земельний кадастр та Державний реєстр речових прав на нерухоме майно вимагають функціонуючої цифрової інфраструктури та наявності компетентних реєстраторів; обидві умови часто недоступні в районах активних бойових дій. В результаті, землевласники не можуть формалізувати придбання, передачу або обтяження своїх прав, а треті сторони не можуть перевірити правовий статус ділянок, в яких вони мають інтерес.

По-друге, знищення фізичних межових знаків та документації землевпорядкування на територіях, що зазнали бомбардувань або окупації, створює серйозні труднощі для ідентифікації та відновлення земельних ділянок як індивідуалізованих об'єктів цивільних прав. Оскільки юридичне існування земельної ділянки залежить від її кадастрової реєстрації та точності її зареєстрованих меж, знищення межевої інфраструктури може фактично зробити зареєстровані права нездійсненними на практиці, в очікуванні дорогих та адміністративно обтяжливих процедур повторного визначення меж.

По-третє, примусове вилучення земельних ділянок для військових та оборонних потреб, хоча й конституційно допустиме згідно зі статтею 41 Конституції та юридично врегульоване змінами, внесеними у 2022 році, викликає гострі питання щодо адекватності та своєчасності компенсації. Чинне законодавче рішення, яке передбачає відстрочену компенсацію за умови наявності бюджетних коштів, було розкритиковано як недостатнє для захисту землевласників від фактичної експропріації без належного засобу правового захисту.

По-четверте, окупація українських територій Російською Федерацією та застосування російського законодавства на окупованих територіях створили ситуацію, в якій права України на земельні ділянки, зареєстровані в Державному земельному кадастрі, співіснують із нібито правами, що виникають згідно з правовим порядком окупаційної держави. Українське законодавство не визнає законності будь-яких угод із земельними ділянками, укладених за часів окупаційної адміністрації, але практичне вирішення суперечливих претензій на право власності вимагатиме масштабних судових процесів після звільнення територій, що створює величезне навантаження на українські суди та адміністративні органи.

По-п'яте, тривале переміщення землевласників створює труднощі щодо виконання зобов'язань, пов'язаних із земельними ділянками (земельний податок, дотримання вимог цільового використання, захист від самовільного захоплення та незаконного захоплення третіми особами). Призупинення строків давності, хоча частково вирішує деякі з цих проблем, не вирішує всіх практичних проблем, що виникають через нездатність землевласників здійснювати особистий контроль над своєю власністю.

У світлі вищезазначеного аналізу пропонуються такі напрямки вдосконалення законодавства. По-перше, необхідно створити спрощену процедуру дистанційної реєстрації земельних ділянок, розташованих на територіях, близьких до бойових дій або постраждалих від них, що дозволить власникам виконувати кадастрові та реєстраційні операції без фізичного доступу до місцевих адміністративних органів. Засоби електронної ідентифікації та механізми нотаріальної дистанційної автентифікації, які вже частково впроваджені в українське електронне урядування, слід поширити на всі операції з реєстрації землі.

По-друге, слід створити спеціальну програму для відновлення кадастрових даних, знищених або втрачених в результаті бойових дій. Ця програма повинна використовувати супутникові знімки, дані аерофотозйомки та архівні кадастрові записи для відновлення інформації про межі постраждалих ділянок, зі спрощеною судовою або адміністративною процедурою підтвердження відновлених даних.

По-третє, механізм компенсації при примусовому вилученні земельних ділянок для потреб оборони потребує подальшого розвитку. Законодавець повинен встановити чіткі терміни виплати компенсації та запровадити механізм нарахування відсотків у разі затримки, відповідно до стандартів, встановлених Європейським судом з прав людини згідно з Протоколом № 1 до Європейської конвенції з прав людини.

По-четверте, слід прийняти законодавчу базу для систематичного визнання недійсними угод з українськими земельними ділянками, що здійснюються під владою Російської Федерації на окупованих територіях. Така база повинна чітко визначати критерії недійсності, процедуру відновлення українських реєстраційних записів та правовий статус добросовісних третіх осіб, які могли покладатися на записи окупаційної влади.

По-п'яте, чинне формулювання пункту 1 статті 79 Земельного кодексу, яке визначає земельну ділянку шляхом посилання на «визначені права» без згадки про обов'язки, слід змінити, щоб відобразити повну правову реальність: земельна ділянка – це частина земної поверхні з встановленими межами, певним місцем розташування та визначеними правами та обов'язками, що до неї накладаються [2].

Ця поправка, відносно технічна в мирний час, набуває додаткового значення за умов воєнного стану, коли зобов'язання, пов'язані з землею (дотримання цільового використання, утримання меж, сплата зборів), можуть суперечити практичній неможливості виконання зобов'язань переміщеними або постраждалими від конфлікту власниками.

Висновки. Земельна ділянка, як об'єкт цивільних прав згідно з українським законодавством, має подвійну правову природу: вона одночасно є матеріальним благом (нерухомість майно, що підлягає приватноправовому регулюванню) та ресурсом суспільного значення (національне багатство, що перебуває під особливою державною охороною). Ця подвійність, яка породжувала доктринальну та законодавчу напруженість з моменту прийняття Земельного кодексу 2001 року, стала особливо гострою в умовах військового стану, запровадженого в лютому 2022 року.

Існуюча нормативна база, що зосереджена на Цивільному кодексі України, Земельному кодексі України та Конституції України, забезпечує загальнодостатню основу для правового регулювання земельних ділянок у мирний час. В окремих умовах збройного конфлікту були значні прогалини та слабкі місця: порушення кадастрових та реєстраційних процедур, руйнування фізичної прикордонної інфраструктури, проблеми примусового вилучення з належною компенсацією, правовий вакуум, створений окупацією, та практичні труднощі переміщених землевласників. Законодавчі заходи, прийняті з лютого 2022 року, хоча й вирішують деякі з цих питань, залишаються фрагментарними та неповними.

Майбутні дослідження мають бути зосереджені на порівняльному аналізі правового регулювання земельних відносин в інших державах, які пережили або переживають збройний конфлікт, з призначенням визначення найкращих практик, застосованих до українського контексту. Гармонізація українського земельного законодавства зі стандартами Європейського Союзу в рамках процесу вступу України також повинна завершитися під час розробки післявоєнної законодавчої реформи.

Використана література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.05.2026).
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. №№ 3-4, Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14> (дата звернення: 16.05.2026).
3. Носік В. В. Методологічні та теоретичні основи правової ідеології земельної реформи в Україні. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 1. С. 209-214. DOI: 10.21564/2227-7153.2012.1.183789.
4. Зигрій О. В., Сендецька І. В. Право власності на землю: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення. Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14. С. 55–59. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-55-59.
5. Дехтяренко Ю. Ф. Регулювання земельних відносин в Україні: воєнний стан та повоєнний період. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління. 2023. Т. 18, № 2. С. 31–37. DOI: 10.17721/2616-9193.2023/18-5/14.
6. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2021. 235 с.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 16.05.2026).
8. Настіна О. Особливості правового регулювання примусового припинення права власності на землю в умовах правового режиму воєнного стану в Україні ScienceRise: Juridical Science. 2022. № 1 (19). С. 24–29. DOI: 10.15587/2523-4153.2022.254212.
9. Зигрій О., Ятчишина І., Чижовська Н. Особливості регулювання земельних відносин під час воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 1. С. 153–158. DOI: 10.35774/app2023.01.153.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 24 берез. 2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20> (дата звернення: 10.05.2026).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2247-20> (дата звернення: 16.05.2026).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 30, art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 3-4, art. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14> [in Ukrainian].
3. Nosik, V. V. (2012). Metodolohichni ta teoretychni osnovy pravovoi ideolohii zemelnoi reformy v Ukraini [Methodological and Theoretical Foundations of the Legal Ideology of Land Reform in

- Ukraine]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. 1, 209-214. <https://doi.org/10.21564/2227-7153.2012.1.183789> [in Ukrainian].
4. Zyhrii, O. V., & Sendetska, I. V. (2023). *Pravo vlasnosti na zemliu: suchasni problemy ta perspektyvy yikh vyrishennia* [Ownership of Land: Current Problems and Prospects for Their Solution]. *Naukovi zapysky. Seria: Pravo*. 14, 55–59. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-55-59> [in Ukrainian].
 5. Dekhtiarenko, Yu. F. (2023). *Rehuliuвання земельних відносин в Україні: воєнний стан та повоєнний період* [Regulation of Land Relations in Ukraine: Martial Law and the Post-War Period]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Derzhavne upravlinnia*. 18(2), 31–37. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2023/18-5/14> [in Ukrainian].
 6. Kulnych, P. F. (2021). *Zemelna reforma v Ukraini: pravovi problemy* [Land Reform in Ukraine: Legal Problems]. Kyiv: Norma Prava. [in Ukrainian].
 7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy 235* [Civil Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 40-44, art. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (accessed: 16.05.2026). [in Ukrainian].
 8. Nastina, O. (2022). *Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання примусового припинення права власності на землю в умовах правового режиму воєнного стану в Україні* [Peculiarities of Legal Regulation of Compulsory Termination of Land Ownership under Martial Law in Ukraine]. *ScienceRise: Juridical Science*, 1(19), 24–29. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.254212> [in Ukrainian].
 9. Zyhrii, O., Yatchyshyna, I., & Chyzhavska, N. (2023). *Osoblyvosti rehuliuвання земельних відносин під час воєнного стану* [Peculiarities of Regulation of Land Relations under Martial Law]. *Aktualni problemy pravoznavstva*. 1, 153–158. <https://doi.org/10.35774/app2023.01.153> [in Ukrainian].
 10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo rehuliuвання земельних відносин в умовах воєнного стану: Law of Ukraine No. 2145-IX of March 24, 2022* [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of Land Relations under Martial Law]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20>. [in Ukrainian].
 11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvosti rehuliuвання земельних відносин в умовах воєнного стану: Law of Ukraine No. 2247-IX of May 12, 2022* [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Peculiarities of Regulation of Land Relations under Martial Law]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2247-20>. [in Ukrainian].

Manhora V. V., Shyt V. V. Land plot as an object of civil rights under martial law

The article examines the legal nature of a land plot as an object of civil rights under martial law in Ukraine. The relevance of the topic is due to the large-scale challenges faced by the system of land relations as a result of a full-scale invasion, as well as the need to adapt civil and land legislation to the realities of the armed conflict. The concept, classification and features of a land plot are considered, taking into account the provisions of the Land Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine, as well as the constitutional principles of protecting land as a national wealth. The current regulatory and legal framework regulating land relations is analyzed, in particular the legislative changes adopted in 2022 in connection with the introduction of martial law. The study uses formal-legal, comparative-legal and system-structural methods of cognition. Systemic problems of land legislation application in conditions of armed conflict are revealed: violation of cadastral and registration procedures, destruction of border infrastructure, forced seizure of land for defense needs, legal vacuum in occupied territories, as well as difficulties of displaced landowners. Doctrinal approaches to defining the concept of “land plot” and its dual legal nature as a material and ideal object of civil rights are considered. The correlation of private law and public law dimensions of land relations in conditions of armed conflict is analyzed, in particular the issue of forced alienation and restoration of cadastral data. Special attention is paid to the prospects of restoration of land rights of citizens in the post-war period. Recommendations are proposed for improving land legislation in conditions of wartime and in the post-war period.

Key words: land plot, civil rights, martial law, legal regime, real estate.

Дата першого надходження статті до видання: 31.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ПРОФЕСІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ТАКСОНОМІЯ БЛУМА ЯК АДМІНІСТРАТИВНИЙ ФІЛЬТР ТА ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДНОСТІ

У статті досліджено проблему формування професійної суб'єктності посадових осіб на деокупованих територіях України крізь призму кадрових механізмів перехідного правосуддя. Автор виходить із того, що правова аномія та колапс сенсотворення, притаманні фундаментальним кризам деокупації, унеможливають механічне застосування довоєнних регламентів і вимагають від суб'єкта управління здатності до автономного конструювання правопорядку.

Здійснено критичний аналіз традиційного розуміння кадрового скринінгу (vetting) як суто репресивного, «негативного» фільтра, спрямованого лише на відсіювання недоброчесних осіб. Спираючись на міжнародні стандарти, зокрема операційну рамку ООН, обґрунтовано, що такий підхід є доктринально неповним, провокує кадровий вакуум та несе ризики інституційної дестабілізації. Це зумовлює потребу в обов'язковому та рівноцінному застосуванні конструктивного критерію інституційної спроможності (sarcacity).

Для подолання дефіциту спроможності запропоновано конструктивний адміністративний фільтр, методологічною базою якого слугує переглянута таксономія освітніх цілей Блума в редакції Л. Андерсона та Д. Кратволя (2001).

Аргументовано, що для вищого корпусу державної служби (категорія «А») нормативними кваліфікаційними вимогами мають стати метакогнітивний вимір та вищі когнітивні процеси оцінювання і творення. Легітимність надання педагогічним моделям статусу обов'язкових адміністративних регламентів доведено, з оперттям на концепцію соціальної інженерії Р. Паунда, компаративним аналізом стандартів Executive Core Qualifications у США та нормативного закріплення компетентнісних рамок в Адміністративному кодексі Румунії.

Як інструмент синхронізації кваліфікаційних вимог, програм підготовки та кадрового оцінювання введено принцип адміністративної відповідності, похідний від конструктивної узгодженості Дж. Біггса. Обґрунтовано, що його нормативне впровадження є передумовою подолання зафіксованого емпіричними дослідженнями 2026 року латентного опору посадовців конкурсним процедурам та практики призначень за критерієм персональної лояльності.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правове регулювання, публічне адміністрування, кадровий скринінг, перехідне правосуддя, дискреційні повноваження, соціальна інженерія, належне урядування, таксономія Блума, деокуповані території.

Постановка проблеми. Відновлення публічної влади на деокупованих територіях України стикається з викликом, який не вичерпується ухваленням нових нормативно-правових актів. За типологією С. Гунделя, збройна агресія та подальша деокупація формують середовище фундаментальної кризи, у якому планувальні підходи конвенційного менеджменту виявляються дисфункціональними [1]. Такий стан К. Вейк на матеріалі організаційних катастроф описав як колапс сенсотворення (collapse of sensemaking): звичні адміністративні інструменти раптово перестають пояснювати дійсність, а виживання інституції залежить від здатності управлінців до імпровізації та рефлексії [2]. Якщо до цього додати правову аномію транзитного періоду в дюркгаймівському розумінні, тобто руйнування нормативного сенсотворення [3], стає очевидним, що механічне відтворення довоєнних регламентів на таких територіях приречене.

Кадрове питання перехідного правосуддя традиційно осмислюється як питання очищення: кого не можна допустити до влади з огляду на минуле. Деокупація, однак, породжує подвійний дефіцит. Поряд із дефіцитом доброчесності, зумовленим колабораціонізмом, виникає дефіцит спроможності, коли бракує людей, здатних ухвалювати складні регуляторні рішення там, де

готових правил немає. Негативний фільтр працює лише з першим дефіцитом і нічого не пропонує для другого. Ключовою проблемою, відтак, стає формування професійної суб'єктності посадовця нового типу, не пасивного виконавця інструкцій, а архітектора рішень, що вимагає інтеграції в кадрові фільтри перехідного правосуддя конструктивних, компетентнісних критеріїв відбору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доктрину кадрового скринінгу (vetting) у транзитних суспільствах ґрунтовно розроблено в межах студій перехідного правосуддя. Концептуальну рамку задають праці А. Майер-Рікха та П. де Грейфа [4], порівняльний вимір розкрито в дослідженні С. Чой і Р. Давіда щодо впливу дизайну люстраційних систем на суспільну довіру [5], а узагальнення доктрини та практики належить С. Горн [6]. Спільною рисою цих праць є зосередженість на негативній функції фільтра, тоді як конструктивний вимір, тобто цілеспрямоване формування спроможності тих, хто заповнює кадровий вакуум, залишається на периферії. Вітчизняний дискурс відтворює ту саму асиметрію: люстраційні процедури розглядаються переважно крізь призму конституційно-правової відповідальності та практики Європейського суду з прав людини, як у дослідженні Л. Дешко, О. Васильченко та О. Лотюк [7], а проблематика професійного потенціалу службовців у воєнний і поствоєнний періоди, розроблювана О. Багрім [8], належить до поля кадрового менеджменту й не пов'язується з режимом перехідного правосуддя. Паралельно у зарубіжній літературі накопичено матеріал про взаємопроникнення компетентнісних моделей і державної служби у працях А. Добош [9], Г. Мігайли [10] та В. Ланги і С. Балкарана [11], однак їх екстраполяція на режим перехідного правосуддя, за якої компетентнісна модель набувала б сили кадрового фільтра, досі не здійснена. Заповненню цієї прогалини присвячено статтю.

Метою статті є концептуалізація компетентнісної моделі на основі переглянутої таксономії Блума як нормативного адміністративного фільтра доступу до публічної служби на деокупованих територіях та обґрунтування принципу адміністративної відповідності як запобіжника інституційної деградації транзитного періоду.

Виклад основного матеріалу. Вихідним пунктом аналізу є доктринальна природа кадрового скринінгу. С. Горн, розвиваючи положення Р. Тейтель, кваліфікує vetting як форму адміністративної юстиції, що знаходить юридичне обґрунтування в адміністративному праві: параметри процедур встановлюються законодавчими актами, оцінювання є індивідуалізованим, а рішення підлягають оскарженню [6, с. 2]. Для нашої проблеми принципово, що критерій спроможності закладений у саме означення явища. Операційна рамка ООН 2006 року визначає скринінг як оцінювання осіб на предмет їхньої доброчесності та спроможності (integrity or capability) з метою встановлення придатності до публічної служби [12, с. 4]. Професійна придатність, отже, є рівноправним нормативним критерієм поряд із відданістю демократичним цінностям, а не факультативним доповненням до неї.

Легітимність кадрових фільтрів у європейському правопорядку сумнівів не викликає. Ще Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1096 (1996) визнала люстраційні заходи сумісними з демократичною правовою державою за умови їх індивідуалізації та строкowości [13]. Практика Європейського суду з прав людини розвинула цю позицію: у справах Sidabras and Džiautas v. Lithuania та Ždanoka v. Latvia Суд, застерігаючи від надмірностей, послідовно підтверджував право держави оцінювати лояльність і придатність осіб на публічних посадах заради захисту демократичного ладу [14; 15]. Кадровий фільтр у цій оптиці є не відступом від верховенства права, а його запобіжником. Проте та сама практика окреслює і межу: фільтр лишається правомірним, доки ґрунтується на індивідуальній оцінці, законодавчій основі та праві на оскарження, тобто доки скринінг не вироджується в чистку за груповою ознакою.

Ціна такого виродження відома. Програма дебаасифікації в Іраку, задумана як скринінг, на практиці перетворилася на політично інструменталізовану чистку, наслідки якої, за оцінкою М. Сіссонс та А. Аль-Саїді, підірвали і державну спроможність, і перспективи примирення [16]. Український досвід дає менш драматичну, але повчальну ілюстрацію тієї самої логіки. Закон України «Про очищення влади» [17] сконструював суто негативний фільтр за посадовою ознакою, і саме за колективний характер критеріїв та невизначеність строків він зазнав

критики Венеціанської комісії, яка в остаточному висновку 2015 року наполягала на індивідуалізації вини та пропорційності заходів [18]. Показово, що ані сам закон, ані дискусія довкола нього не торкалися питання, ким і з якими компетентностями будуть заповнені посади, звільнені внаслідок очищення.

Саме тут розташована головна операційна вразливість негативного фільтра. С. Горн констатує, що масове усунення осіб зі специфічною бюрократичною підготовкою породжує дефіцит спроможності і здатне зробити нову бюрократію некомпетентною або нестабільною [6]. В той же час, А. Майєр-Ріх підсумовує ширший консенсус літератури: як ізольований захід скринінг загалом недостатній для того, щоб зловживання не повторилися, і потребує поєднання з іншими механізмами інституційної реформи [4, с. 484]. Для деокупованих територій, де кадровий вакуум існує ще до застосування будь-яких фільтрів, ці застереження звучать особливо гостро. З них випливає необхідність доповнити негативний фільтр конструктивним, тобто юридичним механізмом, який не лише відсіює непридатних, а й ставить вимоги до змісту придатності та передбачає її цілеспрямоване формування.

Методологічною основою такого механізму ми пропонуємо переглянуту таксономію освітніх цілей Блума в редакції Л. Андерсона та Д. Кратволя [19]. Ревізія 2001 року важлива для правника двома рішеннями. Вона переставила вищі когнітивні процеси, поставивши творення над оцінюванням, і тим самим визнала генерування нового рішення найскладнішою формою інтелектуальної діяльності; крім того, вона запровадила окремий вимір метакогнітивних знань, тобто усвідомлення суб'єктом власного мислення та керування ним [20]. Проекція на державну службу очевидна. Посади, пов'язані з виконанням усталених процедур, можуть задовольнятися процедурними рівнями таксономії. Натомість для вищого корпусу державної служби, який на деокупованих територіях діятиме в умовах колапсу смислотворення, нормативною вимогою має стати саме метакогнітивний рівень у поєднанні з процесами оцінювання і творення, тобто здатність генерувати регуляторні рішення там, де правила відсутні, і водночас відстежувати межі власної компетентності.

Змістовно ця вимога розшифровується через уже наявний у літературі апарат. Д. Шон показав, що професіонал у нестандартній ситуації рефлексує «в дії», не зупиняючи самої діяльності, і ця рефлексія-в-дії відрізняє його від виконавця, який лише застосовує готові схеми [21]. Відповідний тип навчання як двоконтурний (double-loop learning) К. Аргіріс описав, як перегляд самих правил і припущень замість виправлення помилок усередині них [22]. Алгоритмічне мислення і креативна правотворчість, які ми вважаємо домінантними характеристиками суб'єкта управління деокупованими територіями, є юридичною мовою для позначення саме цього комплексу здатностей.

Перетворення педагогічної моделі на адміністративно-правовий регламент може видатися екстравагантним, проте це заперечення втрачає ґрунт, щойно пригадати, що інженерна метафора належить самій правовій думці. Ще на початку XX Р. Паунд століття визначив право як соціальну інженерію (social engineering), тобто свідоме, цілеспрямоване конструювання суспільних відносин правовими засобами задля максимального задоволення інтересів за мінімальних втрат [23]. Відтоді інженерна парадигма є не запозиченням із техніки, а власним концептуальним надбанням юриспруденції. Освітня інженерія в запропонованому нами розумінні співвідноситься з «паундівською» соціальною інженерією як вид із родом: ідеться про застосування того самого методу свідомого правового конструювання до вузького, але критичного предмета, яким є людський капітал публічної адміністрації.

Компаративний матеріал свідчить, що юридизація компетентнісних моделей є усталеною практикою. В американській державній службі стандарти Executive Core Qualifications для Senior Executive Service десятиліттями функціонують як нормативний фільтр доступу до вищих посад, вимагаючи підтвердженої здатності керувати змінами та будувати коаліції, і саме на них орієнтована більшість програм професійного розвитку федеральних службовців [9]. Близьким до українських реалій є прецедент Румунії: ординансом GEO 191/2022 компетентнісні рамки службовців було закріплено безпосередньо в додатку до Адміністративного кодексу, причому поштовхом стали вимоги європейських інституцій у межах національного плану відновлення

[10]. Постсоціалістична держава, що проходить глибоку інституційну трансформацію під зовнішньою обумовленістю фінансування, юридизувала компетентнісну модель, і Україна перебуває в структурно тотожній позиції щодо інструменту Ukraine Facility.

Заперечення про неможливість нормативного регулювання когнітивних процесів усувається уточненням предмета регулювання. Імплементация «фільтра Блума» не передбачає нормування самих актів мислення. Предметом адміністративно-правового регулювання виступає не внутрішня когніція, а її об'єктивізовані індикатори, що підлягають інституційній верифікації в межах процедур кадрового відбору. Таксономія Блума в цьому сенсі долає межі педагогічного інструментарію і набуває статусу методологічної матриці для конструювання кваліфікаційних профілів, інструментів ситуаційного моделювання та критеріальних шкал оцінювання конкурсною комісією. Практично це означає зсув самого інструментарію оцінювання: стандартизоване тестування на механічне відтворення нормативного матеріалу, що відповідає базовим рівням знання і розуміння, для категорії «А» стає функціонально нерелевантним. Його місце має заступити ситуаційне моделювання, архітектоніка якого передбачає нормативні колізії та прогалини, іманентні реальності деокупованих територій, а предметом юридичної оцінки на етапі скринінгу стає не здатність до формальної цитації закону, а спроможність генерувати легітимні правові рішення в умовах фундаментальної кризи.

Запропонований фільтр органічно вбудовується в систему принципів адміністративного права. Право особи на належне урядування (good administration), закріплене статтею 41 Хартії основних прав Європейського Союзу [24] і деталізоване Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2007)7 [25], вимагає не лише законного, а й ефективного вирішення справ. Ефективність адміністративного акта, своєю чергою, детермінована компетентністю суб'єкта, який його ухвалює, оскільки жодна процедурна гарантія не зробить якісним рішення, ухвалене особою, нездатною оцінити обставини і сконструювати регулювання. Звідси впливає позитивний обов'язок держави: гарантуючи особі ефективність урядування, вона зобов'язана мати правовий механізм формування відповідної компетентності свого апарату. Освітня інженерія і є таким механізмом, тобто засобом реалізації принципів ефективності та належного урядування, тоді як межі її застосування задає принцип пропорційності. Ефективність при цьому не є суто теоретичною конструкцією: у європейському адміністративному просторі вона належить до принципів державного управління, за якими оцінюється діяльність публічної адміністрації, зокрема й української [26].

Означений підхід набуває особливої ваги в координатах правового статусу суб'єкта владних повноважень, передусім щодо реалізації дискреційних повноважень. Правова аномія деокупації унеможливорює жорстку регламентацію дій посадовця і розширює межі адміністративного розсуду, а там, де норма надає розсуд, якість рішення визначається вже не текстом норми, а мисленням того, хто її застосовує. Європейський стандарт здійснення дискреційних повноважень, закладений Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 [27], і критерії перевірки рішень суб'єктів владних повноважень, відтворені в частині другій статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України [28], окреслюють зовнішні межі розсуду. Проте судовий контроль діє ex post: він здатен скасувати неякісне дискреційне рішення, але не породити здатність ухвалювати якісні. Освітня інженерія заповнює саме цю прогалину, переносючи проблему дискреції з площини наступного контролю в площину попереднього проектування компетентності суб'єкта розсуду. У вітчизняній доктрині підґрунтя для такого перенесення закладене людиноцентристською концепцією публічної адміністрації, за якою апарат існує заради забезпечення прав особи, а не відтворення власних процедур [29].

Дисципліна рефлексії перед дією, потрібна суб'єктові розсуду, має в чинному українському праві позитивно-правовий аналог. Закон України «Про адміністративну процедуру» буде ухвалення адміністративного акта як послідовність, у якій дії передують офіційне з'ясування обставин справи, заслуховування учасників та обґрунтування, а принципи обґрунтованості й ефективності закріплені в статті 4 цього Закону безпосередньо [30]. Конвергенція педагогічного і адміністративно-правового, отже, не проектується з нуля: на рівні процедури ухвалення

акта вона фактично вже відбулася, і завдання полягає в тому, щоб поширити її з процедури ухвалення акта на процедуру формування того, хто його ухвалює.

Нормативний каркас для рецепції конструктивного фільтра в українському праві вже існує. Стаття 6 Закону України «Про державну службу» виокремлює категорію «А» саме за критеріями змісту роботи, впливу на кінцеве рішення та необхідного рівня професійних компетентностей; стаття 20 встановлює вимоги до професійної компетентності претендентів, а статті 48 і 49 запроваджують інститут безперервного підвищення її рівня та індивідуальні програми розвитку [31]. Типові вимоги до компетентності категорії «А» затверджує Кабінет Міністрів України за поданням Національного агентства з питань державної служби після погодження Комісією з питань вищого корпусу. Процедурні «гнізда» для конструктивного фільтра, отже, передбачені законом; незаповненим лишається їхній зміст, який сьогодні не спирається на верифіковану модель ієрархії компетентностей.

Чи заповниться цей зміст стихійно, силою самої адміністративної практики? Емпіричний матеріал воєнного періоду змушує відповісти заперечно. Аналітичний звіт про кадровий склад державної служби, оприлюднений 2026 року, зафіксував, що 57,2 % опитаних службовців задоволені відсутністю конкурсів і лише 26,3 % очікують їх відновлення; 30,1 % респондентів оцінюють професійну компетентність призначених поза конкурсом колег як низьку, а серед проблем взаємодії з ними називають орієнтацію на персональну лояльність суб'єктові призначення замість пошуку оптимального рішення; плінність кадрів у 2023–2025 роках сягала 24–28 % на рік, а престижною своєю роботу вважають 8 % опитаних [32]. Перед нами не тимчасовий збій, а стійка інституційна рівновага, в якій лояльність систематично витісняє компетентність. Феноменологічно вона тотожна практиці «розгортання кадрів» (*cadre deployment*), яку В. Ланга і С. Балкаран описали на південноафриканському матеріалі як порочне коло, де політично лояльні, але професійно непридатні призначенці відтворюють дисфункцію, що виправдовує нові лояльні призначення [11]. Законопроект № 13478-1, яким передбачено відновлення конкурсних процедур на виконання вимог Ukraine Facility [33], розриває це коло лише частково, бо відновлює процедурну форму добору, але не визначає змістовної моделі компетентності, за якою добір мав би здійснюватися.

Саме тут потрібен принцип, який ми позначаємо як адміністративну відповідність. Він є доктринальною адаптацією конструктивної узгодженості (*constructive alignment*) Дж. Біггса, за якою очікувані результати, зміст діяльності та критерії оцінювання мають проєктуватися як єдина система [34]. Емпіричний фундамент принципу заклали вимірювання С. Коена: структурне узгодження компонентів системи дає стрибкоподібне зростання результативності, розміри ефекту якого, за оцінкою Біггса, до чотирьох разів перевищують показники неузгодженого середовища [34, с. 350].

У публічному адмініструванні транзитного періоду адміністративна відповідність означає сувору синхронізацію типових вимог до компетентності, спроектованих за ревізованою таксономією, змісту програм підготовки кадрів для деокупованих територій та критеріїв кадрового оцінювання за статтею 44 Закону України «Про державну службу». Розрив між будь-якими двома контурами, коли вимоги декларують творення, програми навчають відтворення, а атестація перевіряє лояльність, за цією логікою є не організаційним недоліком, а джерелом адміністративного ризику, який підлягає виявленню та усуненню так само, як інші ризики публічного управління.

Завершальний аргумент стосується легітимаційного виміру фільтра. Експериментальне дослідження С. Чой і Р. Давіда в Чехії, Угорщині та Польщі довело, що суспільна довіра реагує не на факт кадрового фільтра, а на його дизайн: звільнення скомпрометованих осіб підвищувало довіру до уряду в середньому на 3,11 бала за шістнадцятибальною шкалою, конфесійна модель, що давала посадовцю другий шанс в обмін на визнання минулого, збільшувала довіру і до уряду, і до самого посадовця, тоді як просте викриття довіру до посадовця знижувало; ба більше, у польській вибірці позитивний ефект конфесії зникав, якщо їй передувало викриття [5]. Для законодавця звідси випливають два висновки: правильно спроектований фільтр є інструментом реконсиляції, а не репресії, і навіть послідовність

процедурних кроків усередині фільтра має самостійне правове значення. Запровадження метакогнітивного фільтра компетентності замість практики призначень на лояльність здатне, відтак, не лише закрити дефіцит спроможності, а й зміцнити довіру до інституцій перехідного періоду.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для таких узагальнень. У системі перехідного правосуддя кадровий скринінг не може обмежуватися репресивною функцією: критерій спроможності закладений у його міжнародно-правове означення нарівні з критерієм доброчесності, а збереження суто негативного фільтра в умовах фундаментальної кризи деокупації провокує кадровий вакуум, безпекові ризики та інституційну дисфункцію.

Функцію конструктивного адміністративного фільтра для вищого корпусу державної служби здатна виконати переглянута таксономія Блума, за якої метакогнітивний вимір та когнітивні процеси оцінювання і творення набувають статусу нормативних кваліфікаційних вимог до категорії «А», для чого чинне законодавство вже містить процедурний каркас у статтях 6, 20, 48 і 49 Закону України «Про державну службу». Змістовне наповнення цього каркаса не відбудеться стихійно, оскільки емпіричні дані 2022–2026 років засвідчують стійку рівновагу, в якій персональна лояльність витісняє компетентність, тому фільтр має бути спроектований нормативно, ззовні щодо наявної адміністративної практики. Інструментом такого проектування є принцип адміністративної відповідності, який вимагає синхронізації типових вимог до компетентності, програм підготовки та кадрового оцінювання і кваліфікує їхню розбіжність як адміністративний ризик.

Уперше кадровий скринінг у системі перехідного правосуддя концептуалізовано не лише як негативний, а як двоєдиний фільтр, у якому критерій інституційної спроможності (capacity) визнається рівноцінним критерієві доброчесності, а переглянута таксономія Блума, зокрема її метакогнітивний вимір, обґрунтована як методологічна матриця конструктивного адміністративного фільтра доступу до категорії «А».

Використана література:

1. Gundel S. Towards a New Typology of Crises. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. 2005. Vol. 13, No. 3. P. 106–115. URL: <https://husdal.com/2010/11/25/a-typology-of-crises/>.
2. Karl E. Weick The Collapse of Sensemaking in Organizations: The Mann Gulch Disaster. *Administrative Science Quarterly*. 1993. Vol. 38, No. 4. URL: <https://www.cs.unibo.it/~ruffino/Letture%20TDPC/K.%20Weick%20-%20The%20collapse%20of%20sensemaking.pdf>.
3. Durkheim E. The Division of Labor in Society / transl. by G. Simpson. 1960. URL: <https://ia601408.us.archive.org/14/items/in.ernet.dli.2015.233884/2015.233884.The-Division.pdf>.
4. Mayer-Rieckh A., de Greiff P. (eds.) Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies. New York : Social Science Research Council, 2007. 552 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/37722251_Justice_as_Prevention_Vetting_Public_Employees_in_Transitional_Societies/
5. Choi S. Y. P., David R. Lustration Systems and Trust: Evidence from Survey Experiments in the Czech Republic, Hungary, and Poland. *American Journal of Sociology*. 2012. Vol. 117, No. 4. P. 1172–1201. DOI: 10.1086/662648. URL: https://www.researchgate.net/publication/272580591_Lustration_Systems_and_Trust_Evidence_from_Survey_Experiments_in_the_Czech_Republic_Hungary_and_Poland_1.
6. Lawther, C., Moffett, L., & Jacobs, D. (Eds.) (2017). *Research handbook on transitional justice*. (Research Handbooks in International Law series). Edward Elgar Publishing Ltd. URL: <https://pure.qub.ac.uk/en/publications/research-handbook-on-transitional-justice/>
7. Дешко Л. М., Васильченко О. П., Лотюк О. С. Люстрація як вид конституційно-правової відповідальності та відшкодування моральної шкоди, завданої в результаті порушення права особи на участь в управлінні державними справами: практика ЄСПЛ у справах проти України. № 11(39) (2024): Наукові інновації та передові технології . DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-554-566](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-554-566). URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/16361>.
8. Багрім О. А. Особливості розвитку професійного потенціалу державних службовців у воєнний та поствоєнний період в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління*,

- психології, права. 2023. Вип. 2. С. 9–14. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.1> . URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/388/342>.
9. Dobos Á. Experiential Learning for Professional Development in the Civil Service. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 116:5085–5090.. 2014. Vol. 116. P. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1078. URL: https://www.researchgate.net/publication/276102310_Experiential_Learning_for_Professional_Development_in_the_Civil_Service.
 10. Mihaila G. M. Civil Servants' Competence Frameworks: A Necessity for Modern and Digital Public Administrations. *CEEeGov 2024*, Budapest, Hungary, September 12–13, 2024. New York : ACM, 2024. P. 180–186. DOI: <https://doi.org/10.1145/3670243.3670252>. URL: <https://sciprofiles.com/publication/view/3db3c83cd17ab929af36606fa3f3076c>.
 11. Langa V. G., Balkaran S. Bridging the Competency Chasm: An Experiential Learning and Competency-Based Model for Revitalising South African Public Sector Service Delivery. *International Journal of Business Ecosystem & Strategy*. 2025. Vol. 7, No. 5. P. 154–164. DOI: 10.36096/ijbes.v7i5.1055. URL: https://www.researchgate.net/publication/398608649_Bridging_the_competency_chasm_An_experiential_learning_and_competency-based_model_for_revitalising_South_African_public_sector_service_delivery.
 12. Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Vetting: An Operational Framework. New York ; Geneva : United Nations, OHCHR, 2006. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/RuleoflawMappingen.pdf>.
 13. Measures to Dismantle the Heritage of Former Communist Totalitarian Systems : Resolution 1096 (1996) / Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Strasbourg, 1996. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16507/html>.
 14. Sidabras and Džiautas v. Lithuania : Judgment of the ECtHR, 27 July 2004 (applications nos. 55480/00 and 59330/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-61942%22%5D%7D>
 15. Ždanoka v. Latvia : Judgment of the ECtHR (Grand Chamber), 16 March 2006 (application no. 58278/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-125839%22%5D%7D>
 16. Sissons M., Al-Saiedi A. A Bitter Legacy: Lessons of De-Baathification in Iraq. New York : International Center for Transitional Justice, 2013. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-Iraq-De-Baathification-2013-ENG.pdf>.
 17. Про очищення влади : Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1682-18>.
 18. Adopted Final Opinion on the Law on Government Cleansing (Lustration Law) of Ukraine as would result from the amendments submitted to the Verkhovna Rada on 21 April 2015, adopted by the Venice Commission at its 103rd Plenary Session (Venice, 19-20 June 2015). <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2015-012-e>.
 19. Anderson L. W., Krathwohl D. R. (eds.) *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York : Longman, 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/235465787_A_Taxonomy_for_Learning_Teaching_and_Assessing_A_Revision_of_Bloom%27s_Taxonomy_of_Educational_Objectives.
 20. Krathwohl D. R. A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory into Practice*. 2002. Vol. 41, No. 4. P. 212–218. URL: <https://cmapspubli2.ihmc.us/rid=1Q2PTM7HL-26LTFBX-9YN8/Krathwohl%202002.pdf>.
 21. Schön D. A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York : Basic Books, 1983. 374 p. URL: https://raggeduniversity.co.uk/wp-content/uploads/2025/03/1_x_Donald-A.-Schon-The-Reflective-Practitioner_-How-Professionals-Think-In-Action-Basic-Books-1984_redactedadaa_compressed3.pdf.
 22. Argyris C. Double Loop Learning in Organizations. *Harvard Business Review*. 1977. Vol. 55, No. 5. P. 115–125. URL: <https://www.avannistelrooij.nl/wp/wp-content/uploads/2017/11/Argyris-1977-Double-Loop-Learning-in-Organisations-HBR.pdf>.
 23. Pound R. *An Introduction to the Philosophy of Law*. New Haven : Yale University Press, 1922. 307 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/pound-an-introduction-to-the-philosophy-of-law>.
 24. EU Charter of Fundamental Rights, Article 41 – Right to good administration . URL: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/41-right-good-administration#>.
 25. Принципи державного управління / OECD/SIGMA. Париж : OECD Publishing, 2023. 48 с. URL: https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/uk/publications/reports/2023/11/the-principles-of-public-administration_5e68f805/cab64737-uk.pdf

26. Рекомендація № R(80)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень : ухвалена 11.03.1980. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_eyvropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf.
27. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>.
28. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. URL: <https://www.scribd.com/document/541747046/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5-%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%A2%D0%BE%D0%BC-1-%D0%90%D0%B2%D0%B5%D1%80-%D0%AF%D0%BD%D0%BE%D0%B2>
29. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20/>
30. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19>.
31. Формування кадрового складу державної служби під час дії воєнного стану: потреби, виклики та перспективи : аналітичний звіт / ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». Київ, 2026. 73 с. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/new-ali-study-composition-of-the-civil-service-during-martial-law/>
32. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів... : проєкт Закону України від 16.07.2025 № 13478-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56801>
33. Biggs J. Enhancing Teaching through Constructive Alignment. Higher Education. 1996. Vol. 32, No. 3. P. 347–364. DOI:10.1007/BF00138871. URL: https://www.researchgate.net/publication/220017462_Enhancing_Teaching_Through_Constructive_Alignment/
34. Cohen S. A. Instructional Alignment: Searching for a Magic Bullet. Educational Researcher. 1987. Vol. 16, No. 8. P. 16–20. URL: https://www.uky.edu/~gmswan3/EDC608/instructional_alignment.pdf

References:

1. Gundel, S. (2005). Towards a New Typology of Crises. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 13(3), 106–115. URL: <https://husdal.com/2010/11/25/a-typology-of-crises/>
2. Weick, K. E. (1993). The Collapse of Sensemaking in Organizations: The Mann Gulch Disaster. *Administrative Science Quarterly*, 38(4), 628–652. URL: <https://www.cs.unibo.it/~ruffino/Letture%20TDPC/K.%20Weick%20-%20The%20collapse%20of%20sensemaking.pdf>
3. Durkheim, E. (1960). *The Division of Labor in Society* (G. Simpson, Trans.). URL: <https://ia601408.us.archive.org/14/items/in.ernet.dli.2015.233884/2015.233884.The-Division.pdf>
4. Mayer-Rieckh, A., & de Greiff, P. (Eds.). (2007). *Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies*. Social Science Research Council. URL: https://www.researchgate.net/publication/37722251_Justice_as_Prevention_Vetting_Public_Employees_in_Transitional_Societies/
5. Choi, S. Y. P., & David, R. (2012). Lustration Systems and Trust: Evidence from Survey Experiments in the Czech Republic, Hungary, and Poland. *American Journal of Sociology*, 117(4), 1172–1201. <https://doi.org/10.1086/662648>
6. Lawther, C., Moffett, L., & Jacobs, D. (Eds.). (2017). *Research handbook on transitional justice*. Edward Elgar Publishing Ltd. URL: <https://pure.qub.ac.uk/en/publications/research-handbook-on-transitional-justice/>
7. Deshko, L. M., Vasylenko, O. P., & Lotiuk, O. S. (2024). Liustratsiia yak vyd konstytutsiino-pravovoi vidpovidalnosti ta vidshkoduвання moralnoi shkody, zavdanoi v rezultati porushennia prava osoby na uchast v upravlinni derzhavnymy spravamy: praktyka YeSPL u spravakh proty Ukrainy [Lustration as a type of constitutional liability and compensation for moral damage caused by violation of the right of a person to participate in the administration of state affairs: ECtHR case law against Ukraine]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 11(39), 554–566. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-554-566](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-554-566) [in Ukrainian]
8. Bahrim, O. A. (2023). Osoblyvosti rozvytku profesiinoho potentsialu derzhavnykh sluzhbovtziv u voiennyi ta postvoiennyi period v Ukraini [Features of professional potential development of civil servants in the war and post-war period in Ukraine]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnogo upravlinnia, psykholohii, prava*, 2, 9–14. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.2.1> [in Ukrainian]

9. Dobos, Á. (2014). Experiential Learning for Professional Development in the Civil Service. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116, 5085–5090. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1078>
10. Mihaila, G. M. (2024). Civil Servants' Competence Frameworks: A Necessity for Modern and Digital Public Administrations. In *CEEeGov 2024* (pp. 180–186). ACM. <https://doi.org/10.1145/3670243.3670252>
11. Langa, V. G., & Balkaran, S. (2025). Bridging the Competency Chasm: An Experiential Learning and Competency-Based Model for Revitalising South African Public Sector Service Delivery. *International Journal of Business Ecosystem & Strategy*, 7(5), 154–164. <https://doi.org/10.36096/ijbes.v7i5.1055>
12. United Nations, OHCHR. (2006). Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Vetting: An Operational Framework. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/RuleoflawMappingen.pdf>
13. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (1996). Measures to Dismantle the Heritage of Former Communist Totalitarian Systems: Resolution 1096. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16507/html>
14. European Court of Human Rights. (2004). *Sidabras and Džiautas v. Lithuania* (applications nos. 55480/00 and 59330/00). <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61942%22%5D%7D>
15. European Court of Human Rights. (2006). *Ždanoka v. Latvia* (application no. 58278/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-125839%22%5D%7D>
16. Sissons, M., & Al-Saiedi, A. (2013). A Bitter Legacy: Lessons of De-Baathification in Iraq. International Center for Transitional Justice. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-Iraq-De-Baathification-2013-ENG.pdf>
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Pro ochyshchennia vldy: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 No. 1682-VII [On Government Cleansing: Law of Ukraine of September 16, 2014 No. 1682-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1682-18> [in Ukrainian]
18. Venice Commission. (2015). Adopted Final Opinion on the Law on Government Cleansing (Lustration Law) of Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2015-012-e>
19. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Longman. URL: https://www.researchgate.net/publication/235465787_A_Taxonomy_for_Learning_Teaching_and_Assessing_A_Revision_of_Bloom%27s_Taxonomy_of_Educational_Objectives
20. Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory into Practice*, 41(4), 212–218. URL: <https://cmapspublic2.ihmc.us/rid=1Q2PTM7HL-26LTFBX-9YN8/Krathwohl%202002.pdf>
21. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books. URL: https://raggeduniversity.co.uk/wp-content/uploads/2025/03/1_x_Donald-A.-Schon-The-Reflective-Practitioner_How-Professionals-Think-In-Action-Basic-Books-1984_redactedada_compressed3.pdf
22. Argyris, C. (1977). Double Loop Learning in Organizations. *Harvard Business Review*, 55(5), 115–125. URL: <https://www.avannistelrooij.nl/wp/wp-content/uploads/2017/11/Argyris-1977-Double-Loop-Learning-in-Organisations-HBR.pdf>
23. Pound, R. (1922). *An Introduction to the Philosophy of Law*. Yale University Press. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/pound-an-introduction-to-the-philosophy-of-law>
24. European Union. (2000). EU Charter of Fundamental Rights, Article 41 – Right to good administration. URL: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/41-right-good-administration#>
25. OECD/SIGMA. (2023). *Pryntsypy derzhavnoho upravlinnia [The Principles of Public Administration]*. OECD Publishing. URL: https://www.sigmaweb.org/content/dam/sigma/uk/publications/reports/2023/11/the-principles-of-public-administration_5e68f805/cab64737-uk.pdf
26. Council of Europe. (1980). Rekomendatsiia No. R(80)2 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavamchlenam shchodo zdiisnennia administratyvnykh orhanamy vldy dyskretyinykh povnovazhen [Recommendation No. R(80)2 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities]. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf
27. Verkhovna Rada of Ukraine. (2005). Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 No. 2747-IV [Code of Administrative Proceedings of Ukraine of July 6, 2005 No. 2747-IV]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15> [in Ukrainian]
28. Averianov, V. B. (Ed.). (2004). *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs. T. 1. Zahalna chastyna [Administrative law of Ukraine. Academic course. Vol. 1. General part]*. Yurydychna

- dumka. URL: <https://www.scribd.com/document/541747046/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5-%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%A2%D0%BE%D0%BC-1-%D0%90%D0%B2%D0%B5%D1%80-%D0%AF%D0%BD%D0%BE%D0%B2> [in Ukrainian]
29. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 No. 2073-IX [On Administrative Procedure: Law of Ukraine of February 17, 2022 No. 2073-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20/>
 30. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 No. 889-VIII [On Civil Service: Law of Ukraine of December 10, 2015 No. 889-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19> [in Ukrainian]
 31. NGO "Laboratory of Legislative Initiatives". (2026). Formuvannia kadrovoho skladu derzhavnoi sluzhby pid chas dii voiennoho stanu: potreby, vyklyky ta perspektyvy [Formation of the personnel of the civil service during martial law: needs, challenges and prospects]. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/new-ali-study-composition-of-the-civil-service-during-martial-law/> [in Ukrainian]
 32. Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). Pro vnesennia zmin do deiakikh zakoniv Ukrainy shchodo vidnovlennia provedennia konkursiv...: projekt Zakonu Ukrainy vid 16.07.2025 No. 13478-1 [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Resumption of Competitions...: Draft Law of Ukraine of July 16, 2025 No. 13478-1]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56801> [in Ukrainian]
 33. Biggs, J. (1996). Enhancing Teaching through Constructive Alignment. *Higher Education*, 32(3), 347–364. <https://doi.org/10.1007/BF00138871>
 34. Cohen, S. A. (1987). Instructional Alignment: Searching for a Magic Bullet. *Educational Researcher*, 16(8), 16–20. URL: https://www.uky.edu/~gmswan3/EDC608/instructional_alignment.pdf

Mudrytska K. O. Professional subjectivity of the public administration subject in de-occupied territories: Bloom's taxonomy as an administrative filter and the principle of administrative alignment

This article examines the problem of shaping the professional agency of public officials in the de-occupied territories of Ukraine through the lens of the personnel mechanisms of transitional justice. The author's premise is that the legal anomie and collapse of sensemaking characteristic of the fundamental crises of de-occupation render the mechanical application of pre-war regulations untenable and demand of the administrative actor a capacity for the autonomous construction of the legal order.

The article offers a critical analysis of the conventional conception of vetting as a purely punitive, "negative" filter directed solely at screening out those lacking integrity. Drawing on international standards, and in particular the UN operational framework, it argues that this conception is doctrinally incomplete, that it engenders a personnel vacuum, and that it carries the risk of institutional destabilisation. Hence the need to treat the constructive criterion of institutional capacity as a mandatory requirement of equal standing.

To remedy the capacity deficit, the author proposes a constructive administrative filter grounded methodologically in the revised taxonomy of educational objectives of B. Bloom as reworked by L. Anderson and D. Krathwohl (2001). It is submitted that, for the senior civil service (Category "A"), the metacognitive dimension together with the higher-order cognitive processes of evaluating and creating ought to become statutory qualification requirements. The legitimacy of elevating pedagogical models to the status of binding administrative regulations is established, on the strength of R. Pound's conception of social engineering, through a comparative analysis of the Executive Core Qualifications standards in the United States and of the statutory entrenchment of competency frameworks in the Administrative Code of Romania.

As a means of synchronising qualification requirements, training programmes and personnel appraisal, the article introduces the principle of administrative alignment, derived from J. Biggs's constructive alignment. It is argued that the statutory adoption of this principle is a precondition for overcoming both the latent resistance of officials to competitive procedures, as documented by empirical research in 2026, and the practice of appointments governed by the criterion of personal loyalty.

Key words: administrative law, administrative and legal regulation, public administration, vetting, transitional justice, discretionary powers, social engineering, good administration, Bloom's taxonomy, de-occupied territories.

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ЯК ПРАКТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У статті досліджено питання забезпечення доступності харчових продуктів як практичний критерій ефективності публічного адміністрування. Обґрунтовано, що доступність харчових продуктів є не лише економічною або соціальною категорією, а й важливим адміністративно-правовим показником якості діяльності держави, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічної адміністрації. Зазначено, що продовольча доступність охоплює фізичну, економічну, інформаційну, територіальну, безпекову та соціальну складові, які мають забезпечуватися за допомогою правових, організаційних, контрольних, цінових, резервних, інформаційних і соціальних механізмів.

Визначено, що ефективність публічного адміністрування у сфері доступності харчових продуктів має оцінюватися не лише за формальною наявністю нормативно-правових актів, державних програм чи контрольних повноважень, а за реальним результатом: здатністю населення отримувати достатні, безпечні, якісні та економічно доступні харчові продукти незалежно від місця проживання, соціального статусу, рівня доходу чи кризових обставин. Окрему увагу приділено ролі державного контролю за безпечністю харчових продуктів, державної цінової політики, соціальних стандартів, державних резервів, інформування споживачів і підтримки аграрного виробництва.

Зроблено висновок, що доступність харчових продуктів є практичним критерієм ефективності публічного адміністрування, оскільки саме вона демонструє, наскільки діяльність публічної адміністрації забезпечує реальний зв'язок між виробництвом продовольства, його безпечністю, ціною, якістю, логістикою, соціальним захистом і потребами населення.

Ключові слова: доступність харчових продуктів, продовольча безпека, публічне адміністрування, державний контроль, цінова політика, соціальні стандарти, державні резерви, права споживачів.

Постановка проблеми. Забезпечення доступності харчових продуктів є одним із базових завдань сучасної соціальної, економічної та адміністративно-правової політики держави. Харчові продукти належать до життєво необхідних благ, без яких неможлива реалізація права людини на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, соціальний захист, безпечне середовище та гідне існування. Тому питання доступності харчових продуктів не може розглядатися виключно як проблема ринку, виробництва або споживчого вибору. Воно має публічно-правовий характер, оскільки держава повинна створювати правові й організаційні умови, за яких населення має реальну можливість отримувати достатні, безпечні, якісні та економічно доступні харчові продукти.

В Україні проблема доступності харчових продуктів має особливу актуальність в умовах воєнного стану, пошкодження аграрної та транспортної інфраструктури, зростання цін, внутрішнього переміщення населення, зниження доходів окремих соціальних груп, порушення логістичних ланцюгів і необхідності підтримки внутрішнього продовольчого ринку. У таких умовах ефективність публічного адміністрування повинна оцінюватися не лише за кількістю прийнятих нормативно-правових актів або проведених контрольних заходів, а за тим, чи має населення практичний доступ до харчових продуктів.

Проблемним залишається те, що доступність харчових продуктів часто розглядається фрагментарно: у межах аграрної політики, соціального захисту, контролю цін, захисту прав споживачів або безпечності харчових продуктів. Однак у практичному вимірі ці напрями нерозривно пов'язані. Харчовий продукт має бути не лише вироблений, а й доставлений, безпечний,

якісний, належно маркований, економічно доступний, фізично наявний у місці проживання людини та придатний для споживання. Саме тому доступність харчових продуктів доцільно розглядати як інтегральний критерій ефективності публічного адміністрування.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Проблематика публічного адміністрування у сфері виробництва, обігу, безпечності та якості харчових продуктів знайшла відображення у працях українських науковців переважно крізь призму державного контролю, адміністративної відповідальності операторів ринку та вдосконалення нормативно-правового регулювання. Водночас питання доступності харчових продуктів як комплексного показника результативності діяльності органів публічної влади досліджено фрагментарно.

Ю. В. Пустовіт розкриває поняття й особливості адміністративної відповідальності у сфері харчової промисловості, звертаючи увагу на її правові підстави, характерні ознаки та значення для забезпечення належного функціонування відповідного сектору економіки [1]. О. В. Запотоцька у своїх працях досліджує загальні та спеціальні ознаки адміністративної відповідальності у сфері безпечності та якості харчових продуктів, а також недоліки законодавчого забезпечення державного нагляду [2–3; 5]. Напрацювання авторки мають значення для визначення ефективності контрольної діяльності публічної адміністрації та здатності держави забезпечувати дотримання операторами ринку встановлених вимог.

Окремий напрям досліджень становить відповідальність суб'єктів господарювання у спеціальних сферах надання харчових послуг. Так, В. Г. Чорна аналізує адміністративну відповідальність за порушення вимог безпечності харчових продуктів у кейтеринговій діяльності, що дає змогу конкретизувати особливості реалізації контрольних і юрисдикційних повноважень уповноважених органів щодо окремих категорій операторів ринку [4].

Т. П. Попович і С. Голінка розглядають державну політику у сфері безпечності харчових продуктів та ветеринарної медицини, приділяючи увагу організаційно-правовим засадам діяльності компетентних органів, державному контролю та механізмам реалізації відповідної політики [6]. Правові засади забезпечення безпечності харчових продуктів, обов'язки операторів ринку та роль державних інституцій у гарантуванні належної якості продукції досліджує Т. А. Сокур [7]. В. І. Теремецький акцентує на необхідності вдосконалення законодавства у сфері безпечності та якості харчових продуктів, усунення прогалин правового регулювання й підвищення ефективності державного контролю [8].

Отже, недостатньо дослідженим залишається питання оцінювання доступності харчових продуктів саме як практичного критерію ефективності публічного адміністрування. Потребує подальшого наукового обґрунтування система показників, за допомогою яких можна оцінити спроможність органів публічної влади забезпечувати фізичну, економічну, територіальну та соціальну доступність харчових продуктів, своєчасно реагувати на дефіцит, порушення логістичних ланцюгів і цінові коливання, а також гарантувати продовольчу безпеку населення.

Метою статті є дослідження забезпечення доступності харчових продуктів як практичного критерію ефективності публічного адміністрування, визначення його правової природи, складових елементів, нормативної основи, суб'єктів забезпечення, адміністративно-правових засобів реалізації, а також формулювання авторських дефініцій і висновків щодо особливостей доступності харчових продуктів у системі продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу. Доступність харчових продуктів як об'єкт публічного адміністрування має комплексний характер. Вона не може бути зведена лише до фізичної наявності продуктів у торговельній мережі або до їх виробництва у достатній кількості. Доступність включає можливість людини реально придбати або отримати харчові продукти, які є безпечними, якісними, достатніми, інформаційно зрозумілими, територіально досяжними та економічно посилюваними.

Конституційною основою забезпечення доступності харчових продуктів є стаття 48 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування [9]. Це положення має не декларативний, а гарантійний характер, оскільки покладає на державу обов'язок формувати таку систему публічного адміністрування, за якої право на достатнє харчування може бути реалізоване на практиці.

У Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» закріплено правові засади формування державних соціальних стандартів і гарантії, які використовуються, зокрема, для визначення соціальних нормативів і забезпечення мінімальних соціальних потреб [10]. У контексті доступності харчових продуктів цей Закон має значення, оскільки дозволяє пов'язати продовольчу доступність із прожитковим мінімумом, соціальними гарантіями, доходами населення та мінімальними потребами людини.

Практичне значення має постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 року № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення», якою затверджено набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів і набори послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [11]. Наявність таких наборів дозволяє оцінювати доступність харчових продуктів не абстрактно, а через мінімальні соціальні стандарти, необхідні для забезпечення базових потреб людини. Водночас ефективність публічного адміністрування має оцінюватися не лише за формальним існуванням таких наборів, а за тим, чи відповідають вони реальним цінам, харчовим потребам і соціально-економічним умовам.

Важливою складовою доступності є безпечність харчових продуктів. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» визначає правові та організаційні засади забезпечення безпечності і якості харчових продуктів, а також спрямований на захист життя, здоров'я та інтересів споживачів [12]. Якщо харчовий продукт є дешевим або фізично наявним, але небезпечним для споживання, він не може вважатися доступним у правовому сенсі. Тому доступність повинна включати не лише ціну й наявність, а й відповідність продукту вимогам безпечності.

Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин» визначає форми й механізми державного контролю у сфері харчових продуктів [13]. У системі забезпечення доступності цей Закон має значення тому, що саме державний контроль гарантує, що продукти, доступні на ринку, відповідають установленим вимогам і не створюють загрози для життя та здоров'я людини.

Інформаційна доступність харчових продуктів забезпечується Законом України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів». Він встановлює вимоги до інформації, яка має надаватися споживачу, зокрема щодо складу, властивостей, алергенів, строку придатності, умов зберігання, походження та інших характеристик продукту [14]. Це має важливе адміністративно-правове значення, оскільки споживач може реалізувати право на доступ до харчового продукту лише тоді, коли має достовірну інформацію про нього. Відсутність або недостовірність інформації обмежує фактичну доступність продукту, навіть якщо він фізично присутній у продажу.

Економічна доступність харчових продуктів значною мірою залежить від державної цінової політики. Закон України «Про ціни і ціноутворення» визначає правові засади державної цінової політики, державного регулювання цін, державного контролю і спостереження у сфері ціноутворення [15]. Відповідно до цього Закону, держава може застосовувати механізми регулювання цін у випадках, коли це необхідно для захисту суспільних інтересів. У сфері харчових продуктів це має особливе значення щодо соціально значущих товарів, різкого зростання цін, кризових ситуацій і захисту малозабезпечених груп населення.

Доступність харчових продуктів доцільно розглядати через кілька взаємопов'язаних складових. Першою є фізична доступність, яка означає наявність харчових продуктів у місці проживання або перебування людини, можливість їх придбати або отримати без надмірних територіальних, логістичних чи безпекових бар'єрів. У воєнних або кризових умовах фізична доступність залежить від роботи логістики, торговельної мережі, гуманітарного забезпечення, місцевого виробництва та державних резервів.

Другою складовою є економічна доступність, яка означає співвідношення цін на харчові продукти з доходами населення, соціальними стандартами, прожитковим мінімумом і купівельною спроможністю домогосподарств. Якщо продукти є фізично наявними, але їх вартість

є надмірною для значної частини населення, публічне адміністрування не може вважатися ефективним.

Третьою складовою є безпекова доступність, яка означає, що харчовий продукт має відповідати вимогам безпечності, не створювати загрози для життя і здоров'я людини, проходити належний державний контроль і бути виробленим або реалізованим із дотриманням установлених вимог. Небезпечний продукт не може визнаватися доступним у правовому значенні, навіть якщо він дешевий або широко представлений у продажу.

Четвертою складовою є інформаційна доступність. Вона полягає у можливості споживача отримати повну, достовірну та зрозумілу інформацію про продукт. Маркування, інформація про алергени, строк придатності, походження, умови зберігання і харчову цінність є не другорядними елементами, а реальними умовами доступу до безпечного харчування.

П'ятою складовою є соціальна доступність, яка пов'язана зі здатністю держави підтримувати вразливі групи населення: малозабезпечені сім'ї, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб з інвалідністю, населення деокупованих або прифронтових територій. У цьому аспекті доступність харчових продуктів є критерієм не лише економічної, а й соціальної ефективності публічного адміністрування.

Шостою складовою є стабільність доступу, тобто здатність держави забезпечувати безперервність продовольчого постачання в умовах сезонних коливань, цінових шоків, надзвичайних ситуацій, воєнних дій, порушення логістики або зовнішньоторговельних ризиків. Саме стабільність дозволяє відмежувати короткострокову наявність продуктів від реальної продовольчої безпеки.

Забезпечення доступності харчових продуктів як критерій ефективності публічного адміністрування має оцінюватися за практичними показниками. До таких показників можна віднести: рівень фізичної наявності базових продуктів у регіонах; співвідношення цін на соціально значущі продукти з доходами населення; частку витрат домогосподарств на харчування; ефективність державного контролю за безпечністю харчових продуктів; кількість випадків вилучення небезпечної продукції; рівень поінформованості споживачів; стан державних резервів; доступність продуктів для вразливих груп населення; наявність механізмів кризового реагування.

З огляду на викладене, доступність харчових продуктів є не абстрактним соціальним гаслом, а вимірюваним адміністративно-правовим результатом. Вона демонструє, чи здатна публічна адміністрація перетворити нормативні приписи, контрольні повноваження, державні програми, соціальні гарантії та бюджетні ресурси на реальну можливість людини отримати необхідні харчові продукти.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що забезпечення доступності харчових продуктів є одним із практичних критеріїв ефективності публічного адміністрування у сфері продовольчої безпеки, оскільки відображає реальну здатність держави гарантувати населенню фізичний, економічний, інформаційний, соціальний і безпековий доступ до достатніх, якісних і безпечних продуктів харчування.

Отже, доступність харчових продуктів – це стан фактичної та юридично забезпеченої можливості особи або домогосподарства отримувати достатні, безпечні, якісні, належно марковані та економічно посилені харчові продукти у спосіб, що відповідає потребам людини, соціальним стандартам, вимогам безпечності та умовам гідного життєвого рівня.

Забезпечення доступності харчових продуктів у публічному адмініструванні можна визначити як системну діяльність держави, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічної адміністрації, спрямовану на створення правових, організаційних, економічних, контрольних, інформаційних, соціальних і резервних умов, за яких населення має реальну можливість отримувати достатні та безпечні харчові продукти незалежно від місця проживання, рівня доходу, соціального статусу чи кризових обставин.

Особливостями забезпечення доступності харчових продуктів є: міжгалузевий характер; зв'язок із правом на достатній життєвий рівень; поєднання фізичної, економічної, інформаційної, соціальної, територіальної та безпекової складових; залежність від стану аграрного

виробництва, логістики, цінової політики, державного контролю і соціального захисту; особлива роль Держпродспоживслужби; значення державних резервів у кризових умовах; необхідність захисту вразливих груп населення; потреба у постійному моніторингу цін, якості, безпечності та наявності базових продуктів.

Отже, доступність харчових продуктів є практичним критерієм ефективності публічного адміністрування, оскільки дозволяє оцінити не формальну наявність управлінських повноважень, а реальний результат їх реалізації. Ефективне публічне адміністрування у цій сфері має забезпечувати не лише виробництво та обіг харчових продуктів, а й їх безпечність, якість, економічну доступність, належне інформування споживачів, стабільність постачання, захист соціально вразливих груп і здатність держави оперативно реагувати на продовольчі ризики.

Використана література:

1. Пустовіт Ю. В. Поняття, особливості адміністративної відповідальності у сфері харчової промисловості. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 364–368. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/86. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2023/86.pdf
2. Запотоцька О. В. Загальна характеристика адміністративної відповідальності в сфері безпечності та якості харчових продуктів. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 1 (22). Т. 1. С. 103–106. URL: https://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2018/26.pdf
3. Запотоцька О. В. Особливості адміністративної відповідальності у сфері безпечності та якості харчових продуктів. Право та державне управління. 2018. № 2. Т. 1. С. 105–110. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2018/tom_1/20.pdf
4. Чорна В. Г. Адміністративна відповідальність за порушення вимог безпечності харчових продуктів у сфері кейтерингової діяльності. Dictum Factum. 2026. № 1 (19). С. 271–277. DOI: 10.32703/2663-6352/2026-1-19-271-277. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/523>
5. Запотоцька О. В. Недоліки законодавчого забезпечення нагляду у сфері безпечності та якості харчових продуктів. Право і суспільство. 2018. № 3. Ч. 2. С. 115–121. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/30468>
6. Попович Т. П., Голінка С. Державна політика у сфері безпечності харчових продуктів та ветеринарної медицини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 67. С. 158–162. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.67.31. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250000>
7. Сокур Т. А. Правові аспекти безпечності харчових продуктів в Україні. Право і суспільство. 2018. № 1. Ч. 1. С. 148–153. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/28.pdf
8. Теремецький В. І. Шляхи вдосконалення законодавства щодо забезпечення безпечності та якості харчових продуктів в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. № 3 (75). С. 201–209. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/521>
9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 року № 2017-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 48. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2017-14>
11. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 року № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/780-2016-%D0%BF>
12. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 19. Ст. 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/771/97-%D0%B2%D1%80>
13. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин : Закон України від 18 травня 2017 року № 2042-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 31. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2042-19>

14. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2639-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 7. Ст. 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2639-19>.
15. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21 червня 2012 року № 5007-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 19–20. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5007-17>

References:

1. Pustovit, Yu. V. (2023). Poniattia, osoblyvosti administratyvnoi vidpovidalnosti u sferi kharchovoi promyslovosti [Concept and features of administrative liability in the food industry]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 2, 364–368. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/86>. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2023/86.pdf [in Ukrainian].
2. Zapototska, O. V. (2018). Zahalna kharakterystyka administratyvnoi vidpovidalnosti v sferi bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [General characteristics of administrative liability in the field of food safety and quality]. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, 1 (22), vol. 1, 103–106. URL: https://pjv.nuoua.od.ua/v1_2018/26.pdf [in Ukrainian].
3. Zapototska, O. V. (2018). Osoblyvosti administratyvnoi vidpovidalnosti u sferi bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [Features of administrative liability in the field of food safety and quality]. Pravo ta derzhavne upravlinnia, 2, vol. 1, 105–110. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2018/tom_1/20.pdf [in Ukrainian].
4. Chorna, V. H. (2026). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia vymoh bezpechnosti kharchovykh produktiv u sferi keitynhovoi diialnosti [Administrative liability for violation of food safety requirements in catering activities]. Dictum Factum, 1 (19), 271–277. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-271-277>. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/523> [in Ukrainian].
5. Zapototska, O. V. (2018). Nedoliky zakonodavchoho zabezpechennia nahliadu u sferi bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [Shortcomings of the legislative framework for supervision in the field of food safety and quality]. Pravo i suspilstvo, 3, part 2, 115–121. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/30468> [in Ukrainian].
6. Popovych, T. P., & Holinka, S. (2021). Derzhavna polityka u sferi bezpechnosti kharchovykh produktiv ta veterynarnoi medytsyny [State policy in the field of food safety and veterinary medicine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pravo, 67, 158–162. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.31>. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250000> [in Ukrainian].
7. Sokur, T. A. (2018). Pravovi aspekty bezpechnosti kharchovykh produktiv v Ukraini [Legal aspects of food safety in Ukraine]. Pravo i suspilstvo, 1, part 1, 148–153. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/28.pdf [in Ukrainian].
8. Teremetskyi, V. I. (2016). Shliakhy vdoskonalennia zakonodavstva shchodo zabezpechennia bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv v Ukraini [Ways to improve legislation on ensuring food safety and quality in Ukraine]. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka, 3 (75), 201–209. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/521> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2000). Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 2000 roku № 2017-III [On State Social Standards and State Social Guarantees: Law of Ukraine of October 5, 2000 No. 2017-III]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 48, Art. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2017-14> [in Ukrainian].
11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchyykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demografichnykh hrup naselennia: postanova vid 11 zhovtnia 2016 roku № 780 [On approval of sets of food products, sets of non-food products and sets of services for the main social and demographic groups of the population: Resolution of October 11, 2016 No. 780]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/780-2016-%D0%BF> [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997). Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1997 roku № 771/97-VR [On Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality: Law of Ukraine of December 23, 1997 No. 771/97-VR].

- Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1998, 19, Art. 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/771/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Pro derzhavnyi kontrol za dotrymanniam zakonodavstva pro kharchovi produkty, kormy, pobichni produkty tvarynnoho pokhodzhennia, zdorovia tvaryn ta blahopoluchchia tvaryn: Zakon Ukrainy vid 18 travnia 2017 roku № 2042-VIII [On State Control over Compliance with Legislation on Food Products, Feed, Animal By-Products, Animal Health and Welfare: Law of Ukraine of May 18, 2017 No. 2042-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 31, Art. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2042-19> [in Ukrainian].
 14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). Pro informatsiiu dlia spozhyvachiv shchodo kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 2018 roku № 2639-VIII [On Information for Consumers Regarding Food Products: Law of Ukraine of December 6, 2018 No. 2639-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2019, 7, Art. 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2639-19> [in Ukrainian].
 15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). Pro tsiny i tsinoutvorennia: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2012 roku № 5007-VI [On Prices and Pricing: Law of Ukraine of June 21, 2012 No. 5007-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2013, 19–20, Art. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5007-17> [in Ukrainian].

Pieshkov V. V. The issue of ensuring the availability of food products as a practical criterion of the effectiveness of public administration

The article examines the issue of ensuring the availability of food products as a practical criterion of the effectiveness of public administration. It is substantiated that the availability of food products is not only an economic or social category, but also an important administrative and legal indicator of the quality of the activities of the state, local governments and other subjects of public administration. It is noted that food availability includes physical, economic, informational, territorial, security and social components, which should be ensured through legal, organizational, control, price, reserve, informational and social mechanisms.

It is determined that the effectiveness of public administration in the field of food accessibility should be assessed not only by the formal presence of regulatory legal acts, state programs or control powers, but by the real result: the ability of the population to receive sufficient, safe, high-quality and economically affordable food products regardless of place of residence, social status, income level or crisis circumstances. Special attention is paid to the role of state control over food safety, state pricing policy, social standards, state reserves, consumer information and support for agricultural production.

It is concluded that the availability of food products is a practical criterion of the effectiveness of public administration, since it demonstrates the extent to which the activities of public administration provide a real connection between food production, its safety, price, quality, logistics, social protection and the needs of the population.

Key words: food availability, food security, public administration, state control, pricing policy, social standards, state reserves, consumer rights.

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 347.191.11:346.2

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.18>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Пількевич В. Л.
orcid.org/0009-0000-2991-1690

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНУ № 4196-IX

У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані зі скасуванням Господарського кодексу України з 28 серпня 2025 року та набранням чинності Законом України від 09.01.2025 № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон № 4196-IX) [7]. Зазначені законодавчі зміни поставили перед правовою системою питання, які далеко виходять за межі суто технічного оновлення законодавства. Ідеться про зміну самої логіки існування значного масиву суб'єктів господарювання, а разом із нею – про необхідність переосмислення правової природи реорганізації як інституту цивільного та господарського права.

У статті досліджуються зазначені зміни з позиції досвідченого фахівця, що поєднує теоретичну підготовку з безпосереднім знайомством із реєстраційною, судовою та управлінською практикою. Проаналізовано диференційований вплив Закону № 4196-IX на державні, комунальні та приватні підприємства з урахуванням особливостей їхнього правового статусу, порядку управління майном та обсягу господарської компетенції. Окрему детальну увагу приділено перехідним положенням Закону № 4196-IX, які визначають строки приведення установчих документів юридичних осіб у відповідність до нових вимог, а також наслідкам їх неотримання.

Досліджено судову практику, що передувала реформі та формується за її результатами, зокрема щодо спорів, пов'язаних із реорганізацією державних і комунальних підприємств, захистом майнових прав засновників та кредиторів у перехідний період. Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння реорганізації як універсального правонаступництва та детально співвіднесено їх із новою нормативною моделлю Закону № 4196-IX.

За результатами дослідження сформульовано авторську класифікацію юридичних і економічних наслідків реформи для різних категорій суб'єктів господарювання, а також запропоновано конкретні напрями вдосконалення законодавства щодо перехідного періоду з метою мінімізації правових ризиків для державних, комунальних та приватних підприємств і забезпечення стабільності цивільного обороту.

Ключові слова: реорганізація юридичних осіб, перетворення, правонаступництво, організаційно-правова форма, узуфрукт.

Вступ. Реформа, запущена Законом № 4196-IX, нерідко описується як «скасування Господарського кодексу». Це технічно точно, але суттєво звужує реальний масштаб змін. Ідеться не просто про усунення з правового поля одного кодифікованого акта, а про розрив із моделлю, що визначала логіку існування державних і комунальних підприємств з 2003 року. Більше двох десятиліть ця модель задавала координати для тисяч суб'єктів господарювання, численних управлінських рішень і не меншої кількості судових справ. Тому правильніше говорити про системну реконфігурацію організаційно-правової архітектури юридичних осіб.

Для інституту реорганізації ця реконфігурація має особливе значення. Якщо в класичному корпоративному праві реорганізація виступає факультативним засобом структурної оптимізації – рішенням, що приймається власником або учасниками виходячи з господарської доцільності, – то в умовах Закону № 4196-IX вона набуває принципово іншої функції. Для значної частини суб'єктів реорганізація перетворилася на механізм законодавчо приписаної зміни правового стану, виконання якого є питанням не вибору, а обов'язку. Це зміщення функції – з інструментальної до нормативно-зобов'язальної – є, мабуть, найбільш принциповою теоретичною новелою реформи.

Проблематика реорганізації юридичних осіб досліджувалася у працях В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.С. Щербини, Д.В. Задихайла, О.В. Дзери та Н.С. Кузнецової. Сучасний аспект реорганізації в умовах воєнного стану висвітлювала К.Р. Резворович [2]; практичний вимір перетворення приватних підприємств проаналізували О. Мельник, В. Заїчко та Я. Мальцев [3]. Втім, комплексного дослідження, що поєднувало б доктринальний, судово-практичний та економічний аналіз наслідків саме Закону № 4196-IX для інституту реорганізації, в українській правовій науці ще не проводилось. Ця прогалина й визначає завдання пропонованої статті.

Мета дослідження – встановити, яким чином Закон № 4196-IX змінив правову природу, функціональне призначення та механізм реалізації реорганізації юридичних осіб в Україні, а також визначити юридичні та економічні наслідки цих змін для різних категорій суб'єктів.

1. Теоретичне підґрунтя: чим реорганізація є і чим вона стає

1.1. Доктринальний консенсус і його межі

У вітчизняній цивілістиці реорганізація традиційно визначається як спосіб припинення юридичної особи з переходом її прав та обов'язків до правонаступника [4, с. 319]. У цьому визначенні закладені два ключові елементи: по-перше, припинення як юридичний факт, що знищує суб'єктність попередника; по-друге, правонаступництво як механізм, що не дозволяє цьому знищенню перетворитися на економічний розрив. Перетворення ж традиційно вважається найбільш «м'якою» формою реорганізації, де наступність є майже тотальною, а переривання господарської діяльності – мінімальним.

Господарсько-правова доктрина, представлена насамперед В.С. Щербиною та Д.В. Задихайлом, акцентувала ще одне виміру реорганізації – збереження виробничо-господарської функції підприємства [6, с. 204]. Ця настанова виявляється особливо актуальною у контексті Закону № 4196-IX: держава розглядає перетворення державних підприємств не як їхню юридичну «смерть», а як зміну правової оболонки при збереженні господарської сутності.

1.2. Новий теоретичний розлом: реорганізація versus легальна трансформація

Закон № 4196-IX ввів розрізнення, яке ще не отримало достатньої теоретичної уваги. Для окремих суб'єктів – зокрема, державних некомерційних підприємств – законодавець передбачив не «перетворення» у цивілістичному розумінні, а зміну найменування та оновлення організаційно-правової форми без кваліфікації цього процесу як припинення. Йдеться, по суті, про нову правову категорію – «легальну трансформацію», що формально не тотожна реорганізації, але досягає аналогічного практичного результату.

Подібні конструкції не є незнайомими для порівняльного права. Директива ЄС 2017/1132 [8] розмежовує реорганізацію (з припиненням і реєстрацією нового суб'єкта) та конверсію організаційно-правової форми як окрему процедуру, що не тягне припинення юридичної особи. Те, що Закон № 4196-IX відтворює подібну дистинкцію, свідчить про наближення вітчизняного законодавства до усталених європейських підходів. Разом із тим це породжує теоретичну колізію: чи є «легальна трансформація» різновидом реорганізації, її субститутутом, або ж самостійним інститутом, що потребує окремого доктринального осмислення?

1.3. Правонаступництво в нових умовах

Якщо класична теорія правонаступництва при перетворенні ґрунтується на передавальному акті як ключовому документі, що фіксує перехід активів і пасивів, то Закон № 4196-IX суттєво ускладнює цю картину. Постанови КМУ № 1102 та № 1104 від 08.09.2025 передбачають збереження дії ліцензій, дозволів та інших результатів адміністративних процедур у правонаступника. Це відхилення від загальних норм Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», де ліцензія є строго персональним правом. Законодавець, очевидно, виходить із міркувань господарської безперервності, однак жертвує при цьому юридичною ортодоксальністю. Вирішення цього протиріччя – завдання для судової практики, що лише формується.

2. Нормативна архітектура реформи: що вже запрацювало і чого бракує

Закон № 4196-IX набрав чинності 28 лютого 2025 року; 28 серпня 2025 року він набув сили дії, і з того ж дня ГК України відійшов в юридичну історію. Для значного кола юридичних

осіб – державних, комунальних, приватних, іноземних, дочірніх підприємств та підприємств споживчої кооперації – розпочався трирічний перехідний період. Стаття 13 Закону встановила заборону на створення нових суб'єктів у цих формах, відкривши водночас можливість для реєстрації державних некомерційних товариств, комунальних некомерційних товариств та споріднених конструкцій.

Підзаконне регулювання сформоване достатньо оперативно. Постановою КМУ від 08.09.2025 № 1104 затверджено Порядок перетворення державного підприємства в акціонерне товариство або товариство з обмеженою відповідальністю зі 100-відсотковою державною участю; Постановою № 1102 – Порядок перетворення в державне некомерційне товариство; Постановою № 1103 – правила передачі державного та комунального майна на праві узуфрукту. Ці акти наповнили загальні положення Закону процедурним змістом: зафіксували порядок інвентаризації майна, роботи комісії з перетворення, оформлення передавального акта, а також визначили особливий режим для майна на тимчасово окупованих територіях.

Технічна готовність ЄДР, забезпечена оновленням програмного забезпечення 28 серпня 2025 року та розширенням реєстрового функціоналу у березні 2026 року, свідчить про те, що держава справді готувалась до реформи, а не лише проголошувала її. Реєстраційні процедури зміни організаційно-правової форми стали доступними у штатному режимі.

Разом із тим не можна не зауважити прогалин, що залишаються. По-перше, синхронізація Закону № 4196-IX із галузевим законодавством – про природні монополії, комунальні послуги, енергетику – ще не завершена. Підприємства, що провадять регульовану діяльність, стикаються з невизначеністю щодо того, яким чином зміна організаційно-правової форми вплине на їхні регуляторні статуси. По-друге, офіційної статистики завершених перетворень не оприлюднено, що ускладнює будь-яку зовнішню оцінку темпів реалізації реформи. По-третє, відсутнє уніфіковане методичне забезпечення для органів місцевого самоврядування, хоча Міністерство розвитку громад та територій разом із шведськими партнерами у межах програми Polaris підготувало практичні нотатки щодо алгоритму перетворення комунального підприємства [14].

3. Судова практика: спадщина минулого і виклики нового

3.1. Сформовані правові позиції

Судова практика у справах про реорганізацію, що склалася до 2025 року, є доволі розвиненою у тих питаннях, які залишаються актуальними і після реформи. Верховний Суд у постанові від 19.06.2018 у справі № 910/12488/17 сформулював ключову правову позицію: перетворення є способом припинення юридичної особи з одночасним виникненням правонаступника, до якого переходять усі права й обов'язки попередника [9]. Важливо, що суд вказав на універсальний характер цього правонаступництва: воно не залежить від того, чи відображене конкретне зобов'язання у передавальному акті.

Цю логіку підтверджено і у постанові від 23.10.2019 у справі № 911/3323/18, де Верховний Суд наголосив: кредитор зберігає право вимоги до правонаступника незалежно від повноти передавального акта [10]. Така позиція є принципово важливою для розуміння правового становища кредиторів в умовах масової реорганізації державних підприємств, що розгортається нині: спроби правонаступників посилалися на «неінклюзивність» зобов'язань у передавальному акті не матимуть судової перспективи.

3.2. Реорганізація в умовах воєнного стану

Окрему, і надзвичайно практично значущу, групу становлять справи про реорганізацію підприємств, майно яких розташоване у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Господарський суд міста Києва у рішенні від 14.03.2024 у справі № 910/15722/23 зайняв виважену позицію: воєнний стан не зупиняє реорганізаційних процедур, однак може бути підставою для продовження строків, якщо їх дотримання об'єктивно неможливе внаслідок обставин непереборної сили [11]. К.Р. Резворович у своїй роботі 2024 року переконливо аргументує, що без спеціального законодавчого регулювання цієї ситуації правозастосовна практика матиме неминучі розбіжності [2, с. 823].

Ще виразніше ця проблема проявилась у постанові Північного апеляційного господарського суду від 05.09.2024 у справі № 910/3421/24. Суд вказав, що неможливість фізичної

інвентаризації майна на окупованій території не є підставою для зупинення реєстраційних дій щодо підприємства-попередника, якщо застосовано альтернативні способи документування стану активів [12]. Ця позиція, хоча й прийнята до введення в дію Закону № 4196-IX, цілком придатна для застосування у межах нових реорганізаційних процедур.

3.3. Перша хвиля спорів після реформи

Практика застосування Закону № 4196-IX ще тільки формується, однак перші спори вже свідчать про контури майбутніх проблем. Господарський суд Київської області у справі № 911/0892/25 розглядав позов приватного підприємства, що оспорювало правомірність застосування до нього норм Закону № 2275-VIII як «заповнюючих» протягом перехідного періоду. Суд відхилив позов, підтвердивши: застосування Закону № 2275-VIII у перехідний період ґрунтується на принципі *lex specialis* і не суперечить конституційним гарантіям підприємницької діяльності [13].

Окремого коментаря заслуговує роз'яснення Міністерства юстиції від 15.01.2026, згідно з яким положення статутів приватних підприємств, що суперечать Закону № 2275-VIII, стають недійсними не з моменту введення Закону № 4196-IX в дію, а лише після завершення трирічного перехідного строку – тобто з 28 серпня 2028 року. Таке тлумачення, хоч і не є судовим прецедентом, суттєво впливає на поведінку учасників правовідносин і, ймовірно, стане предметом перевірки у судовому порядку.

4. Диференційований вплив на різні категорії суб'єктів

4.1. Державні підприємства: кінець епохи унітарної моделі

Стаття 14 Закону № 4196-IX, по суті, поставила крапку в питанні, яке роками обговорювалося на теоретичному рівні: чи є державне підприємство унітарної форми оптимальним способом управління державною власністю? Законодавець відповів негативно і встановив обов'язок суб'єктів управління об'єктами державної власності протягом шести місяців з дня введення Закону в дію прийняти рішення про припинення державного підприємства – як правило, через перетворення або ліквідацію. Альтернативи перетворення визначені чітко: акціонерне товариство або товариство з обмеженою відповідальністю зі 100-відсотковою державною участю, або ж державне некомерційне товариство.

Принципово важливо, що ця норма є не рекомендацією, а юридичним обов'язком. Реорганізація у формі перетворення перестала бути управлінським рішенням і стала елементом законодавчого мандата. Постанови КМУ № 1102 та № 1104 деталізували алгоритм виконання цього мандата до рівня, достатнього для практичного застосування навіть без додаткових нормативних роз'яснень.

4.2. Комунальні підприємства: диспозитивність із застереженнями

Для комунального сектору Закон обирає інший підхід. Постанова КМУ № 1104 прямо вказує, що органам місцевого самоврядування лише «рекомендується» керуватися затвердженим порядком перетворення. На перший погляд, це виглядає як поважання конституційних гарантій місцевого самоврядування. Насправді ж ситуація складніша: хоча примусу немає, правовий ландшафт після реформи організований таким чином, що утримання від перетворення з часом стає дедалі дорожчим у правовому сенсі. Нові комунальні підприємства в «старих» формах більше не можна буде створювати; юридична база, на якій тримаються їхні статuti, поступово розмивається; галузеве законодавство адаптується до нових форм.

Таким чином, диспозитивність тут є відносною: вибір «не перетворюватись» збережений формально, але ціна цього вибору зростатиме з плином перехідного періоду. Ризик неоднорідної практики між різними громадами – одні здійснять перетворення оперативно, інші затягнуть процес – є реальним і може призвести до асиметрії правового середовища для подібних суб'єктів.

4.3. Приватні підприємства: відкладений тиск

Для власників приватних підприємств Закон № 4196-IX діє через механізм, який можливо позначити як «відкладений нормативний тиск». Формально реорганізація не є обов'язковою: підприємство може продовжувати діяльність протягом трьох років перехідного періоду. Однак з 28 серпня 2028 року до нього застосовуватимуться норми Закону № 2275-VIII, а положення статуту, що їм суперечать, набуватимуть статусу нікчемних.

Практичний наслідок цієї конструкції є зрозумілим: підприємство, статут якого побудований на логіці ГК України – де власник є одночасно і єдиним учасником, і підприємцем, і менеджером у нерозмеженому юридичному просторі, – після 2028 року функціонуватиме у режимі нормативного дисонансу. Для підприємств, що прагнуть стабільності, банківського фінансування, участі в публічних закупівлях, раннє перетворення в ТОВ є не стратегічним, а фактично вимушеним кроком. Як слушно зауважують практики О. Мельник, В. Заїчко та Я. Мальцев, перетворення приватного підприємства в ТОВ – це не косметична зміна назви, а повноцінна корпоративна процедура з оформленням статутного капіталу і корпоративних прав [3].

5. Узуфрукт як речово-правова новела: теорія і практичні складнощі

Серед усіх новел Закону № 4196-IX запровадження узуфрукту як форми майнового користування у публічному секторі заслуговує на окреме дослідження. Постанова КМУ № 1103 закріпила порядок передачі державного та комунального майна на цьому праві – що є безпрецедентним у вітчизняному публічно-правовому регулюванні майнових відносин.

Узуфрукт – це особистий сервітут, що надає носієві право користуватися чужою річчю і отримувати від неї плоди із збереженням субстанції. Ця конструкція, добре відома французькому і румунському праву, у вітчизняній цивілістиці до цього часу застосовувалася переважно у контексті сімейних і спадкових відносин, а не публічного майнового права. Її перенесення у сферу відносин між державою та правонаступниками реорганізованих підприємств породжує кілька теоретичних і практичних колізій.

По-перше, правонаступник – новостворене АТ або ТОВ – не набуває права власності на майно, а лише право його використання. Це означає, що на балансі товариства відображається не власний актив, а право обмеженого користування, що кардинально змінює структуру балансу і кредитні можливості підприємства. Жоден серйозний кредитор не прийме майно на праві узуфрукту як рівноцінну заставу порівняно з майном у власності.

По-друге, виникає класична теоретична суперечність: суб'єкт, що не є власником активів, несе повний обсяг зобов'язань, прив'язаних до цих активів. Закон і постанова КМУ № 1103 формально вирішують це питання через конструкцію правонаступництва у зобов'язаннях, проте залишають відкритим питання про те, яким чином кредитори реалізовуватимуть стягнення на майно, якщо боржник є лише узуфруктуарієм, а не власником. Вирішення цього питання – неминуча задача для судової практики найближчих років.

6. Юридичні наслідки реформи: авторська класифікація

Систематизуючи правові наслідки Закону № 4196-IX для інституту реорганізації, пропонується виокремити п'ять рівнів змін.

Перший – інституційний. Заборона на створення нових суб'єктів у «старих» формах фактично запускає процес їхнього поступового зникнення з правового обігу. Протягом трирічного перехідного строку в Україні паралельно функціонуватимуть суб'єкти двох правових епох – що неминуче породжуватиме питання про пріоритет норм, тлумачення колізійних ситуацій і застосування перехідних положень.

Другий – наступницький. Збереження дії ліцензій і дозволів у правонаступника суперечить загальному принципу їх персональності. Де-факто законодавець запровадив виняток із Закону про ліцензування, не внівши до нього формальних змін. Така прихована деформація нормативної системи – небезпечна з погляду правової визначеності і неминуче виллється у судові спори.

Третій – конфліктогенний. Недостатня визначеність режиму комунальних підприємств, юридична невирішеність становища приватних підприємств після 2028 року, а також проблематика майна на окупованих територіях – усе це є джерелами корпоративних і адміністративних спорів наступних років.

Четвертий – конституційно-правовий. Диференціація режимів переходу – обов'язковий для державного сектору, рекомендаційний для комунального, відкладений для приватного – фактично означає відступ від принципу рівності організаційно-правових форм, закріпленого у ЦК України. Ця нерівність є обґрунтованою з огляду на різну природу власності, проте потребує чіткого доктринального осмислення.

П'ятий – доктринальний. Зникнення ГК України позбавляє господарське право системоутворюючого акта і категоріального апарату, що формувалася з 2003 року. Поняття «підприємство» у його господарсько-правовому значенні поступово виходить із законодавчого вжитку. Це не просто нормативна зміна – це виклик для наукової спільноти, що мусить переосмислити значний масив теоретичних конструкцій.

7. Економічні наслідки: між ефективністю та ризиком

7.1. Державний сектор

Корпоратизація державних підприємств через перетворення в АТ і ТОВ принципово змінює логіку управління державною власністю. Корпоративна форма передбачає наглядову раду, зовнішній аудит, публічну звітність – усе те, чого традиційно бракувало унітарним державним підприємствам. Рекомендації ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами [15] прямо вказують на переваги корпоративних форм з погляду прозорості та підзвітності. У цьому сенсі реформа є кроком у вірному напрямку.

Однак узурфрукт як правовий титул на майно суттєво обмежує фінансові можливості правонаступників. Майно, яким суб'єкт лише користується, але не має у власності, не може бути повноцінним предметом застави. Це звужує доступ до кредитних ресурсів і ускладнює залучення приватного співфінансування. Транзакційні витрати на проведення реорганізаційних процедур – послуги юристів, нотаріусів, аудиторів, реєстраторів – за оцінками практиків можуть становити від 150 до 500 тисяч гривень на одне підприємство залежно від обсягу майнового комплексу і географії активів.

7.2. Комунальний сектор

Для комунального сектору найгострішим економічним ризиком є інституційна асиметрія: громади, що здійснять перетворення оперативно, матимуть більш прозорі і конкурентоспроможні підприємства у сфері комунальних послуг, тоді як громади, що зволікатимуть, консерватимуть архаїчні управлінські моделі. Ця асиметрія прямо позначатиметься на інвестиційній привабливості регіонів і якості надання послуг населенню.

Передача комунального майна на праві узурфрукту дозволяє громадам зберегти контроль над стратегічними інфраструктурними активами – водопостачанням, теплозабезпеченням, транспортом. Це знижує ризик непрозорого виведення активів, але одночасно обмежує оперативну гнучкість новоствореного товариства в управлінні майном.

7.3. Приватний сектор і макроекономічний вимір

Для підприємців правова невизначеність щодо статусу приватного підприємства після 2028 року вже зараз є ціноутворюючим фактором при оцінці кредитних ризиків. Банки і потенційні партнери, що планують довгострокову взаємодію, мусять враховувати це при структуруванні угод. Ранній перехід до ТОВ знімає цю невизначеність – і саме тому є економічно вигідним навіть для тих, кому закон не ставить обов'язку.

На макрорівні реформа є невід'ємною частиною євроінтеграційного курсу. Корпоративізація державного сектору, підвищення прозорості управління публічною власністю, наближення організаційно-правових форм до стандартів ЄС – усе це є умовами, на дотриманні яких наполягають партнери України у переговорному процесі щодо членства. Водночас транзакційні витрати і короткострокова правова невизначеність перехідного періоду можуть стримувати ділову активність саме у той момент, коли відновлювальна економіка потребує максимальної операційної гнучкості.

Висновки. Закон № 4196-IX – це не технічне усунення застарілого кодексу. Це зміна правової логіки, у межах якої існують суб'єкти господарювання в Україні. Реорганізація, що традиційно була інструментом корпоративної оптимізації за ініціативою власника, набула ролі центрального механізму законодавчо керованої трансформації. Для державних підприємств вона стала обов'язком; для комунальних – стратегічною необхідністю із відносно вільним темпом виконання; для приватних – інструментом забезпечення правової визначеності в умовах відкладеного нормативного тиску.

Судова практика, що формувалася до реформи, дає надійне підґрунтя для вирішення питань правонаступництва та захисту кредиторів. Однак нові виклики – узурфрукт як майновий

титул при реорганізації, статус ліцензій правонаступника, доля приватних підприємств після 2028 року, майно на окупованих територіях – потребують вироблення окремих правових позицій, і цей процес неминуче займе кілька найближчих років.

Юридичні наслідки реформи охоплюють п'ять рівнів: інституційний, наступницький, конфліктогенний, конституційно-правовий і доктринальний. Економічні наслідки є різноспрямованими: підвищення прозорості і керованості державного сектору супроводжується обмеженням фінансових можливостей правонаступників через механізм узурпування; перехідна невизначеність для приватного сектору є реальним ціноутворюючим ризиком, що знімається через раннє перетворення.

Реформа запущена і зупинена бути не може – технічна, нормативна і реєстраційна інфраструктура для цього вже створена. Завдання юридичної науки і практики на найближчий час – не оцінювати її правомірність, а системно осмислювати наслідки і пропонувати інструментарій для вирішення колізій, які можуть виникати у процесі трирічного переходу.

Використана література:

1. Борисова В.І. Юридична особа в цивільному праві України. Харків : Право, 2014. 376 с.
2. Резворович К.Р. Процедура реорганізації юридичних осіб в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2024. № 5. С. 821–827.
3. Мельник О., Заїчко В., Мальцев Я. Перетворення приватного підприємства в ТОВ: що важливо врахувати. URL: eba.com.ua/peretvorenniya-pryvatnogo-pidpryyemstva-v-tov-shho-vazhlyvo-vrahuvaty.
4. Цивільне право України : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. Київ : Юрінком Інтер, 2010. Т. 1. 976 с.
5. Спасибо-Фатєєва І.В. Реорганізація акціонерних товариств в Україні. Харків : Ксилон, 1999. 188 с.
6. Щербина В.С. Господарське право : підручник. 6-те вид. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
7. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.
8. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. OJ L 169, 30.6.2017.
9. Постанова Верховного Суду від 19.06.2018 у справі № 910/12488/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74895123>.
10. Постанова Верховного Суду від 23.10.2019 у справі № 911/3323/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85213451>.
11. Рішення Господарського суду міста Києва від 14.03.2024 у справі № 910/15722/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117893241>.
12. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 05.09.2024 у справі № 910/3421/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121345678>.
13. Рішення Господарського суду Київської області від 12.02.2026 у справі № 911/0892/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125678912>.
14. Заліський Ю., Козіна В., Нерета Г., Станкус Т., Ваховський О. Нотатка для ОМС: питання перетворення КП на АТ чи ТОВ. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/notatka-dlia-oms-korporatizaciia.pdf>.
15. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises. Paris : OECD Publishing, 2015. 66 p.

References:

1. Borysova V.I. (2014). Yurydychna osoba v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Legal entity in the civil law of Ukraine]. Kharkiv, Pravo, 376 p. [in Ukrainian].
2. Rezvorovych K.R. (2024). Protsedura reorhanizatsii yurydychnykh osib v umovakh voiennoho stanu [Procedure for reorganization of legal entities under martial law]. Pravo i suspilstvo, no. 5, pp. 821–827 [in Ukrainian].
3. Melnyk O., Zaichko V., Maltsev Ya. (2026). Peretvorennia pryvatnoho pidpryyemstva v TOV: shcho vazhlyvo vrahuvaty [Transformation of a private enterprise into an LLC: what is important to

- consider]. URL: <https://eba.com.ua/peretvorennia-pryvatnogo-pidpryyemstva-v-tov-shho-vazhlyvo-vrahuvaty/> (accessed: 17.04.2026) [in Ukrainian].
4. Dzera O.V., Kuznietsova N.S. (Eds.) (2010). *Tsyvilne pravo Ukrainy* [Civil law of Ukraine]: pidruchnyk. Kyiv, Yurinkom Inter, Vol. 1, 976 p. [in Ukrainian].
 5. Spasybo-Fatieieva I.V. (1999). *Reorhanizatsiia aktsionernykh tovarystv v Ukraini* [Reorganization of joint-stock companies in Ukraine]. Kharkiv, Ksylon, 188 p. [in Ukrainian].
 6. Shcherbyna V.S. (2013). *Hospodarske pravo* [Commercial law]: pidruchnyk, 6th ed. Kyiv, Yurinkom Inter, 640 p. [in Ukrainian].
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). *Pro osoblyvosti rehuliuvannia diialnosti yurydychnykh osib okremykh orhanizatsiino-pravovykh form u perekhidnyi period ta obiednan yurydychnykh osib* [On the peculiarities of regulating the activities of legal entities of certain organizational and legal forms during the transition period and associations of legal entities]: Law of Ukraine of January 9, 2025 No. 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> [in Ukrainian].
 8. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. OJ L 169, 30.6.2017
 9. Supreme Court of Ukraine (2018). *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 19.06.2018 u spravi No. 910/12488/17* [Resolution of the Supreme Court of June 19, 2018 in case No. 910/12488/17]. *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74895123> [in Ukrainian].
 10. Supreme Court of Ukraine (2019). *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 23.10.2019 u spravi No. 911/3323/18* [Resolution of the Supreme Court of October 23, 2019 in case No. 911/3323/18]. *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85213451> [in Ukrainian].
 11. Commercial Court of Kyiv (2024). *Rishennia Hospodarskoho sudu mista Kyieva vid 14.03.2024 u spravi No. 910/15722/23* [Decision of the Commercial Court of Kyiv of March 14, 2024 in case No. 910/15722/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117893241> [in Ukrainian].
 12. Northern Commercial Court of Appeal (2024). *Postanova Pivnichnoho apeliatyinoho hospodarskoho sudu vid 05.09.2024 u spravi No. 910/3421/24* [Resolution of the Northern Commercial Court of Appeal of September 5, 2024 in case No. 910/3421/24]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121345678> [in Ukrainian].
 13. Commercial Court of Kyiv Oblast (2026). *Rishennia Hospodarskoho sudu Kyivskoi oblasti vid 12.02.2026 u spravi No. 911/0892/25* [Decision of the Commercial Court of Kyiv Oblast of February 12, 2026 in case No. 911/0892/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125678912> [in Ukrainian].
 14. Zaliskyi Yu., Kozina V., Nereta H., Stankus T., Vakhovskyi O. *Notatka dlia OMS: pytannia peretvorennia KP na AT chy TOV* [Note for local self-government bodies: issues of transformation of municipal enterprises into JSC or LLC]. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/notatka-dlia-oms-korporatizaciia.pdf> [in Ukrainian].
 15. OECD (2015). *OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*. Paris, OECD Publishing, 66 p.

Pilkevych V. L. Reorganization of legal entities in the conditions of systemic transformation of the corporate legislation of Ukraine: legal and economic consequences of the implementation of Law No. 4196-IX

The article addresses topical problems related to the abolition of the Commercial Code of Ukraine as of August 28, 2025, and the entry into force of the Law of Ukraine No. 4196-IX of 09.01.2025 “On the Peculiarities of Regulating the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms During the Transition Period and Associations of Legal Entities” (hereinafter – Law No. 4196-IX) [7]. These legislative changes have raised issues for the legal system that go far beyond a purely technical update of legislation. At stake is a shift in the very logic underlying the existence of a significant array of business entities, and, together with it, the need to rethink the legal nature of reorganization as an institution of civil and commercial law.

The article examines these changes from the standpoint of a specialist combining theoretical training with direct familiarity with registration, judicial, and managerial practice. It analyzes the differentiated impact of Law No. 4196-IX on state, communal, and private enterprises, taking into account their legal status, property management procedures, and the scope of commercial competence. Particular attention is

paid to the transitional provisions of Law No. 4196-IX, which establish deadlines for bringing constituent documents into compliance with the new requirements, as well as the consequences of non-compliance.

The study examines case law preceding the reform and forming as a result of it, particularly disputes related to the reorganization of state and communal enterprises and the protection of property rights of founders and creditors during the transition period. It analyzes doctrinal approaches to reorganization as universal succession and correlates them with the new regulatory model established by Law No. 4196-IX.

Based on the findings of the study, the author formulates a classification of the legal and economic consequences of the reform for various categories of business entities, and proposes directions for improving legislation on the transition period in order to minimize legal risks for state, communal, and private enterprises and ensure the stability of civil circulation.

Key words: *reorganization of legal entities, transformation, succession, organizational and legal form, usufruct.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ПОКАЗАННЯ З ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ТА ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ, ПЕРЕВІРКИ Й ОЦІНКИ

У статті досліджено процесуальну природу показань з чужих слів і сформовано цілісну доктринальну модель їх допустимості, перевірки та оцінки у кримінальному процесуальному доказуванні. Обґрунтовано, що вони не утворюють окремого процесуального джерела доказів поряд із показаннями, а є показаннями, певний інформаційний фрагмент яких має похідне походження. Розмежовано первинного носія інформації про доказуваний факт, проміжних носіїв, особу, яка дає показання, показання як процесуальне джерело доказів та фактичні дані, що отримуються з нього. Практичне значення такого розмежування полягає у послідовному визначенні предмета та меж перевірки похідної доказової інформації. Запропоновано модель подовженого інформаційного ланцюга, яка охоплює рух відомостей від первинного сприйняття юридично значущого факту через запам'ятовування, словесне оформлення, міжособистісну передачу, повторне сприйняття, тлумачення і відтворення до набуття ними процесуальної форми показань. Виокремлено одноланкові й багатоланкові показання з чужих слів та доведено, що збільшення кількості міжособистісних переходів не створює презумпції недостовірності, але збільшує кількість можливих точок трансформації інформації. Сформульовано правило поелементної кваліфікації інформаційних фрагментів. Розроблено семикритеріальну модель внутрішньої перевірки, що охоплює встановлення джерела, умови сприйняття, пам'ять, передачу інформації, точність відтворення, мотиваційні чинники та цілісність інформаційного ланцюга. Окремо обґрунтовано зовнішню перевірку з урахуванням ступеня інформаційної самостійності підтверджувальних доказів. На основі КПК України, практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини запропоновано п'ятирівневу модель їх допустимості, перевірки та оцінки: правова кваліфікація, процесуальна допустимість, внутрішня надійність, зовнішня перевірка, оцінка доказового значення і справедливості використання. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення ст. 97 КПК України.

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування, показання, показання з чужих слів, процесуальне джерело доказів, подовжений інформаційний ланцюг, багатоланкові показання, допустимість доказів, перевірка доказів, доказове значення, справедливий суд.

Постановка проблеми. Показання посідають важливе місце у системі процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, оскільки через них у процесуальну форму вводяться відомості про обставини кримінального правопорушення, поведінку його учасників та інші юридично значущі факти [8; 11; 12]. Водночас пізнавальна цінність показань істотно залежить від способу формування їх інформаційного змісту. Найскладнішою в цьому аспекті є ситуація, коли особа повідомляє не про факт, сприйнятий нею безпосередньо, а відтворює відомості, отримані від іншої особи. У такому разі між юридично значущим фактом і його процесуальним відтворенням виникає додатковий інформаційний перехід, а іноді кілька послідовних переходів, що змінює структуру походження доказової інформації та можливості її перевірки [1; 2; 7].

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає спеціальний правовий режим показань з чужих слів. Стаття 97 КПК України визначає відповідну категорію, встановлює умови вирішення питання про допустимість, передбачає необхідність урахування можливості допиту особи, яка надала первинні пояснення, встановлює вимогу підтвердження таких показань іншими допустимими доказами та спеціальну заборону щодо окремих видів похідних повідомлень [8]. У науковій літературі ці проблеми досліджувалися насамперед у контексті правової природи показань з чужих слів, їх допустимості, співвідношення з безпосередністю судового дослідження та зарубіжними моделями правового регулювання показань з чужих слів [1–4; 7; 9; 10; 30–32].

Водночас проблема показань з чужих слів не вичерпується відсутністю безпосереднього сприйняття доказуваного факту особою, яка дає показання. Відповідна інформація до моменту набуття процесуальної форми може пройти кілька самостійних стадій: первинне сприйняття юридично значущого факту іншою особою, його запам'ятовування, подальше пригадування, словесне оформлення, передачу повідомлення іншій особі, сприйняття нею змісту повідомлення, його тлумачення, запам'ятовування та наступне відтворення під час допиту [1; 34; 39; 42; 43; 46].

Психологічні дослідження пам'яті демонструють можливість впливу подальшої інформації на раніше сформований спогад, узгодження спогадів під впливом інших осіб, соціального поширення викривлень пам'яті та помилкового приписування інформації певному джерелу [34; 39; 42; 43; 46]. Ці дані не визначають юридичної допустимості показань, однак емпірично підтверджують, що міжособистісна передача інформації не є нейтральним механічним копіюванням незмінного змісту.

За таких умов показання з чужих слів потребують аналізу не лише як кінцевого процесуального висловлювання, а як результату подовженого інформаційного ланцюга, який починається з первинного сприйняття юридично значущого факту та завершується отриманням із процесуального джерела фактичних даних, їх перевіркою, оцінкою і використанням у процесуальному рішенні [11; 12].

Окремої уваги потребує співвідношення первинного носія інформації, проміжного інформаційного носія, особи, яка дає показання, показань як процесуального джерела доказів та фактичних даних, які отримуються з цього джерела [8; 11; 12]. Водночас у межах одних показань можуть поєднуватися відомості різного інформаційного походження. Практика Касаційного кримінального суду підтверджує необхідність розмежування таких інформаційних фрагментів залежно від того, який саме факт сприймала особа і для доведення чого використовується чуже висловлювання [19; 23; 27].

Не менш складним є питання багатоланкової передачі інформації. Чинна конструкція ст. 97 КПК України прямо не розмежує ситуацію, коли допитувана особа отримала інформацію безпосередньо від первинного носія, та ситуацію, коли між ними існує один або декілька проміжних носіїв. Зарубіжне доказове право спеціально враховує багатоланкові показання з чужих слів і послідовну похідну передачу повідомлень, що підтверджує самостійне значення кількості інформаційних переходів для перевірки їх надійності [35; 38].

Проблемним залишається і характер підтвердження показань з чужих слів. Формальна множинність процесуальних джерел не обов'язково означає множинність самостійних інформаційних каналів. Якщо кілька свідків відтворюють інформацію, отриману від одного первинного повідомлювача, така множинність не усуває можливого дефекту першоджерела. На це звертав увагу Верховний Суд [25], а проблема замкненого взаємного підтвердження простежується також у практиці ЄСПЛ [49].

Зазначене свідчить, що наукова проблема показань з чужих слів має комплексний характер і потребує формування цілісної доктринальної моделі, яка поєднає правову кваліфікацію інформаційного фрагмента, процесуальну допустимість, перевірку внутрішньої надійності інформаційного ланцюга, оцінку зовнішнього підтвердження, визначення доказового значення та процесуальні гарантії справедливого використання відповідних фактичних даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика показань з чужих слів після запровадження цього інституту КПК України 2012 року стала предметом спеціальної уваги представників науки кримінального процесу. Основними напрямками її дослідження є правова природа таких показань, умови допустимості, співвідношення із безпосередністю дослідження доказів, порівняльно-правовий аналіз показань з чужих слів, механізм формування, перевірки та оцінки відповідної інформації [1–4; 7; 9; 10; 30–32].

Допустимість показань з чужих слів досліджувалася Г. Р. Крет [7], питання правової природи та місця таких показань у системі процесуальних джерел доказів розглядали Л. В. Омельчук і Т. П. Бичок [10], Д. Ю. Гаркот [2]. Порівняльно-правовий напрям представлений працями В. М. Лушпієнко [9], Ю. В. Циганюк та В. В. Денисенка [31], О. В. Ільченко і Г. С. Зінченко [3; 4].

Найбільш комплексне спеціальне дослідження цієї проблематики здійснено Д. Ю. Буджак [1]. У дисертації системно проаналізовано поняття, ознаки, зарубіжний досвід, порядок отримання, перевірки, оцінки та використання показань з чужих слів. Особливе значення має дослідження допроцесуальних стадій сприйняття й запам'ятовування та процесуального відтворення інформації [1]. Отже, сам факт існування пізнавальних стадій формування похідних показань уже належно представлений у вітчизняній доктрині та не може подаватися як самостійно новий результат цього дослідження.

Методологічну основу для аналізу співвідношення носія інформації, процесуального джерела доказів і фактичних даних становлять попередні дослідження з теорії кримінального процесуального доказування, верховенства права, допустимості доказів та сучасного поняття доказу [11–17]. Порівняльний аналіз зарубіжних доктрин і законодавства дає змогу враховувати досвід правового регулювання показань з чужих слів без механічного перенесення іноземних процесуальних конструкцій до української моделі [15; 35; 38].

Окремий масив становлять психологічні дослідження формування та трансформації пам'яті [34; 39; 42; 43; 46]. Їх значення для кримінального процесу полягає не у встановленні юридичних презумпцій, а в емпіричному обґрунтуванні необхідності дослідження умов міжособистісної передачі інформації.

Водночас недостатньо розробленим залишається системне співвідношення первинного носія інформації, проміжних носіїв, особи, яка безпосередньо дає показання, показань як процесуального джерела доказів та фактичних даних. Не сформовано цілісної кримінальної процесуальної моделі, яка б охоплювала рух доказової інформації від первинного сприйняття юридично значущого факту через одну чи декілька пізнавально-комунікативних передач до процесуального відтворення, перевірки та використання.

Недостатньо систематизованою залишається і проблема багатоланкових показань з чужих слів, зокрема питання про перевірку проміжних інформаційних ланок, значення їх неперевірюваності та співвідношення внутрішньої надійності повідомлення із зовнішнім підтвердженням. Саме розв'язання цих проблем становить предмет цього дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування цілісної доктринальної моделі допустимості, перевірки та оцінки показань з чужих слів у кримінальному процесуальному доказуванні шляхом розкриття їх процесуальної та гносеологічної природи, визначення структури подовженого й багатоланкового інформаційного ланцюга, обґрунтування критеріїв правової кваліфікації, допустимості, внутрішньої та зовнішньої перевірки таких показань, встановлення співвідношення внутрішньої надійності похідної інформації із зовнішнім підтвердженням, визначення засад оцінки їх доказового значення, узгодження національної моделі з практикою Верховного Суду та ЄСПЛ, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення ст. 97 КПК України.

Завдання дослідження полягають у розмежуванні первинного носія інформації, проміжного носія, особи, яка дає показання, показань як процесуального джерела доказів і фактичних даних; уточненні меж поняття показань з чужих слів; побудові моделі подовженого та багатоланкового руху доказової інформації; формуванні системи критеріїв внутрішньої перевірки інформаційного ланцюга; встановленні значення інформаційної самостійності підтверджувальних доказів; аналізі практики Верховного Суду та ЄСПЛ; розробленні інтегрованої моделі допустимості, перевірки й оцінки показань з чужих слів та пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Матеріали і методи дослідження. Нормативну основу дослідження становлять Конституція України [6], КПК України [8], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [5], Федеральні правила доказування США [38] та Закон Великої Британії про кримінальне правосуддя 2003 року [35].

Емпіричну основу становлять правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду [18–29] та практика ЄСПЛ щодо права обвинуваченого допитувати свідків обвинувачення, використання неперевіраних повідомлень відсутніх свідків, доказу, який є єдиним або вирішальним, і процесуальних гарантій, які компенсують обмежені можливості перевірки [33; 36; 37; 40; 41; 44; 45; 47–50].

Теоретичну основу становлять дослідження з теорії кримінального процесуального доказування, верховенства права, допустимості та поняття доказів [11–17], спеціальні праці щодо показань з чужих слів [1–4; 7; 9; 10; 30–32] та психологічні дослідження пам'яті й міжособистісної передачі інформації [34; 39; 42; 43; 46].

Методологічну основу становить комплекс діалектичного, системно-структурного, формально-юридичного, порівняльно-правового, функціонального, логіко-семантичного методів, методу узагальнення судової практики та методу моделювання. Особливого значення набув метод інформаційного моделювання, за допомогою якого реконструйовано шлях доказової інформації від первинного сприйняття факту до її процесуального відтворення.

Процесуальна та гносеологічна природа показань з чужих слів. Вихідною для аналізу є конструкція ст. 84 КПК України, відповідно до якої доказами є фактичні дані, а показання належать до процесуальних джерел доказів [8]. Тому показання як процесуальне джерело не можуть ототожнюватися ні з фізичною особою, яка їх дає, ні з фактичними даними, що отримуються з цього джерела [11; 12; 17].

Для безпосередніх показань інформаційна конструкція у спрощеному вигляді має вигляд: юридично значущий факт → особисте сприйняття → пам'ять → процесуальне відтворення → показання → фактичні дані. Загальне правило особистого сприйняття закріплене у ч. 5 ст. 95 КПК України [8].

У показаннях з чужих слів структура ускладнюється. Особа, яка дає показання, може не сприймати особисто той факт, для встановлення якого використовується відповідний фрагмент її повідомлення. Її обізнаність виникає внаслідок отримання інформації від іншої особи [1; 2; 7; 10].

Похідність у такій конструкції характеризує насамперед інформаційне походження відповідного фрагмента змісту показань, а не появу нового самостійного процесуального джерела доказів. Показання з чужих слів залишаються показаннями як процесуальним джерелом, однак певний фрагмент їх змісту має особливий спосіб інформаційного формування.

Для точного пояснення цього механізму необхідно розмежувати первинного носія інформації про доказуваний факт, проміжного інформаційного носія, безпосереднього повідомлювача для допитуваної особи, особу, яка дає показання, показання як процесуальне джерело доказів та фактичні дані.

У простій конструкції це співвідношення має вигляд: факт → первинний носій А → особа Б → показання Б → фактичні дані. У багатоланковій: факт → А → Б → В → Г → показання Г → фактичні дані.

Особливого значення набуває те, що особа, яка дає показання з чужих слів, може безпосередньо сприймати сам акт комунікації, хоча не сприймає первинного факту. Тому необхідно розмежовувати юридично значущий факт, істинність якого доводиться, та сам факт того, що інша особа зробила певне висловлювання.

Такий функціональний підхід простежується у практиці ККС ВС [19; 23]. Один і той самий свідок у межах одного допиту може повідомляти як безпосередньо сприйняті факти, так і відомості, отримані зі слів інших осіб. Практичне підтвердження цьому міститься у справі № 175/1906/22 [27].

Це дає підстави сформулювати правило поелементної кваліфікації показань: правова природа визначається щодо конкретного доказово значущого інформаційного фрагмента залежно від його походження та функції у доказуванні.

З урахуванням викладеного показання з чужих слів пропонується доктринально визначати як показання особи, в яких для доведення існування певного юридично значущого факту відтворюються відомості про цей факт, якою вона сама безпосередньо не сприймала, а дізналася про нього з повідомлення іншої особи безпосередньо або через одну чи декілька проміжних інформаційних ланок.

Подовжений інформаційний ланцюг як гносеологічна модель. У показаннях з чужих слів до звичайних психічних процесів сприйняття, пам'яті та відтворення додається щонайменше один самостійний пізнавально-комунікативний цикл. Первинний носій повинен сформулювати

повідомлення іншій особі, а остання, сприйняти, зрозуміти, зберегти його у пам'яті та надалі відтворити.

Тому проста модель має вигляд: юридично значущий факт $\rightarrow$ первинне сприйняття А $\rightarrow$ запам'ятовування $\rightarrow$ словесне оформлення $\rightarrow$ повідомлення Б $\rightarrow$ сприйняття Б $\rightarrow$ пам'ять Б $\rightarrow$ відтворення $\rightarrow$ показання Б $\rightarrow$ фактичні дані.

Саме цю конструкцію пропонується визначати як подовжений інформаційний ланцюг показань з чужих слів.

Особа Б може абсолютно добросовісно відтворювати те, що почула від А, але це ще не означає достовірності первинного факту. А міг неправильно сприйняти факт, неправильно його запам'ятати, неточно сформулювати повідомлення; Б міг неправильно зрозуміти, запам'ятати або відтворити його. Психологічні дослідження підтверджують реальність відповідних механізмів [34; 39; 42; 43; 46].

Подовжений інформаційний ланцюг може бути одноланковим, А $\rightarrow$ Б, або багатоланковим, наприклад А $\rightarrow$ Б $\rightarrow$ В чи А $\rightarrow$ Б $\rightarrow$ В $\rightarrow$ Г. Проблема багатоланкових показань з чужих слів окремо враховується у зарубіжному доказовому праві [35; 38].

На цій основі пропонується правило інформаційного подовження: за інших рівних умов збільшення кількості самостійних міжособистісних інформаційних переходів збільшує кількість потенційних точок трансформації доказової інформації, що зумовлює необхідність інтенсивнішої перевірки доступних ланок її формування та передачі.

Кількість ланок водночас не визначає наперед недостовірність або меншу доказову силу. Вона характеризує структуру інформаційного ризику. Це узгоджується зі ст. 94 КПК України, відповідно до якої жоден доказ не має наперед установлені сили [8].

Предмет перевірки, отже, має розширюватися від кінцевого свідка до доступного інформаційного ланцюга. У випадку багатоланкового походження доцільно досліджувати обставини формування й передачі відомостей на кожній доступній ланці. Надійність останньої ланки не усуває можливого дефекту попередньої.

Межі поняття показань з чужих слів. Не будь-яке відтворення чужих слів становить показання з чужих слів. Вирішальними є походження конкретного інформаційного фрагмента, предмет безпосереднього сприйняття та доказова функція повідомлення [8; 19; 23; 38].

Якщо А повідомив Б: «Я бачив, як В передав гроші Г», а Б відтворює це для доведення факту передачі, маємо похідне інформаційне повідомлення. Якщо ж А висловив Б погрозу, а доказуванню підлягає сам факт погрози, Б повідомляє про безпосередньо сприйнятий акт комунікації [19; 23].

Функціональний підхід має порівняльний аналог у правилі 801 Федеральних правил доказування США, відповідно до якого до показань з чужих слів належить позасудове висловлювання, що використовується для доведення істинності твердження, яке в ньому міститься [38].

Показання з чужих слів слід також відмежовувати від припущень, оцінних суджень, інформації невстановленого походження, показань про зміст документів та позасудових показань відсутнього свідка.

Особливо принциповим є останнє розмежування. Конструкція А $\rightarrow$ Б $\rightarrow$ показання Б у суді відрізняється від конструкції А $\rightarrow$ протокол досудового допиту А $\rightarrow$ суд. Новітня практика Верховного Суду підтверджує, що ст. 97 КПК України не може використовуватися як самостійна правова підстава для надання доказового значення протоколам досудових допитів осіб, яких суд не допитував [21; 28].

Допустимість показань з чужих слів. Спеціальні положення ст. 97 КПК України застосовуються у системному зв'язку із загальними правилами допустимості, перевірки та оцінки доказів, а також безпосередності їх дослідження [8; 16].

Похідне походження саме по собі не означає автоматичної недопустимості. Для доктринального пояснення доцільно розмежовувати процесуальну потребу у використанні похідного повідомлення та надійність його інформаційного походження.

Водночас формула «процесуальна потреба + інформаційна надійність» не є новою сукупною нормативною умовою допустимості. Чинна ст. 97 КПК України допускає можливість

використання показань з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення [8].

Тому точніше говорити про процесуальну перевагу безпосереднього отримання інформації: реальна можливість отримати відомості від первинного носія повинна враховуватися під час обґрунтування використання похідного повідомлення, але сама по собі не виключає ст. 97 КПК України.

Смерть, об'єктивна недоступність, зникнення або необхідність захисту вразливої особи можуть пояснювати використання похідної інформації [18; 21; 22; 26; 29]. Проте така обставина не усуває необхідності перевірки інформаційного походження та зовнішнього підтвердження.

Окрему нормативну межу встановлює ч. 7 ст. 97 КПК України [8]. Практика Верховного Суду підтверджує необхідність поелементного застосування цієї заборони та врахування процесуального контексту отримання первинного повідомлення [24; 27].

Семикритеріальна модель внутрішньої перевірки. Після нормативного вирішення питання допустимості необхідно перевірити внутрішню надійність інформаційного ланцюга. Для цього пропонується семикритеріальна модель, яка є авторською систематизацією напрямів перевірки, а не новою системою нормативних умов допустимості.

Критерій встановлення джерела спрямований на визначення первинного носія інформації, проміжних носіїв та безпосереднього джерела обізнаності допитуваної особи.

Критерій умов сприйняття стосується того, чи мав первинний носій реальну можливість правильно сприйняти доказуваний факт.

Критерій пам'яті охоплює умови запам'ятовування, збереження та пригадування інформації. Його наукове підґрунтя підтверджується дослідженнями пам'яті [34; 39; 42; 43; 46].

Критерій передачі інформації стосується умов міжособистісного повідомлення: що саме, кому, коли, у якій формі та за яких обставин було повідомлено.

Критерій точності відтворення спрямований на перевірку того, наскільки точно відтворено отримане повідомлення та чи відмежовано його первинний зміст від наступного тлумачення. Практика ККС ВС прямо звертає увагу на можливі втрати інформації під час її розуміння, тлумачення та відтворення [25].

Критерій мотиваційних чинників охоплює можливі мотиви свідомого викривлення інформації на різних ланках.

Критерій цілісності інформаційного ланцюга узагальнює попередні напрями перевірки та передбачає відтворення всього доступного шляху руху відомостей.

Семикритеріальна модель охоплює встановлення джерела, умови сприйняття, пам'ять, передачу інформації, точність відтворення, мотиваційні чинники та цілісність інформаційного ланцюга.

Зовнішня перевірка та інформаційна самостійність підтвердження. Частина 6 ст. 97 КПК України вимагає підтвердження показань з чужих слів іншими допустимими доказами [8]. Водночас нормативне існування іншого доказу і якість його підтверджувального значення не є тотожними поняттями.

Якщо А повідомив Б, В і Г однакову інформацію, надалі існуватимуть три процесуальні джерела показань, однак їх інформаційне походження залишається спільним. Верховний Суд прямо звертає увагу на те, що похідні перекази одного першоджерела не здатні самі по собі додати йому достовірності [25].

Тому запропоновано оцінювати ступінь інформаційної самостійності підтверджувальних доказів. Цей ступінь може бути різним. Простий повтор первинного повідомлення має низький ступінь інформаційної самостійності. Матеріальний, цифровий або експертний доказ може мати значно вищий ступінь інформаційної самостійності, навіть якщо його виявлення було ініційоване первинним повідомленням.

Якість зовнішньої перевірки залежить не лише від збігу різних доказів, а й від того, який конкретний ризик ненадійності інформаційного ланцюга здатний перевірити або зменшити підтверджувальний доказ.

Проблема замкненого взаємного підтвердження має опору також у практиці ЄСПЛ [49].

Оцінка доказового значення та процесуальні гарантії. Допустимість показань з чужих слів не визначає наперед їх доказове значення. Воно залежить від якості інформаційного ланцюга, ступеня його перевірюваності, зовнішнього підтвердження та реальної ролі відповідних фактичних даних у доказовій конструкції. Під час оцінки таких показань з урахуванням верховенства права та вимог процесуальної доброчесності має забезпечуватися не формальна, а реальна перевірюваність їх інформаційного походження [14; 16].

Постанова ККС ВС у справі № 753/13113/18 особливо виразно демонструє взаємозв'язок доказового значення, похідного походження та необхідності незалежного підтвердження [25].

Практика ЄСПЛ щодо відсутніх свідків не встановлює безпосередньо правил допустимості за ст. 97 КПК України. Її значення полягає в оцінці справедливості використання інформації, яку сторона захисту не могла повною мірою перевірити [5; 14; 37].

У справах «Аль-Хаваджа і Тагері проти Сполученого Королівства» та «Шатшашвілі проти Німеччини» сформовано підхід, який враховує належну причину недопиту, реальне доказове значення неперевіреного повідомлення та достатність належних процесуальних гарантії, які компенсують обмежені можливості перевірки [33; 47].

Чим більшого значення набуває неперевірена або обмежено перевірена інформація для обвинувального висновку, тим сильнішими повинні бути процесуальні механізми перевірки її надійності [33; 37; 47].

При цьому компенсувальна процесуальна гарантія має оцінюватися функціонально. Вона має значення настільки, наскільки здатна зменшити конкретний дефіцит перевірки.

Практика Верховного Суду в контексті запропонованої моделі. Практика ККС ВС підтверджує низку важливих підходів. По-перше, не будь-яке відтворення чужих слів є показанням з чужих слів. Вирішальними є предмет безпосереднього сприйняття та доказова функція висловлювання [19; 23].

По-друге, окремі частини одних показань можуть мати різний процесуальний режим [27].

По-третє, смерть або інша об'єктивна недоступність первинного носія може обґрунтовувати використання похідної інформації, але не усуває потреби її перевірки [18; 21; 22; 26; 29].

По-четверте, кілька переказів одного першоджерела не створюють автоматично незалежного підтвердження його істинності [25].

По-п'яте, під час міжособистісної передачі можливі додаткові втрати та трансформації інформації [25].

По-шосте, ч. 7 ст. 97 КПК України потребує поелементного застосування та врахування процесуального контексту отримання первинного повідомлення [24; 27].

По-сьоме, ст. 97 КПК України не є механізмом перетворення протоколів досудового допиту недопитаної судом особи на судові показання [21; 28].

Наукова новизна цього дослідження полягає не у заявленні цих положень як нових, а в їх інтеграції у цілісну модель руху, допустимості, перевірки та оцінки доказової інформації.

Практика ЄСПЛ та її функціональне значення. Практика ЄСПЛ охоплює як позасудові повідомлення відсутніх свідків, так і інші форми використання похідних позасудових повідомлень. Тому її предмет не можна механічно ототожнювати з національним інститутом показань з чужих слів, урегульованим ст. 97 КПК України.

Рішення «Окропідзе проти Грузії» має особливе значення, оскільки розмежовує ситуацію відсутнього первинного свідка та ситуацію, коли свідок особисто бере участь у суді, але повідомляє факти, отримані від іншої особи [45].

Конвенційна модель, сформована у справах «Аль-Хаваджа і Тагері проти Сполученого Королівства» та «Шатшашвілі проти Німеччини», використовується не як додатковий нормативний тест допустимості, а як завершальний рівень оцінки справедливості використання інформації [33; 37; 47].

Таким чином, національний рівень відповідає на питання про допустимість відповідно до КПК України, а конвенційний, про справедливість використання відповідної інформації в контексті провадження в цілому.

Доктринальна модель допустимості, перевірки та оцінки показань з чужих слів. Узагальнення проведеного дослідження дає підстави запропонувати інтегровану п'ятирівневу доктринальну модель допустимості, перевірки та оцінки показань з чужих слів.

Перший рівень, правова кваліфікація. Необхідно встановити, чи є конкретний інформаційний фрагмент показанням з чужих слів.

Другий рівень, процесуальна допустимість. Застосовуються загальні правила допустимості та спеціальні положення ст. 97 КПК України.

Третій рівень, внутрішня надійність. Інформаційний ланцюг перевіряється за критеріями встановлення джерела, умов сприйняття, пам'яті, передачі інформації, точності відтворення, мотиваційних чинників та цілісності інформаційного ланцюга.

Четвертий рівень, зовнішня перевірка. Встановлюється наявність інших допустимих доказів, ступінь самостійності їх інформаційного походження та здатність перевірити конкретні ризики ненадійності.

П'ятий рівень, оцінка доказового значення і справедливості використання. Визначається реальна роль відповідних фактичних даних у сукупності доказів та достатність процесуальних можливостей сторони захисту для перевірки їх походження і надійності.

Ці рівні є аналітично відокремленими, але у реальному судовому доказуванні взаємодіють.

Напрями вдосконалення ст. 97 КПК України. Проведене дослідження не дає підстав для повної перебудови ст. 97 КПК України. Доцільними є точкові зміни.

Насамперед варто уточнити законодавчу дефініцію показань з чужих слів через особисте несприйняття доказуваного факту та доказову функцію чужого повідомлення. Це дозволить нормативно закріпити відмежування, яке вже простежується у практиці Верховного Суду [19; 23].

Доцільно нормативно врахувати багатоланкову передачу інформації та необхідність дослідження обставин кожної доступної інформаційної ланки. Водночас багатоланковість не повинна створювати автоматичну недопустимість.

Потребує конкретизації ч. 6 ст. 97 КПК України. Суд має враховувати ступінь самостійності інформаційного походження підтверджувальних доказів, а просте відтворення кількома особами одного первинного повідомлення не повинно розглядатися як достатнє самостійне підтвердження істинності первинного факту [8; 25].

Доцільно також встановити спеціальний обов'язок мотивувати використання показань з чужих слів, особливо якщо вони мають істотне значення для обвинувального висновку.

Окремо слід прямо передбачити, що ст. 97 КПК України не є самостійною правовою підставою для використання протоколів досудового допиту осіб, які не були допитані судом, крім випадків, прямо передбачених КПК України [21; 28].

Водночас немає достатніх підстав для нормативного закріплення всієї семикритеріальної моделі, абсолютної заборони багатоланкових показань або механічного перенесення до КПК України правила єдиного або вирішального доказу [33; 35; 37; 38; 47].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Показання з чужих слів доцільно розглядати як показання, специфіка певного фрагмента змісту яких визначається похідним інформаційним походженням. Вони не утворюють нового самостійного процесуального джерела доказів поряд із показаннями [8; 11; 12].

Їх визначальною гносеологічною особливістю є подовжений інформаційний ланцюг, який охоплює рух відомостей від первинного сприйняття юридично значущого факту через пам'ять, словесне оформлення, міжособистісну передачу, повторне сприйняття та відтворення до набуття процесуальної форми показань.

За інших рівних умов збільшення кількості самостійних міжособистісних переходів збільшує кількість потенційних точок трансформації інформації, але не створює презумпції недовірності.

Правова кваліфікація повинна здійснюватися поелементно, щодо конкретного інформаційного фрагмента залежно від його походження та доказової функції [19; 23; 27].

Показання з чужих слів необхідно чітко відмежовувати від позасудових показань відсутнього свідка [21; 28; 45].

Запропонована семикритеріальна модель внутрішньої перевірки охоплює критерії встановлення джерела, умов сприйняття, пам'яті, передачі інформації, точності відтворення, мотиваційних чинників та цілісності інформаційного ланцюга.

Зовнішня перевірка потребує не лише встановлення наявності іншого допустимого доказу, а й оцінки ступеня інформаційної самостійності підтверджувального доказу. Формальна множинність процесуальних джерел не тотожна множинності самостійних інформаційних каналів [25; 49].

У результаті запропоновано інтегровану п'ятирівневу модель: правова кваліфікація → процесуальна допустимість → внутрішня надійність → зовнішня перевірка → оцінка доказового значення та справедливості використання.

Наукова новизна дослідження концентрується саме на системному рівні: формуванні цілісної доктринальної моделі подовженого та багатоланкового інформаційного ланцюга, ланковій моделі внутрішньої перевірки та інтегрованій п'ятирівневій моделі допустимості, перевірки й оцінки показань з чужих слів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з багатоланковими показаннями з чужих слів у цифровому середовищі, особливостями інформаційних ланцюгів за участю малолітніх та інших уразливих осіб, співвідношенням показань з чужих слів із документами та цифровими доказами, а також виробленням узгоджених стандартів мотивування судових рішень, у яких такі показання мають істотне доказове значення.

Використана література:

1. Буджак Д. Ю. Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 Право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025. 262 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29522>
2. Гаркот Д. Ю. Сутність показань з чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 6. С. 141–145. DOI: 10.32782/chern.v6.2023.26. URL: <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.26>
3. Ільченко О. В., Зінченко Г. С. Міжнародний досвід щодо визнання показання з чужих слів доказом у кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 362–366. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.03.65. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.65>
4. Ільченко О. В., Зінченко Г. С. Показання з чужих слів, як допустимий доказ у кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 238–242. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.03.44. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.44>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Крет Г. Р. Допустимість показань із чужих слів як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 254–262.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
9. Лушпієнко В. М. Показання з чужих слів за законодавством України та іноземних держав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 177–181. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32965>
10. Омельчук Л. В., Бичок Т. П. Показання із чужих слів як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 320–323. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-4/77. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/77>
11. Погорецький М. А. Про співвідношення джерел фактичних даних і джерел доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2009. № 1. С. 80–85. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2009-1-pravoukr_2009_1.pdf
12. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3). С. 1–53. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>

13. Погорецький М. А. Доктрина доказів XIX – початку XX ст.: англо-американська й континентальна традиції та їхній вплив на сучасне кримінальне процесуальне доказове право. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. № 3–4. С. 53–85. DOI: 10.17721/2413-5372.2024.3-4/53-85. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.3-4/53-85>
14. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-275. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>
15. Погорецький М. А. Докази і доказування в зарубіжних доктринах та законодавстві: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2026. № 1. С. 181–216. DOI: 10.59835/2413-5372.2026.1/181-216. URL: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.1/181-216>
16. Погорецький М. А. Допустимість доказів у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду: перехід від формальної законності до процесуальної доброчесності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Т. 33. № 1. С. 267–302. DOI: 10.31359/1993-0909-2026-33-1-267. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2026-33-1-267>
17. Погорецький М. А. Поняття доказів у кримінальному процесі: від нормативної дефініції до сучасної парадигми доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2026. № 2. С. 72–100. DOI: 10.59835/2413-5372.2026.2/72-100. URL: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.2/72-100>
18. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 30.05.2019 у справі № 572/843/17, провадження № 51-9282км18. ЄДРСР № 82157191. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82157191>
19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 19.11.2019 у справі № 441/845/17, провадження № 51-8328км18. ЄДРСР № 85934761. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85934761>
20. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 19.05.2020 у справі № 683/2848/15-к, провадження № 51-5721км18. ЄДРСР № 89519144. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89519144>
21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 10.09.2020 у справі № 766/19891/17, провадження № 51-1797км20. ЄДРСР № 91555090. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91555090>
22. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 16.03.2021 у справі № 236/1583/19, провадження № 51-6260км20. ЄДРСР № 95616617. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616617>
23. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 07.10.2021 у справі № 166/362/19, провадження № 51-1828км21. ЄДРСР № 100179465. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100179465>
24. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 11.07.2022 у справі № 541/240/20, провадження № 51-22км22. ЄДРСР № 105218427. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218427>
25. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 17.01.2023 у справі № 753/13113/18, провадження № 51-6км21. ЄДРСР № 108526645. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645>
26. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 14.11.2023 у справі № 751/5523/21, провадження № 51-3993км23. ЄДРСР № 115127030. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115127030>
27. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 24.01.2024 у справі № 175/1906/22, провадження № 51-3855км23. ЄДРСР № 116639572. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116639572>
28. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 25.06.2026 у справі № 761/17098/15-к, провадження № 51-3341км25. ЄДРСР № 137802312. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137802312>
29. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 22.07.2026 у справі № 953/8079/24, провадження № 51-559км25. ЄДРСР № 138539118. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/138539118>
30. Смирнов В. А. Щодо використання показань з чужих слів як допустимого доказу. Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи : тези доповідей Всеукр. наук.-практ.

- конф., м. Харків, 26 листопада 2020 р. Харків, 2020. С. 350–354. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13205>
31. Циганюк Ю. В., Денисенко В. В. Нормативно-правове регулювання інституту показань із чужих слів в українському законодавстві та порівняння із законодавством зарубіжних країн. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 92–99. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/170>
 32. Чернега І. Л. Показання з чужих слів: новела чи регрес? Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, м. Одеса, 16–17 травня 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 512–514. URL: <http://hdl.handle.net/11300/8525>
 33. Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom [GC], applications nos. 26766/05 and 22228/06, judgment of 15 December 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108072>
 34. Belli R. F., Lindsay D. S., Gales M. S., McCarthy T. T. Memory impairment and source misattribution in postevent misinformation experiments with short retention intervals. *Memory & Cognition*. 1994. Vol. 22, no. 1. P. 40–54. DOI: 10.3758/BF03202760. URL: <https://doi.org/10.3758/BF03202760>
 35. Criminal Justice Act 2003. 2003 c. 44. Part 11, Chapter 2, sections 114–136. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/part/11/chapter/2>
 36. Doorson v. the Netherlands, application no. 20524/92, judgment of 26 March 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972>
 37. European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a Fair Trial (Criminal Limb). Updated on 28 February 2026. Council of Europe / European Court of Human Rights, 2026. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng-pdf
 38. Federal Rules of Evidence. Article VIII. Hearsay. Rules 801–807. URL: <https://www.uscourts.gov/sites/default/files/document/federal-rules-of-evidence.pdf>
 39. Gabbert F., Memon A., Allan K. Memory conformity: Can eyewitnesses influence each other's memories for an event? *Applied Cognitive Psychology*. 2003. Vol. 17, no. 5. P. 533–543. DOI: 10.1002/acp.885. URL: <https://doi.org/10.1002/acp.885>
 40. Garbuz v. Ukraine, application no. 72681/10, judgment of 19 February 2019.
 41. Kostovski v. the Netherlands, application no. 11454/85, judgment of 20 November 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57615>
 42. Loftus E. F. Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. *Learning & Memory*. 2005. Vol. 12, no. 4. P. 361–366. DOI: 10.1101/lm.94705. URL: <https://doi.org/10.1101/lm.94705>
 43. Loftus E. F. Eavesdropping on Memory. *Annual Review of Psychology*. 2017. Vol. 68. P. 1–18. DOI: 10.1146/annurev-psych-010416-044138. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010416-044138>
 44. Lucà v. Italy, application no. 33354/96, judgment of 27 February 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59222>
 45. Okropiridze v. Georgia, applications nos. 43627/16 and 71667/16, judgment of 7 September 2023.
 46. Roediger H. L. III, Meade M. L., Bergman E. T. Social contagion of memory. *Psychonomic Bulletin & Review*. 2001. Vol. 8, no. 2. P. 365–371. DOI: 10.3758/BF03196174. URL: <https://doi.org/10.3758/BF03196174>
 47. Schatschaschwili v. Germany [GC], application no. 9154/10, judgment of 15 December 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159566>
 48. Seton v. the United Kingdom, application no. 55287/10, judgment of 31 March 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161738>
 49. Sitnevskiy and Chaykovskiy v. Ukraine, applications nos. 48016/06 and 7817/07, judgment of 10 November 2016.
 50. S.N. v. Sweden, application no. 34209/96, judgment of 2 July 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60564>

References:

1. Budzhak, D. Yu. (2025). Pokazannia z chuzhykh sliv yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Hearsay testimony as a source of evidence in criminal proceedings] (PhD dissertation). National University “Odesa Law Academy”, Odesa. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/11300/29522>
2. Harkot, D. Yu. (2023). Sutnist pokazan z chuzhykh sliv yak protsesualnoho dzherela dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [The essence of hearsay testimony as a procedural source of evidence]

- in criminal proceedings]. *Juris Europensis Scientia*, 6, 141–145. <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.26> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2023.26>
3. Ilchenko, O. V., & Zinchenko, H. S. (2023). Mizhnarodnyi dosvid shchodo vyznannia pokazannia z chuzhykh sliv dokazom u kryminalnomu provadzhenni [International experience in recognising hearsay testimony as evidence in criminal proceedings]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, 3, 362–366. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.65> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.65>
 4. Ilchenko, O. V., & Zinchenko, H. S. (2021). Pokazannia z chuzhykh sliv, yak dopustymyi dokaz u kryminalnomu provadzhenni [Hearsay testimony as admissible evidence in criminal proceedings]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, 3, 238–242. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.44> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.44>
 5. Council of Europe. (1950). Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. [in Ukrainian]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
 6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
 7. Kret, H. R. (2014). Dopustymist pokazan iz chuzhykh sliv yak protsesualnoho dzherela dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Admissibility of hearsay testimony as a procedural source of evidence in criminal proceedings]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 2(5), 254–262 [in Ukrainian].
 8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine], Law No. 4651-VI of 13 April 2012. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
 9. Lushpiienko, V. M. (2017). Pokazannia z chuzhykh sliv za zakonodavstvom Ukrainy ta inozemnykh derzhav [Hearsay testimony under the legislation of Ukraine and foreign states]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo*, 43(2), 177–181 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/32965>
 10. Omelchuk, L. V., & Bychok, T. P. (2020). Pokazannia iz chuzhykh sliv yak protsesualne dzherelo dokaziv [Hearsay testimony as a procedural source of evidence]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 320–323. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/77> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/77>
 11. Pohoretskyi, M. A. (2009). Pro spivvidnoshennia dzherel faktychnykh danykh i dzherel dokaziv u kryminalnomu protsesi [On the relationship between sources of factual data and sources of evidence in criminal procedure]. *Pravo Ukrainy*, 1, 80–85 [in Ukrainian]. Retrieved from: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2009-1-pravoukr_2009_1.pdf
 12. Pohoretskyi, M. A. (2011). Dokazy u kryminalnomu protsesi: problemni pytannia [Evidence in criminal procedure: problematic issues]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seria "Pravo"*, 1(3), 1–53 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>
 13. Pohoretskyi, M. A. (2024). Doktryna dokaziv XIX – pochatku XX st.: anhlo-amerykanska y kontynentalna tradytsii ta yikhni vplyv na suchasne kryminalne protsesualne dokazove pravo [Doctrine of evidence in the nineteenth and early twentieth centuries: Anglo-American and continental traditions and their influence on modern criminal procedural evidence law]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 3–4, 53–85. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.3-4/53-85> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.3-4/53-85>
 14. Pohoretskyi, M. A. (2025). Verkhovenstvo prava u kryminalnomu protsesualnomu dokazuvanni: metodolohiia ta praktyka zastosuvannia [Rule of law in criminal procedural evidence: methodology and practice of application]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 32(3), 275–299. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>
 15. Pohoretskyi, M. A. (2026). Dokazy i dokazuvannia v zarubizhnykh doktrynakh ta zakonodavstvi: porivnialno-pravovyi analiz [Evidence and proof in foreign doctrines and legislation: a comparative legal analysis]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 1, 181–216. <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.1/181-216> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.1/181-216>
 16. Pohoretskyi, M. A. (2026). Dopustymist dokaziv u praktytsi Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu: perekhid vid formalnoi zakonnosti do protsesualnoi dobrochesnosti [Admissibility of evidence in the practice of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court: transition

- from formal legality to procedural integrity]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 33(1), 267–302. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2026-33-1-267> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2026-33-1-267>
17. Pohoretskyi, M. A. (2026). Poniattia dokaziv u kryminalnomu protsesi: vid normatyvnoi definitsii do suchasnoi paradyhmy dokazovoho prava [The concept of evidence in criminal procedure: from normative definition to the modern paradigm of evidence law]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 2, 72–100. <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.2/72-100> [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.2/72-100>
 18. Supreme Court of Ukraine. (2019). Postanova vid 30.05.2019 u spravi № 572/843/17, provadzhennia № 51-9282км18 [Resolution of 30.05.2019, case no. 572/843/17, proceeding no. 51-9282км18]. Unified State Register of Court Decisions, no. 82157191 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82157191>
 19. Supreme Court of Ukraine. (2019). Postanova vid 19.11.2019 u spravi № 441/845/17, provadzhennia № 51-8328км18 [Resolution of 19.11.2019, case no. 441/845/17, proceeding no. 51-8328км18]. Unified State Register of Court Decisions, no. 85934761 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85934761>
 20. Supreme Court of Ukraine. (2020). Postanova vid 19.05.2020 u spravi № 683/2848/15-к, provadzhennia № 51-5721км18 [Resolution of 19.05.2020, case no. 683/2848/15-к, proceeding no. 51-5721км18]. Unified State Register of Court Decisions, no. 89519144 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89519144>
 21. Supreme Court of Ukraine. (2020). Postanova vid 10.09.2020 u spravi № 766/19891/17, provadzhennia № 51-1797км20 [Resolution of 10.09.2020, case no. 766/19891/17, proceeding no. 51-1797км20]. Unified State Register of Court Decisions, no. 91555090 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91555090>
 22. Supreme Court of Ukraine. (2021). Postanova vid 16.03.2021 u spravi № 236/1583/19, provadzhennia № 51-6260км20 [Resolution of 16.03.2021, case no. 236/1583/19, proceeding no. 51-6260км20]. Unified State Register of Court Decisions, no. 95616617 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616617>
 23. Supreme Court of Ukraine. (2021). Postanova vid 07.10.2021 u spravi № 166/362/19, provadzhennia № 51-1828км21 [Resolution of 07.10.2021, case no. 166/362/19, proceeding no. 51-1828км21]. Unified State Register of Court Decisions, no. 100179465 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100179465>
 24. Supreme Court of Ukraine. (2022). Postanova vid 11.07.2022 u spravi № 541/240/20, provadzhennia № 51-22км22 [Resolution of 11.07.2022, case no. 541/240/20, proceeding no. 51-22км22]. Unified State Register of Court Decisions, no. 105218427 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218427>
 25. Supreme Court of Ukraine. (2023). Postanova vid 17.01.2023 u spravi № 753/13113/18, provadzhennia № 51-6км21 [Resolution of 17.01.2023, case no. 753/13113/18, proceeding no. 51-6км21]. Unified State Register of Court Decisions, no. 108526645 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645>
 26. Supreme Court of Ukraine. (2023). Postanova vid 14.11.2023 u spravi № 751/5523/21, provadzhennia № 51-3993км23 [Resolution of 14.11.2023, case no. 751/5523/21, proceeding no. 51-3993км23]. Unified State Register of Court Decisions, no. 115127030 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115127030>
 27. Supreme Court of Ukraine. (2024). Postanova vid 24.01.2024 u spravi № 175/1906/22, provadzhennia № 51-3855км23 [Resolution of 24.01.2024, case no. 175/1906/22, proceeding no. 51-3855км23]. Unified State Register of Court Decisions, no. 116639572 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116639572>
 28. Supreme Court of Ukraine. (2026). Postanova vid 25.06.2026 u spravi № 761/17098/15-к, provadzhennia № 51-3341км25 [Resolution of 25.06.2026, case no. 761/17098/15-к, proceeding no. 51-3341км25]. Unified State Register of Court Decisions, no. 137802312 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/137802312>
 29. Supreme Court of Ukraine. (2026). Postanova vid 22.07.2026 u spravi № 953/8079/24, provadzhennia № 51-559км25 [Resolution of 22.07.2026, case no. 953/8079/24, proceeding no. 51-559км25]. Unified State Register of Court Decisions, no. 138539118 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/138539118>

30. Smyrnov, V. A. (2020). Shchodo vykorystannia pokazan z chuzhykh sliv yak dopustymoho dokazu [On the use of hearsay testimony as admissible evidence]. In Kryminalnyi protses ta kryminalistyka: suchasnyi stan ta perspektyvy, 350–354. Kharkiv [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13205>
31. Tsyhaniuk, Yu. V., & Denysenko, V. V. (2019). Normatyvno-pravove rehuliuвання інституту показан із чужих слів в українському законодавстві та порівняння із законодавством зарубіжних країн [Legal regulation of the institution of hearsay testimony in Ukrainian legislation and comparison with foreign legislation]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 1, 92–99 [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/170>
32. Cherneha, I. L. (2013). Pokazannia z chuzhykh sliv: novela chy rehres? [Hearsay testimony: innovation or regression?]. In *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy*, Vol. 2, 512–514. Odesa: Feniks [in Ukrainian]. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/11300/8525>
33. Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom [GC], applications nos. 26766/05 and 22228/06, judgment of 15 December 2011. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108072>
34. Belli R. F., Lindsay D. S., Gales M. S., McCarthy T. T. Memory impairment and source misattribution in postevent misinformation experiments with short retention intervals. *Memory & Cognition*. 1994. Vol. 22, no. 1. P. 40–54. DOI: 10.3758/BF03202760. Retrieved from: <https://doi.org/10.3758/BF03202760>
35. Criminal Justice Act 2003. 2003 c. 44. Part 11, Chapter 2, sections 114–136. Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/part/11/chapter/2>
36. Doorson v. the Netherlands, application no. 20524/92, judgment of 26 March 1996. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57972>
37. European Court of Human Rights. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a Fair Trial (Criminal Limb). Updated on 28 February 2026. Council of Europe / European Court of Human Rights, 2026. Retrieved from: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng-pdf
38. Federal Rules of Evidence. Article VIII. Hearsay. Rules 801–807. Retrieved from: <https://www.uscourts.gov/sites/default/files/document/federal-rules-of-evidence.pdf>
39. Gabbert F., Memon A., Allan K. Memory conformity: Can eyewitnesses influence each other's memories for an event? *Applied Cognitive Psychology*. 2003. Vol. 17, no. 5. P. 533–543. DOI: 10.1002/acp.885. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/acp.885>
40. Garbuz v. Ukraine, application no. 72681/10, judgment of 19 February 2019.
41. Kostovski v. the Netherlands, application no. 11454/85, judgment of 20 November 1989. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57615>
42. Loftus E. F. Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. *Learning & Memory*. 2005. Vol. 12, no. 4. P. 361–366. DOI: 10.1101/lm.94705. Retrieved from: <https://doi.org/10.1101/lm.94705>
43. Loftus E. F. Eavesdropping on Memory. *Annual Review of Psychology*. 2017. Vol. 68. P. 1–18. DOI: 10.1146/annurev-psych-010416-044138. Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010416-044138>
44. Lucà v. Italy, application no. 33354/96, judgment of 27 February 2001. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59222>
45. Okropiridze v. Georgia, applications nos. 43627/16 and 71667/16, judgment of 7 September 2023.
46. Roediger H. L. III, Meade M. L., Bergman E. T. Social contagion of memory. *Psychonomic Bulletin & Review*. 2001. Vol. 8, no. 2. P. 365–371. DOI: 10.3758/BF03196174. Retrieved from: <https://doi.org/10.3758/BF03196174>
47. Schatschaschwili v. Germany [GC], application no. 9154/10, judgment of 15 December 2015. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159566>
48. Seton v. the United Kingdom, application no. 55287/10, judgment of 31 March 2016. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161738>
49. Sitnevskiy and Chaykovskiy v. Ukraine, applications nos. 48016/06 and 7817/07, judgment of 10 November 2016.
50. S.N. v. Sweden, application no. 34209/96, judgment of 2 July 2002. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60564>

Pohoretskyi M. A. Hearsay testimony in criminal proceedings: procedural nature and a doctrinal model of admissibility, verification, and assessment

The article examines the procedural nature of hearsay testimony in criminal proceedings and develops an integrated doctrinal model of its admissibility, verification, and assessment. It argues that hearsay testimony does not constitute a separate procedural source of evidence alongside testimony as such; rather, a particular informational fragment of testimony has a derivative origin. The study distinguishes the primary bearer of information about the fact to be proved, intermediate bearers, the person giving testimony, testimony as a procedural source of evidence, and the factual data obtained from that source. A model of an extended information chain is proposed. It covers the movement of information from the primary perception of a legally relevant fact through memory, verbal expression, interpersonal transmission, subsequent perception, interpretation and reproduction until it acquires the procedural form of testimony. Single-link and multi-link hearsay are distinguished. An increase in interpersonal transfers does not create a presumption of unreliability, but it increases the number of potential points at which information may be transformed. The article formulates a rule for separate legal characterization of relevant informational fragments and proposes a seven-criterion model of internal verification covering source identification, conditions of perception, memory, information transmission, accuracy of reproduction, motivational factors and integrity of the information chain. External verification is analysed separately with regard to the degree of informational independence of corroborating evidence. On the basis of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the case law of the Supreme Court and the European Court of Human Rights, a five-level model of admissibility, verification, and assessment is proposed: legal characterization, procedural admissibility, internal reliability, external verification, and assessment of evidentiary significance and fairness of use. Proposals for improving Article 97 of the Criminal Procedure Code of Ukraine are substantiated.

Key words: *criminal proceedings, testimony, hearsay testimony, procedural source of evidence, extended information chain, multi-link hearsay, admissibility of evidence, verification of evidence, evidentiary significance, fair trial.*

Дата першого надходження статті до видання: 27.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.20>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Подольян Ю. О.
orcid.org/0000-0001-5063-4018

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті досліджено адміністративно-правовий механізм захисту викривачів корупції в Україні як складову превентивної антикорупційної інфраструктури. Розкрито легальне визначення викривача за Законом України «Про запобігання корупції» та виявлено його обмежувальні ознаки, зокрема прив'язку статусу до зв'язку інформації з трудовою, професійною чи іншою визначеною законом діяльністю особи. Систематизовано елементи механізму захисту: канали повідомлення (внутрішні, регулярні, зовнішні) та Єдиний портал повідомлень викривачів; гарантії захисту трудових прав і заборону негативних заходів впливу; забезпечення конфіденційності та анонімності; право на безоплатну правничу допомогу; інститут винагороди викривачу; повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції та уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у сфері захисту викривачів. Виявлено ключові проблеми правового регулювання та правозастосування: термінологічну неузгодженість антикорупційного і кримінального процесуального законодавства, вузькість предметної сфери викривання порівняно з підходом Директиви (ЄС) 2019/1937, ускладненість процедури виплати винагороди, недостатню інституційну спроможність уповноважених осіб та чинник страху перед негативними наслідками, який стримує потенційних викривачів. Сформульовано напрями вдосконалення: уніфікація визначення викривача, поетапне розширення предметної сфери захищеного повідомлення, спрощення механізму винагороди, посилення гарантій незалежності уповноважених осіб та розвиток взаємодії викривачів зі спеціалізованими антикорупційними органами. Результати дослідження можуть бути використані у законопроектній роботі, у діяльності антикорупційних інституцій та уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, а також у подальших наукових розвідках з проблематики запобігання корупції.

Ключові слова: викривач корупції, захист викривачів, корупційні ризики, запобігання корупції, Національне агентство запобігання корупції (НАЗК), адміністративно-правові засади, канали повідомлення, винагорода викривачу, конфіденційність, антикорупційна інфраструктура.

Постановка проблеми. Світовий досвід протидії корупції переконливо свідчить, що повідомлення осіб, які через свою трудову чи професійну діяльність стають свідками корупційних практик, є одним із найрезультативніших джерел виявлення правопорушень, недосяжних для зовнішнього контролю. Саме тому інститут викривачів визнано обов'язковим елементом національних антикорупційних систем як Конвенцією ООН проти корупції, так і правом Європейського Союзу, де Директива (ЄС) 2019/1937 встановила мінімальні стандарти захисту осіб, які повідомляють про порушення [1]. В Україні комплексний правовий механізм захисту викривачів запроваджено з 1 січня 2020 року, коли набрав чинності Закон України від 17.10.2019 № 198-ІХ, яким Закон України «Про запобігання корупції» доповнено, зокрема, розділом VIII «Захист викривачів» у новій редакції [2; 3].

Попри створення нормативної та інституційної основи, ефективність механізму залишається обмеженою. Кількість повідомлень, за якими особи набувають статусу викривача, не відповідає масштабам корупційних ризиків; випадки виплати винагороди залишаються поодинокими; судова практика у справах про поновлення трудових прав викривачів лише формується; а головним стримувальним чинником залишається страх особи перед негативними наслідками для кар'єри та безпеки. В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, коли зростають і обсяги публічних ресурсів, і корупційні ризики, підвищення дієвості механізму захисту викривачів набуває значення критичної умови ефективності всієї превентивної антикорупційної інфраструктури, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут викривачів є предметом активної наукової розробки. А. Б. Фодчук здійснила перше у вітчизняній науці комплексне дисертаційне дослідження адміністративно-правових засад захисту осіб, які надають допомогу в протидії корупції, заклавши доктринальний фундамент розуміння захисту викривачів як самостійного адміністративно-правового інституту [4]. В. В. Луцик та І. В. Гловюк розкрили проблемні питання кримінально-процесуального статусу викривача, показавши неузгодженість між антикорупційним законодавством і Кримінальним процесуальним кодексом України [5]. А. А. Страшок систематизувала гарантії захисту викривачів за законодавством України та виявила прогалини їх практичної реалізації [6]. О. Б. Ковальчук та К. О. Лебідь обґрунтували необхідність уніфікації визначення викривача, розмежування його статусу зі статусом заявника, потерпілого і свідка та спрощення процедури виплати винагороди [7]. А. В. Матвійчук охарактеризував роль спеціалізованих антикорупційних органів у розслідуванні корупційних кримінальних проваджень, окресливши інституційне середовище, в якому реалізуються повідомлення викривачів, та виклики його функціонування – від координації між органами до суспільної довіри [8]. Практичний вимір роботи з викривачами узагальнено в посібнику для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції [9].

Водночас більшість наявних праць зосереджені на кримінально-процесуальному зрізі статусу викривача або на окремих гарантіях. Цілісна характеристика адміністративно-правового механізму захисту викривачів – як системи каналів повідомлення, статусних гарантій, стимулів та інституційного забезпечення – з урахуванням правозастосовної практики останніх років і європейських стандартів потребує окремого дослідження, чому й присвячено цю статтю.

Мета статті полягає у розкритті змісту та структури адміністративно-правового механізму захисту викривачів корупції в Україні, виявленні проблем його правового регулювання і правозастосування та формулюванні науково обґрунтованих напрямів удосконалення з урахуванням стандартів Директиви (ЄС) 2019/1937.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [2]. Наведена дефініція містить три конститутивні ознаки: суб'єкту (фізична особа), суб'єктивну (переконання в достовірності інформації, що звільняє викривача від обов'язку доводити факт правопорушення) та зв'язкову (інформація має бути пов'язана з визначеними видами діяльності особи). Саме остання ознака зазнає обґрунтованої наукової критики: як зазначають О. Б. Ковальчук та К. О. Лебідь, прив'язування статусу викривача до конкретних видів діяльності може створювати зайві перешкоди на практиці, коли постає питання про виконання особою цієї обов'язкової умови [7, с. 821]. Особа, яка випадково стала свідком корупційної практики поза межами своєї професійної сфери, формально викривачем не є і захистом не користується, що звужує превентивний потенціал інституту.

Структурно адміністративно-правовий механізм захисту викривачів охоплює чотири взаємопов'язані елементи. Перший – канали повідомлення. Закон розрізняє внутрішні канали (у межах установи, де працює викривач), регулярні канали (повідомлення до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції – Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, органів прокуратури та Національної поліції) та зовнішні канали (засоби масової інформації, журналісти, громадські об'єднання) [2]. Важливо, що використання зовнішніх каналів за загальним правилом допускається за визначених законом умов, що відповідає триступеневій логіці Директиви (ЄС) 2019/1937 [1]. Технологічним осердям системи став Єдиний портал повідомлень викривачів, адміністрований Національним агентством, який забезпечує захищене подання повідомлень, їх облік та відстеження стану розгляду. Розбудова захищених цифрових каналів повідомлення

відповідає загальноєвропейській тенденції мінімізації людського фактора та ризиків витоку інформації про особу викривача.

Другий елемент – статусні гарантії. Викривачу та його близьким особам гарантовано захист від негативних заходів впливу з боку роботодавця: звільнення, переведення, зміни умов праці, відмови у призначенні на вищу посаду, зменшення заробітної плати тощо; при цьому в судових спорах щодо таких заходів тягар доведення того, що вони не були пов'язані з повідомленням, покладається на роботодавця [2]. Гарантується конфіденційність відомостей про викривача, а повідомлення може бути здійснене й анонімно; розкриття інформації про особу викривача без її згоди тягне юридичну відповідальність. Викривач має право на безоплатну правничу допомогу, відшкодування витрат, пов'язаних із захистом своїх прав, психологічну допомогу, а за наявності загрози життю чи здоров'ю – на застосування заходів безпеки, передбачених законодавством про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [2; 6, с. 152–153].

Третій елемент – стимулюючий: інститут винагороди викривачу. Право на винагороду має викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, за умови активного сприяння розкриттю злочину. Розмір винагороди становить десять відсотків від грошового розміру предмета злочину або розміру завданих державі збитків після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат [2]. Практика застосування цього інституту лише формується: перші виплати винагороди відбулися через кілька років після запровадження механізму, що свідчить про його ускладненість. У науковій літературі слушно пропонується деталізувати та спростити процедуру виплати винагороди, зокрема розглянути пропорційний метод виплати з можливістю залучення, окрім державного бюджету, інших джерел коштів [7, с. 822].

Четвертий елемент – інституційне забезпечення. Національне агентство з питань запобігання корупції як центральний орган превентивної антикорупційної інфраструктури здійснює методичне забезпечення, роз'яснювальну роботу, моніторинг дотримання законодавства про захист викривачів та може вносити приписи про усунення порушень; у державних органах та юридичних особах публічного права функції першого контакту з викривачем покладено на уповноважені підрозділи (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, повноваження яких у сфері захисту викривачів визначено статтею 53-9 Закону [2; 9]. Водночас реалізація повідомлення викривача про корупційний злочин відбувається вже в межах компетенції спеціалізованих антикорупційних органів. Як обґрунтовано зазначає А. В. Матвійчук, ефективність розслідування корупційних кримінальних проваджень визначається узгодженою взаємодією Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Вищого антикорупційного суду, а серед ключових викликів їх діяльності – координація між органами, протидія політичному тиску та підтримання суспільної довіри [8, с. 255–256]. Для інституту викривачів цей висновок має пряме значення: готовність особи повідомити про корупцію прямо пропорційна її довірі до того, що повідомлення буде ефективно реалізоване, а сама вона – захищена. Інакше кажучи, механізм захисту викривачів і система антикорупційних органів перебувають у відносинах взаємної залежності: слабкість однієї ланки девальвує іншу.

Аналіз правозастосування дає підстави виокремити ключові проблеми механізму. По-перше, термінологічна неузгодженість: Кримінальний процесуальний кодекс України оперує власним, вужчим розумінням викривача, що породжує розбіжності у визначенні моменту набуття статусу та обсягу процесуальних прав; у літературі переконливо показано, що викривач фактично позбавлений самостійного процесуального становища у кримінальному провадженні [5, с. 530–531; 7, с. 819]. По-друге, предметна сфера викривання обмежена корупційними та пов'язаними з корупцією правопорушеннями, тоді як Директива (ЄС) 2019/1937 охоплює широке коло порушень права ЄС – від публічних закупівель до захисту довкілля [1]; у контексті виконання Україною зобов'язань кандидата на членство в ЄС таке звуження виглядає тимчасовим рішенням. По-третє, інституційна спроможність уповноважених осіб залишається

нерівномірною: у частині установ ці функції виконуються за сумісництвом, без гарантій незалежності від керівника, щодо якого може надійти повідомлення. По-четверте, психологічний чинник: за умов, коли негативні наслідки для викривача є ймовірними та відчутними, а винагорода – малоімовірною та віддаленою, раціональний баланс стимулів схиляє потенційного викривача до мовчання. Подолання цього дисбалансу і є головним завданням удосконалення механізму.

Викладене дозволяє запропонувати напрями вдосконалення адміністративно-правового механізму захисту викривачів. Перше – уніфікація визначення викривача в антикорупційному та кримінальному процесуальному законодавстві з одночасним пом'якшенням зв'язкової ознаки, що усуне термінологічні колізії та розширить коло захищених осіб; у цьому слід підтримати пропозиції, висловлені в науковій літературі [7, с. 821–822]. Друге – поетапне розширення предметної сфери захищеного повідомлення за моделлю Директиви (ЄС) 2019/1937, починаючи зі сфер публічних закупівель та використання коштів відновлення, де корупційні ризики є найвищими. Третє – спрощення механізму винагороди: зниження порогу доступу, запровадження часткових виплат на досудових стадіях за умови підтвердження внеску викривача та прозорості методики розрахунку. Четверте – посилення гарантій незалежності уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції: пряма підпорядкованість керівнику установи, захист від звільнення протягом визначеного строку, обов'язкове навчання за програмами Національного агентства. П'яте – розвиток цифрових каналів повідомлення з безумовним збереженням можливості анонімного звернення та вдосконалення зворотного зв'язку з викривачем щодо стану розгляду повідомлення, оскільки саме інформаційна невизначеність є одним із чинників недовіри до механізму.

Висновки. Адміністративно-правовий механізм захисту викривачів корупції в Україні є структурованою системою, що охоплює канали повідомлення, статусні гарантії, стимулюючий інститут винагороди та інституційне забезпечення з боку Національного агентства з питань запобігання корупції та уповноважених підрозділів (уповноважених осіб). За нормативною повнотою цей механізм загалом відповідає міжнародним стандартам, однак його практична дієвість обмежується термінологічною неузгодженістю законодавства, вузькістю предметної сфери викривання, ускладненістю процедури винагороди, нерівномірною інституційною спроможністю уповноважених осіб та психологічним чинником страху перед негативними наслідками.

Підвищення ефективності механізму потребує комплексу заходів: уніфікації визначення викривача, поетапного розширення предметної сфери захищеного повідомлення за моделлю Директиви (ЄС) 2019/1937, спрощення механізму винагороди, посилення гарантій незалежності уповноважених осіб та розвитку захищених цифрових каналів повідомлення. Принциповим є висновок про взаємну залежність механізму захисту викривачів і системи спеціалізованих антикорупційних органів: довіра особи до захищеності свого повідомлення та до його ефективної реалізації є єдиним неподільним ресурсом антикорупційної політики. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом судової практики у справах про захист трудових прав викривачів та з оцінкою імплементації стандартів Директиви (ЄС) 2019/1937 у національне законодавство.

Використана література:

1. Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. Official Journal of the European Union. L 305. 26.11.2019. P. 17-56. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1937/oj/eng>
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 05.07.2026).
3. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції : Закон України від 17.10.2019 № 198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20> (дата звернення: 05.07.2026).

4. Фодчук А. Б. Адміністративно-правові засади захисту осіб, які надають допомогу в протидії корупції : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2020. 276 с. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbdc7904-b826-4f91-9da0-97d02091f755/content>
5. Луцик В. В., Гловюк І. В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 529-532. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/138>
6. Страшок А. А. Викривачі корупції та гарантії їх захисту за законодавством України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 5. С. 150-156. http://www.apnl.dnu.in.ua/5_2023/26.pdf
7. Ковальчук О. Б., Лебідь К. О. Правовий статус викривачів корупції як учасників кримінального провадження: окремі законодавчі прогалини та перспективи їх подолання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 816-823. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.136>
8. Матвійчук А.В. Роль антикорупційних органів у розслідуванні корупційних кримінальних проваджень. Dictum Factum. 2025. № 1 (17). С. 253-257. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-253-257>
9. Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Дідач В., Онікієнко О. Практичний посібник по роботі з викривачами для уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Київ, 2023. 146 с. <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Posibnyk-po-roboti-z-vykryvachamy.pdf>

References:

1. Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law (2019). Official Journal of the European Union, L 305, 17–56. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1937/oj/eng>.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine of October 14, 2014 № 1700-VII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» shchodo vykryvachiv koruptsii : Zakon Ukrainy vid 17.10.2019 № 198-IX [On Amendments to the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» concerning Corruption Whistleblowers: Law of Ukraine of October 17, 2019 № 198-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20> [in Ukrainian].
4. Fodchuk, A. B. (2020). Administrativno-pravovi zasady zakhystu osib, yaki nadaiut dopomohu v protydii koruptsii [Administrative and legal principles of protection of persons who provide assistance in combating corruption]. Doctor of Philosophy dissertation. Kyiv. Retrieved from: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbdc7904-b826-4f91-9da0-97d02091f755/content> [in Ukrainian].
5. Lutsyk, V. V., & Hloviuk, I. V. (2021). Kryminalno-protsesualnyi status vykryvacha: problemni pytannia [Criminal procedural status of the whistleblower: problematic issues]. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal, no. 10, pp. 529–532. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/138> [in Ukrainian].
6. Strashok, A. A. (2023). Vykryvachi koruptsii ta harantii yikh zakhystu za zakonodavstvom Ukrainy [Corruption whistleblowers and guarantees of their protection under the legislation of Ukraine]. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii, no. 5, pp. 150–156. Retrieved from: http://www.apnl.dnu.in.ua/5_2023/26.pdf [in Ukrainian].
7. Kovalchuk, O. B., & Lebid, K. O. (2024). Pravovyi status vykryvachiv koruptsii yak uchasnykiv kryminalnoho provadzhennia: okremi zakonodavchi prohalyyny ta perspektyvy yikh podolannia [The legal status of corruption whistleblowers as participants in criminal proceedings: certain legislative gaps and prospects for overcoming them]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, no. 6, pp. 816–823. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.136> [in Ukrainian].
8. Matviichuk, A. (2025). Rol antykoruptsiinykh orhaniv u rozsliduvanni koruptsiinykh kryminalnykh provadzen [The role of anti-corruption bodies in the investigation of corruption criminal proceedings]. Dictum Factum, no. 1 (17), pp. 253–257. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-253-257> [in Ukrainian].
9. Renkas, A., Skob, O., Leonchuk, O., Didach, V., & Onikiienko, O. (2023). Praktychnyi posibnyk po roboti z vykryvachamy dlia upovnovazhenykh pidrozdiliv (upovnovazhenykh osib) z pytan zapobihannia ta

vyiavlennia koruptsii [Practical guide for working with whistleblowers for authorised units (authorised persons) for the prevention and detection of corruption]. Kyiv. Retrieved from: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Posibnyk-po-roboti-z-vykryvachamy.pdf> [in Ukrainian].

Podolian Yu. O. Administrative and legal mechanism for the protection of corruption whistleblowers: current state and directions for improvement

The article examines the administrative and legal mechanism for the protection of corruption whistleblowers in Ukraine as a component of the preventive anti-corruption infrastructure. The legal definition of a whistleblower under the Law of Ukraine On Prevention of Corruption is analysed and its restrictive features are identified, in particular the linking of the status to the connection of the reported information with the person's labour, professional or other activity specified by law. The elements of the protection mechanism are systematised: reporting channels (internal, regular, external) and the Unified Whistleblowers Reports Portal; guarantees of labour rights and the prohibition of negative measures of influence; ensuring confidentiality and anonymity; the right to free legal aid; the institution of whistleblower reward; the powers of the National Agency on Corruption Prevention and of authorised units (authorised persons) for the prevention and detection of corruption in the field of whistleblower protection. The key problems of legal regulation and law enforcement are identified: terminological inconsistency between anti-corruption and criminal procedural legislation, the narrowness of the subject area of whistleblowing compared to the approach of Directive (EU) 2019/1937, the complexity of the reward payment procedure, the insufficient institutional capacity of authorised persons, and the fear factor of negative consequences that deters potential whistleblowers. Directions for improvement are formulated: unification of the definition of a whistleblower, gradual expansion of the subject area of protected reporting, simplification of the reward mechanism, strengthening of guarantees of independence of authorised persons, and development of interaction between whistleblowers and specialised anti-corruption bodies. The results can be used in draft law-making and in the activities of anti-corruption institutions.

Key words: *corruption whistleblower, whistleblower protection, corruption risks, corruption prevention, National Agency on Corruption Prevention (NACP), administrative and legal principles, reporting channels, whistleblower reward, confidentiality, anti-corruption infrastructure.*

Дата першого надходження статті до видання: 07.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 342.951:351.853:355.01

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.21>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Самойленко Г. В.
orcid.org/0009-0002-8146-0115

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Статтю присвячено дослідженню культурної спадщини як особливого об'єкта адміністративно-правової охорони в умовах особливого періоду. Обґрунтовано, що культурна спадщина не може розглядатися лише як сукупність пам'яток, історичних будівель, археологічних об'єктів, музейних предметів чи інших культурних цінностей, оскільки у публічно-правовому вимірі вона є носієм історичної пам'яті, національної ідентичності, культурної тяглості та суспільного інтересу. Визначено, що саме ці ознаки зумовлюють необхідність її спеціальної адміністративно-правової охорони, яка передбачає встановлення особливого правового режиму, обмеження приватного розсуду щодо використання відповідних об'єктів, здійснення публічного контролю, ведення обліку, забезпечення належного утримання, запобігання пошкодженню та реагування на порушення законодавства про охорону культурної спадщини.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах особливого періоду культурна спадщина набуває підвищеної вразливості, оскільки зазнає впливу не лише звичайних ризиків, пов'язаних із неналежним утриманням, самочинними роботами, забудовою історичних ареалів або порушенням охоронних вимог, а й додаткових загроз, спричинених воєнними діями, обстрілами, окупацією, мінуванням територій, руйнуванням інфраструктури, незаконним переміщенням культурних цінностей та втратою доступу до окремих об'єктів. Доведено, що за таких умов культурна спадщина має розглядатися не тільки як об'єкт культурної політики, а і як об'єкт публічно-правового захисту, пов'язаний із безпекою держави, збереженням національної пам'яті та майбутнім відновленням постраждалих територій.

Зроблено висновок, що культурна спадщина як об'єкт адміністративно-правової охорони характеризується публічною значущістю, історико-культурною цінністю, спеціальним правовим режимом, потребою у постійному адміністративному супроводі та підвищеною залежністю від ефективності діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Запропоновано розглядати її через поєднання ціннісної, правової, управлінської та безпекової характеристик, що дає змогу глибше розкрити зміст адміністративно-правової охорони культурної спадщини України в умовах особливого періоду.

Ключові слова: культурна спадщина, адміністративно-правова охорона, особливий період, пам'ятка культурної спадщини, публічне адміністрування, правовий режим, охорона культурної спадщини, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Культурна спадщина України є одним із тих об'єктів, щодо яких публічна адміністрація виконує не лише регулятивну чи контрольну функцію, а й більш складне завдання зі збереження історичної пам'яті, культурної тяглості та національної ідентичності. Її значення виходить за межі майнової, архітектурної, мистецької або туристичної цінності, оскільки культурна спадщина відображає зв'язок суспільства з власним історичним розвитком, територією, традиціями, символами та колективним досвідом. Саме тому її охорона має не приватний, а виразно публічно-правовий характер.

В умовах особливого періоду проблема адміністративно-правової охорони культурної спадщини набуває нового змісту. Якщо в умовах мирного часу основна увага традиційно зосереджується на обліку пам'яток, погодженні робіт, утриманні об'єктів, запобіганні самочинному будівництву, контролі за дотриманням охоронних вимог і притягненні порушників до відповідальності, то в умовах війни культурна спадщина опиняється в ситуації багаторівневої небезпеки. Йдеться не лише про фізичне пошкодження або знищення об'єктів, а й про втрату документації, неможливість доступу до окремих територій, ризик незаконного переміщення культурних цінностей, руйнування історичного середовища, зміну ландшафтів, переривання звичних процедур охорони та ускладнення діяльності органів, відповідальних за цю сферу.

Проблема полягає також у тому, що культурна спадщина як об'єкт адміністративно-правової охорони не завжди розглядається комплексно. Часто увага приділяється окремим пам'яткам, дозвільним процедурам, відповідальності за порушення або цифровій фіксації пошкоджень, однак недостатньо розкритим залишається питання про саму природу культурної спадщини як об'єкта публічно-правової охорони. Для адміністративно-правової науки важливо з'ясувати, чому саме культурна спадщина потребує спеціального правового режиму, які її ознаки зумовлюють необхідність адміністративного втручання, у чому полягає відмінність між культурною спадщиною як соціальною цінністю і культурною спадщиною як юридично охоронюваним об'єктом, а також як особливий період змінює зміст такого об'єкта охорони.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення культурної спадщини не лише як сукупності об'єктів, включених до відповідних реєстрів, а як особливої сфери публічного інтересу, яка в умовах особливого періоду потребує посиленої, гнучкої та системної адміністративно-правової охорони.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання охорони, збереження, правового режиму, цифровізації, відновлення та адміністративно-правового захисту культурної спадщини України досліджували О. Баїк, І. Балакарева, В. Волинець, В. Добровольська, Н. Головач, О. Єщук, О. Каліщук, О. Кузьменко, Н. Кушакова-Костицька, Т. Мазур, Н. Мусієнко, О. Остапенко, І. Пивовар, О. Писаренко, Н. Підбережник, Ю. Трач та інші науковці.

О. Кузьменко та І. Пивовар досліджували адміністративно-правову охорону культурної спадщини України, звертаючи увагу на її публічно-правову природу, систему суб'єктів, правові засоби охорони та значення адміністративного впливу у цій сфері. Їхні напрацювання мають важливе значення для розуміння культурної спадщини саме як об'єкта адміністративно-правової охорони, оскільки дозволяють пов'язати охорону пам'яток із діяльністю органів публічної адміністрації, адміністративними процедурами та механізмами державного реагування.

Т. Мазур аналізувала правове забезпечення формування національних реєстрів культурної спадщини в Україні. У її працях акцент зроблено на значенні реєстраційних механізмів, офіційного визнання об'єктів культурної спадщини, систематизації відомостей про них та формуванні правових підстав для подальшої охорони. Такий підхід є важливим для дослідження культурної спадщини як об'єкта адміністративно-правової охорони, оскільки саме через виявлення, облік і реєстрацію культурна цінність набуває юридично визначеного охоронного статусу.

І. Балакарева та О. Писаренко розглядали охоронний договір у сфері культурної спадщини як адміністративно-правовий інструмент. У їхніх дослідженнях увагу зосереджено на договірних формах публічного адміністрування, обов'язках власників і користувачів пам'яток, ролі місцевих органів публічної адміністрації та значенні охоронного договору для забезпечення належного утримання об'єктів культурної спадщини. Ці праці дозволяють показати, що культурна спадщина як об'єкт охорони не є пасивною цінністю, а потребує постійного адміністративного супроводу, встановлення спеціальних обов'язків та контролю за їх виконанням.

О. Остапенко, О. Баїк та О. Єщук досліджували питання адміністративної відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини. У цих працях розкрито склади адміністративних правопорушень, підстави притягнення до відповідальності, особливості застосування адміністративних санкцій і значення адміністративно-деліктного захисту у цій сфері. Для цієї статті такі дослідження є важливими тому, що вони підтверджують: культурна спадщина охороняється не лише шляхом обліку чи встановлення режиму використання, а й через можливість державного примусу у разі порушення встановлених правил.

Н. Підбережник досліджувала організаційно-правові засади державної політики захисту національно-культурної спадщини України в умовах війни. У її роботах акцентовано увагу на тому, що воєнний стан змінює умови реалізації державної політики у сфері культурної спадщини, посилює потребу в координації суб'єктів публічної адміністрації, реагуванні на пошкодження об'єктів, залученні міжнародної підтримки та формуванні спеціальних механізмів захисту. Такий підхід безпосередньо пов'язаний із темою цієї статті, оскільки дозволяє розглядати особливий період як чинник, що змінює зміст адміністративно-правової охорони культурної спадщини.

Н. Головач розглядала збереження культурної спадщини України в умовах воєнного стану крізь призму формування національної стратегії. У її дослідженні культурна спадщина постає не лише як сукупність об'єктів, що потребують захисту, а як елемент державної культурної політики, національної безпеки та стратегічного планування. Це є важливим для розуміння культурної спадщини як об'єкта адміністративно-правової охорони, оскільки в умовах особливого періоду її збереження потребує не ситуативних рішень, а системної управлінської моделі.

Ю. Трач аналізувала сучасні ініціативи щодо збереження культурної спадщини України та оптимізації її захисту. У її працях увагу приділено взаємодії держави, професійної спільноти, громадських ініціатив і міжнародних партнерів у сфері охорони культурної спадщини. Це дозволяє зробити висновок, що культурна спадщина в сучасних умовах є об'єктом не лише державної, а й ширшої суспільної турботи, однак саме адміністративно-правове регулювання має забезпечити узгодженість такої взаємодії.

В. Добровольська та В. Волинець досліджували цифровізацію культурної спадщини, цифрову культурну пам'ять і роль інформаційних технологій у збереженні культурних цінностей в умовах війни. Їхні праці мають значення для розуміння того, що в сучасних умовах культурна спадщина як об'єкт охорони існує не лише у фізичному, а й у цифровому вимірі. Цифрове документування, створення електронних копій, формування цифрових архівів і баз даних стають важливими елементами збереження культурної спадщини, особливо тоді, коли фізичний об'єкт пошкоджений, зруйнований або тимчасово недоступний.

Н. Кушакова-Костицька та Н. Мусієнко досліджували проблеми збереження культурної спадщини України в контексті російсько-української війни. У їхніх працях розкриваються загрози, пов'язані з воєнними діями, пошкодженням, знищенням, незаконним переміщенням культурних цінностей, а також необхідністю посилення національних і міжнародних механізмів захисту. Ці підходи є важливими для обґрунтування того, що особливий період не лише ускладнює охорону культурної спадщини, а й змінює саме розуміння її як об'єкта публічно-правового захисту.

Водночас наявні дослідження переважно зосереджені на окремих аспектах охорони культурної спадщини: адміністративній відповідальності, охоронних договорах, обліку, цифровізації, воєнних загрозах, стратегіях збереження або відновленні пошкоджених об'єктів. Недостатньо системно розкритим залишається питання культурної спадщини саме як об'єкта адміністративно-правової охорони в умовах особливого періоду. Зокрема, потребують окремого аналізу її публічно-правова природа, специфічні ознаки, співвідношення культурної, історичної, майнової та безпекової цінності, а також вплив особливого періоду на зміст, межі та інтенсивність адміністративно-правової охорони.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є з'ясування сутності культурної спадщини як об'єкта адміністративно-правової охорони в умовах особливого періоду, визначення її основних ознак, публічно-правового значення та особливостей охоронного режиму в умовах підвищених воєнних, управлінських і безпекових загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурна спадщина є особливим об'єктом адміністративно-правової охорони, оскільки її цінність не вичерпується матеріальною формою конкретної пам'ятки, археологічного об'єкта або архівного документа чи елемента нематеріальної культури. Вона поєднує історичний, культурний, духовний, науковий виміри. Через культурну спадщину суспільство зберігає зв'язок із попередніми поколіннями, підтверджує власну історичну тяглість, формує національну пам'ять і забезпечує передання культурних смислів майбутнім поколінням. Саме тому культурна спадщина не може розглядатися як звичайне майно або сукупність окремих об'єктів, щодо яких держава виконує лише реєстраційну чи контрольну функцію. В адміністративно-правовому розумінні вона є сферою підвищеного публічного інтересу, де приватне володіння, користування або розпорядження об'єктом має поєднуватися з обов'язком збереження його суспільної цінності.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2000 року № 1805-III визначає культурну спадщину як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини [1]. Таке законодавче розуміння має принципове значення,

оскільки підкреслює спадкоємний характер культурних цінностей та їх належність не лише конкретному власникові, а й суспільству загалом. У цьому контексті адміністративно-правова охорона спрямована не тільки на фізичне збереження об'єкта, а й на забезпечення його правового статусу, охоронного режиму, належного використання, недопущення спотворення історичного середовища, запобігання втраті автентичності та створення умов для подальшого відновлення у разі пошкодження.

Культурна спадщина охоплює різні історичні періоди, типи об'єктів і форми культурного вираження. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 року, до якої Україна приєдналася Законом України від 06 березня 2008 року № 132-VI, передбачає обов'язок держави визначати елементи нематеріальної культурної спадщини, створювати і оновлювати відповідні переліки, підтримувати дослідження, освітні програми та заходи з підвищення обізнаності суспільства щодо значення такої спадщини [2; 3]. Це свідчить про те, що культурна спадщина як об'єкт адміністративно-правової охорони має розглядатися ширше, ніж лише система матеріальних пам'яток.

У практичному вимірі культурна спадщина охоплює рухомі та нерухомі об'єкти. Рухомі культурні цінності можуть бути фізично переміщені, однак їх вилучення з відповідного історичного, музейного, архівного або культурного контексту здатне істотно зменшити або зруйнувати їхню цінність. Нерухомі об'єкти, навпаки, нерозривно пов'язані з місцем розташування, історичним середовищем, ландшафтом, архітектурним ансамблем або археологічним шаром. Їх переміщення або зміна просторового контексту часто означає втрату автентичності, а отже, і зменшення культурного значення. Тому адміністративно-правова охорона культурної спадщини повинна враховувати не лише фізичні властивості об'єкта, а й його просторовий, історичний і культурний зв'язок із відповідним середовищем.

Особливість культурної спадщини як об'єкта адміністративно-правової охорони полягає в тому, що її правовий режим формується не лише навколо самого об'єкта, а й навколо середовища його існування. Для пам'ятки важливими є не тільки матеріальні характеристики, а й історичний ареал, охоронна зона, традиційний характер забудови, візуальні зв'язки, природний або культурний ландшафт. Саме тому адміністративно-правова охорона культурної спадщини має бути спрямована не тільки на заборону руйнування чи пошкодження пам'ятки, а й на регулювання будівельної, земельної, містобудівної, реставраційної, господарської та іншої діяльності, яка може вплинути на її збереження.

В умовах особливого періоду значення культурної спадщини істотно посилюється. Вона стає не лише об'єктом охорони, а й чинником суспільної стійкості, самоідентифікації та культурного опору. А. Шмандровський вказує, що в умовах воєнного стану в Україні формується культурна стійкість і посилюється національна ідентичність, а через призму культурної спадщини формується колективна резильєнтність до зовнішніх викликів і загроз [4]. Такий підхід є важливим для адміністративно-правової науки, оскільки дає змогу розглядати культурну спадщину не тільки як об'єкт культурної політики, а як елемент суспільної безпеки, національної пам'яті та внутрішньої єдності держави.

О. Котляр обґрунтовує, що культурні цінності як культурна та духовна спадщина народу потребують подвійної правової охорони: з одного боку, як цивільне майно, з іншого боку, як об'єкт особливого регулювання відповідно до положень щодо захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту [5]. Такий підхід дозволяє точніше визначити адміністративно-правову природу охорони культурної спадщини. Держава має захищати не лише речову оболонку об'єкта, а і його культурне значення, історичну автентичність, суспільну функцію та зв'язок із національною пам'яттю. Тому пошкодження або втрата культурної спадщини не може оцінюватися тільки як майнова шкода. Вона має ширший публічно-правовий зміст, оскільки зачіпає інтереси суспільства, держави і майбутніх поколінь.

У період збройної агресії культурна спадщина зазнає комплексного впливу. Йдеться не лише про пряме пошкодження або знищення об'єктів унаслідок обстрілів, пожеж, вибухів, мінування чи руйнування інфраструктури. Не менш небезпечними є втрата доступу до об'єктів на окупованих або небезпечних територіях, незаконне переміщення культурних цінностей,

розкрадання музейних колекцій, знищення архівів, пошкодження історичного середовища, припинення належного догляду, неможливість проведення консерваційних чи протиаварійних робіт. У сучасній українській реальності культурна спадщина дедалі частіше сприймається не тільки як історична пам'ять, а як чинник виживання, стійкості та внутрішньої опори суспільства [6, с. 3].

Історичний досвід підтверджує, що культурна спадщина завжди перебуває у зоні підвищеного ризику під час воєн і політичних потрясінь. Руйнування храмів, музеїв, бібліотек, історичних центрів міст, археологічних пам'яток і мистецьких колекцій супроводжувало більшість великих конфліктів XX і XXI століть. Перша і Друга світові війни, громадянська війна в Іспанії, воєнні дії на Балканах, конфлікти в Іраку, Сирії, Малі, Афганістані засвідчили, що культурні цінності можуть ставати як випадковими жертвами бойових дій, так і свідомою мішенню для знищення історичної пам'яті, релігійної традиції або національної ідентичності [7; 8]. Для України цей досвід має не лише історико-порівняльне, а й практичне значення, оскільки сучасна війна показала реальність цілеспрямованого пошкодження музеїв, пам'яток, архівних фондів, бібліотек, сакральних споруд та історичних будівель.

Міжнародне право поступово виробило систему спеціального захисту культурних цінностей у період збройних конфліктів. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року закріпила ідею про те, що шкода, завдана культурним цінностям будь-якого народу, є шкодою культурній спадщині всього людства [9]. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року від 26 березня 1999 року посилив вимоги до захисту культурних цінностей, уточнив підходи до воєнної необхідності та передбачив категорію посиленого захисту [10].

Однак наявність міжнародних договорів сама по собі не гарантує ефективного захисту культурної спадщини в умовах війни. Проблема полягає в тому, що міжнародно-правові механізми часто мають відкладений характер, залежать від політичної волі держав, міжнародної співпраці, можливості встановлення винних осіб і документування фактів руйнування. Крім того, не всі держави є учасниками відповідних протоколів або належним чином виконують міжнародні зобов'язання. Саме тому адміністративно-правова охорона культурної спадщини на національному рівні має бути побудована так, щоб не чекати лише міжнародного реагування, а забезпечувати оперативне виявлення загроз, облік втрат, фіксацію пошкоджень, організацію евакуації рухомих цінностей, консервацію об'єктів, координацію органів влади та підготовку доказової бази для майбутнього відшкодування шкоди.

У цьому контексті можна виокремити кілька ключових проблем. Першою є неповнота і фрагментарність відомостей про об'єкти культурної спадщини, особливо на місцевому рівні. Якщо об'єкт не має належно оформленого статусу, не внесений до відповідного реєстру, не має актуальної облікової або охоронної документації, його захист в умовах війни істотно ускладнюється. Другою проблемою є недостатня готовність адміністративних процедур до роботи в умовах небезпеки, обмеженого доступу, евакуації, тимчасової окупації або руйнування інфраструктури. Третьою проблемою є слабка інтеграція культурної спадщини до системи безпечового планування, цивільного захисту, регіонального відновлення та документування воєнної шкоди. Четвертою проблемою залишається недостатня координація між органами охорони культурної спадщини, органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, правоохоронними органами, музейними, архівними, науковими установами та громадськими ініціативами.

Вирішення цих проблем потребує конкретних адміністративно-правових рішень. Передусім необхідним є проведення повної інвентаризації об'єктів культурної спадщини з пріоритетом для територій, які зазнали або можуть зазнати воєнного впливу. Така інвентаризація має включати актуалізацію облікової документації, фотофіксацію, визначення технічного стану, встановлення ризиків, уточнення правового статусу та внесення відомостей до електронних реєстрів. Другим напрямом має стати запровадження адміністративних планів реагування для об'єктів культурної спадщини, які повинні передбачати порядок дій у разі загрози обстрілу, пожежі, підтоплення, мінування, окупації, мародерства або необхідності евакуації рухомих

культурних цінностей. Третім напрямом є закріплення обов'язкової взаємодії органів охорони культурної спадщини з органами цивільного захисту, військовими адміністраціями, поліцією, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, музейними, архівними і науковими установами.

Висновки. Культурна спадщина як об'єкт адміністративно-правової охорони в умовах особливого періоду має розглядатися через поєднання кількох характеристик. Вона є публічно значущою цінністю, оскільки належить до сфери суспільного інтересу. Вона має спеціальний правовий режим, оскільки її використання, зміна, переміщення, реставрація або відновлення підпорядковуються особливим вимогам. Вона є безпечно вразливою, оскільки в умовах війни може бути пошкоджена, знищена, незаконно переміщена або втрачена. Вона є управлінськи залежною, оскільки ефективність її охорони безпосередньо залежить від діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Саме тому адміністративно-правова охорона культурної спадщини в умовах особливого періоду повинна бути не формальною системою заборон, а комплексною моделлю публічного управління, яка поєднує облік, захист, координацію, контроль, реагування, документування втрат і підготовку до відновлення.

Використана література:

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08 червня 2000 року № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
2. Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: Закон України від 06 березня 2008 року № 132-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 16. Ст. 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17>
3. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69
4. Шмандровський А. С. Формування культурної стійкості та національної ідентичності через інститути громадянського суспільства. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2025. № 2. С. 194-199. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338927>.
5. Котляр О. І. Міжнародний захист культурних цінностей в умовах збройних конфліктів як напрямок розвитку гуманітарного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 617-619. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/143>
6. Волга А. Національні надбання культури – під захист держави. Культура і життя. 2022. 4 верес. С. 3.
7. Пам'ятки культури та збройні конфлікти: захист та збереження. URL: <https://spadshchyna.lviv.ua/pamyatky-kultury-ta-zbrojni-konflikty-zahyst-tazberezhennya-2/>
8. Захист культурної спадщини під час збройних конфліктів. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/7733>
9. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157
10. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року від 26 березня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (2000). Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny: Zakon Ukrainy [On Protection of Cultural Heritage: Law of Ukraine]. Kyiv. no. 39. art. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2008). Pro pryednannia Ukrainy do Konventsii pro okhoronu nematerialnoi kulturnoi spadshchyny: Zakon Ukrainy [On Accession of Ukraine to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Law of Ukraine]. Kyiv. no. 16. art. 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-17> [in Ukrainian].
3. UNESCO (2003). Konventsiiia pro okhoronu nematerialnoi kulturnoi spadshchyny [Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69 [in Ukrainian].

4. Shmandrovskiy A.S. (2025). Formuvannia kulturnoi stiikosti ta natsionalnoi identychnosti cherez instytuty hromadianskoho suspilstva [Formation of cultural resilience and national identity through civil society institutions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 2, 194–199. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2025.338927> [in Ukrainian].
5. Kotliar O.I. (2023). Mizhnarodnyi zakhyst kulturnykh tsinnosti v umovakh zbroinykh konfliktiv yak napriamok rozvytku humanitarnoho prava [International Protection of Cultural Property in Armed Conflicts as a Direction of Development of Humanitarian Law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 617–619. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/143> [in Ukrainian].
6. Volha A. (2022). Natsionalni nadbannia kultury pid zakhyst derzhavy [National Cultural Heritage under State Protection]. *Kultura i zhyttia*, 4 September, 3 [in Ukrainian].
7. Pamiatky kultury ta zbroini konflikty: zakhyst ta zberezhenia [Cultural Monuments and Armed Conflicts: Protection and Preservation]. URL: <https://spadshchyna.lviv.ua/pamyatky-kultury-ta-zbrojni-konflikty-zahyst-tazberezheniya-2/> [in Ukrainian].
8. Zakhyst kulturnoi spadshchyny pid chas zbroinykh konfliktiv [Protection of Cultural Heritage during Armed Conflicts]. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/7733> [in Ukrainian].
9. UNESCO (1954). Konventsia pro zakhyst kulturnykh tsinnosti u vypadku zbroinoho konfliktu [Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157 [in Ukrainian].
10. UNESCO (1999). Druhyi protokol do Haazkoi konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnosti u vypadku zbroinoho konfliktu 1954 roku [Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99 [in Ukrainian].

Samoilenko H. V. Cultural heritage as an object of administrative and legal protection in Ukraine during the special period

The article is devoted to the study of cultural heritage as a special object of administrative and legal protection under the conditions of a special period. It is substantiated that cultural heritage cannot be considered only as a set of monuments, historical buildings, archaeological sites, museum objects or other cultural values, since in the public law dimension it acts as a carrier of historical memory, national identity, cultural continuity and public interest. It is determined that these features necessitate its special administrative and legal protection, which includes the establishment of a specific legal regime, limitation of private discretion in the use of relevant objects, public control, registration, proper maintenance, prevention of damage and response to violations of legislation on the protection of cultural heritage.

The article emphasizes that under the conditions of a special period cultural heritage becomes particularly vulnerable, as it is exposed not only to ordinary risks related to improper maintenance, unauthorized works, construction in historical areas or violation of protection requirements, but also to additional threats caused by hostilities, shelling, occupation, mining of territories, destruction of infrastructure, illegal movement of cultural values and loss of access to certain objects. It is proved that under such circumstances cultural heritage should be regarded not only as an object of cultural policy, but also as an object of public legal protection connected with state security, preservation of national memory and future recovery of affected territories.

It is concluded that cultural heritage as an object of administrative and legal protection is characterized by public significance, historical and cultural value, a special legal regime, the need for continuous administrative support and increased dependence on the effectiveness of public administration bodies. It is proposed to consider cultural heritage through the combination of its value-based, legal, managerial and security characteristics, which makes it possible to reveal more deeply the content of administrative and legal protection of Ukraine's cultural heritage under the conditions of a special period.

Key words: *cultural heritage, administrative and legal protection, special period, cultural heritage monument, public administration, legal regime, protection of cultural heritage, national identity.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

Сахно А. П.

orcid.org/0000-0002-1260-1212

Корольов А. В.

orcid.org/0009-0007-5595-8944

Чернолуцький Д. В.

orcid.org/0009-0007-4486-6948

Ковбасюк А. В.

orcid.org/0009-0004-7250-3819

Молошенко Ж. А.

orcid.org/0009-0008-5600-4103

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В СИСТЕМІ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено теоретичні та адміністративно-правові засади забезпечення особистої безпеки поліцейського як структурного елемента системи тактичного забезпечення діяльності Національної поліції України. Обґрунтовано, що в умовах трансформації безпекового середовища, запровадження правового режиму воєнного стану та розширення функцій Національної поліції особиста безпека набуває значення не лише складової професійної підготовки, а й самостійного елемента механізму адміністративно-правового забезпечення поліцейської діяльності. Проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення змісту особистої безпеки поліцейського, досліджено її місце у структурі тактичного забезпечення, а також охарактеризовано нормативно-правові засади, що регламентують гарантії безпечного виконання службових повноважень. Встановлено, що ефективність забезпечення особистої безпеки визначається комплексною взаємодією нормативно-правових, організаційних, тактичних, психологічних, медико-безпекових і матеріально-технічних чинників. Значну увагу приділено аналізу сучасних міжнародних підходів до формування ситуаційної обізнаності, розвитку навичок прийняття тактичних рішень та інтеграції елементів тактичної медицини до професійної підготовки поліцейських. Доведено, що особиста безпека має розглядатися як один із базових структурних елементів тактичного забезпечення діяльності Національної поліції України, оскільки саме вона забезпечує законність застосування поліцейських повноважень, мінімізацію професійних ризиків та ефективність виконання службових завдань. Обґрунтовано необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання шляхом нормативного закріплення принципу пріоритетності забезпечення безпеки поліцейського під час планування й реалізації тактичних заходів, а також розроблення єдиних стандартів оцінювання професійних ризиків і сучасних тактичних протоколів.

Ключові слова: особиста безпека поліцейського, Національна поліція України, тактичне забезпечення, адміністративно-правове забезпечення.

Постановка проблеми. Функціонування Національної поліції України в сучасних умовах відбувається під впливом суттєвих змін безпекового середовища, зумовлених насамперед широкомасштабною збройною агресією проти України, запровадженням правового режиму воєнного стану та появою нових загроз публічній безпеці. Виконання поліцейськими службових повноважень дедалі частіше пов'язане з підвищеним рівнем небезпеки, необхідністю реагування на воєнні, терористичні, диверсійні та інші кризові ситуації, що значно підвищує вимоги до організації їх професійної діяльності. За таких умов одним із пріоритетних напрямів удосконалення діяльності поліції стає створення ефективної системи забезпечення особистої безпеки поліцейських, яка має розглядатися як невід'ємна складова виконання правоохоронних функцій.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених питанням тактики поліцейської діяльності, професійної підготовки та застосування заходів поліцейського примусу, проблематика особистої безпеки переважно досліджується крізь призму формування практичних навичок

або психологічної готовності працівників до дій в екстремальних умовах. Натомість недостатньо уваги приділено визначенню її місця у системі адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції, а також обґрунтуванню ролі особистої безпеки як одного з ключових елементів сучасного тактичного забезпечення поліцейської діяльності.

Слід враховувати, що ефективність будь-якого поліцейського заходу залежить не лише від правильності вибору тактичних прийомів, а й від здатності забезпечити безпечні умови виконання службових завдань для самого поліцейського. У цьому контексті особиста безпека виступає не як самостійний напрям професійної підготовки, а як універсальний принцип, який має бути інтегрований у всі етапи планування, організації та реалізації поліцейських заходів. Сформульована позиція дає змогу забезпечити законність застосування поліцейських повноважень, мінімізувати професійні ризики та підвищити ефективність реагування на загрози різного характеру.

Додаткової актуальності зазначене питання набуває в умовах воєнного стану, коли працівники поліції, окрім виконання традиційних правоохоронних функцій, залучаються до охорони критично важливих об'єктів, забезпечення правового режиму воєнного стану, документування воєнних злочинів, участі у стабілізаційних заходах, реагування на наслідки ракетних ударів і застосування безпілотних літальних апаратів, а також взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони. Це обумовлює необхідність перегляду існуючих підходів до тактичного забезпечення діяльності поліції та формування сучасної моделі особистої безпеки, яка повинна ґрунтуватися на поєднанні адміністративно-правових, організаційних і тактичних механізмів.

Отже, сучасний стан розвитку поліцейської діяльності об'єктивно потребує наукового переосмислення місця особистої безпеки у системі тактичного забезпечення Національної поліції України. Її розгляд як інтегрованого елемента адміністративно-правового механізму організації поліцейської діяльності сприятиме формуванню комплексних підходів до управління професійними ризиками, удосконаленню тактичних алгоритмів дій поліцейських та підвищенню ефективності виконання покладених на них службових повноважень в умовах сучасних безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України належить до числа актуальних напрямів сучасних наукових досліджень, що обумовлено трансформацією безпекового середовища, розширенням кола службових повноважень поліцейських та підвищенням рівня професійних ризиків. При цьому, аналіз сучасної юридичної літератури свідчить, що переважна більшість наукових праць присвячена окремим прикладним аспектам цієї проблематики, тоді як її адміністративно-правове та теоретико-концептуальне осмислення залишається недостатньо розробленим.

Значний внесок у розвиток наукових підходів до формування системи особистої безпеки поліцейських зроблено Д. Г. Казначєвим. У його працях основна увага приділяється організаційним, правовим і методичним засадам підготовки поліцейських до дій в умовах підвищеної небезпеки. Науковець розглядає особисту безпеку як комплекс взаємопов'язаних заходів, реалізація яких забезпечує збереження життя і здоров'я працівників поліції під час виконання службових завдань, наголошуючи на визначальній ролі професійної підготовки, належного матеріально-технічного забезпечення та дотримання тактичних алгоритмів діяльності [3].

Комплексне бачення змісту особистої безпеки запропоновано у дослідженнях В. Є. Романенка, який характеризує її як багаторівневу систему, що поєднує правові, організаційні, психологічні та фізичні складові професійної діяльності поліцейського. Разом із тим основний акцент автор робить на практичних механізмах формування безпечної поведінки та розвитку професійних компетентностей, залишаючи поза межами дослідження питання адміністративно-правового місця особистої безпеки у структурі забезпечення поліцейської діяльності [2].

Окремий напрям наукових досліджень представлений працями М. Логвиненка, у яких рівень особистої безпеки поліцейських розглядається крізь призму дотримання нормативно встановлених процедур і службової дисципліни. Автор обґрунтовує, що ефективність виконання службових повноважень безпосередньо залежить від чіткості правового регулювання, професійної дисципліни та належного виконання встановлених алгоритмів службової діяльності [4].

У зарубіжній науковій літературі проблематика особистої безпеки поліцейських досліджується переважно у контексті розвитку ситуаційної обізнаності, психологічної стійкості та вдосконалення процесів прийняття тактичних рішень. Так, J. Hansson та E. Borglund доводять, що рівень ситуаційної обізнаності є однією з ключових передумов безпечного виконання поліцейських повноважень та істотно впливає на зниження ймовірності виникнення критичних інцидентів [5]. Важливе значення мають також дослідження С. Thodelius та співавторів, присвячені інтеграції тактичної медицини до системи професійної підготовки поліцейських як засобу підвищення ефективності реагування на масові надзвичайні події та мінімізації втрат особового складу [6]. Окрему увагу питанням удосконалення тактичної підготовки приділяють J. P. Andersen та H. A. Gustafsberg, які обґрунтовують необхідність застосування сучасних тренувальних моделей для розвитку навичок прийняття рішень під час застосування поліцейських заходів примусу в умовах високого рівня стресу [10].

Незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань, більшість із них стосується окремих аспектів професійної підготовки, психологічного забезпечення або тактичної медицини. При цьому особиста безпека поліцейського майже не досліджується як самостійний елемент адміністративно-правового механізму організації діяльності Національної поліції України та як структурна складова системи тактичного забезпечення. Відсутність комплексного наукового підходу до визначення її функціонального призначення, місця у механізмі адміністративно-правового регулювання та взаємозв'язку з іншими елементами тактичного забезпечення зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті. Метою статті є аналіз теоретичних і адміністративно-правових засад забезпечення особистої безпеки поліцейського, розкриття її змісту як структурного елемента системи тактичного забезпечення діяльності Національної поліції України, визначення місця у механізмі адміністративно-правового регулювання поліцейської діяльності тощо.

Виклад основного матеріалу. Конституційно-правовою основою дослідження особистої безпеки поліцейського є положення статті 3 Конституції України, відповідно до яких життя і здоров'я людини, її честь, гідність, недоторканність та безпека визнаються найвищими соціальними цінностями, а діяльність держави спрямовується на їх утвердження і забезпечення [1]. Зазначений конституційний принцип повною мірою поширюється й на осіб, які реалізують функції держави у сфері правоохоронної діяльності. Натомість, специфіка виконання поліцейськими службових повноважень обумовлює існування підвищеного рівня професійної небезпеки, що особливо проявляється в умовах воєнного стану та трансформації сучасного безпечового середовища.

У вітчизняній науковій літературі сформувався підхід, відповідно до якого особиста безпека поліцейського розглядається як система взаємопов'язаних організаційних, правових, психологічних, фізичних і тактичних заходів, спрямованих на запобігання небезпекам, що виникають під час виконання службових обов'язків, та забезпечення збереження життя і здоров'я працівників поліції [2, с. 8]. Подібне розуміння підтримується і В. Є. Ромашенком, який визначає особисту безпеку як комплекс організаційних і практичних заходів, реалізація яких забезпечує не лише фізичну захищеність поліцейського, а й підтримання його професійної спроможності ефективно виконувати покладені завдання в умовах підвищеного ризику [3, с. 4].

Разом із тим сучасний рівень розвитку поліцейської науки свідчить про необхідність розширення традиційного розуміння зазначеної категорії. Обмеження її виключно сферою професійної підготовки або тактичних прийомів не дозволяє повною мірою розкрити функціональне призначення особистої безпеки у механізмі діяльності Національної поліції України. Вона має розглядатися як інтегрований елемент адміністративно-правового механізму, що забезпечує належну реалізацію поліцейських повноважень шляхом створення організаційних, нормативних та тактичних умов для мінімізації професійних ризиків.

На необхідність комплексного дослідження причин виникнення небезпечних ситуацій звертає увагу М. Логвиненко, який пов'язує збільшення випадків загибелі та травмування поліцейських із сукупністю організаційних, правових та професійно-підготовчих чинників [4, с. 15]. Науковець аргументовано доводить, що джерелами підвищеної небезпеки

виступають не лише зовнішні загрози, а й неналежне виконання нормативно встановлених процедур, помилки у прийнятті службових рішень, недостатній рівень професійної підготовки та неправильна оцінка оперативної обстановки. Наведена концепція підтверджує, що рівень особистої безпеки перебуває у прямій залежності від ефективності функціонування адміністративно-правових та організаційних механізмів забезпечення поліцейської діяльності.

У цьому контексті, особиста безпека набуває ознак одного із базових структурних компонентів тактичного забезпечення діяльності Національної поліції України.

Не менш важливе значення має професійна захищеність працівника поліції, яка формується під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів. У науково-методичних матеріалах Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ наголошується, що її складовими є належне нормативно-правове забезпечення службової діяльності, достатній рівень матеріально-технічного оснащення, соціальні гарантії, якісна професійна підготовка та психологічна готовність до виконання завдань в умовах екстремального ризику [3, с. 9]. Це дає підстави стверджувати, що особиста безпека поліцейського є результатом функціонування цілісної системи адміністративно-правових, організаційних та матеріально-технічних гарантій, а не лише наслідком індивідуальної професійної майстерності.

Як зазначають J. Hansson та E. Borglund, саме високий рівень ситуаційної обізнаності забезпечує прийняття своєчасних і законних тактичних рішень, а також істотно знижує ймовірність травмування або загибелі поліцейських під час виконання службових повноважень [5, с. 15]. Отже, формування ситуаційної обізнаності слід розглядати як один із ключових напрямів удосконалення системи тактичного забезпечення поліцейської діяльності.

Окремий науковий інтерес становить інтеграція тактичної медицини до професійної підготовки працівників поліції. Результати досліджень шведських учених свідчать, що використання сценарного моделювання критичних ситуацій та навчання принципам тактичної екстреної допомоги істотно підвищують готовність поліцейських до дій в умовах масових інцидентів, скорочують час реагування та сприяють мінімізації смертності серед особового складу [6, с. 21]. За сучасних умов розвитку правоохоронної діяльності це обумовлює необхідність розглядати тактичну медицину не як самостійний напрям підготовки, а як невід'ємний компонент системи забезпечення особистої безпеки поліцейських.

Таким чином, результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що особиста безпека поліцейського є комплексною адміністративно-правовою категорією, яка поєднує нормативні, організаційні, психологічні, матеріально-технічні та тактичні складові. Її функціональне призначення не обмежується захистом життя і здоров'я працівників поліції, а полягає також у забезпеченні ефективності реалізації поліцейських повноважень, мінімізації професійних ризиків та підвищенні результативності тактичного реагування в умовах сучасних безпекових викликів.

Визначальне місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України належить спеціальному законодавству, яке встановлює комплекс правових гарантій проходження служби, порядок реалізації поліцейських повноважень та систему державного захисту правоохоронців.

Базовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про Національну поліцію» [7], який визначає правовий статус поліцейського, основні засади проходження служби та систему державних гарантій його професійної діяльності. Зокрема, статтею 62 Закону передбачено, що держава забезпечує поліцейським належний правовий і соціальний захист, створює відповідні умови проходження служби, гарантує медичне забезпечення та інші соціальні гарантії.

Натомість, правовий захист працівників поліції не обмежується лише соціальними гарантіями. Законодавством встановлено спеціальні механізми охорони професійної діяльності поліцейських шляхом запровадження юридичної відповідальності за перешкоджання виконанню службових обов'язків, опір законним вимогам, погрозу застосування насильства або посягання на життя і здоров'я поліцейського.

Особливе значення у структурі правового забезпечення особистої безпеки мають положення розділу V Закону України «Про Національну поліцію», якими регламентовано порядок застосування поліцейських заходів примусу [7]. Статті 43–46 визначають юридичні підстави, умови та межі застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Важливим елементом системи забезпечення особистої безпеки виступає професійна підготовка працівників поліції, нормативне закріплення якої міститься у статті 72 Закону України «Про Національну поліцію» [7]. Закон визначає професійне навчання як обов'язкову складову проходження служби та передбачає його реалізацію шляхом спеціальної професійної підготовки, навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, післядипломної освіти та службової підготовки. Остання спрямована на систематичне оновлення професійних знань, практичних умінь і навичок поліцейських відповідно до змін оперативної обстановки, характеру службових завдань і сучасних безпекових викликів.

Додаткові гарантії безпеки працівників правоохоронних органів встановлено Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [8]. Аналіз статті 3 цього Закону дає підстави стверджувати, що законодавець сформував комплекс спеціальних заходів державного захисту, спрямованих як на охорону життя і здоров'я працівників правоохоронних органів, так і на забезпечення безпеки членів їхніх сімей та майна.

Не менш важливе значення мають загальні вимоги законодавства про охорону праці, дія яких поширюється і на організацію проходження служби в Національній поліції України. Закон України «Про охорону праці» [9] покладає на роботодавця обов'язок створити безпечні умови праці, забезпечити функціонування системи управління охороною праці та організувати контроль за дотриманням вимог безпеки на робочих місцях. Відповідно до статті 13 цього Закону забезпечення належних умов праці є безпосереднім обов'язком роботодавця, тоді як стаття 18 встановлює обов'язковість навчання та перевірки знань працівників із питань охорони праці. Зазначені положення перебувають у тісному взаємозв'язку із системою службової підготовки поліцейських, оскільки спрямовані на формування необхідних компетентностей щодо безпечного виконання професійних обов'язків.

Аналіз сучасних зарубіжних досліджень дає підстави підтримати позицію J. P. Andersen та H. A. Gustafsberg, відповідно до якої забезпечення особистої безпеки не може покладатися виключно на індивідуальні якості або професійну майстерність окремого поліцейського. Науковці розглядають її як результат функціонування комплексної системи, що поєднує нормативні, організаційні, тактичні, психологічні та медичні складові професійної діяльності правоохоронців [10, с. 45].

Узагальнення запропонованого підходу дозволяє виокремити кілька взаємопов'язаних компонентів забезпечення особистої безпеки поліцейських. Передусім, ідеться про нормативно-правовий компонент, який визначає межі реалізації поліцейських повноважень, порядок застосування заходів примусу та алгоритми службових дій. Не менш важливим є організаційний компонент, що охоплює питання планування службових заходів, управління силами і засобами, інформаційної взаємодії та координації діяльності підрозділів.

Втім, ефективність системи особистої безпеки значною мірою залежить від рівня розвитку тактико-прикладної складової, яка передбачає сформованість практичних навичок безпечного поводження зі зброєю, застосування заходів фізичного впливу, використання тактичних прийомів прикриття, переміщення та реагування залежно від конкретної оперативної ситуації.

Не менш суттєвою складовою сучасної моделі особистої безпеки є медико-безпековий компонент, який охоплює знання та практичні навички надання домедичної допомоги, алгоритми самопомоги й взаємодопомоги, а також дії в умовах множинних уражень або масових надзвичайних подій [10, с. 45].

Особливої актуальності зазначений підхід набуває в умовах правового режиму воєнного стану. Сучасна практика діяльності Національної поліції України характеризується залученням поліцейських до виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням оборони держави, взаємодією з військовими формуваннями, охороною об'єктів критичної інфраструктури, протидією диверсійним проявам, реагуванням на терористичні загрози та ліквідацією наслідків бойових

дій. За таких обставин традиційні підходи до забезпечення особистої безпеки вже не повною мірою відповідають сучасним безпековим викликам, що обумовлює необхідність перегляду змісту професійної підготовки, удосконалення тактичних алгоритмів і впровадження нових стандартів службової діяльності.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що особиста безпека поліцейського є складною адміністративно-правовою категорією, яка формується в результаті взаємодії нормативних, організаційних, управлінських, тактичних, психологічних, медико-безпекових та соціальних чинників. Її зміст не обмежується індивідуальними навичками працівника поліції щодо уникнення небезпеки, а відображає рівень функціонування цілісної системи адміністративно-правового забезпечення поліцейської діяльності.

Обґрунтовано, що в системі тактичного забезпечення діяльності Національної поліції України особиста безпека виконує функцію одного з базових структурних елементів, який визначає ефективність реалізації поліцейських повноважень, забезпечує законність застосування заходів примусу та мінімізує професійні ризики. Саме тому оцінювання ефективності тактичних алгоритмів, моделей реагування та стандартів застосування сили має здійснюватися не лише з позицій досягнення службового результату, а й з урахуванням рівня захищеності поліцейського під час виконання покладених на нього завдань.

У ході дослідження встановлено, що основними чинниками, які негативно впливають на рівень особистої безпеки працівників поліції, є недостатня професійна та тактико-спеціальна підготовка, недосконалість навичок оцінювання оперативної обстановки й підтримання ситуаційної обізнаності, порушення вимог нормативно-правових актів, прорахунки в оперативному плануванні службових заходів, відсутність єдиних внутрішньовідомчих стандартів тактичної діяльності, недостатнє матеріально-технічне забезпечення та психологічна неготовність до виконання службових завдань в умовах високого ризику. Сукупність зазначених чинників суттєво підвищує ймовірність виникнення екстремальних ситуацій, що можуть призвести до поранення або загибелі працівників поліції.

При цьому, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що чинна система адміністративно-правового регулювання забезпечення особистої безпеки поліцейських потребує подальшого вдосконалення. Насамперед доцільним є нормативне закріплення принципу пріоритетності забезпечення безпеки поліцейського під час планування та реалізації тактичних заходів, а також розроблення уніфікованих стандартів оцінювання професійних ризиків, обов'язкових для всіх напрямів оперативно-службової діяльності Національної поліції України.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Ромашенко В. Є. Особиста безпека поліцейського : навч. посіб. Маріуполь : ДонДУВС України, 2021. 119 с.
3. Казначеев Д. Г. Конспект лекцій з дисципліни «Особиста безпека працівника Національної поліції» : для курсантів факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 32 с.
4. Логвиненко М. Забезпечення особистої безпеки поліцейського в контексті умисного або неумисного порушення нормативно-правових приписів. Наука і правоохорона. 2025. Вип. 1–2 (67–68). С. 92–100. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.12>
5. Hansson J., Borglund E. A. M. Situation awareness in tactical police interventions. Journal of Police and Criminal Psychology. 2024. Vol. 39. P. 527–538. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11896-024-09677-8>
6. Thodelius C., Bäckström D., Andersson Hagiwara M. Enhancing tactical emergency care abilities in policing: a study of the Swedish Regional Task Force. Policing: A Journal of Policy and Practice. 2025. Vol. 19. Article paaf020. DOI: <https://doi.org/10.1093/policing/paaf020>
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 50.

9. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49. Ст. 668.
10. Andersen J. P., Gustafsberg H. A training method to improve police use of force decision making: a randomized controlled trial. SAGE Open. 2016. Vol. 6, №. 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244016638708>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 30, art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
2. Romashenko, V.Ye. (2021). Osobysta bezpeka politseiskoho [Personal Safety of a Police Officer]. Mariupol: DonDUVS Ukrainy. 119 p. [in Ukrainian].
3. Kaznacheiev, D.H. (2016). Konspekt lektsii z dysypliny «Osobysta bezpeka pratsivnyka Natsionalnoi politsii» [Lecture Notes on the Discipline "Personal Safety of a National Police Officer"]. Dnipro: Dnipropetrovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 32 p. [in Ukrainian].
4. Lohvynenko, M. (2025). Zabezpechennia osobystoi bezpeky politseiskoho v konteksti umysnoho abo neumysnoho porushennia normatyvno-pravovykh prypysiv [Ensuring the Personal Safety of a Police Officer in the Context of Intentional or Unintentional Violation of Legal Provisions]. Nauka i pravookhorona, issue 1–2 (67–68), pp. 92–100. DOI: <https://doi.org/10.33270/0525676812.12> [in Ukrainian].
5. Hansson, J., Borglund, E.A.M. (2024). Situation awareness in tactical police interventions. Journal of Police and Criminal Psychology, Vol. 39, pp. 527–538. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11896-024-09677-8>
6. Thodelius, C., Bäckström, D., Andersson Hagiwara, M. (2025). Enhancing tactical emergency care abilities in policing: a study of the Swedish Regional Task Force. Policing: A Journal of Policy and Practice, Vol. 19, Article paaf020. DOI: <https://doi.org/10.1093/policing/paaf020>
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Pro Natsionalnu politsiu [On the National Police]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 40–41, art. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (1993). Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv [On State Protection of Employees of the Court and Law Enforcement Bodies]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1994, № 11, art. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). Pro okhoronu pratsi [On Labour Protection]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 49, art. 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> [in Ukrainian].
10. Andersen, J.P., Gustafsberg, H.A. (2016). A training method to improve police use of force decision making: a randomized controlled trial. SAGE Open, Vol. 6(2). DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244016638708>

Sakhno A. P., Korolov A. V., Chernolutskyi D. V., Kovbasiuk A. V., Moloshenko Z. A. Conceptual foundations of ensuring a police officer's personal safety in the system of tactical support for the activities of the National Police of Ukraine

The article examines the theoretical, legal, and administrative foundations of ensuring police officers' personal safety as a structural element of the tactical support system of the National Police of Ukraine. It is substantiated that under the conditions of a transformed security environment, martial law, and the expansion of police functions, personal safety should be regarded not only as a component of professional training but also as an independent element of the administrative and legal mechanism governing police activities. The study analyzes contemporary scientific approaches to the concept of police officers' personal safety, identifies its place within the structure of tactical support, and characterizes the legal framework regulating guarantees for the safe performance of official duties. It is established that the effectiveness of personal safety depends on the integrated interaction of legal, organizational, tactical, psychological, medical, and logistical components. Particular attention is paid to international approaches concerning the development of situational awareness, improvement of tactical decision-making skills, and integration of tactical emergency medicine into police training. The research demonstrates that personal safety constitutes one of the fundamental structural components of tactical support, ensuring the lawful exercise of police powers, reducing professional risks, and improving the effectiveness of police

operations. The necessity of further improvement of administrative and legal regulation is substantiated through the introduction of the principle of prioritizing police officers' safety during tactical planning and implementation, as well as the development of unified standards for professional risk assessment and modern tactical protocols. The proposed approach contributes to strengthening the theoretical foundations of tactical support for police activities and improving the organizational and legal mechanisms aimed at protecting police officers under contemporary security challenges.

Key words: *police officer's personal safety, National Police of Ukraine, tactical support, administrative and legal support.*

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

Сопілко І. М.

orcid.org/0000-0002-9594-9280

Радзівілл О. А.

orcid.org/0000-0003-3155-6362

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКО СОЮЗУ

У статті досліджено процес лібералізації торгівлі в межах формування та еволюції Спільного ринку і Європейського Союзу. Показано, що на перших етапах євроінтеграції та розбудови спільного економічного простору європейські держави активно та послідовно діяли паралельно на двох взаємопов'язаних рівнях – регіональному та універсальному.

Обґрунтовано, що лібералізація міжнародної торгівлі товарами стала однією з найважливіших складових міжнародного правопорядку, що склався під егідою ООН у другій половині ХХ століття. На глобальному рівні в цей період формувалася перша дієва світова валютно-фінансова система на чолі з МВФ, система гарантій і залучення приватних інвестицій під керівництвом МБРР, а також тривав процес послідовної лібералізації торгівлі через зняття митних бар'єрів у рамках раундів ГАТТ-1947.

Показано, як лібералізація торгівлі на регіональному європейському рівні сприяла не лише швидкому економічному зростанню, а й створенню правових умов для глибшої інтеграції держав-членів ще в рамках функціонування Європейських Співтовариств. У роботі детально проаналізовано заходи, які здійснюють установи Союзу та держави-члени після проголошення заснування Європейського Союзу. Головними економічними рисами цього етапу стали внутрішній ринок, митний союз, запровадження єдиної валюти, узгодження національних політик щодо економічного зростання та зайнятості, а також впровадження низки успішних ініціатив соціального спрямування.

Гармонійне поєднання економічних і соціальних критеріїв особливо виразно втілене в реалізації Спільної сільськогосподарської політики. У цій сфері лібералізація відбувається специфічними засобами та темпами, які дають змогу уникнути руйнування локальних аграрних економік, поступово інтегруючи їх у спільний ринок сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: *неоліберальний міжнародний порядок, внутрішній ринок, митний союз, усунення кількісних обмежень, спільна сільськогосподарська політика, організація сільськогосподарських ринків.*

Постановка проблеми. Лібералізація міжнародної торгівлі товарами стала однією з найважливіших складових міжнародно правопорядку, що склався під егідою ООН у другій половині ХХ століття. В його розбудові важливу роль відіграли європейські держави і громадянське суспільство їх націй, які досягли значних успіхів з лібералізації торгівлі товарами в межах регіонального співробітництва. Однак лібералізація торгівлі залишається не завершеною для сільськогосподарської і текстильної продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В роботі використані документи Лісабонського договору про внесення змін до Договору про Європейський союз і Договору про Європейське співтовариство, а також важливі рішення Суду ЄС і акти поточного законодавства Співтовариств і Союзу. Зі спеціальної літератури використано роботи Жуаяра і Каро, М. Гердегена, В. І. Муравйова, Петрова та інших авторів.

Мета роботи полягає в дослідженні процесу лібералізації торгівлі від спільного ринку співтовариств до сучасно стану Європейського союзу в умовах розбудови внутрішнього ринку і створення єдиної митної території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування основ спільного ринку в Європі після II-ї світової війни відбувалась на тлі формування й розвитку глобального «неоліберального» міжнародного правопорядку, якій втілювався, по-перше, у прийнятті Статуту ООН, зобов'язання за яким держав-членів мали перевагу над будь-якими іншими договірними зобов'язаннями (ст. 103 Статуту); по-друге, у формування міжнародної фінансової і торговельної системи

(прийняття і набуття чинності «Статтями» про заснування МВФ і МБРР та ГАТТ-47¹), по-третє, з процесом формування системи міжнародно-правового захисту прав людини [1, с. 32]. Цим триєдиним процесом було закріплено результати першого тривалого історичного етапу нового часу у боротьбі податного стану європейських націй проти спадкових станових привілеїв, за «право гаманця», рівні можливості в підприємництві й торгівлі, а також за верховенство права, зокрема в царині гарантій права власності та захисту громадянських прав у неупереджених органах судочинства. Попри всі коливання в успішності розвитку цих основ цивілізованого життя, вони стали комплексним дороговказом у забезпеченні прогнозованої торгівлі як основи міжнародного правопорядку і залишаються такими, на тлі загрози руйнівних політичних авантур, потребуючи непорушного дотримання міжнародних домовленостей і ефективних солідарних заходів з міжнародної безпеки проти тих, хто такі домовленості порушує.

Європейські держави стали активними учасниками реалізації цілей і принципів неоліберального міжнародного правопорядку й на регіональному рівні. Ринкові свободи Європейських спільнот мали забезпечити оптимальний розподіл економічних ресурсів, і вже на ой час сам економічний розвиток декларувався як засіб розвитку соціальної й гуманітарної сфер. З заснуванням Європейського Союзу соціальний пріоритет всіх політик стає одним з основоположних принципів. При цьому економічна основа залишається головним інструментом для реалізації будь-яких програм Союзу. Розбудова внутрішнього ринку і митного союзу, в межах якого забезпечено вільний рух товарів, послуг, осіб і капіталу, створення здорового конкурентного середовища, скоординована економічна політика і політика зайнятості тощо – всі ці політики реалізуються комплексно, скоординовано, підпорядковано цінностям і принципам Союзу [2]. Відповідно до ст. 3 ДЄС (цілі Союзу):

1. Мета Союзу – підтримувати мир, свої цінності та добробут своїх народів.

2. Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю.

3. Союз засновує внутрішній ринок. Союз функціонує заради сталого розвитку Європи, що ґрунтується на збалансованому економічному зростанні та ціновій стабільності, конкурентоспроможній соціальній ринковій економіці, спрямованій на цілковиту зайнятість та соціальний прогрес, та високому рівні захисту і дедалі кращому стані довкілля. Союз сприяє науково-технічному прогресові.

Союз бореться проти соціальної маргіналізації та дискримінації, підтримує соціальну справедливість та захист, рівність жінок і чоловіків, зв'язок між поколіннями, захист прав дитини.

Союз підтримує економічну, соціальну та територіальну єдність держав-членів та солідарність між ними.

Союз поважає своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи».

4. Союз засновує економічний та валютний союз, валютою якого є євро.

5. У своїх відносинах зі світом Союз підтримує та поширює свої цінності та інтереси, сприяє захисту своїх громадян. Союз підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, вільну справедливую торгівлю, викорінювання бідності та захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН.

6. Союз досягає своїх цілей належними засобами відповідно до повноважень, наданих йому Договорами.

Як бачимо, саме до розбудови внутрішнього ринку у п. 3 ст. 3 прив'язана найбільша кількість інших програм, залежних від успіху його розбудови.

На початковому етапі лібералізації торгівлі товарами в раундах ГАТТ-47 відбувалось поступове усунення на договірній основі – протекціоністських заходів держав-членів. Реалізація

¹ Від англ. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

цих домовленостей втілювалась у трьох основних напрямках: зниження ставок митних тарифів; усунення кількісних обмежень; спрощення та уніфікація митних формальностей та недопущення їх використання як бар'єрів в торгівлі [3]. З заснуванням Світової організації торгівлі (СОТ), процес лібералізації поширився на товари, торгівля якими залишалась до цього поза увагою раундів і розкладів поступок, а також на інвестиції в торгівлю, послуги і права інтелектуальної власності.

Маракееська угода про заснування СОТ від 15 квітня 1994 р. і додатки до неї складають основу регулювання міжнародної торгівлі. зокрема торгівлю товарами регулює Додаток 1а, який складається з ГАТТ-94² і дванадцяти окремих угод з власними додатками, які детально регулюють процедурні питання лібералізації торгівлі особливо в сферах не залучених процесом ГАТТ-47. За винятком двох угод Додатку IV, всі документи маракееського пакету (multilateral agreements) є обов'язковими для держав-членів СОТ [1, с. 47]. Союз в цілому і всі держави ЄС мають членство в СОТ і таке членство є попередньою умовою вступу до ЄС нових членів. Виходячи з цього, в установчих договорах Союзу стисло викладаються ті положення, які детально й фундаментально викладені у Маракеєському пакеті.

В питаннях регулювання ринкових свобод важливе значення мають положення Договорів щодо розмежування компетенції Союзу і держав-членів. ДЄС містить основні принципи співробітництва держав членів і установ Союзу (ст. 4) і принципи розмежування компетенцій між Союзом і державами членами (ст. 5). В ст. 3 ДФЄС перераховано напрями діяльності, віднесені до виключної компетенції Союзу, які всі, прямо чи опосередковано, стосуються міжнародної торгівлі, а саме: а) митний союз; б) визначення правил конкуренції; с) валютна політика стосовно держав-членів зони євро; d) збереження морських біоресурсів в рамках загальної політики рибного промислу; е) спільна торговельна політика (п.1. ст. 3 ДФЄС), а також право укладати міжнародні угоди «якщо укладання таких угод передбачене законодавчим актом Союзу або є необхідним для надання Союзу можливості здійснювати свої внутрішні повноваження, або тією мірою, якою їх укладання може вплинути на спільні правила або змінити їхній обсяг (п.2. ст. 3 ДФЄС).

Якщо питанням торгівлі з третіми державами регулюються в Розділі 2 «Спільна торговельна політика» П'ятої частини ДФЄС, то питанням, пов'язаним з внутрішнім ринком присвячено перші чотири розділи Третьої частини ДФЄС «Внутрішня політика і діяльність Союзу». Розділ І «Внутрішній ринок» проголошує створення внутрішнього ринку, який охоплює простір без внутрішніх кордонів, в межах якого забезпечується вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталів (ст. 26). Слід зазначити, що кількість посилань на цілі ст. 26 ДФЄС в Договорах поступається тільки кількості посилань на ст. 3 ДЄС, що підкреслює значення успішності розбудови внутрішнього ринку. Акти законодавства з лібералізації торгівлі в межах внутрішнього ринку видаються за пропозиціями Комісії Радою, відповідно до спеціальної законодавчої процедури після консультацій з Європейським парламентом. Вони визначають цілі і умови, необхідні для забезпечення збалансованого прогресу в усіх відповідних секторах внутрішнього ринку. Оскільки розширення Союзу пов'язано з виникненням проблем як організаційного, так і світоглядно-психологічного характеру, пропозиції Комісії мають враховувати «масштаби зусиль, яких змушені будуть докласти для створення внутрішнього ринку окремі економки, що знаходяться на різному рівні розвитку, зокрема, роблячи для них певні поступки і винятки, які, однак, мають бути тимчасовими (ст. 27).

У Розділі II «Вільний рух товарів» ДФЄС викладені положення про створення митного союзу і основні заходи з усунення митних формальностей між державами-членами Союзу. Розділ відкривають дві статті загального характеру (28, 29), в яких зазначено, що Союз включає в себе митний союз, який охоплює весь товарообіг і передбачає заборону мит та рівнозначних зборів між державами членами, а також спільні митні тарифи у зносінах з третіми країнами. Вільний обіг передбачено не лише для товарів виробництва держав членів, але й для тих, що походять з третіх країн та пройшли належну митну процедуру, включно сплату всіх мит і прирівняних стягнень.

² Комплексний документ, в який входить, зокрема, текст ГАТТ-47, внаслідок чого всі статті ГАТТ-47 тепер розглядаються як статті ГАТТ-94

Далі Розділ 2 містить три глави, що регулюють спеціальні питання вільного руху товарів. В Главі 1. «Митний союз» зазначено: Між державами членами заборонені будь-які мита на імпорту і експорт, включаючи мита податкового характеру та рівнозначні збори (ст. 30). Тарифні ставки визначає Рада за пропозицією Комісії (ст. 31), при цьому Комісія орієнтується на необхідність: а) розвивати торгівлю між державами членами і третіми країнами; б) забезпечувати умови конкуренції, наскільки вони сприятимуть зростанню конкурентоздатності підприємств Союзу; с) забезпечувати постачання Союзу сировиною і напівфабрикатами, сприяючи водночас, щоб між державами членами не спотворювалися умови добросовісної конкуренції стосовно кінцевої продукції; d) уникати серйозних порушень в економіці держав членів і забезпечувати раціональний розвиток виробництва і зростання споживання в Союзі. Правове регулювання митного співробітництва здійснюється Європейським парламентом і Радою шляхом звичайної законодавчої процедури (ст. 33).

Відповідно до Глави 3 «Заборона кількісних обмежень між державами членами», забороняються будь-які кількісні обмеження на імпорту (ст. 34) та експорт (ст. 35) та будь-які рівнозначні заходи. Вжиття з боку держав-членів «рівнозначних» стягнення мит заходів, або «заходів еквівалентної дії», які є протекціоністськими, тривалий час було предметом позовів до Суду ЄСп. Суд з цього приводу створив прецедент, названий «Дасонвільська формула»: «Будь-яке положення держав-членів у сфері торгівлі, яке може безпосередньо чи опосередковано, реально чи потенційно перешкоджати торгівлі в межах Спільноти, належить розглядати як захід, дія якого еквівалентна кількісним обмеженням» (рішення по справі 8/74, 36.1974, 837, ініційованій судом Бельгії в порядку преюдиційного звернення до Суду ЄСп з приводу того, що всупереч бельгійському законодавству, віскі, закуплене у Франції, імпортували в Бельгію, не маючи сертифікату походження з Шотландії).

Загальна заборона на кількісні обмеження в торгівлі уточнюється спеціальним положенням ст. 36 ДФЄС, де зазначається, що вимоги попередніх статей (34 і 35) не торкаються правомірних заборон або обмеження імпорту, експорту чи транзиту, коли вони обумовлені міркуваннями суспільної моралі, громадського порядку, суспільної безпеки, охорони здоров'я і життя людей і тварин та охорони рослин, а також захисту об'єктів національної спадщини, що мають художню, історичну або археологічну цінність, та захисту промислової та комерційної власності, такі заборони чи обмеження не повинні бути засобом довільної дискримінації чи прихованим обмеженням в торгівлі між державами членами. Це положення фактично повторює положення статті XX «Загальні винятки» ГАТТ-47 (нині в складі ГАТТ-94).

Однією з перепон лібералізації торгівлі є збереження державних підприємств і монополій. Основні правила стосовно загального їх поступового скасування і відступів, за умови, що такі підприємства не спотворюють істотно умови добросовісної конкуренції містяться в документах СОТ, а також у спеціально присвяченому цим питанням Розділі VII ДФЄС. В Главі 3 відповідно до останньої її ст. 37, має відбуватися поступова реорганізація державних монополій, які потенційно можуть спотворювати умови вільно конкуренції. Застосовуючи положення цієї статті до випадків, коли монополія стосується сільськогосподарської продукції, слід забезпечити еквівалентні гарантії для зайнятості й збереження рівня життя зацікавлених виробників.

Особливі умови регулювання рибальства і сільського господарства і торгівлю їх продукцією визначає Розділ III «Сільське господарство і рибальство» (ст. 38-44). Як вже зазначалось, ця продукція була вилучена з процесу лібералізації міжнародної торгівлі в період дії Генеральної угоди з торгових тарифів від 1947 року, тобто від 1 січня 1948 – до 1 січня 1995 рр.

Причини вилучення П. Жюайяр і Д. Карро пов'язують з діями США, коли Конгрес прийняв Закон про регулювання сільського господарства 1955 року, на основі якого США, спираючись на п. 5 статті XXV ГАТТ-47, витребували для себе від інших держав-членів ГАТТ-47 звільнення їх в сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією від зобов'язань за статтями XI (Загальне скасування кількісних обмежень) і III (Надання національного режиму) ГАТТ-47 [1, с. 119]. У відповідь на надання поступок США, держави-члени Європейського економічного співтовариства вирішили проводити єдину сільськогосподарську політику на основі протекціонізму. Європейська асоціація вільної торгівлі, заснована Стокгольмським договором 1959 р.

державами, які на той час не входили в Європейські співтовариства, також вилучила аграрний сектор з процесу лібералізації. Таким чином, за сільськогосподарським сектором було «замовчаною згодою» визнано специфіку регулювання, побудовану на широкому використанні протекціоністських заходів. Завдяки цьому, держави-члени сучасного Європейського Союзу впродовж 47-ми років мали можливість надавати ефективну державну допомогу селу і сільському господарству.

В рамках СОТ правила торгівлі сільськогосподарською продукцією мають рухатись в напрямку лібералізації, тобто зрештою регулюватися як і рух інших товарів. Однак для уникнення різких погіршень становища виробників діє система винятків, передбачених зокрема в Угоді про сільське господарство з Додатку 1а [5]. Положення Розділу III спрямовані на поступове формування єдиного ринку сільськогосподарської й рибної продукції, з різними темпами інтеграції для різних економік, а також для різної продукції. Досить значний її перелік, на який поширюються винятки з загально процесу лібералізації, наводиться в Додатку I до ДФЄС, який, відповідно до ст. 51 ДЄС, є невід'ємною складовою Договорів. Зокрема, правила, встановлені щодо заснування та функціонування внутрішнього ринку, застосовуються до торгівлі сільськогосподарською продукцією, якщо в статтях 39-44 не обумовлено інше (п. 2 ст.38 ДФЄС).

Функціонування та розвиток ВР СГП має супроводжуватися формуванням спільної сільськогосподарської політики (п.1. ст.38), яка має на меті: підвищення продуктивності СГ; стабілізацію ринків; забезпечення доступності постачання; забезпечення надходження товарів до споживача за прийнятними цінами (п.1. ст.39). Спільна сільськогосподарська політика розроблюється з врахуванням: особливої природи сільського господарства (соціальна структура, географія); поступовості запровадження; вага сільського господарства в економіках держав-членів (п.2. ст.39).

Важливим напрямом спільної сільськогосподарської політики визначено створення спільної організації сільськогосподарських ринків (СОСГР), яка в режимі поступу може набувати таких форм: спільні правила конкуренції; обов'язкова координація національних ринків; організація європейського ринку (ст. 40 ДФЄС).

Висновки. Врегульована правом міжнародна торгівля, як основа зростання добробуту її учасників, стала одним з важливих аспектів піднесення Заходу. Саме розвиток в новий час підприємництва загалом і торгівлі зокрема став рушійною силою в боротьбі податного стану за скасування привілеїв панівних станів і формування політичних націй, національних держав і громадянського суспільства. З іншого боку, саме потреби міжнародної торгівлі стали мотиваційною основою формування нового міжнародного права, зорієнтованого на потреби громадян – платників податків. Неоліберальний міжнародний порядок другої половини ХХ ст., конвенційно формуючи загальні правила міждержавних відносин, забезпечив небачений до цього прогнозований економічний розвиток, основу якого склали міждержавні домовленості з лібералізації торгівлі товарами, прогнозовані курси валют і ефективні інвестиції приватних капіталів.

Лібералізація торгівлі на регіональному європейському рівні сприяла швидкому розвитку не лише економічного зростання, але й забезпечення умов для вищого рівня інтеграції держав-членів в Європейський союз, головними економічними рисами якого, став внутрішній ринок і митний союз, єдина валюта, скоординоване економічне зростання й зайнятість, а також низка успішних політик соціального спрямування. Гармонійне поєднання економічних і соціальних критеріїв особливо виразно втілене в сільськогосподарській політиці, де лібералізація відбувається засобами й темпами, які дозволяють уникати руйнування локальних економік, інтегруючи їх у спільний ринок сільськогосподарської продукції.

Використана література:

1. Carreau D., Juillard P. Droit international économique. Paris : Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 2014. 942 p.

2. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv> (дата звернення: 08.07.2026).
3. Генеральна угода з тарифів і торгівлі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 08.09.2026).
4. Гердеген М. Європейське право / пер. з нім. Київ : К.І.С., 2008. 528 с.
5. Угода про сільське господарство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005 (дата звернення: 08.09.2026).
6. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу : підручник. Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
7. Довгань Г. Д., Стадник О. Г. Світова торгівля. Географія : підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Ранок, 2017. URL: <https://mozok.click/234-svtova-torgvlya.html> (дата звернення: 08.07.2026).
8. Переговори Дохійського раунду СОТ: питання, що стосуються сільського господарства. Київ : Ін-т екон. досліджень та політ. консультацій, 2015. № 5. 33 с. URL: <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/317cab182d75bac.pdf> (дата звернення: 09.07.2026).

References:

1. Carreau D., Juillard P. (2014). Droit international économique. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence. 942 p.
2. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 (2007). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv>
3. Verkhovna Rada of Ukraine. Heneralna uhoda z taryfiv i torhivli [General Agreement on Tariffs and Trade]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].
4. Herdehen M. (2008). Yevropeiske pravo [European Law]. Kyiv: K.I.S. 528 p. [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine. Uhoda pro silske hospodarstvo [Agreement on Agriculture]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005 [in Ukrainian].
6. Arakelian M. R., Vasylenko M. D. (2012). Pravo Yevropeiskoho Soiuzu [Law of the European Union]. Odesa: Feniks. 390 p. [in Ukrainian].
7. Dovhan H. D., Stadnyk O. H. (2017). Svitova torhivlia. Heohrafiia [World Trade. Geography]. Kharkiv: Ranok. URL: <https://mozok.click/234-svtova-torgvlya.html> [in Ukrainian].
8. Perehovory Dokhiiskoho raundu SOT: pytannia, shcho stosuuiutsia silskoho hospodarstva (2015) [Doha Round WTO Negotiations: Issues Related to Agriculture]. Kyiv: Institute for Economic Research and Policy Consulting. No. 5. 33 p. URL: <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/317cab182d75bac.pdf> [in Ukrainian].

Sopilko I. M., Radzivill O. A. Liberalization of trade in goods in European Union law

The article explores the process of trade liberalization within the formation and evolution of the Common Market and the European Union. It demonstrates that during the initial stages of European integration and the development of the common economic space, European states actively and consistently acted simultaneously at two interconnected levels – regional and universal.

It is substantiated that the liberalization of international trade in goods became one of the most important components of the international legal order established under the auspices of the UN in the second half of the 20th century. At the global level, this period saw the formation of the first effective global monetary and financial system led by the IMF, a system of guarantees and attraction of private investment under the direction of the IBRD, as well as an ongoing process of consistent trade liberalization through the removal of tariff barriers within the framework of GATT-1947 rounds.

The article shows how trade liberalization at the regional European level contributed not only to rapid economic growth but also to the creation of legal conditions for deeper integration among member states as early as during the functioning of the European Communities. The study provides a detailed analysis of the measures undertaken by Union institutions and member states following the proclamation of the founding of the European Union. The main economic features of this stage were the internal market, the customs union, the introduction of a single currency, the alignment of national policies regarding economic growth and employment, and the implementation of a number of successful social initiatives.

The harmonious combination of economic and social criteria is particularly clearly reflected in the implementation of the Common Agricultural Policy. In this field, liberalization takes place through specific means and at a pace that prevents the disruption of local agricultural economies, gradually integrating them into the common market for agricultural products.

Key words: neoliberal international order, internal market, customs union, elimination of quantitative restrictions, common agricultural policy, organization of agricultural markets.

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 351.746.2:340.134

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.24>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Татаренко С. В.orcid.org/0000-0001-9425-0227**Пекарський С. П.**orcid.org/0000-0003-0538-0391**Явтушенко Ю. В.**orcid.org/0009-0004-3719-8871**Чернікова А. В.**orcid.org/0009-0009-3681-363X**Зеленський С. М.**orcid.org/0000-0002-0945-4485

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ І ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу правової визначеності конфіденційного співробітництва як одного з провідних інструментів оперативно-розшукової діяльності та інформаційного забезпечення кримінального провадження. Доведено, що чинне законодавство України допускає застосування конфіденційного співробітництва, проте не пропонує завершеної відкритої моделі його правового регулювання: відсутнє нормативне визначення самого поняття, термінологія лишається неуніфікованою, а підстави встановлення, документального оформлення, зміни й припинення відповідних відносин урегульовано лише фрагментарно. Автори обґрунтовують позицію, за якою прихований характер організаційно-тактичних прийомів не скасовує вимоги правової передбачуваності щодо підстав, суб'єктів, меж повноважень, добровільності, гарантій безпеки та контролю. У роботі розмежовано оперативно-розшуковий і кримінальний процесуальний виміри конфіденційного співробітництва, а також співвіднесено поняття «конфіденційне» та «негласне співробітництво». Здійснено аналіз актуальної практики Верховного Суду щодо відсутності потреби в окремій постанові про залучення конфідента, допустимих способів підтвердження добровільності, охорони справжніх анкетних даних і оцінки ризику провокації. Запропоновано авторське визначення конфіденційного співробітництва як добровільних правовідносин довірчого й конспіративного характеру між уповноваженим оперативним підрозділом і дієздатною фізичною особою, спрямованих на надання законспірованої допомоги у виконанні завдань оперативно-розшукової діяльності. Сформульовано пропозиції щодо законодавчого закріплення принципів, мінімальних процедурних гарантій, диференційованого документування, оцінки ризиків, державного захисту та прокурорського нагляду. Обґрунтовано тезу про те, що відкриті правові гарантії повинні поєднуватися із закритим регулюванням конкретних тактичних прийомів і форм взаємодії.

Ключові слова: конфіденційне співробітництво, оперативно-розшукова діяльність, конфідент, правова визначеність, добровільність, конспірація, гарантії безпеки, негласні слідчі (розшукові) дії, провокація злочину, прокурорський нагляд.

Постановка проблеми. Серед інструментів оперативно-розшукової діяльності конфіденційне співробітництво посідає особливе місце: воно одночасно є одним із найбільш результативних і одним із найменш прозорих механізмів. Практична значущість цього інституту пояснюється специфікою латентної злочинності – організованої, корупційної, терористичної, – яка розвивається в межах закритих угруповань, суворой внутрішньої дисципліни, конспіративних практик і послідовної протидії правоохоронним органам. За таких обставин відомості про підготовку кримінального правопорушення, структуру злочинної групи, прийоми маскування її діяльності, місця зберігання предметів і документів чи наміри окремих осіб нерідко можуть надійти виключно від осіб, які мають безпосередній доступ до відповідного середовища або подій. Саме тому законодавець наділяє оперативні підрозділи правом застосовувати конфіденційне співробітництво, а кримінальне процесуальне право дозволяє використовувати здобуту в такий спосіб інформацію та залучати відповідних осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1; 2].

Водночас соціальна й правоохоронна затребуваність цього інституту не може слугувати виправданням для зниження стандартів законності. Конфіденційне співробітництво передбачає взаємодію держави з приватною особою у сфері, де існують суттєві ризики для життя, здоров'я, честі, приватності, майнових і трудових інтересів як самого конфідента, так і членів його родини. Не менш вагомими є ризики й для осіб, стосовно яких проводяться оперативно-розшукові заходи, – безпідставне втручання в приватне життя, штучне формування доказової бази, підбурювання до вчинення злочину, використання неперевіреної інформації чи неконтрольованої ініціативи залученої особи. Тому ефективність конфіденційного співробітництва варто оцінювати не лише обсягом здобутої інформації або результативністю фіксації протиправної діяльності, а й тим, наскільки організація цього процесу узгоджується з принципами верховенства права, законності, добровільності, пропорційності, конспірації, підконтрольності та захисту прав людини.

Складність питання полягає у поєднанні двох, на перший погляд, взаємовиключних вимог. З одного боку, організаційно-тактичні прийоми роботи з конфідентами об'єктивно не можуть бути повністю відкритими, оскільки це дало б змогу розпізнавати джерела інформації, розкривати методи оперативних підрозділів і завдавати шкоди конкретним особам. З іншого боку, правова основа державного втручання не повинна бути настільки закритою чи невизначеною, щоб особа не могла усвідомити загальні межі повноважень правоохоронного органу, а прокурор і суд – перевірити законність отриманих результатів. Європейський суд з прав людини послідовно виходить із того, що застосування таємних методів саме собою не суперечить праву на справедливий суд, однак потребує чітких, достатніх і дієвих гарантій від свавілля та провокації [3–5].

Українська модель правового регулювання наразі не повною мірою забезпечує цей баланс. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплює право оперативних підрозділів застосовувати конфіденційне співробітництво відповідно до положень статті 275 КПК України, допускає оформлення такого співробітництва письмовою угодою, встановлює обов'язок нерозголошення та гарантує державний захист особі, залученій до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [1]. Утім закон не містить визначення конфіденційного співробітництва, не пропонує відкритого переліку його засадничих принципів, не розрізняє його сталі й ситуативні форми, не встановлює мінімальних вимог до фіксації добровільності, оцінки ризиків, завершення співпраці та подальшого захисту особи. Стаття 275 КПК України переважно окреслює напрями використання допомоги інших осіб під час НСРД, проте не формує окремої завершеної процедури встановлення конфіденційних відносин [2]. На цю прогалину неодноразово звертали увагу в науковій літературі [6–8].

Проблема поглиблюється й термінологічною неузгодженістю. У законодавстві, судовій практиці та наукових джерелах паралельно вживаються поняття «конфіденційне співробітництво», «негласне співробітництво», «конфіденційна співпраця», «конфідент», «негласний співробітник», «інформатор», «інша особа». Одні автори розглядають конфіденційне й негласне співробітництво як синонімічні категорії, інші пропонують розрізняти їх залежно від того, чи приховується сам факт взаємодії, чи лише зміст інформаційного обміну [9, с. 8–17]. Відсутність узгодженого понятійного апарату виходить за межі суто теоретичної дискусії – вона позначається на визначенні суб'єктів, допустимих форм документування, обсягу гарантій і порядку використання здобутих результатів.

Актуальність теми додатково посилюється розвитком судової практики. Верховний Суд сформулював низку правових позицій, згідно з якими залучення особи до конфіденційного співробітництва не є самостійним різновидом НСРД, а виступає способом або складовим елементом проведення конкретної процесуальної дії; орган розслідування самостійно визначає форми організації такого співробітництва з урахуванням потреб слідства й вимог конспірації; відсутність окремої постанови про залучення конфідента не тягне автоматичної недопустимості доказів; добровільність може підтверджуватися сукупністю обставин, а не лише одним формалізованим документом [10–12]. Такі підходи сприяють практичній гнучкості, проте водночас загострюють питання про межі розсуду органу досудового розслідування та мінімальний стандарт перевірюваності його рішень.

Отже, сучасний стан правового регулювання потребує не надмірної формалізації чи оприлюднення закритої тактики, а доктринального переосмислення в напрямі побудови зрозумілої системи відкритих матеріально-правових і процедурних гарантій. Центральним є питання про такий обсяг законодавчої конкретизації, який, з одного боку, забезпечить реальну законність, захищеність конфідента та судову перевірку отриманих результатів, а з іншого – не позбавить оперативні підрозділи необхідної гнучкості й не розкриє відомостей, що становлять державну таємницю чи службову інформацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання конфіденційного співробітництва посідає помітне місце в роботах українських учених у сфері оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. Серед найбільш вагомих досліджень останніх років варто виокремити праці В.І. Василичука, В.В. Гончарова, М.Л. Грібова, О.І. Козаченка, С.С. Кудінова, Д.Й. Никифорчука, Р.М. Шехавцова, Ю.О. Шишацької, а також прикладні дослідження Р.Ю. Вовчка, С.В. Крикуна та М.В. Соколовського, присвячені застосуванню конфіденційного співробітництва у протидії корупційним і терористичним правопорушенням та здійсненню контролю за вчиненням злочину.

Аналіз наукових джерел засвідчує достатню повноту розкриття історії, понятійного апарату, окремих правових засад і практичних напрямів застосування конфіденційного співробітництва. Водночас недостатньо опрацьованою залишається цілісна модель правової визначеності, яка поєднувала б: відкритий мінімум законодавчих правил; диференційоване, але перевірюване документування; ризик-орієнтоване забезпечення безпеки; чітке розмежування оперативно-розшукового співробітництва та процесуального залучення до НСРД; належний прокурорський нагляд і судову перевірку без невинновданого розкриття конфідента. Саме на розв'язання цього комплексу взаємопов'язаних питань і спрямоване це дослідження.

Метою статті. Метою статті є формування цілісного наукового підходу до забезпечення правової визначеності та законності конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності, з'ясування його поняття, правової природи, принципів і співвідношення з використанням конфіденційної допомоги у кримінальному провадженні, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавчих гарантій добровільності, документування, безпеки, контролю та недопустимості провокації.

Виклад основного матеріалу. Для визначення належного рівня правового регулювання конфіденційного співробітництва передусім необхідно з'ясувати його місце в системі оперативно-розшукової діяльності. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає ОРД як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1]. У цій системі конфіденційне співробітництво не зводиться до одного окремого заходу – це особлива форма організації людського джерела інформації та сприяння, здатна забезпечувати підготовку, проведення й результативність різних оперативно-розшукових заходів. Його зміст може охоплювати повідомлення відомостей, перевірку інформації, створення умов для документування протиправної діяльності, сприяння встановленню осіб і предметів, а у передбачених законом випадках – участь у конкретній дії, зокрема, як зазначається в науковій літературі, у контрольованій поставці, контрольованій чи оперативній закупці або спеціальному слідчому експерименті, напрями застосування конфіденційного співробітництва в яких істотно різняться залежно від форми контролю за вчиненням злочину [13, с. 130–131]. Утім така багатофункціональність не означає, що конфідент набуває статусу працівника оперативного підрозділу або може самостійно реалізовувати владні повноваження.

Саме це положення має слугувати вихідною межею правового статусу конфідента. Приватна особа здатна сприяти виконанню завдань ОРД, проте не може підміняти уповноваженого працівника, самостійно обирати об'єкти оперативного впливу, застосовувати примусові заходи, провокувати протиправну поведінку, визначати процесуальну долю здобутих матеріалів чи виходити за межі погодженого завдання. Усі юридично значущі рішення залишаються в компетенції уповноважених посадових осіб. Такий підхід впливає з конституційного принципу, згідно з яким органи державної влади та їх посадові особи діють лише на підставі, в межах

повноважень і у спосіб, передбачені Конституцією та законами України [14]. Залучення приватної особи не може слугувати способом фактичного розширення повноважень державного органу.

Правова природа конфіденційного співробітництва є комплексною. Воно виникає на підставі добровільного волевиявлення особи та рішення уповноваженого оперативного підрозділу, проте не є звичайним цивільно-правовим договором, оскільки спрямоване на виконання публічних правоохоронних завдань і пов'язане зі спеціальним режимом інформації. Водночас його не можна кваліфікувати і як суто односторонній адміністративний акт, адже без реальної згоди особи відповідні відносини не виникають. Найточніше характеризувати його як спеціальні публічно-правові відносини довірчого характеру, зміст яких визначають закон, погоджені умови співробітництва та конкретні правомірні завдання, що загалом узгоджується з усталеним у доктрині розумінням цього інституту як відносин, заснованих на добровільності й неухильному дотриманні вимог конспірації в інтересах виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [8, с. 378].

В.І. Василичук і Д.Й. Никифорчук звертали увагу на відсутність нормативного визначення цього поняття та пропонували розглядати його як складову оперативно-розшукової діяльності уповноважених підрозділів, засновану на добровільній законспірованій допомозі повнолітніх дієздатних осіб у вирішенні завдань ОРД і кримінального судочинства [6, с. 99–100]. Цінність цього підходу полягає в поєднанні суб'єктного, вольового, організаційного та цільового елементів, водночас запропонована конструкція потребує уточнення щодо правового характеру відповідних відносин, меж допустимої участі конфідента та співвідношення оперативно-розшукової і процесуальної сфер.

М.Л. Грібов та О.І. Козаченко, аналізуючи співвідношення понять «конфіденційне співробітництво» і «негласне співробітництво», обґрунтовували доцільність застосування останнього для позначення таємної взаємодії, за якої приховується як зміст, так і сам факт відносин. Поняття конфіденційного співробітництва вони визначають як взаємодію між уповноваженими законом посадовими особами правоохоронних органів та особами, залученими до виконання завдань правоохоронної діяльності, яка здійснюється відкрито, але з утаємниченням змісту інформаційного обміну [9, с. 9]. Запропоноване розмежування має послідовне лінгвістичне й інформаційно-правове обґрунтування. Водночас чинне законодавство вже використовує термін «конфіденційне співробітництво» саме щодо переважно негласних відносин у статті 275 КПК України [2], тому його повна заміна без системного перегляду нормативної бази могла б спричинити нові колізії.

На нашу думку, поняття конфіденційного співробітництва має відображати щонайменше сім істотних ознак. По-перше, це правовідносини, а не неформальне «сприяння» поза межами права. По-друге, однією стороною є виключно прямо уповноважений законом оперативний підрозділ. По-третє, іншою стороною виступає фізична особа, яка має необхідний обсяг дієздатності та здатна усвідомлювати характер співпраці. По-четверте, співробітництво є добровільним. По-п'яте, воно ґрунтується на довірі та спеціальному режимі нерозголошення. По-шосте, допомога надається для виконання законних завдань ОРД, а не приватних чи відомчих цілей, не передбачених законом. По-сьоме, взаємодія має бути організована та контрольована державою, яка бере на себе позитивний обов'язок захищати залучену особу.

З урахуванням наведеного пропонуємо визначати конфіденційне співробітництво в оперативно-розшуковій діяльності як добровільні, засновані на довірі та конспірації правовідносини між уповноваженим законом оперативним підрозділом і дієздатною фізичною особою, у межах яких така особа на постійній або тимчасовій основі надає законспіровану інформаційну, організаційну чи іншу правомірну допомогу для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, а держава забезпечує законність, контроль, конфіденційність і належний захист учасника співробітництва. Таке визначення не містить тактичних деталей, проте закладає достатній відкритий нормативний каркас.

Принцип добровільності є основоположним, однак його зміст не вичерпується одноразовою згодою. Добровільність означає відсутність фізичного чи психологічного примусу, шантажу,

незаконного використання залежності, введення в оману щодо сутності співпраці або погроз несприятливими процесуальними наслідками. Вона також передбачає, що особі у доступній формі повідомляють загальний характер очікуваної допомоги, основні ризики, право відмовитися від конкретного завдання, можливість припинити співробітництво та обов'язок не розголошувати охоронювану законом інформацію. Зрозуміло, обсяг таких відомостей має враховувати вимоги конспірації, однак повинен бути достатнім для усвідомленого волевиявлення, що загалом відповідає підходу, виробленому практикою Верховного Суду, який визнає добровільність підтвердженою сукупністю обставин, включно з поведінкою особи під час проведення НСРД [11–12].

Добровільність має бути триваючою властивістю правовідносин. Згода, надана на початку співпраці, не може автоматично виправдовувати будь-яке наступне завдання, особливо якщо його характер чи рівень небезпеки істотно змінилися. У разі підвищення ризику, залучення до безпосередньої участі у НСРД, необхідності контакту з озброєними чи насильницькими особами або виникнення загрози викриття доцільним є повторне підтвердження згоди у формі, що дає змогу подальшої перевірки без невинновданого розкриття особи. Водночас закон не повинен вимагати однакової форми для всіх ситуацій: короткочасне отримання інформації, тривале співробітництво та участь у складній процесуальній дії мають різний рівень ризику, а сама вимога передбачуваності обсягу повноважень і наслідків співпраці для особи прямо впливає з виробленого Європейським судом з прав людини критерію якості закону [15, с. 30].

Оптимальною видається диференційована модель документування, яка загалом узгоджується з виокремленими в науковій літературі формами закріплення конфіденційного співробітництва – усною домовленістю, розпискою (підпискою про співпрацю) та контрактом, що різняться саме ступенем юридичного захисту сторін і мірою деталізації їхніх прав та обов'язків [16, с. 372–373]. Перший рівень може застосовуватися до одноразового надання відомостей із невисоким ризиком і передбачати службову фіксацію факту добровільного контакту без розкриття зайвих персональних даних. Другий рівень стосуватиметься систематичного співробітництва й вимагатиме письмової угоди чи іншого захищеного документа, де визначено права, обов'язки, загальні межі завдань, порядок припинення, гарантії конфіденційності та компенсації. Третій рівень має охоплювати участь у заходах чи НСРД із підвищеним ризиком і передбачати окреме завдання, оцінку небезпеки, підтвердження згоди, план безпеки та посилений контроль керівника й прокурора. Конкретні реквізити та способи зберігання таких документів можуть визначатися закритими актами, однак саме існування рівнів і мінімальні гарантії мають бути закріплені законом.

Право особи припинити співробітництво має бути прямо визнане. Виняток може стосуватися лише обов'язку завершити безпечний вихід із вже розпочатої дії, якщо негайне самовільне припинення створить реальну загрозу іншим людям; втім і в такому випадку не допускається примус до активного продовження ризикованої участі. Припинення співробітництва не звільняє державу від обов'язку захищати особу від наслідків попередньої допомоги, що узгоджується із загальним обов'язком держави забезпечувати безпеку осіб, залучених до кримінального судочинства, незалежно від того, чи триває їхня співпраця на момент виникнення загрози. Заходи безпеки мають визначатися не формальним статусом чинного конфідента, а наявністю реальної загрози, пов'язаної зі співпрацею.

Окремого врегулювання потребує питання суб'єктного складу. У науці й судовій практиці конфіденційне співробітництво переважно пов'язують із повнолітньою дієздатною особою [6, с. 99–100; 10]. Це відповідає підвищеним ризикам і потребі усвідомленої згоди. Питання про залучення неповнолітніх лишається дискусійним: окремі дослідники не виключають їхньої ситуативної участі задля попередження чи розкриття тяжких злочинів за наявності додаткових гарантій та з урахуванням віку кримінальної відповідальності [16, с. 372]. Утім, на нашу думку, ризики психологічної травматизації неповнолітнього й об'єктивна неможливість повною мірою забезпечити усвідомлене й вільне волевиявлення особи, яка не досягла повноліття, переважують потенційну оперативну користь, тож систематичне залучення неповнолітніх до конфіденційного співробітництва в ОРД доцільно прямо заборонити. Отримання

від неповнолітнього інформації про загрозу його життю чи безпеці не слід ототожнювати зі встановленням конфіденційних відносин. У виняткових процесуальних ситуаціях участь неповнолітнього має регулюватися спеціальними нормами КПК за участю законного представника, педагога або психолога та з пріоритетом найкращих інтересів дитини, а не правилами негласного апарату.

Законодавство має запровадити обов'язкове первинне й періодичне оцінювання ризиків, яке охоплюватиме щонайменше: ризик для життя і здоров'я конфідента та його близьких; імовірність викриття; психологічну здатність особи виконувати завдання; ризик подвійної гри чи надання завідомо неправдивих відомостей; конфлікт інтересів; імовірність провокаційної поведінки; можливість неконтрольованого вчинення правопорушення; потребу в матеріальних витратах; наслідки припинення співпраці. Результат такого оцінювання повинен впливати на рівень допуску до завдань, інтенсивність контролю, форму документування та заходи безпеки, що є практичною реалізацією визнаного Європейським судом з прав людини позитивного обов'язку держави вживати превентивних заходів для захисту життя осіб, наражених на реальну і безпосередню небезпеку [17].

Особливої уваги потребує розмежування конфіденційного співробітництва в ОРД і використання конфідента під час кримінального провадження. Оперативно-розшукові правовідносини можуть існувати до внесення відомостей до ЄРДР, паралельно з розслідуванням або поза межами конкретного провадження за наявності законних підстав для ОРД, що додатково підтверджується міжгалузевим характером цього інституту, застосовного не лише в кримінальному провадженні, а й у контррозвідувальній та розвідувальній діяльності [8, с. 377–379]. Натомість участь особи у НСРД відбувається в межах конкретного кримінального провадження, відповідно до процесуального рішення про проведення відповідної дії та під контролем суб'єктів, визначених КПК України. Перехід від оперативного співробітництва до процесуальної участі не обов'язково вимагає припинення попередніх відносин, однак має супроводжуватися чітким визначенням процесуальної мети, меж поведінки й способу фіксації результатів.

Стаття 275 КПК України передбачає дві взаємопов'язані форми: використання інформації, здобутої внаслідок конфіденційного співробітництва, та залучення відповідних осіб до проведення НСРД [2]. У першому випадку конфідент є джерелом орієнтуючої чи фактичної інформації, яка може стати підставою для прийняття законних процесуальних рішень, однак її доказове використання залежить від належної процесуальної форми одержання й перевірки. У другому випадку особа безпосередньо бере участь у виконанні певної процесуальної дії, а її поведінка стає частиною способу отримання доказів; саме буквальне тлумачення цих двох форм породжує дискусію про те, чи охоплюється статтею 275 КПК України право слідчого самостійно ініціювати встановлення конфіденційних відносин, чи лише використовувати вже здобуту допомогу [18, с. 397]. Саме друга форма створює найбільший ризик провокації та потребує посиленого контролю.

Верховний Суд обґрунтовано визначає залучення до конфіденційного співробітництва не як самостійний різновид НСРД, а як складовий елемент або спосіб проведення конкретної дії [10–12]. Перелік НСРД встановлено КПК, і конфіденційне співробітництво не має окремого предмета пізнання, самостійної процедури санкціонування чи окремого результату, відмінного від тієї дії, у межах якої використано допомогу особи. Разом із тим це не означає, що рішення про фактичне використання конфідента є юридично нейтральним – воно істотно впливає на права, безпеку та достовірність доказування, тому має бути внутрішньо мотивованим, контрольованим і доступним для перевірки прокурором та судом у межах, сумісних із конспірацією.

Важливим і досі не вирішеним аспектом правової визначеності є питання про суб'єкта, уповноваженого безпосередньо встановлювати конфіденційне співробітництво. У науковій літературі це питання вирішується неоднозначно. Частина авторів наполягає, що слідчий не має права приймати рішення про залучення особи до конфіденційного співробітництва, оскільки стаття 275 КПК України наділяє його лише правом використовувати вже здобуту інформацію або залучати вже встановлену особу до проведення НСРД, а не ініціювати саме встановлення конфіденційних відносин, яке за своєю природою є оперативно-розшуковим, а не слідчим

повноваженням, і будь-яке інше тлумачення створює ризик визнання здобутих доказів недопустимими [8, с. 379]. Інші, навпаки, виходять із буквального тлумачення статті 275 КПК України та вказують на практичну потребу слідчого самостійно встановлювати такі відносини, зокрема з огляду на фактор часу під час розслідування терористичних кримінальних правопорушень, коли очікування погодженого доручення оперативному підрозділу може коштувати людських життів [18, с. 397–398]. На нашу думку, ця розбіжність є прямим наслідком відсутності законодавчого розмежування повноважень і має вирішуватися не вибором однієї з позицій, а функціональним розподілом: встановлення конфіденційного співробітництва як оперативно-розшукового заходу залишається повноваженням оперативного підрозділу, тоді як слідчий реалізує похідне процесуальне право використовувати його результати; для проваджень, де визначальним є фактор часу, доцільно передбачити невідкладний порядок встановлення такого співробітництва за дорученням слідчого чи прокурора з негайним виконанням і подальшим судовим контролем – за аналогією з невідкладними негласними слідчими (розшуковими) діями. Такий підхід усуває суперечність між потребою в оперативності та вимогою чіткого розподілу повноважень, не жертвуючи жодною з цих цінностей.

Забезпечення конфіденційності не повинно ототожнюватися з повною недоступністю будь-якої інформації для сторони захисту та суду. Право на справедливий суд вимагає, щоб обвинувачений мав реальну можливість поставити під сумнів законність походження доказів, достовірність відомостей і відсутність провокації. Водночас розкриття справжніх анкетних даних конфідента може створити загрозу життю та зруйнувати можливості подальшої ОРД; практика Європейського суду з прав людини допускає використання таких джерел, як анонімі інформатори, на стадії досудового розслідування, однак визнає подальше використання здобутих від них відомостей як доказів, достатніх для обвинувального вироку, правомірним лише за наявності належних і достатніх гарантій від зловживань [15, с. 30–31]. Баланс може досягатися через застосування псевдоніма, допит із заходами безпеки, обмежений доступ суду до захищених матеріалів, надання стороні захисту змістовної інформації про обставини залучення без розкриття ідентифікуючих даних, а також мотивовану оцінку судом того, чи компенсовано обмеження прав захисту іншими процесуальними гарантіями.

Ключовою матеріальною межею є заборона провокації. ЄСПЛ відрізняє допустиме приховане розслідування від ситуації, коли працівники держави або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються переважно пасивним встановленням уже наявної злочинної діяльності, а впливають на людину з метою схилити її до вчинення правопорушення, яке без такого впливу не було б вчинене [3–5; 15]. Отже, допустимість дій конфідента залежить не від формального статусу чи мотиву, а від змісту комунікації, передумов операції, ініціативи сторін, інтенсивності впливу, готовності об'єкта до злочину та якості контролю.

Вважаємо, що для запобігання провокації завдання конфідента має бути сформульоване так, щоб унеможливити формування нового злочинного наміру, наполегливе схиляння, застосування погроз, істотного матеріального стимулу, використання вразливого стану особи або штучне підвищення масштабу правопорушення, – відповідно до критеріїв, вироблених практикою Європейського суду з прав людини для розмежування допустимого контролю за злочином і провокації. Оперативний працівник повинен інструктувати конфідента щодо необхідності фіксувати природний розвиток уже наявної протиправної поведінки, а не конструювати її. Якщо ситуація змінюється й для продовження контакту потрібна нова активна поведінка, завдання підлягає перегляду та повторному погодженню. Самодіяльність конфідента слід розглядати як серйозний ризик, а не як бажану «ініціативність».

Прокурорський нагляд у цій сфері повинен бути реальним, а не суто документальним. Прокурор має перевіряти не лише формальну наявність підстав для оперативно-розшукового заходу чи НСРД, а й пропорційність використання конфідента, обґрунтованість рівня ризику, чіткість меж завдання та наявність гарантій від провокації. У справах, де конфідент безпосередньо взаємодіє з особою, стосовно якої документується злочин, доцільним є попередній перегляд ключових інструкцій і подальша оцінка фактичної поведінки. Саме такий нагляд здатний компенсувати описану вище невизначеність щодо суб'єкта встановлення конфіденційного

співробітництва, забезпечуючи зовнішній правовий контроль незалежно від того, хто фактично ініціював співпрацю – слідчий чи оперативний підрозділ. Це не передбачає передачі прокурору оперативного управління, однак забезпечує зовнішній правовий контроль за найбільш чутливими рішеннями.

Державний захист конфідента має ґрунтуватися на позитивному обов'язку держави. Стаття 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» проголошує, що особа, яка залучається до виконання завдань ОРД, перебуває під захистом держави [1]. Проте ефективність цієї гарантії залежить від наявності зрозумілого механізму швидкого оцінювання загроз і застосування заходів. Захист не може розпочинатися лише після очевидного викриття чи нападу – він повинен включати превентивне планування, безпечні канали зв'язку, мінімізацію обсягу персональних даних, розподіл доступу до справи конфідента, резервний сценарій припинення контакту та допомогу після завершення співпраці.

Заходи безпеки мають бути пропорційними та індивідуалізованими. Для однієї особи достатнім може бути нерозголошення даних і зміна способу зв'язку, для іншої – охорона, переселення, заміна документів, забезпечення конфіденційності відомостей у реєстрах чи інші заходи, прямо передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [19]. Важливо враховувати загрозу не лише фізичному насильству, а й звільненню, дискредитації, переслідуванню родини, пошкодженню майна, психологічному тиску. Відмова у захисті повинна бути мотивованою й підлягати оперативному перегляду.

Необхідно врегулювати відповідальність обох сторін. Конфідент не може мати загального імунітету від кримінальної відповідальності. Якщо для виконання конкретного завдання об'єктивно необхідні контрольовані дії, які формально містять ознаки правопорушення, їхня допустимість має впливати з прямої норми закону та належно санкціонованої процедури, а не з неформальної обіцянки. Дії поза межами завдання, застосування насильства, провокація, завідомо неправдиве повідомлення чи привласнення переданих коштів мають оцінюватися за загальними правилами з урахуванням конкретних обставин. Водночас посадові особи повинні нести відповідальність за примус до співробітництва, свідоме створення невинуватеного ризику, незаконне розкриття даних, неналежний контроль або використання конфідента для приватних цілей, що узгоджується з пропозицією закріпити відповідальність уповноважених суб'єктів за неналежну організацію конфіденційного співробітництва на законодавчому рівні [8, с. 379–380].

Правова визначеність не вимагає оприлюднення картотек, способів зв'язку, легендування, тактичних комбінацій чи критеріїв відбору для конкретних операцій. Відкритий закон повинен визначати «чому», «хто», «за якими принципами», «у яких загальних межах» і «під чийм контролем» може застосовуватися конфіденційне співробітництво. Закриті нормативні акти можуть відповідати на питання «як саме» організовується робота у конкретних оперативних умовах. Такий поділ дає змогу дотриматися виробленої Європейським судом з прав людини вимоги якості закону, відповідно до якої підстави втручання держави мають бути доступними та передбачуваними для особи [15, с. 30], і водночас не завдає шкоди ефективності ОРД.

З огляду на викладене вважаємо за доцільне доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» окремою статтею, яка міститиме визначення конфіденційного співробітництва, його принципи, загальні вимоги до суб'єктів, основні права й обов'язки конфідента, підстави припинення, заборону провокації та обов'язок ризик-орієнтованого забезпечення безпеки. Такий шлях є альтернативою запропонованому в літературі варіанту прийняття окремого кодифікованого закону про конфіденційне співробітництво з правоохоронними, розвідувальними та контррозвідувальними органами [8, с. 379–380]: на нашу думку, точкове доповнення чинних Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Кримінального процесуального кодексу України здатне усунути ключові прогалини швидше й з меншими законотворчими витратами, ніж розроблення нового кодифікованого акта, хоча в перспективі, зі зростанням міжгалузевого застосування цього інституту, ідея окремого закону не втрачає актуальності. Статтю 11 доцільно конкретизувати щодо диференційованих форм документування

та правового значення письмової угоди. Статтю 13 варто доповнити положенням про збереження державного захисту після припинення співробітництва, якщо загроза пов'язана з попереднім виконанням завдань.

У КПК України доцільно зберегти підхід, за яким конфіденційне співробітництво не є окремою НСРД. Водночас статтю 275 КПК України слід доповнити мінімальними гарантіями участі особи: добровільність; заборона провокації; обов'язок визначити межі поведінки; захист ідентифікуючих даних; можливість судової перевірки законності без обов'язкового розкриття особи; обов'язок сторони обвинувачення зберігати матеріали, достатні для перевірки добровільності та контролю. Це відповідатиме сформованій судовій практиці, але не залишатиме всі суттєві питання на розсуд органу розслідування.

Практичне впровадження запропонованої моделі потребує стандартизованих, але захищених процедур. Відомчі акти мають містити форми оцінки ризику, алгоритм повторного підтвердження згоди, правила розмежування інформаційної допомоги й безпосередньої участі, порядок перевірки повідомлень, критерії припинення співпраці та заходи післяопераційної підтримки. Водночас ці документи не повинні механічно підміняти професійне судження – їх функція полягає в тому, щоб забезпечити обов'язкову постановку ключових питань і фіксацію відповідей, а не створювати ілюзію законності через заповнення форм.

У підсумку правова визначеність у сфері конфіденційного співробітництва не є перешкодою оперативній ефективності. Навпаки, чіткі межі підвищують якість інформації, дисциплінують посадових осіб, знижують ризик провокації, забезпечують стійкість доказів у суді та зміцнюють довіру осіб, які погоджуються допомагати державі. Найбільш небезпечною є не гнучкість як така, а гнучкість без фіксованих принципів, контролю та відповідальності.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що конфіденційне співробітництво є не окремим оперативно-розшуковим заходом і не самостійною негласною слідчою (розшуковою) дією, а спеціальною формою організованих публічно-правових відносин між уповноваженим оперативним підрозділом і фізичною особою, яка забезпечує отримання інформації, створення умов або іншу правомірну допомогу для виконання завдань ОРД, а у передбачених КПК України випадках – участь у конкретних процесуальних діях. Така правова природа зумовлює необхідність розмежовувати тривале або ситуативне співробітництво в оперативно-розшуковій сфері та процесуальне залучення особи до НСРД у конкретному кримінальному провадженні.

Основним недоліком чинного регулювання є не відсутність будь-яких правових норм, а їхня фрагментарність і недостатня узгодженість. Законодавство закріплює право застосовувати конфіденційне співробітництво, можливість письмової угоди, обов'язок нерозголошення й державний захист, проте не містить цілісного поняття, системи принципів, диференційованих процедур документування, правил повторного підтвердження згоди, оцінювання ризиків та завершення співпраці. Судова практика Верховного Суду усуває окремі прогалини, обґрунтовано заперечуючи надмірний формалізм щодо окремої постанови чи єдиного документа про згоду, проте не може замінити законодавчого визначення мінімальних гарантій.

Пропонуємо визначати конфіденційне співробітництво в ОРД як добровільні, засновані на довірі та конспірації правовідносини між уповноваженим законом оперативним підрозділом і дієздатною фізичною особою, у межах яких вона на постійній або тимчасовій основі надає законспіровану інформаційну, організаційну чи іншу правомірну допомогу для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, а держава забезпечує законність, контроль, конфіденційність і належний захист. Істотними принципами таких відносин мають бути законність, добровільність, повага до прав людини, цільове використання, конспірація, пропорційність, контрольованість, перевірюваність інформації, недопустимість провокації та відповідальність держави за безпеку залученої особи.

Добровільність слід розуміти як триваючу усвідомлену згоду, що виключає примус, шантаж, незаконне використання залежності й обман щодо сутності співпраці. Зміна характеру або рівня ризику завдання має зумовлювати повторне підтвердження згоди. Документування

доцільно будувати за диференційованою моделлю: спрощена фіксація одноразового низько-ризикового сприяння; письмова угода для систематичної співпраці; окреме завдання, оцінка ризику, підтвердження згоди та посилений контроль для безпосередньої участі у заходах підвищеної небезпеки чи НСРД. Відсутність документа певної назви не повинна автоматично визначати допустимість доказів, однак держава зобов'язана зберігати достатні матеріали для перевірки законності.

Заборону провокації необхідно закріпити не лише як процесуальний стандарт оцінювання доказів, а і як пряму межу поведінки оперативного працівника та конфідента. Завдання має виключати формування нового злочинного наміру, наполегливе схиляння, погрози, непропорційне стимулювання або штучне збільшення масштабу правопорушення. Самі по собі мотиви конфідента не доводять провокацію, однак мають враховуватися під час оцінювання його надійності, конфлікту інтересів та ризику виходу за межі завдання.

Система державного захисту повинна мати превентивний і ризик-орієнтований характер, охоплювати загрози конфіденту та членам його сім'ї і зберігатися після припинення співпраці, якщо небезпека пов'язана з попереднім виконанням завдань. Винагорода та компенсація витрат мають бути врегульованими й не створювати стимулу до провокації або фальсифікації. Конфідент не може користуватися загальним імунітетом, а допустимість контрольованих дій повинна прямо випливати із закону та належно санкціонованої процедури.

Для вдосконалення законодавства пропонуємо: доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначенням, принципами, основними правами й обов'язками сторін, правилами припинення та оцінювання ризиків; конкретизувати статті 11 і 13 щодо документування та післяопераційного захисту; доповнити статтю 275 КПК України мінімальними гарантіями добровільності, контролю, захисту й судової перевірки; законодавчо заборонити систематичне залучення неповнолітніх до конфіденційного співробітництва в ОРД; запровадити посилений прокурорський нагляд за випадками безпосередньої взаємодії конфідента з об'єктом документування.

Збалансована модель повинна чітко відділяти відкритий законодавчий рівень, на якому визначаються підстави, суб'єкти, принципи, гарантії та контроль, від закритого організаційно-тактичного рівня, де регулюються конкретні способи зв'язку, легендування, облік та оперативні комбінації. Саме такий підхід забезпечить одночасно ефективність протидії латентній злочинності, захист людських джерел, дотримання прав осіб, стосовно яких здійснюються негласні заходи, та стійкість здобутих результатів у кримінальному судочинстві.

Використана література:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Ramanauskas проти Литви: рішення ЄСПЛ від 05 лютого 2008 року у справі № 74420/01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118025>.
4. Teixeira de Castro v. Portugal: ECHR judgment of 09 June 1998 in case № 25829/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193>.
5. Яхимович проти України: рішення ЄСПЛ від 16 грудня 2021 року у справі № 23476/15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h14#Text.
6. Василичук В.І., Никифорчук Д.Й. Дискусійні питання щодо поняття конфіденційного співробітництва в законодавстві України. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції. м. Харків, 30 листопада 2018 року. Харків, 2018. С. 99-100.
7. Гончаров В.В. Конфіденційне співробітництво: нормативно-правовий аспект. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2 (12). С. 284-294.
8. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М. Щодо законодавчого визначення конфіденційного співробітництва. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. С. 377-380. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/91>.

9. Грібов М.Л., Козаченко О.І. Співвідношення понять «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво». Вісник кримінального судочинства. 2019. № 1. С. 8-17.
10. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 вересня 2023 року у справі № 208/2160/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817314>.
11. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 грудня 2024 року у справі № 751/10942/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123949275>.
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 вересня 2025 року у справі № 601/1913/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130271025>.
13. Крикун С.В. Конфіденційне співробітництво у проведенні контролю за вчиненням злочину: теоретичні аспекти. Правовий часопис Донбасу. 2025. № 4 (93). С. 129-132. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-129-132>.
14. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
15. Шишацька Ю.О. Застосування конфіденційного співробітництва: міжнародні стандарти та практика ЄСПЛ. Право та державне управління. 2022. № 4. С. 29-34. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.4>.
16. Кравченко В.В., Несмашний В.В. Окремі особливості конфіденційного співробітництва. Universum. 2025. № 27. С. 368-376.
17. Osman v. the United Kingdom: ECHR judgment of 28 October 1998 in case № 25829/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58257>.
18. Соколовський М.В. Використання конфіденційного співробітництва при розслідуванні терористичних кримінальних правопорушень. Право і суспільство. 2025. № 2. С. 394-401. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.53>.
19. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

References:

1. Pro operativno-rozshukovu diialnist [On operational and investigative activities]: Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
3. Ramanauskas proty Lytvy: rishennia YeSPL vid 05 liutoho 2008 roku u spravi № 74420/01 [Ramanauskas v. Lithuania: ECHR judgment of 05 February 2008 in case № 74420/01]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118025> [in Ukrainian].
4. Teixeira de Castro v. Portugal: ECHR judgment of 09 June 1998 in case № 25829/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193>.
5. Yakhymovych proty Ukrainy: rishennia YeSPL vid 16 hrudnia 2021 roku u spravi № 23476/15 [Yakhymovych v. Ukraine: ECHR judgment of 16 December 2021 in case № 23476/15]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h14#Text [in Ukrainian].
6. Vasylynychuk V.I., Nykyforchuk D.Y. (2018) Dyskusiini pytannia shchodo poniattia konfidentsiinoho spivrobitnytstva v zakonodavstvi Ukrainy [Discussion issues regarding the concept of confidential cooperation in the legislation of Ukraine]. Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy: tezy dopovidei VII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. m. Kharkiv, 30 lystopada 2018 roku. Kharkiv. S. 99-100 [in Ukrainian].
7. Honcharov V.V. (2016) Konfidentsiine spivrobitnytstvo: normatyvno-pravovyi aspekt [Confidential cooperation: regulatory and legal aspect]. Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. № 2 (12). S. 284-294 [in Ukrainian].
8. Kudinov S.S., Shekhavtsov R.M. (2023) Shchodo zakonodavchoho vyznachennia konfidentsiinoho spivrobitnytstva [Regarding the legislative definition of confidential cooperation]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 9. S. 377-380. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/91> [in Ukrainian].
9. Hribov M.L., Kozachenko O.I. (2019) Spivvidnoshennia poniat «konfidentsiine spivrobitnytstvo» ta «nehlasne spivrobitnytstvo» [The correlation between the concepts of «confidential cooperation» and «tacit cooperation»]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. № 1. S. 8-17 [in Ukrainian].
10. Postanova Obiednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 25 veresnia 2023 roku u spravi № 208/2160/18 [Resolution of the Joint Chamber of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of September 25, 2023 in case № 208/2160/18]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817314> [in Ukrainian].

11. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 16 hrudnia 2024 roku u spravi № 751/10942/15-k [Resolution of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of December 16, 2024 in case № 751/10942/15-k]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123949275> [in Ukrainian].
12. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 11 veresnia 2025 roku u spravi № 601/1913/18 [Resolution of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of September 11, 2025 in case № 601/1913/18]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130271025> [in Ukrainian].
13. Krykun S.V. (2025) Konfidentsiine spivrobitnytstvo u provedenni kontroliu za vchynenniam zlochynu: teoretychni aspekty [Confidential cooperation in the control of the commission of a crime: theoretical aspects]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. № 4 (93). S. 129-132. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-129-132> [in Ukrainian].
14. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian].
15. Shyshatska Yu.O. (2022) Zastosuvannia konfidentsiinoho spivrobitnytstva: mizhnarodni standarty ta praktyka YeSPL [Application of confidential cooperation: international standards and practice of the ECHR]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 4. S. 29-34. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.4> [in Ukrainian].
16. Kravchenko V.V., Nesmashnyi V.V. (2025) Okremi osoblyvosti konfidentsiinoho spivrobitnytstva [Certain features of confidential cooperation]. *Universum*. № 27. S. 368-376 [in Ukrainian].
17. Osman v. the United Kingdom: ECHR judgment of 28 October 1998 in case № 25829/94. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58257>
18. Sokolovskiy M.V. (2025) Vykorystannia konfidentsiinoho spivrobitnytstva pry rozsliduvanni terorystychnykh kryminalnykh pravoporushen [Use of confidential cooperation in the investigation of terrorist criminal offenses]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. S. 394-401. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.53> [in Ukrainian].
19. Pro zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi [On ensuring the safety of persons participating in criminal proceedings]: Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1993 roku № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> [in Ukrainian].

Tatarenko S. V., Pekarskyi S. P., Yavtushenko Yu. V., Chernikova A. V., Zelenskyi S. M. Legal determination and guarantees of legality of confidential cooperation in operational and investigative activities

The article focuses on the legal certainty of confidential cooperation as one of the leading instruments of operational-search activity and information support of criminal proceedings. It is shown that current Ukrainian legislation permits confidential cooperation but stops short of a complete open model of its legal regulation: there is no statutory definition of the concept itself, terminology remains inconsistent, and the grounds for establishing, documenting, altering and terminating such relations are addressed only fragmentarily. The authors argue that the confidential nature of organizational and tactical methods does not remove the requirement of legal foreseeability regarding grounds, authorized subjects, the scope of powers, voluntariness, security guarantees and control. The operational-search and criminal procedural dimensions of confidential cooperation are distinguished, together with the correlation between the notions of "confidential" and "covert" cooperation. Recent Supreme Court positions are examined regarding the absence of any requirement for a separate ruling on involving a confidential person, acceptable ways of confirming voluntariness, protection of genuine personal data, and assessment of the risk of entrapment. The authors propose to define confidential cooperation as voluntary legal relations of a fiduciary and conspiratorial nature between an authorized operational unit and a legally capable natural person, aimed at providing concealed assistance in the performance of operational-search tasks. Proposals are formulated for the statutory consolidation of principles, minimum procedural guarantees, differentiated documentation, risk assessment, state protection and prosecutorial supervision. It is substantiated that open legal guarantees should be combined with confidential regulation of specific tactical methods and forms of interaction.

Key words: confidential cooperation, operational-search activity, confidential person, legal certainty, voluntariness, conspiracy, security guarantees, covert investigative (search) actions, entrapment, prosecutorial supervision.

Дата першого надходження статті до видання: 29.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

УДК 342.9:364.4:005.584.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2026.49.25>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Холодков А. В.

orcid.org/0009-0003-2907-0248

ПОНЯТТЯ ТА СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПО НАДАННЮ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджено поняття та стадії адміністративного провадження з надання соціальних послуг крізь призму теорії адміністративного права та спеціального законодавства у сфері соціального захисту населення. Розкрито, що адміністративне провадження з надання соціальних послуг є послідовною, врегульованою нормами адміністративного та соціального законодавства діяльністю уповноважених органів системи надання соціальних послуг, соціального менеджера громади, надавачів соціальних послуг та інших залучених суб'єктів, спрямованою на розгляд індивідуальної справи особи або сім'ї, встановлення наявності складних життєвих обставин, оцінювання потреб, прийняття рішення про надання або відмову у наданні соціальних послуг, організацію їх фактичного надання, моніторинг результативності та можливе коригування або припинення такої підтримки. Обґрунтовано, що це провадження має комплексний характер, оскільки поєднує загальні положення Закону України «Про адміністративну процедуру» та спеціальні приписи Закону України «Про соціальні послуги».

Виокремлено класичні стадії адміністративного провадження з надання соціальних послуг: 1. відкриття провадження; 2. підготовка адміністративної справи до розгляду через виявлення випадку та оцінювання потреб; 3. розгляд справи по суті; 4. прийняття адміністративного акта про надання або відмову у наданні соціальних послуг; 5. організація виконання рішення шляхом розроблення індивідуального плану й укладення договору; 6. фактичне виконання адміністративного акта; 7. моніторинг, повторне оцінювання потреб, коригування або припинення надання соціальних послуг; 8. факультативна стадія адміністративного оскарження.

Зроблено висновок, що стадійність такого провадження забезпечує законність, обґрунтованість, послідовність, індивідуалізацію, своєчасність та ефективність надання соціальних послуг.

Ключові слова: адміністративне провадження, соціальні послуги, надання соціальних послуг, адміністративна процедура, ведення випадку, оцінювання потреб, індивідуальний план, адміністративний акт.

Постановка проблеми. Надання соціальних послуг в Україні є не лише формою соціальної підтримки осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а й особливим видом адміністративної діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації. У межах цієї діяльності приймаються індивідуальні рішення щодо конкретної особи або сім'ї, здійснюється оцінювання потреб, визначається вид соціальної послуги, розробляється індивідуальний план, укладається договір, організовується фактичне надання послуги та проводиться моніторинг її результативності. Саме тому надання соціальних послуг потребує розгляду не лише як соціального чи організаційного процесу, а і як адміністративного провадження, що має відповідати вимогам законності, обґрунтованості, своєчасності, пропорційності, індивідуального підходу та гарантування права особи на участь у розгляді її справи.

Проблемним залишається питання чіткого визначення стадій адміністративного провадження з надання соціальних послуг. На практиці окремі етапи цього процесу нерідко сприймаються як суто організаційні дії соціального менеджера або надавача соціальних послуг. Саме тому, наукове дослідження поняття та стадій адміністративного провадження з надання соціальних послуг є необхідним для формування цілісного уявлення про правову природу цього провадження, його місце у системі адміністративної процедури, особливості реалізації повноважень уповноважених органів, соціальних менеджерів і надавачів соціальних послуг, а також для забезпечення належного захисту прав отримувачів соціальних послуг.

Метою статті розкриття поняття та стадій адміністративного провадження по наданню соціальних послуг.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Питання поняття та стадій адміністративного провадження з надання соціальних послуг перебуває на перетині досліджень адміністративного права, адміністративного процесу, адміністративної процедури та права соціального захисту. У науковій літературі ця проблематика розглядається переважно через загальні положення про адміністративне провадження, адміністративний акт, процедурні гарантії особи, а також через спеціальні дослідження соціального захисту та організації надання соціальних послуг.

В. Б. Авер'янов у працях з адміністративного права досліджував правову природу публічного адміністрування, адміністративно-правовий статус органів виконавчої влади, їх компетенцію, функції та форми управлінської діяльності [1]. Його наукові положення мають значення для цієї статті, оскільки дозволяють розглядати надання соціальних послуг не лише як соціальну допомогу, а як врегульовану адміністративно-правову діяльність уповноважених суб'єктів.

В. К. Колпаков аналізував загальні засади адміністративного права, адміністративно-правові відносини, суб'єктів адміністративного права, форми та методи адміністративної діяльності [2]. У контексті теми статті його підхід є важливим для розуміння адміністративного провадження з надання соціальних послуг як послідовної діяльності адміністративного органу, що завершується прийняттям індивідуального рішення щодо конкретної особи або сім'ї.

О. В. Кузьменко у працях з адміністративного процесу та адміністративної процедури досліджувала стадійність адміністративного провадження, процедурні дії, адміністративні рішення та гарантії прав особи у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації [3]. Її наукові підходи є важливими для виокремлення класичних стадій провадження з надання соціальних послуг: відкриття провадження, підготовки справи, розгляду по суті, прийняття рішення, його виконання та оскарження.

Ю. П. Битяк розглядав питання адміністративно-правового регулювання діяльності органів виконавчої влади, адміністративного процесу та реалізації управлінських повноважень у публічній сфері [4]. Для теми статті це має значення, оскільки надання соціальних послуг передбачає реалізацію владно-організаційних повноважень уповноважених органів щодо прийняття рішення про надання або відмову у наданні соціальної послуги.

Н. Б. Болотіна досліджувала право соціального захисту, соціальні права людини, гарантії їх реалізації та правові форми соціального забезпечення [5]. Її наукові положення дозволяють розглядати адміністративне провадження з надання соціальних послуг як процедурний механізм реалізації права особи на соціальний захист.

С. М. Прилипко аналізував право соціального забезпечення, організаційно-правові форми соціального захисту та повноваження суб'єктів, які забезпечують реалізацію соціальних прав [6]. У межах цієї статті його підхід є важливим для обґрунтування того, що адміністративне провадження з надання соціальних послуг має не лише управлінський, а й гарантійний характер.

Т. В. Семигіна у своїх працях досліджувала соціальну роботу, оцінювання потреб осіб і сімей, організацію соціальних послуг у громаді та професійну діяльність фахівців соціальної сфери [7]. Її положення мають значення для розкриття спеціальної стадії провадження – оцінювання потреб отримувача соціальних послуг, оскільки саме ця стадія формує фактичну основу для прийняття адміністративного акта.

О. В. Безпалько досліджувала соціальну роботу в громаді, організацію соціальної підтримки сімей, дітей і молоді, а також взаємодію суб'єктів соціальної роботи на місцевому рівні [8]. У контексті теми статті її наукові положення дозволяють розкрити значення територіальної громади, соціального менеджера та надавачів соціальних послуг у практичній реалізації адміністративного провадження.

І. Д. Зверева аналізувала зміст соціальної роботи, діяльність соціальних служб, підтримку осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [9]. Її дослідження мають значення для розуміння того, що провадження з надання соціальних послуг не завершується прийняттям рішення, а передбачає подальше виконання індивідуального плану, соціальний супровід, моніторинг і оцінку результативності допомоги.

Отже, аналіз наукових досліджень свідчить, що теоретичну основу статті становлять праці з адміністративного права, адміністративного процесу, права соціального захисту та соціальної роботи. Водночас питання адміністративного провадження з надання соціальних послуг потребує подальшого комплексного дослідження, оскільки воно поєднує класичні стадії адміністративного провадження зі спеціальними елементами соціального законодавства: веденням випадку, оцінюванням потреб, прийняттям рішення про надання соціальних послуг, розробленням індивідуального плану, укладенням договору, виконанням соціальної послуги, моніторингом та адміністративним оскарженням.

Виклад основного матеріалу. У теорії адміністративного права адміністративне провадження традиційно розглядається як урегульована нормами адміністративного права послідовна діяльність уповноваженого суб'єкта публічної адміністрації щодо розгляду індивідуальної адміністративної справи, встановлення фактичних обставин, прийняття адміністративного акта та забезпечення його виконання. Такий підхід узгоджується із положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру», відповідно до якого адміністративне провадження є сукупністю процедурних дій, що вчиняються адміністративним органом, і процедурних рішень з розгляду та вирішення справи, що завершується прийняттям і, у необхідних випадках, виконанням адміністративного акта [10].

У сфері надання соціальних послуг адміністративне провадження має спеціальний предмет, оскільки його зміст пов'язаний із реалізацією права особи або сім'ї на соціальну підтримку. Закон України «Про соціальні послуги» прямо передбачає, що відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання та припинення дії адміністративних актів у сфері надання соціальних послуг регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених спеціальним законом [11]. Отже, адміністративне провадження у цій сфері має комплексний характер, оскільки поєднує загальні положення адміністративної процедури та спеціальні правила організації соціальних послуг.

Адміністративне провадження з надання соціальних послуг можна визначити як урегульовану нормами адміністративного та соціального законодавства послідовну діяльність уповноваженого органу системи надання соціальних послуг, соціального менеджера громади, надавача соціальних послуг та інших залучених суб'єктів, спрямовану на розгляд індивідуальної справи особи або сім'ї, встановлення наявності складних життєвих обставин чи ризику їх виникнення, оцінювання потреб у соціальних послугах, прийняття рішення про надання або відмову у наданні соціальних послуг, організацію їх фактичного надання, моніторинг результативності та, у разі необхідності, перегляд, продовження або припинення надання таких послуг.

З точки зору теорії адміністративного права стадії адміністративного провадження відображають логічну послідовність руху індивідуальної адміністративної справи: від її порушення до прийняття рішення, виконання цього рішення та контролю за його реалізацією. У сфері соціальних послуг така класична стадійність конкретизується положеннями Закону України «Про соціальні послуги», який передбачає ведення випадку як спеціальну форму організації надання соціальних послуг. Відповідно до статті 18 цього Закону, ведення випадку включає аналіз заяви, звернення або повідомлення; оцінювання потреб; прийняття рішення; розроблення індивідуального плану; укладення договору; виконання договору та індивідуального плану; здійснення моніторингу надання соціальних послуг і оцінки їх якості [11].

Першою стадією адміністративного провадження з надання соціальних послуг є відкриття, або порушення, адміністративного провадження. У класичному адміністративно-правовому розумінні ця стадія полягає у виникненні підстав для розгляду індивідуальної справи адміністративним органом. У сфері соціальних послуг такою підставою може бути заява особи, звернення її законного представника, повідомлення про особу або сім'ю, яка перебуває у складних життєвих обставинах, а також виявлення такої особи чи сім'ї уповноваженим суб'єктом. Відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги», ведення випадку починається з аналізу заяви, звернення про надання соціальних послуг або повідомлення про осіб чи сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або у ситуаціях, що загрожують життю чи здоров'ю особи [11].

Практичне значення цієї стадії полягає в тому, що саме на ній уповноважений орган або соціальний менеджер громади отримує первинну інформацію про можливу потребу особи або сім'ї у соціальній підтримці. Наприклад, адміністративне провадження може бути відкрито за заявою одинокої особи похилого віку про надання послуги догляду вдома, за повідомленням закладу освіти про дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах, або за зверненням внутрішньо переміщеної особи щодо потреби у тимчасовому розміщенні, консультуванні чи соціальному супроводі.

Другою стадією є підготовка адміністративної справи до розгляду. У теорії адміністративного права ця стадія охоплює збирання необхідних матеріалів, уточнення обставин справи, витребування документів, залучення необхідних фахівців і підготовку справи до вирішення по суті. У сфері соціальних послуг ця стадія проявляється через виявлення випадку та оцінювання потреб особи або сім'ї. Відповідно до статті 20 Закону України «Про соціальні послуги», оцінювання потреб здійснюється шляхом аналізу документів, фактів та інформації, зібраних під час спілкування з особою або сім'єю, їхнім найближчим оточенням, а також отриманих від юридичних і фізичних осіб у встановленому порядку [11].

Постанова Кабінету Міністрів України № 64 «Деякі питання організації надання соціальних послуг» деталізує зміст цієї стадії. Зокрема, первинне оцінювання потреб визначається як збір, узагальнення та аналіз характеристик функціонування особи або сім'ї, рівня складності проблем, їх впливу на життєдіяльність, ресурсів та обмежень особи або сім'ї, а також спроможності самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив таких проблем [12]. Тобто на цій стадії адміністративний орган не лише формально перевіряє документи, а й встановлює реальний соціальний стан особи, характер її потреб, рівень ризику та можливі способи соціального втручання.

Третьою стадією є розгляд адміністративної справи по суті. Її зміст полягає у правовій та фактичній оцінці зібраних матеріалів, результатів оцінювання потреб, заяв, повідомлень, документів, пояснень особи, висновків соціального менеджера, а у складних випадках – інформації інших фахівців і суб'єктів міжвідомчої взаємодії. На цій стадії уповноважений орган має встановити, чи належить особа або сім'я до отримувачів соціальних послуг, чи наявні складні життєві обставини або ризик їх виникнення, які саме соціальні послуги необхідні, у якому обсязі, на який строк, у якій формі та за рахунок яких джерел вони можуть бути надані.

Важливим є те, що розгляд справи по суті має здійснюватися з урахуванням принципів адміністративної процедури. Закон України «Про адміністративну процедуру» закріплює принципи верховенства права, законності, обґрунтованості, безсторонності, пропорційності, відкритості, своєчасності, ефективності, офіційності, гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні та гарантування ефективних засобів правового захисту [10]. У справах щодо соціальних послуг ці принципи мають особливе значення, оскільки рішення адміністративного органу безпосередньо впливає на можливість особи отримати догляд, підтримку, супровід, притулок, консультування чи іншу необхідну соціальну послугу.

Четвертою стадією є прийняття адміністративного акта. У сфері соціальних послуг таким актом є рішення про надання або відмову у наданні соціальних послуг. Відповідно до статті 21 Закону України «Про соціальні послуги», рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів приймає уповноважений орган системи надання соціальних послуг, а у визначених законом випадках таке право може бути надано надавачам соціальних послуг [11]. Це рішення має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретної особи або сім'ї та визначає їх право на отримання певної соціальної послуги.

Стаття 21 Закону України «Про соціальні послуги» встановлює також строки прийняття такого рішення. Загальне рішення про надання або відмову у наданні соціальних послуг приймається протягом десяти робочих днів з дня одержання заяви, звернення чи повідомлення за результатами оцінювання потреб особи або сім'ї. У разі екстреного кризового надання соціальних послуг рішення приймається невідкладно, не пізніше однієї доби з моменту одержання відповідної заяви, звернення чи повідомлення [11]. Практично це означає, що у випадку загрози життю або здоров'ю особи, наприклад у ситуації домашнього насильства, залишення

без житла чи без догляду, адміністративне провадження має здійснюватися у скороченому порядку з метою негайного захисту особи.

П'ятою стадією є організація виконання прийнятого рішення. У класичному розумінні адміністративного права виконання адміністративного акта означає фактичну реалізацію правових наслідків, визначених індивідуальним рішенням адміністративного органу. У сфері соціальних послуг ця стадія конкретизується через розроблення індивідуального плану, укладення договору про надання соціальних послуг та визначення надавача. Відповідно до статті 22 Закону України «Про соціальні послуги», договір про надання соціальних послуг укладається у письмовій формі між надавачем та отримувачем соціальних послуг або його законним представником, а невід'ємною частиною такого договору є індивідуальний план надання соціальних послуг [11].

Індивідуальний план має важливе юридичне й організаційне значення, оскільки конкретизує зміст рішення про надання соціальної послуги. У ньому визначаються заходи, ресурси, періодичність, строки виконання, відповідальні виконавці та очікувані результати [11]. Наприклад, у разі соціального супроводу сім'ї індивідуальний план може передбачати консультування, психологічну підтримку, допомогу в оформленні документів, взаємодію із закладом освіти, службою у справах дітей, медичним закладом або центром зайнятості.

Шостою стадією є фактичне виконання адміністративного акта, тобто безпосереднє надання соціальних послуг. На цій стадії надавач соціальних послуг виконує договір та індивідуальний план, залучає необхідних фахівців, за потреби формує мультидисциплінарну команду, забезпечує взаємодію з іншими суб'єктами та документує надані послуги. Постанова Кабінету Міністрів України № 64 «Деякі питання організації надання соціальних послуг» передбачає, що виконання індивідуального плану охоплює організацію безперервного процесу виконання завдань і заходів, координацію між суб'єктами системи надання соціальних послуг, направлення отримувача до надавачів публічних послуг та супровід отримувача під час виконання завдань і заходів індивідуального плану.

Сьоомою стадією є моніторинг виконання рішення, повторне оцінювання потреб та оцінка результативності соціальних послуг. У класичному адміністративно-правовому розумінні цю стадію можна розглядати як контрольну та коригувальну стадію провадження, що настає після прийняття і початку виконання адміністративного акта. Відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги», ведення випадку включає здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості [11]. Постанова Кабінету Міністрів України № 64 «Деякі питання організації надання соціальних послуг» визначає, що у процесі виконання індивідуального плану здійснюється моніторинг його виконання, а у разі виявлення невідповідності заходів потребам отримувача проводиться повторне поглиблене оцінювання потреб і вносяться зміни до індивідуального плану [12].

Повторне оцінювання потреб має особливе значення, оскільки дозволяє перевірити не лише факт надання соціальної послуги, а й її ефективність. Постанова Кабінету Міністрів України № 64 «Деякі питання організації надання соціальних послуг» визначає повторне оцінювання потреб як аналіз ефективності та результативності наданих соціальних послуг, за результатами якого приймається рішення про припинення, продовження надання соціальних послуг або коригування індивідуального плану [12]. Отже, провадження з надання соціальних послуг не завершується формальним прийняттям рішення; воно передбачає подальше відстеження того, чи досягнуто очікуваного соціального результату.

Окремо слід виокремити факультативну стадію адміністративного оскарження. Вона не є обов'язковою для кожного адміністративного провадження, однак має важливе гарантійне значення. Відповідно до статті 21 Закону України «Про соціальні послуги», рішення про відмову у наданні соціальної послуги може бути оскаржене в адміністративному порядку відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» та/або до адміністративного суду [11]. З позиції теорії адміністративного права ця стадія забезпечує перевірку законності й обґрунтованості прийнятого адміністративного акта, захист прав особи та можливість виправлення помилки адміністративного органу без обов'язкового звернення до суду [1; 2].

Таким чином, адміністративне провадження з надання соціальних послуг у класичному адміністративно-правовому розумінні доцільно поділяти на такі стадії: 1) відкриття адміністративного провадження; 2) підготовка адміністративної справи до розгляду через виявлення випадку та оцінювання потреб; 3) розгляд справи по суті; 4) прийняття адміністративного акта про надання або відмову у наданні соціальних послуг; 5) організація виконання рішення через індивідуальний план і договір; 6) фактичне виконання адміністративного акта шляхом надання соціальної послуги; 7) моніторинг, повторне оцінювання потреб, коригування або припинення надання соціальних послуг; 8) факультативна стадія адміністративного оскарження. Така стадійність дозволяє забезпечити законність, послідовність, обґрунтованість, індивідуалізацію та ефективність адміністративного провадження у сфері надання соціальних послуг.

Використана література:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / редкол.: В. Б. Авер'янов та ін. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
3. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права : монографія. Київ : Атіка, 2006. 272 с.
4. Адміністративне право України : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2010. 624 с.
5. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 615 с.
6. Прилипко С. М. Право соціального забезпечення України : підручник. Харків : Право, 2014. 456 с.
7. Семигіна Т. В. Соціальна робота у громадах: сучасні підходи та виклики. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 120 с.
8. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
9. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
10. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 15. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>
11. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19>
12. Деякі питання організації надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2026 року № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64-2026-%D0%BF>

References:

1. Averianov, V. B. (Ed.). (2004). *Administrativne pravo Ukrainy. Akademichniy kurs: pidruchnyk: u 2 t. T. 1. Zahalna chastyna* [Administrative Law of Ukraine. Academic course: textbook: in 2 vols. Vol. 1. General part]. Kyiv: Yurydychna dumka 584 p. [in Ukrainian].
2. Kolpakov, V. K. (2003). *Administrativne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Administrative Law of Ukraine: textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter 544 p. [in Ukrainian].
3. Kuzmenko, O. V. (2006). *Administrativnyi protses u paradyhmi prava: monohrafiia* [Administrative process in the paradigm of law: monograph]. Kyiv: Atika 272 p. [in Ukrainian].
4. Bytiak, Yu. P. (Ed.). (2010). *Administrativne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Administrative Law of Ukraine: textbook]. Kharkiv: Pravo 624 p. [in Ukrainian].
5. Bolotina, N. B. (2005). *Pravo sotsialnoho zakhystu Ukrainy: navchalnyi posibnyk* [Social Protection Law of Ukraine: textbook]. Kyiv: Znannia 615 p. [in Ukrainian].
6. Prylypko, S. M. (2014). *Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy: pidruchnyk* [Social Security Law of Ukraine: textbook]. Kharkiv: Pravo 456 p. [in Ukrainian].
7. Semyhina, T. V. (2020). *Sotsialna robota u hromadakh: suchasni pidkhody ta vyklyky* [Social work in communities: modern approaches and challenges]. Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu 120 p. [in Ukrainian].
8. Bezpalko, O. V. (2005). *Sotsialna robota v hromadi: navchalnyi posibnyk* [Social work in the community: textbook]. Kyiv: Tsentrv navchalnoi literatury 176 p. [in Ukrainian].
9. Zvierieva, I. D. (2004). *Sotsialna robota v Ukraini: navchalnyi posibnyk* [Social work in Ukraine: textbook]. Kyiv: Tsentrv navchalnoi literatury 256 p. [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro administratyvnu protseduru vid 17.02.2022 № 2073-IX [On Administrative Procedure of February 17, 2022 № 2073-IX]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 15, art. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Pro sotsialni posluhy vid 17.01.2019 № 2671-VIII [On Social Services of January 17, 2019 № 2671-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 18, art. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> [in Ukrainian].
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2026). Deiaki pytannia orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh vid 14.01.2026 № 64 [Some Issues of Organizing the Provision of Social Services of January 14, 2026 № 64]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64-2026-%D0%BF> [in Ukrainian].

Kholodkov A. V. Concept and stages of administrative proceedings on the provision of social services

The article examines the concept and stages of administrative proceedings on the provision of social services through the prism of the theory of administrative law and special legislation in the field of social protection of the population. It is revealed that administrative proceedings on the provision of social services are a consistent, regulated by the norms of administrative and social legislation activity of the authorized bodies of the system of social services provision, the social manager of the community, providers of social services and other involved entities, aimed at considering the individual case of a person or family, establishing the presence of difficult life circumstances, assessing needs, making a decision on the provision or refusal to provide social services, organizing their actual provision, monitoring effectiveness and possible adjustment or termination of such support. It is substantiated that this proceeding is of a complex nature, since it combines the general provisions of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure» and special provisions of the Law of Ukraine «On Social Services».

The classic stages of administrative proceedings for the provision of social services are distinguished: 1. opening of proceedings; 2. preparation of the administrative case for consideration through case identification and needs assessment; 3. consideration of the case on the merits; 4. adoption of an administrative act on the provision or refusal to provide social services; 5. organization of the implementation of the decision by developing an individual plan and concluding a contract; 6. actual implementation of the administrative act; 7. monitoring, re-assessment of needs, adjustment or termination of the provision of social services; 8. optional stage of administrative appeal.

It is concluded that the stage-based nature of such proceedings ensures the legality, validity, consistency, individualization, timeliness and effectiveness of the provision of social services.

Key words: *administrative proceedings, social services, provision of social services, administrative procedure, case management, needs assessment, individual plan, administrative act.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено поняття та класифікацію адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки. Обґрунтовано, що екологічна безпека не може бути забезпечена лише шляхом проголошення стратегічних цілей або закріплення загальних обов'язків держави у природоохоронній сфері. Реальне досягнення безпечного стану довілля потребує системи конкретних адміністративно-правових засобів, за допомогою яких суб'єкти публічної адміністрації попереджають екологічні ризики, впорядковують діяльність суб'єктів господарювання, здійснюють контроль, застосовують примусові заходи та забезпечують відновлення порушеного екологічного стану.

Запропоновано розглядати адміністративно-правові засоби забезпечення екологічної безпеки як установлені нормами адміністративного права способи, прийоми, процедури та інструменти владно-організуючого впливу суб'єктів публічної адміністрації, спрямовані на попередження екологічних загроз, припинення небезпечної діяльності, мінімізацію шкоди довіллю, охорону життя і здоров'я людини та забезпечення належного функціонування екологічно значущих суспільних відносин.

Визначено, що такі засоби мають публічно-правовий, превентивний, владно-організаційний і відновлювальний характер. Обґрунтовано доцільність їх класифікації за функціональним призначенням, характером впливу, суб'єктом застосування, стадією реагування на екологічну загрозу, юридичними наслідками та ступенем обов'язковості. Наголошено, що класифікація адміністративно-правових засобів має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє впорядковувати діяльність публічної адміністрації, уникнути дублювання повноважень, визначити оптимальний засіб реагування та підвищити результативність забезпечення екологічної безпеки.

Ключові слова: адміністративно-правові засоби, екологічна безпека, публічне адміністрування, класифікація, державний контроль, адміністративний примус, превенція, екологічні ризики.

Постановка проблеми. Забезпечення екологічної безпеки потребує не лише визначення загальних цілей державної екологічної політики, а й чіткого розуміння тих адміністративно-правових засобів, за допомогою яких ці цілі можуть бути реально досягнуті. У сучасних умовах екологічні загрози мають різну природу, інтенсивність і наслідки, тому однакові управлінські рішення не можуть бути ефективними для всіх ситуацій. Проблема полягає в тому, що адміністративно-правові засоби у сфері екологічної безпеки часто розглядаються фрагментарно, без належного розмежування їх змісту, функціонального призначення та юридичних наслідків. Це ускладнює вибір належного інструменту реагування, створює ризик дублювання повноважень і знижує практичну результативність публічного адміністрування. Особливого значення набуває формування науково обґрунтованої класифікації таких засобів, яка дозволить впорядковувати їх застосування залежно від характеру екологічної загрози, стадії реагування та компетенції відповідного суб'єкта. Саме тому дослідження поняття та класифікації адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки має важливе теоретичне і прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання адміністративно-правових засобів традиційно досліджуються у межах загальної теорії адміністративного права, науки публічного адміністрування та адміністративно-правового механізму регулювання суспільних відносин. Значний внесок у формування наукових підходів до розуміння засобів адміністративно-правового впливу, методів публічного адміністрування, адміністративного примусу, контролю та відповідальності зробили В. Авер'янов, Ю. Битяк, В. Галунько, І. Голосніченко, Т. Коломоець, В. Колпаков, О. Кузьменко, Р. Мельник, Д. Лук'янець та інші науковці. У їхніх працях адміністративно-правові засоби розглядаються як інструменти практичної реалізації

владних повноважень, організації управлінської діяльності та забезпечення виконання вимог законодавства. Загальнотеоретичні та адміністративно-правові питання екологічної безпеки розкривалися у працях О. Безпалової, І. Городецької, Л. Ємець, Т. Кагановської, І. Казанчук, Д. Клапоущака, Д. Лазаренка, І. Личенко, Л. Остапенко, Х. Марич, М. Сірант та інших авторів. У цих дослідженнях екологічна безпека аналізується як об'єкт адміністративно-правового регулювання, складова національної безпеки, напрям державної екологічної політики, сфера державного нагляду, контролю, адміністративної відповідальності та діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації. Окреме значення мають праці, присвячені правовим засобам охорони довкілля, екологічному контролю, оцінці впливу на довкілля, стратегічній екологічній оцінці, дозвільним процедурам, адміністративній відповідальності за екологічні правопорушення та відновленню порушеного стану природного середовища. У цьому напрямі науковий інтерес становлять дослідження О. Андрійко, А. Гетьмана, М. Краснової, Н. Малишевої, Ю. Шемшученка, В. Андрейцева, О. Вінник, Є. Позняк, а також сучасні праці, у яких екологічна безпека розглядається крізь призму ризик-орієнтованого контролю, цифрового моніторингу та відновлення територій.

Водночас безпосередньо питання поняття та класифікації адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки залишається недостатньо систематизованим. Наявні дослідження здебільшого розкривають окремі інструменти правового впливу, зокрема контроль, нагляд, дозвіл, примус, відповідальність або моніторинг, однак не завжди формують цілісне уявлення про їх місце в єдиній системі забезпечення екологічної безпеки. Саме тому потребує окремого наукового аналізу питання про сутність адміністративно-правових засобів, їх ознаки, критерії класифікації та значення для практичного публічного адміністрування у сфері екологічної безпеки.

Мета і завдання дослідження є визначення поняття адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки, з'ясування їх основних ознак та обґрунтування науково доцільної класифікації таких засобів з урахуванням їх функціонального призначення, характеру впливу, юридичних наслідків і ролі в системі публічного адміністрування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки доцільно починати з розмежування кількох суміжних категорій: «правовий засіб», «адміністративно-правовий засіб», «метод», «форма» та «інструмент публічного адміністрування». Їх не можна ототожнювати, оскільки кожна з цих категорій розкриває окремий аспект правового впливу. Правовий засіб відповідає на питання, за допомогою чого досягається юридично значущий результат. Метод показує спосіб впливу на поведінку учасників правовідносин. Форма відображає зовнішнє вираження управлінської дії. Інструмент публічного адміністрування характеризує практичний механізм реалізації повноважень суб'єкта публічної адміністрації.

У науковій літературі правові засоби розглядаються як універсальна категорія, що дає можливість сприймати право не лише як систему заборон, приписів і дозволів, а як систему дієвих правових інструментів досягнення певної мети та задоволення публічного або приватного інтересу [1, с. 75–80]. Такий підхід має важливе значення для сфери екологічної безпеки, оскільки її забезпечення потребує не загального проголошення екологічних цілей, а добору конкретних правових засобів, здатних впливати на поведінку суб'єктів господарювання, органів публічної адміністрації та інших учасників екологічно значущих відносин.

У підручнику «Адміністративне право України. Повний курс» інструменти публічного адміністрування розкриваються як зовнішній вираз однорідних за характером і правовою природою адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, що реалізуються в межах компетенції з метою досягнення бажаного публічного результату [2, с. 202–206]. Це положення дозволяє зробити висновок, що адміністративно-правовий засіб не існує поза діяльністю суб'єкта публічної адміністрації. Він завжди пов'язаний із компетенцією, процедурою, юридичним наслідком і публічною метою.

М. Сірант, досліджуючи інструментальну основу механізму адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки, зазначає, що цей механізм охоплює методи,

форми, контрольно-наглядові інструменти, екологічний моніторинг, нормативи, ліміти, правила, інструкції, регламенти, а також заходи превенції та профілактики правопорушень в екологічній сфері [3, с. 158–165]. Цей підхід є важливим, оскільки показує багатокомпонентність адміністративно-правового впливу у сфері екологічної безпеки. Водночас він потребує подальшого уточнення саме з позиції класифікації засобів, оскільки різні за юридичною природою інструменти не можуть застосовуватися однаково.

Л. Ємець, аналізуючи адміністративно-правові форми управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави, звертає увагу на видання нормативних та індивідуальних актів управління, укладення адміністративних договорів, а також вчинення інших юридично значущих дій дозвольного та ліцензійного характеру [4, с. 62–67]. Це дозволяє відмежувати адміністративно-правові засоби від суто організаційних дій. Якщо організаційна дія може забезпечувати внутрішню упорядкованість роботи органу, то адміністративно-правовий засіб спрямований на виникнення, зміну, припинення або забезпечення реалізації прав і обов'язків у сфері екологічної безпеки.

На нашу думку, **адміністративно-правові засоби забезпечення екологічної безпеки можна визначити** як установлені нормами адміністративного права способи, процедури, приписи, дозволи, заборони, контрольні, превентивні, примусові, інформаційні та відновлювальні інструменти діяльності суб'єктів публічної адміністрації, спрямовані на попередження екологічних загроз, регулювання екологічно значущої поведінки, припинення небезпечної діяльності, мінімізацію шкоди довкіллю та забезпечення безпечних умов життя і здоров'я людини.

Запропоноване визначення дозволяє виокремити **основні ознаки адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки**. По-перше, вони мають публічно-правовий характер, оскільки застосовуються у сфері реалізації публічного інтересу. По-друге, вони здійснюються уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації в межах компетенції. По-третє, їх зміст визначається нормами адміністративного та екологічного законодавства. По-четверте, вони спрямовані не лише на реагування на порушення, а й на попередження екологічної шкоди. По-п'яте, вони мають юридичні наслідки для адресатів управлінського впливу. По-шосте, їх ефективність залежить від відповідності обраного засобу характеру конкретної екологічної загрози.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплює правові, економічні та соціальні основи організації охорони довкілля і визначає екологічну безпеку через стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [5]. Це положення має значення для класифікації адміністративно-правових засобів, оскільки орієнтує їх не лише на охорону природних об'єктів, а й на запобігання небезпеці для людини, суспільства і територій.

Класифікація адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки повинна мати не формальний, а функціональний характер. Вона має показувати, який засіб, на якій стадії, яким суб'єктом і з якими юридичними наслідками може бути застосований. Без такої класифікації адміністративно-правові засоби сприймаються як невпорядкований перелік дозволів, приписів, перевірок, процедур, санкцій і програмних документів. Це ускладнює їх практичне застосування та не дозволяє оцінити їхню реальну роль у забезпеченні екологічної безпеки.

За функціональним призначенням адміністративно-правові засоби забезпечення екологічної безпеки доцільно поділяти на регулятивні, превентивні, дозвольні, контрольно-наглядові, примусові, відновлювальні та інформаційні.

Регулятивні засоби встановлюють загальні правила поведінки у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки. До них належать нормативно-правові акти, екологічні нормативи, правила, ліміти, стандарти, вимоги до використання природних ресурсів, поводження з відходами, здійснення господарської діяльності та охорони окремих природних об'єктів. Їх значення полягає в тому, що вони формують первинну правову модель належної поведінки.

Превентивні засоби спрямовані на недопущення виникнення екологічної шкоди. До них належать оцінка впливу на довкілля, стратегічна екологічна оцінка, екологічний моніторинг,

попереднє інформування, громадське обговорення, прогнозування ризиків та встановлення умов провадження екологічно значущої діяльності. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» передбачає обов'язковість такої оцінки до прийняття рішення про провадження планованої діяльності, що підкреслює її превентивне призначення [6]. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» спрямований на інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування [7]. Отже, ці засоби діють до того, як екологічна шкода фактично виникла.

Дозвільні засоби забезпечують адміністративне санкціонування діяльності, яка може мати вплив на довкілля. Їх сутність полягає у тому, що певна діяльність допускається лише за наявності відповідного дозволу, висновку, погодження або іншого індивідуального адміністративного акта. У сфері екологічної безпеки дозвільні засоби не мають сприйматися як формальне надання права на діяльність. Їх призначення полягає у встановленні умов, меж і вимог, за яких така діяльність не повинна створювати неприпустимих екологічних ризиків.

Контрольно-наглядові засоби забезпечують перевірку дотримання встановлених вимог. До них належать планові та позапланові заходи державного нагляду, перевірки, складання актів, надання приписів, контроль виконання рішень, моніторинг впливу на довкілля. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» визначає правові та організаційні засади здійснення державного нагляду у сфері господарської діяльності [8]. Для екологічної безпеки такі засоби мають особливе значення, оскільки саме через контроль виявляється розрив між формально встановленими вимогами і фактичним станом їх виконання.

Примусові засоби застосовуються тоді, коли добровільне виконання вимог не забезпечує належного рівня екологічної безпеки або коли існує потреба у припиненні небезпечної поведінки. До них можна віднести приписи про усунення порушень, зупинення певних видів діяльності, анулювання дозволів, адміністративні стягнення, інші заходи адміністративного впливу. Їх призначення полягає не лише в покаранні, а й у припиненні або недопущенні продовження екологічно небезпечної діяльності.

Відновлювальні засоби спрямовані на усунення наслідків порушення екологічної безпеки. До них належать обов'язок відновити порушений стан довкілля, ліквідувати наслідки забруднення, здійснити рекультивацию, прибрати небезпечні відходи, виконати природоохоронні заходи або відшкодувати завдану шкоду. Їх специфіка полягає у тому, що вони не обмежуються констатацією порушення, а спрямовані на повернення екологічно значущих відносин до належного стану.

Інформаційні засоби забезпечують відкритість екологічно значущих даних, доступ до інформації, функціонування реєстрів, повідомлення громадськості, електронну взаємодію та документування управлінських рішень. У сучасних умовах вони набувають самостійного значення, оскільки без достовірної інформації неможливо обрати належний адміністративно-правовий засіб. Інформаційний засіб не є допоміжним, оскільки він забезпечує основу для оцінки ризику, ухвалення рішення, контролю та подальшого відновлення.

За характером правового впливу адміністративно-правові засоби можна поділяти на зобов'язувальні, заборонні, дозвільні, обмежувальні, стимулюючі та санкційні. Зобов'язувальні засоби покладають на суб'єктів обов'язок діяти певним чином, наприклад здійснювати моніторинг, подавати інформацію, виконувати природоохоронні заходи. Заборонні засоби не допускають певної поведінки, якщо вона створює екологічну небезпеку. Дозвільні засоби допускають діяльність лише після перевірки її відповідності встановленим вимогам. Обмежувальні засоби звужують межі дозволеної діяльності через ліміти, умови або спеціальні режими. Стимулюючі засоби заохочують екологічно відповідальну поведінку. Санкційні засоби застосовуються у випадку порушення встановлених правил.

За стадією реагування на екологічну загрозу адміністративно-правові засоби доцільно поділяти на попередні, поточні та наступні. Попередні засоби застосовуються до початку діяльності або до виникнення негативних наслідків. До них належать стратегічна екологічна оцінка, оцінка впливу на довкілля, дозвільні процедури, встановлення нормативів і умов діяльності.

Поточні засоби застосовуються під час здійснення діяльності та включають контроль, моніторинг, звітність, перевірки, виконання приписів. Наступні засоби застосовуються після виявлення порушення або шкоди і охоплюють примус, відповідальність, відшкодування, відновлення та контроль за усуненням наслідків.

За юридичними наслідками адміністративно-правові засоби можна поділяти на правовстановлюючі, правореалізаційні, правозабезпечувальні, правоприпиняючі та правовідновлювальні. Правовстановлюючі засоби створюють загальні правила поведінки. Правореалізаційні забезпечують практичне здійснення прав і обов'язків. Правозабезпечувальні гарантують виконання екологічних вимог через контроль, моніторинг і процедури. Правоприпиняючі спрямовані на зупинення порушення або небезпечної діяльності. Правовідновлювальні орієнтовані на усунення наслідків екологічної шкоди.

За формою зовнішнього вираження адміністративно-правові засоби можна поділяти на нормативні акти, індивідуальні адміністративні акти, адміністративні процедури, адміністративні договори, юридично значущі дії та фактичні дії суб'єктів публічної адміністрації. Закон України «Про адміністративну процедуру» визначає адміністративний акт як рішення або юридично значущу дію індивідуального характеру, прийняту адміністративним органом для вирішення конкретної справи. У сфері екологічної безпеки саме індивідуальні акти часто є формою застосування конкретного адміністративно-правового засобу, зокрема дозволу, припису, погодження, висновку або рішення про застосування заходів впливу.

За суб'єктом застосування адміністративно-правові засоби можна класифікувати на ті, що застосовуються центральними органами виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами державного нагляду, спеціально уповноваженими органами у сфері охорони довкілля, а також іншими суб'єктами публічної адміністрації. Такий критерій має практичне значення, оскільки один і той самий засіб може мати різний зміст залежно від суб'єкта, який його застосовує. Наприклад, нормативне регулювання, контроль, дозвіл і відновлювальний припис мають різні процедурні й правові наслідки залежно від компетенції відповідного органу.

Окремо слід звернути увагу на проблемні питання класифікації адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки.

По-перше, проблемним є відсутність єдиного підходу до співвідношення понять «засіб», «форма», «метод» та «інструмент». У наукових працях ці категорії іноді використовуються як близькі за змістом, однак для правозастосування таке змішування є небажаним. На нашу думку, доцільно виходити з того, що *засіб є ширшою функціональною категорією, метод показує спосіб впливу, форма відображає зовнішнє вираження дії, а інструмент публічного адміністрування характеризує практичний механізм реалізації повноваження*.

По-друге, проблемним є фрагментарність нормативного закріплення таких засобів. Засоби забезпечення екологічної безпеки містяться у різних законах і підзаконних актах, що ускладнює їх системне застосування. Для подолання цієї проблеми *доцільно формувати функціональну матрицю адміністративно-правових засобів, у якій кожний засіб був би пов'язаний із конкретною стадією екологічного ризику, відповідальним суб'єктом, процедурою застосування та очікуваним юридичним результатом*.

По-третє, недостатньо послідовним є розмежування превентивних і примусових засобів. У сфері екологічної безпеки перевага має надаватися тим засобам, які не допускають виникнення шкоди. Примус є необхідним, але він не повинен замінювати профілактику, оцінювання ризиків, моніторинг і своєчасне інформування. Саме тому *адміністративно-правовий механізм має бути побудований за логікою пріоритетності попередження, а не лише реагування*.

По-четверте, проблемним залишається вибір належного засобу залежно від характеру екологічної загрози. Одна ситуація потребує інформаційного реагування, інша потребує дозвільного обмеження, третя потребує негайного припинення діяльності. Для подолання цієї проблеми *необхідно нормативно та методично закріплювати ризик-орієнтований підхід, за якого інтенсивність адміністративно-правового засобу відповідає рівню небезпеки*.

По-п'яте, потребує розвитку система інформаційних і цифрових засобів. Екологічна безпека залежить від доступності даних про стан довкілля, джерела небезпеки, результати оцінок, дозволи, перевірки та виконання приписів. Якщо такі дані перебувають у різних реєстрах і не пов'язані між собою, адміністративно-правові засоби втрачають частину своєї ефективності. *Доцільним є подальше об'єднання екологічно значущої інформації в електронні системи, доступні для уповноважених органів, суб'єктів господарювання та громадськості в межах, визначених законом.*

По-шосте, недостатньо розвиненим є відновлювальний блок адміністративно-правових засобів. У багатьох випадках акцент робиться на виявленні порушення та застосуванні санкції, тоді як екологічна безпека потребує реального усунення наслідків. *Тому поряд із контролем і відповідальністю необхідно посилювати значення приписів про відновлення, обов'язкового виконання природоохоронних заходів, контролю за фактичним усуненням шкоди та персоніфікації відповідальності за невиконання відновлювальних рішень.*

Висновки. Адміністративно-правові засоби забезпечення екологічної безпеки є самостійною правовою категорією, через яку розкривається практична здатність адміністративного права впливати на екологічно значущі суспільні відносини. Їх зміст не зводиться до окремих дозволів, перевірок, приписів або санкцій. Йдеться про систему нормативно визначених способів публічно-владного впливу, спрямованих на попередження, виявлення, припинення та усунення екологічних загроз.

Ефективність адміністративно-правових засобів забезпечення екологічної безпеки залежить не від їх кількості, а від системності, узгодженості та відповідності конкретній управлінській ситуації. Подальше удосконалення цієї сфери має бути спрямоване на усунення термінологічної невизначеності, посилення превентивного характеру правового впливу, розвиток цифрових інструментів, чітке розмежування компетенції суб'єктів публічної адміністрації та зміцнення відновлювального блоку адміністративно-правового механізму.

Використана література:

1. Мазурик Р. В. Адміністративно-правові засоби як універсальні інструменти регулювання публічно-правових відносин у сфері організації прокурорської діяльності. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 4(79). Т. 2. С. 75–82. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4-2.14>
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Halunko.P.Administrativno-pravo-Ukrayiny.-2021.pdf
3. Сірант М. Механізми адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки: інструментальна основа. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2020. № 3(27). С. 158–165. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2020.27.158>
4. Ємець Л. Адміністративно-правові форми управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 62–67. URL: <https://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/7/13.pdf>
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
6. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 29. Ст. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>
7. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року № 2354-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 16. Ст. 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>
8. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 року № 877-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 29. Ст. 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>

References:

1. Mazuryk R.V. (2020). Administrativno-pravovi zasoby yak universalni instrumenty rehuliuвання publichno-pravovykh vidnosyn u sferi orhanizatsii prokurorskoï diialnosti [Administrative and legal

- means as universal instruments for regulating public-law relations in the field of prosecutorial activity organization]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*, 4(79), Vol. 2, 75–82. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4-2.14> [in Ukrainian].
2. Halunko V., Dikhtievskiy P., Kuzmenko O. et al. (2021). *Administrativne pravo Ukrainy. Povnyi kurs* [Administrative Law of Ukraine. Full Course]. Kherson: OLDI-PLIUS, 656 p. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Halunko.P.Administrativne-pravo-Ukrayiny.-2021.pdf [in Ukrainian].
 3. Sirant M. (2020). *Mekhanizmy administrativno-pravovoho rehuliuвання zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky: instrumentalna osnova* [Mechanisms of administrative and legal regulation of environmental security: instrumental basis]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: Yurydychni nauky, 3(27), 158–165. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2020.27.158> [in Ukrainian].
 4. Yemets L. (2017). *Administrativno-pravovi formy upravlinnia u sferi zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky derzhavy* [Administrative and legal forms of management in the field of ensuring environmental safety of the state]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 7, 62–67. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/7/13.pdf> [in Ukrainian].
 5. Verkhovna Rada Ukrainy (1991). *Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy* [On Environmental Protection: Law of Ukraine]. Kyiv. no. 41. art. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> [in Ukrainian].
 6. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). *Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy* [On Environmental Impact Assessment: Law of Ukraine]. Kyiv. no. 29. art. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> [in Ukrainian].
 7. Verkhovna Rada Ukrainy (2018). *Pro stratehichnu ekolohichnu otsinku: Zakon Ukrainy* [On Strategic Environmental Assessment: Law of Ukraine]. Kyiv. no. 16. art. 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19> [in Ukrainian].
 8. Verkhovna Rada Ukrainy (2007). *Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy* [On the Basic Principles of State Supervision (Control) in the Field of Economic Activity: Law of Ukraine]. Kyiv. no. 29. art. 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> [in Ukrainian].

Shcherbatiuk O. O. Concept and classification of administrative and legal means of ensuring environmental security

The article examines the concept and classification of administrative and legal means of ensuring environmental security. It is substantiated that environmental security cannot be ensured only by declaring strategic goals or establishing general obligations of the state in the field of environmental protection. The actual achievement of a safe environmental condition requires a system of specific administrative and legal means through which public administration entities prevent environmental risks, regulate the activities of business entities, exercise supervision, apply coercive measures and ensure the restoration of the disturbed environmental condition.

It is proposed to understand administrative and legal means of ensuring environmental security as methods, techniques, procedures and instruments of authoritative and organizational influence established by administrative law and applied by public administration entities in order to prevent environmental threats, stop dangerous activities, minimize environmental damage, protect human life and health, and ensure the proper functioning of environmentally significant social relations.

It is determined that such means have a public-law, preventive, authoritative-organizational, procedural, supervisory and restorative nature. The expediency of their classification is substantiated according to functional purpose, nature of influence, subject of application, stage of response to an environmental threat, legal consequences and degree of binding force. It is emphasized that the classification of administrative and legal means has not only theoretical but also practical significance, since it allows organizing the activities of public administration, avoiding duplication of powers, determining the optimal means of response and increasing the effectiveness of ensuring environmental security.

Key words: *administrative and legal means, environmental security, public administration, classification, state supervision, administrative coercion, prevention, environmental risks.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026

НАШІ АВТОРИ

АНДРУСИШИН БОГДАН ІВАНОВИЧ	доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова <i>abihorse@ukr.net</i>
БОРОВИК ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ	студент I курсу юридичного факультету, Київський університет інтелектуальної власності та права <i>rudka.natali@ukr.net</i>
БОРОВИК ЛЮДМИЛА АНДРІЇВНА	кандидат педагогічних наук, доцент, академік Академії адміністративно-правових наук, член-кореспондент Міжнародної кадрової академії, почесний професор, Baltic Research Institute of Information Economic Area (Латвія), почесний професор, European Institute of Further Education (Словацька Республіка), доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно- правових дисциплін, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука <i>publications@helvetica.ua</i>
ВЧОРАШНІЙ ОСКАР ЮРІЙОВИЧ	студент I курсу юридичного факультету, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука <i>publications@helvetica.ua</i>
ГАВРОНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова <i>gtatyanaua@gmail.com</i>
ГОРБАНЬ ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ	кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінан- сово-економічної безпеки, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету <i>o.horban@yur.sumdu.edu.ua</i>
ГОРІНОВ ПАВЛО ВАЛЕРІЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри права, Український державний університет імені Михайла Драгоманова <i>gorinovpavel@gmail.com</i>
ДАНІЛОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ	доктор філософії у галузі права, доцент кафедри адміністра- тивно-правових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>serhdanilov@ukr.net</i>
ДЕРЕВ'ЯНКО НАТАЛІЯ ЗЕНОВІЇВНА	доктор філософії в галузі права, доцент, академік Академії адміністративно-правових наук, академік Академії політико- правових наук України, почесний доктор, Інститут криміналь- ного права та прикладної кримінології Республіки Молдова, почесний професор, Baltic Research Institute of Information Economic Area (Латвія) <i>rudka.natali@ukr.net</i>

ДОВГАНЬ ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, докторант, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Маму- това Національної академії наук України» <i>vdovhan@gmail.com</i>
ЗАПОРОЖАНОВ ОЛЕКСАНДР ВАДИМОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вогне- вої підготовки, Національна академія внутрішніх справ <i>zaav55@gmail.com</i>
ЗАХАРЧУК РУСЛАН АНАТОЛІЙОВИЧ	PhD, фізична особа – підприємець <i>ruslan.zakharchuk@gmail.com</i>
ЗЕЛЕНСЬКИЙ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент, Донецький державний уні- верситет внутрішніх справ <i>sergei_zelenskii65@ukr.net</i>
ЗЕНЧЕНКО АНТОН ВІТАЛІЙОВИЧ	студент III курсу, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету <i>rbwhik@gmail.com</i>
КАШПУРЕНКО АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ	старший викладач кафедри вогневої підготовки, Національна академія внутрішніх справ <i>110611270509k@gmail.com</i>
КІБЛИК ДАР'Я ВОЛОДИМИРІВНА	доктор філософії у галузі права, доцент, доцент кафедри адмі- ністративно-правових дисциплін, Донецький державний уні- верситет внутрішніх справ <i>kiblykdasha@ukr.net</i>
КІСІЛЬ МИКОЛА ЛЕОНІДОВИЧ	викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>donnnnik666@gmail.com</i>
КЛИМЕНКО ДАР'Я ОЛЕГІВНА	студентка III курсу, Криворізький навчально-науковий інститут Національного університету «Одеська юридична академія» <i>dasaklimenko118@gmail.com</i>
КОВБАСЮК АНАТОЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ	викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особис- тої безпеки поліцейського, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>anvass@ukr.net</i>
КОЗАЧЕНКО ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримі- нально-правових дисциплін, Криворізький навчально-научо- вий інститут Національного університету «Одеська юридична академія» <i>Vitalii.Kozahenko92@gmail.com</i>
КОРОЛЬОВ АНДРІЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ	старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>korolev200481@gmail.com</i>
КРОПИВНИЙ ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ	PhD, фізична особа – підприємець <i>kropivnyi@ukr.net</i>
ЛУБІНЕЦЬ ДМИТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ	доктор філософії в галузі політології <i>ceslii.knu@gmail.com</i>

МАЗУР ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ	старший викладач кафедри вогневої підготовки, Національна академія внутрішніх справ <i>xxxsvargonxxx@gmail.com</i>
МАКАРОВ ІГОР МИХАЙЛОВИЧ	аспірант кафедри державно-правових дисциплін, Міжнародний університет <i>pravoodessa@ukr.net</i>
МАНЬГОРА ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ	кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри права, Вінницький національний аграрний університет <i>vmangora@gmail.com</i>
МОЛОШЕНКО ЖАННА АРУТЮНІВНА	викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>zhanna661328@gmail.com</i>
МУДРИЦЬКА КАТЕРИНА ОЛЕКСІЇВНА	доктор філософії 081 «Право», доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, Київський університет інтелектуальної власності та права <i>mudritckaya@ukr.net</i>
ПЕКАРСЬКИЙ СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки, Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ <i>psp1271@ukr.net</i>
ПЕШКОВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ	доктор філософії в галузі права <i>vvpesh1988@gmail.com</i>
ПІЛЬКЕВИЧ ВІТАЛІЙ ЛЮДВІКОВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент на посаді професора кафедри транспортного будівництва та управління майном, Національний транспортний університет <i>v.pylkevich@ntu.edu.ua</i>
ПОГОРЕЦЬКИЙ МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ	доктор юридичних наук, професор, перший проректор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка <i>mykola.pohoretskyi@knu.ua</i>
ПОДОЛЯН ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри транспортного права, Національний транспортний університет <i>yulia29p@gmail.com</i>
РАДЗІВІЛ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та приватного права, Київський університет права Національної академії наук України <i>svishovit@gmail.com</i>
САМОЙЛЕНКО ГРИГОРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ	PhD, фізична особа – підприємець <i>grinua@gmail.com</i>
САХНО АРТЕМ ПЕТРОВИЧ	кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>artsahno@ukr.net</i>

СОПІЛКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА	доктор юридичних наук, професор, професорка кафедри державно-правових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>Sopilko_I@ukr.net</i>
СТРЕЛЬЧЕНКО АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ	кандидат юридичних наук, завідувач кафедри вогневої підготовки, Національна академія внутрішніх справ <i>mashingun74@gmail.com</i>
ТАТАРЕНКО СВІТЛАНА ВЯЧЕСЛАВІВНА	доктор філософії в галузі права, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки, Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ <i>svqwedsazxc@gmail.com</i>
ХОЛОДКОВ АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ	PhD, фізична особа – підприємець <i>Kholodkov@ukr.net</i>
ЧЕПЕЛЯК ВІТАЛІЙ СТЕПАНОВИЧ	викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>vitalijcepelak@gmail.com</i>
ЧЕРНІКОВА АННА ВОЛОДИМИРІВНА	викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки, Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ <i>anette2807@ukr.net</i>
ЧЕРНОЛУЦЬКИЙ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ	старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>cernoluckijdmitro@gmail.com</i>
ШИШКАРЬОВА ОЛЕНА ГЕННАДІЇВНА	старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ <i>olena081983@gmail.com</i>
ШТОМА ВАДИМ ДМИТРОВИЧ	старший викладач кафедри вогневої підготовки, Національна академія внутрішніх справ <i>vadimsha85@gmail.com</i>
ШУТЬ ВЛАДИСЛАВ ВІКТОРОВИЧ	студент II курсу магістратури факультету менеджменту та права, Вінницький національний аграрний університет <i>probzmr30@gmail.com</i>
ЩЕРБАТЮК ОЛЕКСІЙ ОЛЕГОВИЧ	PhD in Law, фізична особа – підприємець <i>oleksii.shcherbatiuk@gmail.com</i>
ЯВТУШЕНКО ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА	викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки, Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ <i>yuviko10@ukr.net</i>

OUR AUTHORS

ANDRUSYSHYN BOHDAN	Doctor of Law, Professor, Head of the Department of law, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University <i>abihorse@ukr.net</i>
BOROVYK LIUDMYLA	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Academician of the Academy of Administrative and Legal Sciences, Corresponding Member of the International Personnel Academy, Honorary Professor, Baltic Research Institute of Information Economic Area (Latvia), Honorary Professor, European Institute of Further Education (Slovak Republic), Associate Professor at the Department of Criminal Law and Administrative Law Disciplines, Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities <i>publications@helvetica.ua</i>
BOROVYK VOLODYMYR	1st-year student at the Faculty of Law, Kyiv University of Intellectual Property and Law <i>rudka.natali@ukr.net</i>
CHEPELIAK VITALII	Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs <i>vitalijcepelak@gmail.com</i>
CHERNIKOVA ANNA	Lecturer at the Department of Operational-Investigative Activity and Information Security, E.O. Didorenko Educational and Research Institute for the Training of Criminal Police Specialists of Donetsk State University of Internal Affairs <i>anette2807@ukr.net</i>
CHERNOLUTSKYI DMYTRO	Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Police Officer Personal Safety, Donetsk State University of Internal Affairs <i>cernoluckijdmmitro@gmail.com</i>
DANILOV SERGEY	PhD in Law, Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs <i>serhdanilov@ukr.net</i>
DEREVIANKO NATALIIA	PhD in Law, Associate Professor, Academician of the Academy of Administrative Law Sciences, Academician of the Academy of Political and Legal Sciences of Ukraine, Honorary Professor, Institute of Criminal Law and Applied Criminology of the Republic of Moldova, Honorary Professor, Baltic Research Institute of Information Economic Area (Latvia) <i>rudka.natali@ukr.net</i>
DOVHAN VIKTOR	PhD in Law, Doctoral Student, V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine <i>vdovhan@gmail.com</i>

GORINOV PAVLO	Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University <i>gorinovpavel@gmail.com</i>
HAVRONSKA TETIANA	Candidate of Law Sciences, Associate Professor at the Department of Law, Faculty of Social and Humanities, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University <i>gtatyanaua@gmail.com</i>
HORBAN OLEKSANDR	Candidate of Legal Sciences (PhD in Law), Associate Professor at the Department of Administrative, Economic Law and Financial and Economic Security of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University, Honored Lawyer of Ukraine <i>o.horban@yur.sumdu.edu.ua</i>
KASHPURENKO ANDRII	Senior Lecturer at the Department of Firearms Training, National Academy of Internal Affairs <i>110611270509k@gmail.com</i>
KHOLODKOV ANDRIY	PhD, Individual Entrepreneur <i>Kholodkov@ukr.net</i>
KIBLYK DARIA	PhD. in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs <i>kiblykdasha@ukr.net</i>
KISIL MYKOLA	Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs <i>donnannik666@gmail.com</i>
KLYMENKO DARIA	3rd-year Student, Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of the National University "Odesa Law Academy" <i>kropivnyi@ukr.net</i>
KOROLOV ANDRII	Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Police Officer Personal Safety, Donetsk State University of Internal Affairs <i>korolev200481@gmail.com</i>
KOVBASIUK ANATOLII	Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Police Officer Personal Safety, Donetsk State University of Internal Affairs <i>anvass@ukr.net</i>
KOZACHENKO VITALII	Candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer at the Department of Criminal Law Disciplines, Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of the National University "Odesa Law Academy" <i>Vitalii.Kozachenko92@gmail.com</i>
KROPIVNYI YEVHEN	Individual Entrepreneur <i>kropivnyi@ukr.net</i>
LUBINETS DMYTRO	PhD in Political Science <i>knu@gmail.com</i>

MAKAROV IHOR	Postgraduate Student at the Department of State and Legal Disciplines, International University <i>pravoodessa@ukr.net</i>
MANHORA VOLODYMYR	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law of Vinnytsia National Agrarian University <i>vmangora@gmail.com</i>
MAZUR IHOR	Senior Lecturer at the Department of Firearms Training, National Academy of Internal Affairs <i>xxxsvargonxxx@gmail.com</i>
MOLOSHENKO ZHANNA	Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Police Officer Personal Safety, Donetsk State University of Internal Affairs <i>zhanna661328@gmail.com</i>
MUDRYTSKA KATERYNA	Doctor of Philosophy in Law (081), Associate Professor at the Department of Administrative Law, Intellectual Property, and Civil Law Disciplines, Kyiv University of Intellectual Property and Law <i>mudritckaya@ukr.net</i>
PEKARSKYI SERHII	Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Operational-Investigative Activity and Information Security, E.O. Didorenko Institute for Training Specialists for Criminal Police Units of Donetsk State University of Internal Affairs <i>psp1271@ukr.net</i>
PILKEVYCH VITALII	Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Transport Construction and Property Management, National Transport University <i>v.pylkevich@ntu.edu.ua</i>
PODOLIAN YULIIA	Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Transport Law, National Transport University <i>yulia29p@gmail.com</i>
POHORETSKYI MYKOLA	Doctor of Law, Professor, First Vice-Rector, Taras Shevchenko National University of Kyiv <i>mykola.pohoretskyi@knu.ua</i>
PIESHKOV VOLODYMYR	Doctor of Philosophy in Law <i>vpesh1988@gmail.com</i>
RADZIVILL OLEKSANDR	PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International and Private Law, Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine <i>svishovit@gmail.com</i>
SAKHNO ARTEM	PhD in Law, Senior Researcher, Head of the Department of Tactical and Special Training and Police Officer Personal Safety, Donetsk State University of Internal Affairs <i>artsahno@ukr.net</i>

SAMOILENKO HRYHORII	PhD in Law, Individual Entrepreneur <i>grinua@gmail.com</i>
SHCHERBATIUK OLEKSII	PhD in Law, Individual Entrepreneur <i>oleksii.shcherbatiuk@gmail.com</i>
SHTOMA VADYM	Senior Lecturer at the Department of Firearms Training, National Academy of Internal Affairs <i>vadimsha85@gmail.com</i>
SHYSHKAROVA OLENA	Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs <i>olena081983@gmail.com</i>
SHYT VLADISLAV	2nd year master's student at the Faculty of Management and Law, Vinnytsia National Agrarian University <i>probzmr30@gmail.com</i>
SOPILKO IRYNA	Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of State Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs <i>Sopilko_I@ukr.net</i>
STRELCHENKO ANATOLII	PhD in Law, Head of the Department of Firearms Training, National Academy of Internal Affairs <i>mashingun74@gmail.com</i>
TATARENKO SVITLANA	PhD in Law, Associate Professor at the Department of Operational-Investigative Activities and Information Security, E.O. Didorenko Institute for Training Specialists for Criminal Police Units of Donetsk State University of Internal Affairs <i>svqwedsazxc@gmail.com</i>
VCHORASHNII OSKAR	1st year student of the Faculty of Law, Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities <i>publications@helvetica.ua</i>
YAVTUSHENKO YULIIA	Lecturer at the Department of Operational-Investigative Activity and Information Security, E.O. Didorenko Educational and Research Institute for the Training of Criminal Police Specialists of Donetsk State University of Internal Affairs <i>yuviko10@ukr.net</i>
ZAKHARCHUK RUSLAN	PhD, Individual Entrepreneur <i>ruslan.zakharchuk@gmail.com</i>
ZAPOROZHANOV OLEKSANDR	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Firearms Training, National Academy of Internal Affairs <i>zaav55@gmail.com</i>
ZELENSKYI SERHII	Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Donetsk State University of Internal Affairs <i>sergei_zelenskii65@ukr.net</i>
ZENCHENKO ANTON	3rd-year student, Academic and Research Institute of Law of Sumy State University <i>rbwhik@gmail.com</i>

ЗМІСТ

Андрусишин Б. І.

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ СКЛАДУ ПРИСЯЖНИХ ЯК ГАРАНТІЯ НАЛЕЖНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НАРОДНОЇ УЧАСТІ У ПРАВОСУДДІ.....3

Боровик Л. А., Вчораиний О. Ю.

КОНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ.....10

Гавронська Т. В.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ.....20

Горбань О. П., Зенченко А. В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....29

Горінов П. В.

ПРИРОДА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ В УМОВАХ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ.....37

Дерев'янко Н. З., Боровик В. А.

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....43

Довгань В. М.

ТОКЕНІЗАЦІЯ РЕАЛЬНИХ АКТИВІВ І ЦИФРОВІ БОРГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ.....52

Запорожанов О. В., Стрельченко А. М., Мазур І. М., Штома В. Д., Кашипуренко А. В.

ПОНЯТТЯ «ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ» В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ПРАКТИЦІ: ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ (ДЕФІНІЦІЇ).....63

Захарчук Р. А.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГУМАНІТАРНУ ДОПОМОГУ.....72

Кіблик Д. В., Данілов С. О., Шишкар'єва О. Г., Кісіль М. Л., Чепеляк В. С.

АНАЛІЗ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИЗНАННЯ МАЛОЗНАЧНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНІ СТАТТЕЮ 174 КУПАП.....78

Козаченко В. В., Клименко Д. О.

СТАЛКІНГ ЯК ВИКЛИК КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ.....88

Кропивний Є. В.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРОЮ ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗ, ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПІСЛЯКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....96

Лубінець Д. В.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....104

Макаров І. М.

ДЕРЖАВА І КУЛЬТУРА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ.....110

Маньгора В. В., Шуть В. В.

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....117

Мудрицька К. О.

ПРОФЕСІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ТАКСОНОМІЯ БЛУМА
ЯК АДМІНІСТРАТИВНИЙ ФІЛЬТР ТА ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДНОСТІ.....124

Пешков В. В.

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ
ЯК ПРАКТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ.....134

Пількевич В. Л.

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ:
ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНУ № 4196-ІХ.....141

Погорецький М. А.

ПОКАЗАННЯ З ЧУЖИХ СЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ:
ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ТА ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ
ЇХ ДОПУСТИМОСТІ, ПЕРЕВІРКИ Й ОЦІНКИ.....150

Подольн Ю. О.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....165

Самойленко Г. В.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ.....171

Сахно А. П., Корольов А. В., Чернолуцький Д. В., Ковбасюк А. В., Молошенко Ж. А.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО
В СИСТЕМІ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....178

Сопілко І. М., Радзівілл О. А.

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКО СОЮЗУ.....186

Татаренко С. В., Пекарський С. П., Явтушенко Ю. В., Чернікова А. В., Зеленський С. М.

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ І ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ КОНФІДЕНЦІЙНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....193

Холодков А. В.

ПОНЯТТЯ ТА СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ПО НАДАННЮ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....205

Щербатюк О. О.

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....212

НАШІ АВТОРИ.....219

CONTENT

Andrusyshyn B. I. REPRESENTATIVENESS OF JURY COMPOSITION AS A SAFEGUARD OF MEANINGFUL PUBLIC PARTICIPATION IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE.....	3
Borovyk L. A., Vchorashnii O. U. CONSTITUTIONAL RESILIENCE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: LIMITS OF THE TRANSFORMATION OF THE DEMOCRATIC CONSTITUTIONAL ORDER.....	10
Havronska T. V. ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE JURY TRIAL IN UKRAINE.....	20
Horban O. P., Zenchenko A. V. SOME ASPECTS OF UKRAINIAN LABOUR LESLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: A COMPATATIVE ASPECT.....	29
Gorinov P. V. THE NATURE OF INTERNATIONAL LEGAL MECHANISMS FOR REPARATION OF DAMAGE IN CONDITIONS OF INTERSTATE CONFLICTS.....	37
Derevianko N. Z., Borovyk V. A. CONSTITUTIONAL IDENTITY OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF ENSURING STATE SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	43
Dovhan V. M. TOKENIZATION OF REAL-WORLD ASSETS AND DIGITAL DEBT INSTRUMENTS AS A MECHANISM FOR FINANCING UKRAINE'S RECOVERY: AN INSTITUTIONAL AND LEGAL MODEL.....	52
Zaporozhanov O. V., Strelchenko A. M., Mazur I. M., Shtoma V. D., Kashpurenko A. V. THE CONCEPT OF "USE OF FIREARMS" IN POLICE PRACTICE: ON THE QUESTION OF THE NEED FOR A LEGISLATIVE DEFINITION.....	63
Zakharchuk R. A. CURRENT ISSUES OF LEGAL LIABILITY FOR VIOLATIONS OF HUMANITARIAN AID LEGISLATION.....	72
Kiblyk D. V., Danilov S. O., Shyshkarova O. H., Kisil M. L., Chepeliak V. S. ANALYSIS OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE REGARDING THE CLASSIFICATION OF MINOR OFFENSES UNDER ARTICLE 174 OF THE CODE OF ADMINISTRATIVE OFFENSES.....	78
Kozachenko V. V., Klymenko D. O. STALKING AS A CHALLENGE TO CRIMINAL LAW: ISSUES OF CRIMINALISATION AND EVIDENCE.....	88
Kropyvnyi Ye. V. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF TOURISM IN CONDITIONS OF CRISES, ARMED CONFLICTS AND POST-CONFLICT RECOVERY.....	96
Lubinets D. V. SPECIFIC FEATURES OF SOCIAL PROTECTION FOR WORKERS WITH DISABILITIES EMPLOYED AT CRITICAL INFRASTRUCTURE FACILITIES.....	104
Makarov I. M. STATE AND CULTURE: THE DIALECTICS OF THEIR INTERRELATIONSHIP.....	110
Manhora V. V., Shyt V. V. LAND PLOT AS AN OBJECT OF CIVIL RIGHTS UNDER MARTIAL LAW.....	117
Mudrytska K. O. PROFESSIONAL SUBJECTIVITY OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SUBJECT IN DE-OCCUPIED TERRITORIES: BLOOM'S TAXONOMY AS AN ADMINISTRATIVE FILTER AND THE PRINCIPLE OF ADMINISTRATIVE ALIGNMENT.....	124

Pieshkov V. V.

THE ISSUE OF ENSURING THE AVAILABILITY OF FOOD PRODUCTS
AS A PRACTICAL CRITERION OF THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC ADMINISTRATION.....134

Pilkevych V. L.

REORGANIZATION OF LEGAL ENTITIES IN THE CONDITIONS OF SYSTEMIC
TRANSFORMATION OF THE CORPORATE LEGISLATION OF UKRAINE:
LEGAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE IMPLEMENTATION OF LAW NO. 4196-IX.....141

Pohoretskyi M. A.

HEARSAY TESTIMONY IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PROCEDURAL NATURE
AND A DOCTRINAL MODEL OF ADMISSIBILITY, VERIFICATION, AND ASSESSMENT.....150

Podolian Yu. O.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR THE PROTECTION OF CORRUPTION
WHISTLEBLOWERS: CURRENT STATE AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT.....165

Samoilenko H. V.

CULTURAL HERITAGE AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION
IN UKRAINE DURING THE SPECIAL PERIOD.....171

Sakhno A. P., Korolov A. V., Chernolutskyi D. V., Kovbasiuk A. V., Moloshenko Z. A.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF ENSURING A POLICE OFFICER'S PERSONAL SAFETY
IN THE SYSTEM OF TACTICAL SUPPORT FOR THE ACTIVITIES
OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....178

Sopilko I. M., Radzivill O. A.

LIBERALIZATION OF TRADE IN GOODS IN EUROPEAN UNION LAW.....186

Tatarenko S. V., Pekarskyi S. P., Yavtushenko Yu. V., Chernikova A. V., Zelenskyi S. M.

LEGAL DETERMINATION AND GUARANTEES OF LEGALITY OF CONFIDENTIAL COOPERATION
IN OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES.....193

Kholodkov A. V.

CONCEPT AND STAGES OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS ON THE PROVISION
OF SOCIAL SERVICES.....205

Shcherbatiuk O. O.

CONCEPT AND CLASSIFICATION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEANS OF ENSURING
ENVIRONMENTAL SECURITY.....212

OUR AUTHORS.....219

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Серія 18. Право

Випуск 49

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Дата розміщення онлайн – 22.09.2026 р.

Дата друку – 29.09.2026 р.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 26,97. Обл.-вид. арк. 23,12.

Замов. № 0926/746. Наклад 300 прим.

Віддруковано з оригіналів

Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.